

**DİN GÖREVLİLERİNİN
DİNİ TÜRK MÜZİĞİNDE KADININ ROLÜNE
İLİŞKİN GÖRÜŞLERİ
(Afyonkarahisar İli Örneği)**

Safiye YAĞCI

Sanatta Yeterlik Tezi

Danışman: Doç. Dr. Emel Funda TÜRKMEN

Ocak, 2015

Afyonkarahisar

T.C.
AFYON KOCATEPE ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
MÜZİK ANASANAT DALI
SANATTA YETERLİK TEZİ

DİN GÖREVLİLERİNİN DİNİ TÜRK MÜZİĞİNDE
KADININ ROLÜNE İLİŞKİN GÖRÜŞLERİ
(AFYONKARAHİSAR İLİ ÖRNEĞİ)

Hazırlayan
Safiye YAĞCI

Danışman
Doç. Dr. Emel Funda TÜRKMEN

AFYONKARAHİSAR 2015

YEMİN METNİ

Sanatta Yeterlik tezi olarak sunduğum “Din Görevlilerinin Dini Türk Müziğinde Kadının Rolüne İlişkin Görüşleri (Afyonkarahisar İli rneği)” adlı çalışmanın, tarafımdan bilimsel ahlak ve geleneklere aykırı düşecek bir yardıma başvurmaksızın yazıldığını ve yararlandığım eserlerin Kaynakça’da gösterilen eserlerden oluştuğunu, bunlara atıf yapılarak yararlanmış olduğumu belirtir ve bunu onurumla doğrularım.

30/01/2015

Safiye YAĞCI

TEZ JÜRİSİ KARARI VE ENSTİTÜ MÜDÜRLÜĞÜ ONAYI

TEZ JÜRİSİ KARARI VE ENSTİTÜ ONAYI

JÜRİ ÜYELERİ

Tez Danışmanı : Doç. Dr. Emel Funda TÜRKMEN

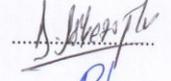
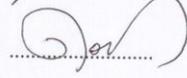
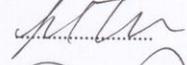
Jüri Üyeleri : Doç. Dr. Gökmen ÖZMENTEŞ

: Doç. Dr. Sema SEVİNÇ

: Yrd. Doç. Dr. Duygu S. ATILGAN

: Yrd. Doç. Dr. Metin BAŞ

İmza

Müzik Anasanat Dalı Sanatta Yeterlik öğrencisi Safiye YAĞCI'nın "Din Görevlilerinin Dinî Türk Müziğinde Kadının Rolüne İlişkin Görüşleri" başlıklı tezini değerlendirmek üzere 30.01.2015 günü saat 10:00'da Lisanüstü Eğitim ve Öğretim Sınav Yönetmeliği'nin ilgili maddeleri uyarınca yukarıda isim ve imzaları bulunan jüri üyeleri tarafından değerlendirilerek kabul edilmiştir.

Prof. Dr. Selçuk AKÇAY
Sosyal Bilimler Enstitü Müdürü

ÖZET

DİN GÖREVLİLERİNİN DİNİ TÜRK MÜZİĞİNDE KADININ ROLÜNE İLİŞKİN GÖRÜŞLERİ (AFYONKARAHİSAR İLİ ÖRNEĞİ)

Safiye YAĞCI

AFYON KOCATEPE ÜNİVERSİTESİ

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

MÜZİK ANASANAT DALI

Ocak 2015

Danışman: Doç. Dr. Emel Funda TÜRKMEN

İnsan yaşamında etkin bir rol oynadığı düşünülen müzik, bağlantılı olduğu her alanla etkileşimini ortaya koymak açısından incelenmesi ve araştırılması gereken bir sanat dalı olarak görülmektedir. İnsanın yaşama şeklini, kültürünü, inancını belirleyen din kavramı da araştırılmaya değer bir konu olarak görülmektedir.

Bu araştırma, din görevlilerinin, kadın ve müzik algılarının değerlendirilerek demografik özelliklerine göre görüşlerindeki farklılıkları ortaya koyması açısından önem taşımaktadır. Araştırma, Afyonkarahisar ili müftülüğüne bağlı din görevlileri ve görüşmeye istekli konusunda uzman kişilerle sınırlandırılmış, tarama modelini esas alan nitel ve nicel yöntemlerin kullanıldığı betimsel bir araştırmadır.

Araştırma sonucunda alt problemlere göre elde edilen veriler işlenmiş, din görevlilerinin demografik özelliklerine göre farklılık gösteren görüşler yorumlanarak önerilerde bulunulmuştur.

Araştırmanın alana katkı sağlayacağı, konuya yönelik yeni araştırmalara ışık tutacağı düşünülmektedir.

Anahtar Kelimeler: Müzik, Dini Türk Müziği, Kadın.

ABSTRACT
OPINIONS OF RELIGIOUS OFFICIALS REGARDING THE ROLE OF
WOMEN IN TURKISH RELIGIOUS MUSIC
(SAMPLE OF AFYONKARAHİSAR)

Safiye YAĞCI

AFYON KOCATEPE UNIVERSITY
THE INSTITUTE OF SOCIAL SCIENCES
DEPARTMENT OF MUSIC

Ocak 2015

Advisor: Assoc. Prof. Dr. Emel Funda TÜRKMEN

Music thought to play an effective role in human life is seen as a form of art that should be investigated linked to demonstrate the interaction with each field. The notion of religion is also seen as a subject of worth investigating because it determines human social life, culture and faith.

This research is important putting forth evaluation of religious officials' opinions according to demographic characteristics on women and music perception. This is a descriptive study which is restricted with religious officials working at Afyonkarahisar religious institution and experts who are volunteer for interview and qualitative and quantitative methods were used based on survey model.

As a result of this study data arranged according to sub-problems were processed, commented opinions vary according to the religion officials' demographic characteristics and suggestions were made.

It is considered that the study will contribute to the field of research and lead new researchs.

Key Words: Music, Turkish Religious Music, Women.

ÖNSÖZ

Bu araştırmanın her aşamasında her türlü desteği esirgemedi sunan, bana yol gösteren ve her zaman yanımda olan çok değerli danışmanım Doç. Dr. Emel Funda TÜRKMEN'e, istatistiksel verilere ulaşmamda yardımcı olan sevgili hocam Yrd. Doç. Dr. Metin BAŞ'a, görüşlerinden ve yönlendirmelerinden dolayı değerli hocalarım Doç. Dr. Gökmen ÖZMENTEŞ'e ve Duygu SÖKEZOĞLU ATILGAN'a, verilerin toplanmasında yardımcı olan öğrencim sevgili Zeyneb TÜRKOĞLU'na, çalışmalarım boyunca manevi desteğinden dolayı sevgili arkadaşım Esengül KARADEMİR'e, yardımlarından dolayı sevgili arkadaşım Filiz YILDIZ'a, sonsuz sabır ve desteklerinden dolayı sevgili aileme, çalışmalarım boyunca beni hiçbir zaman yalnız bırakmayan ve destekleyen canımdan çok sevdiğim eşime ve biricik kızıma teşekkürlerimi sunarım.

Safiye YAĞCI

İÇİNDEKİLER

YEMİN METNİ	ii
TEZ JÜRİSİ KARARI VE ENSTİTÜ MÜDÜRLÜĞÜ ONAYI.....	iii
ÖZET.....	iv
ABSTRACT	v
ÖNSÖZ.....	vi
İÇİNDEKİLER	vii
TABLolar LİSTESİ.....	x
KISALTMALAR DİZİNİ	xv

GİRİŞ	1
-------------	---

BİRİNCİ BÖLÜM

MÜZİK VE DİN

1. İSLAM DİNİ VE MÜZİK	10
2. İSLAMİYET AÇISINDAN MÜZİĞİN DEĞERLENDİRİLMESİ	12
3. İSLAMİYETTE MÜZİK SANATINA YAKLAŞIMLAR	16
4. AYETLER DOĞRULTUSUNDA İSLAMİYET’TE MÜZİĞİN DEĞERLENDİRİLMESİ	20
4.1. MÜZİĞİN HARAM OLDUĞUNA DAİR DELİL GÖSTERİLEN AYETLER	20
4.2. MÜZİĞİN HARAM OLMADIĞINA DAİR DELİL GÖSTERİLEN AYETLER	23
5. İSLAM DİNİNDE MÜZİK SANATINA OLUMLU VE OLUMSUZ YAKLAŞIMLARIN BAZI HADİSLER YOLUYLA DEĞERLENDİRİLMESİ	26
6. DÖRT MEZHEBE GÖRE MÜZİK SANATININ DEĞERLENDİRİLMESİ	31
6.1. HANEFİ MEZHEBİNDE MÜZİK	31
6.2. MALİKÎ MEZHEBİNDE MÜZİK	32
6.3. ŞAFİÎ MEZHEBİNDE MÜZİK	33
6.4. HANBELÎ MEZHEBİNDE MÜZİK	34
7. İSLAMİYET ÖNCESİ TÜRK TOPLULUKLARINDA KADIN KİMLİĞİNİN DEĞERLENDİRİLMESİ.....	35

8. İSLAMİYET ÖNCESİ ÇEŞİTLİ TOPLUMLARDA KADIN KİMLİĞİNİN DEĞERLENDİRİLMESİ	37
8.1. CAHİLİYE DÖNEMİNDE KADIN KİMLİĞİNİN DEĞERLENDİRİLMESİ	39
8.2. İSLAMİYETTE KADIN KİMLİĞİNİN DEĞERLENDİRİLMESİ	40
9. TÜRK MÜZİĞİ GELENEĞİNDE KADIN	42
10. TÜRK MÜZİK KÜLTÜRÜ	47
11. DİNİ TÜRK MÜZİĞİ.....	49
11.1. DİNİ TÜRK MÜZİĞİNDE FORMLAR.....	50
11.1.1. Cami Müziği.....	50
11.1.2. Tekke Müziği	52
12. PROBLEM CÜMLESİ.....	55
13. ALT PROBLEMLER	55
14. ARAŞTIRMANIN AMACI.....	55
15. ARAŞTIRMANIN ÖNEMİ.....	56
16. ARAŞTIRMANIN SAYILTILARI	57
17. ARAŞTIRMANIN SINIRLILIKLARI	57
18. İLGİLİ YAYIN VE ARAŞTIRMALAR.....	58

İKİNCİ BÖLÜM

YÖNTEM

1. ARAŞTIRMANIN YAPISAL MODELİ	61
2. ARAŞTIRMANIN VERİ TOPLAMA YÖNTEMLERİ.....	63

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

BULGULAR VE YORUM

1. BETİMLEYİCİ İSTATİSTİKLERE İLİŞKİN BULGULAR.....	65
2. FAKTÖR ANALİZİNE İLİŞKİN BULGULAR.....	70
3. Kİ KARE ANALİZİNE İLİŞKİN BULGULAR.....	72
4. VARYANS ANALİZİNE İLİŞKİN BULGULAR	73
4.1. YAŞ GRUPLARINA GÖRE VARYANS ANALİZİ.....	74
5. ALT PROBLEMLERE İLİŞKİN BULGULAR VE YORUM.....	90
5.1. BİRİNCİ ALT PROBLEME İLİŞKİN BULGULAR VE YORUM.....	91
5.2. İKİNCİ ALT PROBLEME İLİŞKİN BULGULAR VE YORUM	110

5.3. ÜÇÜNCÜ ALT PROBLEME İLİŞKİN BULGULAR VE YORUM.....	131
5.4. DÖRDÜNCÜ ALT PROBLEME İLİŞKİN BULGULAR VE YORUM.....	152
5.5. BEŞİNCİ ALT PROBLEME İLİŞKİN BULGULAR VE YORUM.....	169
SONUÇ, TARTIŞMA VE ÖNERİLER	182
KAYNAKÇA	189
EKLER.....	197
EK-1. Anket Formu	197
EK-2. Uzmanlara Uygulanan Görüşme Formu	200
ÖZGEÇMİŞ.....	201

TABLolar LİSTESİ

Sayfa

Tablo 1. Araştırmaya Katılan Din Görevlilerinin Demografik Özellikleri	65
Tablo 2. Müzik Eğitimi Alma Durumunun Cinsiyete Göre Frekans Analizi.....	67
Tablo 3. Din Görevlilerin Dini Türk Müziğinde Kadının Rolüne İlişkin Görüşlerine Yönelik Soruların Frekans Analizi	68
Tablo 4. Din Görevlilerinin Anket Sorularına Verdikleri Cevapların Değişkenlere Göre Ki Kare Analizi Sonuç Tablosu.....	72
Tablo 5. Yaş Gruplarına Göre Varyansların Eşitliği	74
Tablo 6. Yaş Gruplarına Göre Varyans Analizi	74
Tablo 7. Yaş Gruplarına Göre Çoklu Karşılaştırma Testleri.....	76
Tablo 8. Eğitim Gruplarına Göre Varyansların Eşitliği	84
Tablo 9. Eğitim Gruplarına Göre Varyans Analizi	84
Tablo 10. Eğitim Gruplarına Göre Çoklu Karşılaştırma Testleri	86
Tablo 11. Cinsiyete Göre Din Görevlilerinin DTM’de Yer Alan Kadın Sanatçı Sayısını Yeterli Bulmalarına İlişkin Görüşleri	91
Tablo 12. Cinsiyete Göre Din Görevlilerinin DTM’de Yer Alan Kadınların Teşvik Edilmesinin DTM’nin Gelişmesine Katkı Sağlayacağına İlişkin Görüşleri	92
Tablo 13. Cinsiyete Göre Din Görevlilerinin Kadınların DTM’de Yer Almasının Türk Kültür ve Sanatının Gelişmesine Katkı Sağlayacağına İlişkin Görüşleri	93
Tablo 14. Cinsiyete Göre Din Görevlilerinin Müzikle İlgilenen Kadınları Teşvik Amacıyla DTM Korolarının Kurulmasına İlişkin Görüşleri	94
Tablo 15. Cinsiyete Göre Din Görevlilerinin Müzikle İlgilenen Kadınların Dini Müzik Yapan Kadın Korolarında Görev Almasını İslami Açıdan Uygun Bulmalarına İlişkin Görüşleri	95
Tablo 16. Cinsiyete Göre Din Görevlilerinin Müzikle İlgilenen Kadınların Karma Korolarda Görev Almasını İslami Açıdan Uygun Bulmalarına İlişkin Görüşleri	96
Tablo 17. Cinsiyete Göre Din Görevlilerinin Müzikle İlgilenen Kadınların Korolarda ve Dini Müzik Yapan Topluluklarda Görev Almasını Uygun Bulmalarına İlişkin Görüşleri.....	97
Tablo 18. Cinsiyete Göre Din Görevlilerinin Türk İslam Kültüründe Kadına Verilen Değerin Dönem Dönem Değiştiğine İlişkin Görüşleri	98
Tablo 19. Cinsiyete Göre Din Görevlilerinin Türk İslam Kültüründe Kadının Değerinin Arttığı Dönemlerde Müzikal Çalışmalarının da Arttığına İlişkin Görüşleri	99
Tablo 20. Cinsiyete Göre Din Görevlilerinin Din ve İnanç Alanında Müziğin Etkin Bir Rol Üstlendiğine İlişkin Görüşleri	100
Tablo 21. Cinsiyete Göre Din Görevlilerinin DTM’de Kadının Yer Almasının İslam Dini İçerisinde Yer Alan Farklı Cemaatlerce Farklı Biçimde Ele Alındığına İlişkin Görüşleri.....	101
Tablo 22. Cinsiyete Göre Din Görevlilerinin DTM’ne Önem Veren Cemaatlerin Dini Duyguları Pekiştirmede Müziği Bir Araç Olarak Görmelerine İlişkin Görüşleri	102

Tablo 23. Cinsiyete Göre Din Görevlilerinin Müziği Dini Duyguları Pekiştirmenin Yanı Sıra Toplumsal İlişkileri Güçlendirmede Kullanılması Gereken Bir Araç Olarak Görmelerine İlişkin Görüşleri	103
Tablo 24. Cinsiyete Göre Din Görevlilerinin Kadınların Sosyal Yaşamda Daha Sık Yer Almaları Konusunda Müziğin Etkin Bir Rol Üstlenmelerine İlişkin Görüşleri	104
Tablo 25. Cinsiyete Göre Din Görevlilerinin Türk Kültürü ve Arap Kültüründeki Kadın Kimliğinin Farklılıklar Taşıdığına İlişkin Görüşleri.....	105
Tablo 26. Cinsiyete Göre Din Görevlilerinin Türk-İslam Kültüründeki Kadın Kimliğinin Müzik Sanatı İle Daha İç İçe Olduğuna İlişkin Görüşleri	106
Tablo 27. Cinsiyete Göre Din Görevlilerinin Arap-İslam Kültüründeki Kadın Kimliğinin Müzik Sanatı İle Daha İç İçe Olduğuna İlişkin Görüşleri	107
Tablo 28. Cinsiyete Göre Din Görevlilerinin Kadınların Müzikle İlgilenmelerini Önemli Bir Zaman Kaybı Olarak Görmelerine İlişkin Görüşleri.....	108
Tablo 29. Cinsiyete Göre Din Görevlilerinin Müzik Alanında Kadınların Etkin Bir Rol Üstlenmesi Gerektiğine İlişkin Görüşleri	109
Tablo 30. Yaşa Göre Din Görevlilerinin DTM’de Yer Alan Kadın Sanatçı Sayısını Yeterli Bulmalarına İlişkin Görüşleri	111
Tablo 31. Yaşa Göre Din Görevlilerinin DTM’de Yer Alan Kadınların Teşvik Edilmesinin DTM’nin Gelişmesine Katkı Sağlayacağına İlişkin Görüşleri	112
Tablo 32. Yaşa Göre Din Görevlilerinin Kadınların DTM’de Yer Almasının Türk Kültür ve Sanatının Gelişmesine Katkı Sağlayacağına İlişkin Görüşleri	113
Tablo 33. Yaşa Göre Din Görevlilerinin Müzikle İlgilenen Kadınları Teşvik Amacıyla DTM Korolarının Kurulmasına İlişkin Görüşleri	114
Tablo 34. Yaşa Göre Din Görevlilerinin Müzikle İlgilenen Kadınların Dini Müzik Yapan Kadın Korolarında Görev Almasını İslami Açıdan Uygun Bulmalarına İlişkin Görüşleri	115
Tablo 35. Yaşa Göre Din Görevlilerinin Müzikle İlgilenen Kadınların Karma Korolarda Görev Almasını İslami Açıdan Uygun Bulmalarına İlişkin Görüşleri	116
Tablo 36. Yaşa Göre Din Görevlilerinin Müzikle İlgilenen Kadınların Korolarda ve Dini Müzik Yapan Topluluklarda Görev Almalarını Şahsi Fikirlerine Göre Uygun Bulmalarına İlişkin Görüşleri	118
Tablo 37. Yaşa Göre Din Görevlilerinin Türk İslam Kültüründe Kadına Verilen Değerin Dönem Dönem Değiştiğine İlişkin Görüşleri	119
Tablo 38. Yaşa Göre Din Görevlilerinin Türk-İslam Kültüründe Kadının Değerinin Arttığı Dönemlerde Müzikal Çalışmalarının da Arttığına İlişkin Görüşleri	120
Tablo 39. Yaşa Göre Din Görevlilerinin Din ve İnanç Alanında Müziğin Etkin Bir Rol Üstlendiğine İlişkin Görüşleri.....	121
Tablo 40. Yaşa Göre Din Görevlilerinin DTM’de Kadının Yer Almasının İslam Dini İçerisinde Yer Alan Farklı Cemaatlerce Farklı Biçimde Ele Alındığına İlişkin Görüşleri.....	122
Tablo 41. Yaşa Göre Din Görevlilerinin, DTM’ne Önem Veren Cemaatlerin Dini Duyguları Pekiştirmede Müziği Bir Araç Olarak Görmelerine İlişkin Düşünceleri.....	123

Tablo 42. Yaşa Göre Din Görevlilerinin Müziği Dini Duyguları Pekiştirmenin Yanı Sıra Toplumsal İlişkileri Güçlendirmede Kullanılması Gereken Bir Araç Olarak Görmelerine İlişkin Görüşleri.....	124
Tablo 43. Yaşa Göre Din Görevlilerinin Kadınların Sosyal Yaşamda Daha Sık Yer Almaları Konusunda Müziğin Etkin Bir Yol Olduğuna İlişkin Görüşleri	125
Tablo 44. Yaşa Göre Din Görevlilerinin Türk Kültürü ve Arap Kültürünün Kadın Kimliği Konusunda Farklılıklar Taşımaya İlişkin Görüşleri	126
Tablo 45. Yaşa Göre Din Görevlilerinin Türk-İslam Kültüründeki Kadın Kimliğinin Müzik Sanatı ile Daha İç İçe Olmasına İlişkin Görüşleri.....	127
Tablo 46. Yaşa Göre Din Görevlilerinin Arap-İslam Kültüründeki Kadın Kimliğinin Müzik Sanatı ile Daha İç İçe Olmasına İlişkin Görüşleri.....	128
Tablo 47. Yaşa Göre Din Görevlilerinin Kadınların Müzikle İlgilenmelerini Önemli Bir Zaman Kaybı Olarak Görmelerine İlişkin Görüşleri.....	129
Tablo 48. Yaşa Göre Din Görevlilerinin Müzik Alanında Kadınların Etkin Bir Rol Üstlenmesi Gerektiğine İlişkin Görüşleri	130
Tablo 49. Eğitim Düzeyine Göre Din Görevlilerinin DTM’de Yer Alan Kadın Sanatçı Sayısını Yeterli Bulmalarına İlişkin Görüşleri	131
Tablo 50. Eğitim Düzeyine Göre Din Görevlilerinin DTM’de Yer Alan Kadınların Teşvik Edilmesinin DTM’nin Gelişmesine Katkı Sağlayacağına İlişkin Görüşleri	132
Tablo 51. Eğitim Düzeyine Göre Din Görevlilerinin Kadınların DTM’de Yer Almasının Türk Kültür ve Sanatının Gelişmesine Katkı Sağlayacağına İlişkin Görüşleri.....	134
Tablo 52. Eğitim Düzeyine Göre Din Görevlilerinin Müzikle İlgilenen Kadınları Teşvik Amacıyla DTM Korolarının Kurulmasına İlişkin Görüşleri	135
Tablo 53. Eğitim Düzeyine Göre Din Görevlilerinin Müzikle İlgilenen Kadınların Dini Müzik Yapan Kadın Korolarında Görev Almasını İslami Açıdan Uygun Bulmalarına İlişkin Görüşleri	136
Tablo 54. Eğitim Düzeyine Göre Din Görevlilerinin Müzikle İlgilenen Kadınların Karma Korolarda Görev Almasını İslami Açıdan Uygun Bulmalarına İlişkin Görüşleri.....	137
Tablo 55. Eğitim Düzeyine Göre Din Görevlilerinin Müzikle İlgilenen Kadınların Korolarda ve Dini Müzik Yapan Topluluklarda Görev Almasını Şahsi Fikirleri Doğrultusunda Uygun Bulmalarına İlişkin Görüşleri	138
Tablo 56. Eğitim Düzeyine Göre Din Görevlilerinin Türk-İslam Kültüründe Kadına Verilen Değerin Dönem Dönem Değiştiğine İlişkin Görüşleri.....	140
Tablo 57. Eğitim Düzeyine Göre Din Görevlilerinin Türk-İslam Kültüründe Kadının Değerinin Arttığı Dönemlerde Müzikal Çalışmalarının da Arttığına İlişkin Görüşleri	141
Tablo 58. Eğitim Düzeyine Göre Din Görevlilerinin Din Ve İnanç Alanında Müziğin Etkin Bir Rol Üstlendiğine İlişkin Görüşleri	142
Tablo 59. Eğitim Düzeyine Göre Din Görevlilerinin DTM’de Kadının Yer Almasının İslam Dini İçerisinde Yer Alan Farklı Cemaatlerce Farklı Biçimde Ele Alındığına İlişkin Görüşleri.....	143
Tablo 60. Eğitim Düzeyine Göre Din Görevlilerinin DTM’ne Önem Veren Cemaatlerin Dini Duyguları Pekiştirmede Müziği Bir Araç Olarak Gördüklerine İlişkin Görüşleri.....	144

Tablo 61. Eğitim Düzeyine Göre Din Görevlilerinin Müziği Dini Duyguları Pekiştirmenin Yanı Sıra Toplumsal İlişkileri Güçlendirmede Kullanılması Gereken Bir Araç Olarak Görmelerine İlişkin Görüşleri	145
Tablo 62. Eğitim Düzeyine Göre Din Görevlilerinin Kadınların Sosyal Yaşamda Daha Sık Yer Almaları Konusunda Müziğin Etkin Bir Yol Olarak Görmelerine İlişkin Görüşleri.....	146
Tablo 63. Eğitim Düzeyine Göre Din Görevlilerinin Türk Kültürü ve Arap Kültürünün Kadın Kimliği Konusunda Farklılıklar Taşıdığına İlişkin Görüşleri	147
Tablo 64. Eğitim Düzeyine Göre Din Görevlilerinin Türk-İslam Kültüründeki Kadın Kimliğinin Müzik Sanatı İle Daha İç İçe Olduğuna İlişkin Görüşleri	148
Tablo 65. Eğitim Düzeyine Göre Din Görevlilerinin Arap-İslam Kültüründeki Kadın Kimliğinin Müzik Sanatı ile Daha İç İçe Olduğuna İlişkin Görüşleri.....	149
Tablo 66. Eğitim Düzeyine Göre Din Görevlilerinin Kadınların Müzikle İlgilenmelerini Önemli Bir Zaman Kaybı Olarak Görmelerine İlişkin Görüşleri	150
Tablo 67. Eğitim Düzeyine Göre Din Görevlilerinin Müzik Alanında Kadınların Etkin Bir Rol Üstlenmesi Gerektiğine İlişkin Görüşleri	151
Tablo 68. Müzik Eğitimi Almalarına Göre Din Görevlilerinin DTM’de Kadın Sanatçı Sayısını Yeterli Bulmalarına İlişkin Görüşleri	152
Tablo 69. Müzik Eğitimi Almalarına Göre Din Görevlilerinin DTM’de Yer Alan Kadınların Teşvik Edilmesinin DTM’nin Gelişmesine Katkı Sağlayacağına İlişkin Görüşleri.....	153
Tablo 70. Müzik Eğitimi Almalarına Göre Din Görevlilerinin Kadınların DTM’de Yer Almasının Türk Kültür ve Sanatının Gelişmesine Katkı Sağlayacağına İlişkin Görüşleri.....	154
Tablo 71. Müzik Eğitimi Almalarına Göre Din Görevlilerinin Müzikle İlgilenen Kadınları Teşvik Amacıyla DTM Korolarının Kurulmasına İlişkin Görüşleri	155
Tablo 72. Müzik Eğitimi Almalarına Göre Din Görevlilerinin Müzikle İlgilenen Kadınların Dini Müzik Yapan Kadın Korolarında Görev Almasını İslami Açıdan Uygun Bulmalarına İlişkin Görüşleri.....	156
Tablo 73. Müzik Eğitimi Almalarına Göre Din Görevlilerinin Müzikle İlgilenen Kadınların Karma Korolarda Görev Almasını İslami Açıdan Uygun Bulmalarına İlişkin Görüşleri	157
Tablo 74. Müzik Eğitimi Almalarına Göre Din Görevlilerinin Müzikle İlgilenen Kadınların Korolarda ve Dini Müzik Yapan Topluluklarda Görev Almasını Şahsi Fikirleri Doğrultusunda Uygun Bulmalarına İlişkin Görüşleri.....	158
Tablo 75. Müzik Eğitimi Almalarına Göre Din Görevlilerinin Türk-İslam Kültüründe Kadına Verilen Değerin Dönem Dönem Değiştiğine İlişkin Görüşleri	159
Tablo 76. Müzik Eğitimi Almalarına Göre Din Görevlilerinin Türk-İslam Kültüründe Kadının Değerinin Arttığı Dönemlerde Müzikal Çalışmalarının Da Arttığına İlişkin Görüşleri.....	159
Tablo 77. Müzik Eğitimi Almalarına Göre Din Görevlilerinin Din ve İnanç Alanında Müziğin Etkin Bir Rol Üstlenmesine İlişkin Görüşleri	160

Tablo 78. Müzik Eğitimi Almalarına Göre Din Görevlilerinin DTM’de Kadının Yer Almasının İslam Dini İçerisinde Yer Alan Farklı Cemaatlerce Farklı Biçimde Ele Alındığına İlişkin Görüşleri.....	161
Tablo 79. Müzik Eğitimi Almalarına Göre Din Görevlilerinin DTM’ne Önem Veren Cemaatlerin Dini Duyguları Pekiştirmede Müziği Bir Araç Olarak Görmelerine İlişkin Görüşleri.....	162
Tablo 80. Müzik Eğitimi Almalarına Göre Din Görevlilerinin Müziği Dini Duyguları Pekiştirmenin Yanı Sıra Toplumsal İlişkileri Güçlendirmede Kullanılması Gereken Bir Araç Olarak Görmelerine İlişkin Görüşleri	163
Tablo 81. Müzik Eğitimi Almalarına Göre Din Görevlilerinin Kadınların Sosyal Yaşamda Daha Sık Yer Almaları Konusunda Müziğin Etkin Bir Yol Olduğuna İlişkin Görüşleri	164
Tablo 82. Müzik Eğitimi Almalarına Göre Din Görevlilerinin Türk Kültürü ve Arap Kültürünün Kadın Kimliği Konusunda Farklılıklar Taşıdığına İlişkin Görüşleri	165
Tablo 83. Müzik Eğitimi Almalarına Göre Din Görevlilerinin Türk-İslam Kültüründeki Kadın Kimliğinin Müzik Sanatı İle Daha İç İçe Olduğuna İlişkin Görüşleri.....	166
Tablo 84. Müzik Eğitimi Almalarına Göre Din Görevlilerinin Arap-İslam Kültüründeki Kadın Kimliğinin Müzik Sanatı İle Daha İç İçe Olduğuna İlişkin Görüşleri.....	167
Tablo 85. Müzik Eğitimi Almalarına Göre Din Görevlilerinin Kadınların Müzikle İlgilenmelerini Önemli Bir Zaman Kaybı Olarak Görmelerine İlişkin Görüşleri	167
Tablo 86. Müzik Eğitimi Almalarına Göre Din Görevlilerinin Müzik Alanında Kadınların Etkin Bir Rol Üstlenmesi Gerektiğine İlişkin Görüşleri	168
Tablo 87. Görüşme Yapılan Uzmanların Demografik Özellikleri	170
Tablo 88. Uzmanların Kadınların DTM’deki Rolüne İlişkin Görüşleri.....	171
Tablo 89. Uzmanların Toplumsal Açından Kadınların Dini Müzik İcra Etmelerine İlişkin Görüşleri.....	172
Tablo 90. Uzmanların Kadınların DTM Korolarında Yer Almasına ve Bu Tür Koroların Kurulmasına İlişkin Görüşleri.....	174
Tablo 91. Uzmanların İslam Dini Kanaat Önderlerinin Fikirleri ve Şahsi Fikirleri Çerçevesinde Kadınların Müzikle Uğraşmaları Konusuna İlişkin Görüşleri	176
Tablo 92. Uzmanların Dini Müzik Açısından Türk Kadın Kimliği ile Diğer İslam Ülkelerindeki Kadın Profiline İlişkin Görüşleri	178
Tablo 93. Uzmanların Anket Sonucundan Elde Edilen Demografik Özelliklere Göre Görüş Farklılıklarına İlişkin Görüşleri	180

KISALTMALAR DİZİNİ

bkz.	: Bakınız
c.	: Cilt
çev.	: Çeviren
DİB	: Diyanet İşleri Başkanlığı
DTM	: Dini Türk Müziği
Ed.	: Editör
Haz.	: Hazırlayan
ö.	: ölümü
r.a	: Radıyallahu anh
s.a.v	: Sallallahu aleyhi ve sellem
S.	: Sayı
s.	: Sayfa
TDV	: Türk Diyanet Vakfı
TÜİK	: Türkiye İstatistik Kurumu
vd.	: ve diğerleri

GİRİŞ

Müzik, sanat dalları arasında pek çok alanla doğrudan bağlantılı olan, her insanın yaşamında etkin bir rolü olan ve yaşamının her boyutunda var olan bir sanat dalıdır. Bu durum onu diğer dallarla bağlantılı olarak incelemeyi ve araştırmayı, ilişkili olduğu her alanla olan etkileşimini ortaya koymayı gerekli kılmaktadır. Bireyden topluma, psikolojiden edebiyata, eğitimden sağlığa pek çok alanla olan etkileşimi bu sanatı daha farklı ve özel bir yere taşımakta, bu alanlar arasında özellikle din alanındaki işlevi dikkate değer bir önem kazanmaktadır.

Din, insanoğlunun en önemli ihtiyaçları arasındadır. Varlığındaki güçsüzlüklerden, doğa karşısındaki korunmasızlığından, çeşitli durumlar karşısındaki acizliklerinden, bir Yaradan'a sığınarak kurtulmayı ister. Yardımını ister ve sığınır. Bu sığınma, tapınma anlarında sözlerden ve seslerden yararlanır, Tanrısına ulaşmada müziği de bir araç olarak kullanır. Hemen her dinde insanların Tanrı ile olan iletişim kurma, ulaşma, yaşamlarıyla ilgili pek çok şeyi paylaşma arzuları vardır. Huzur duygusunu yaşamayı sağlayan bu anlarda müzik etkili bir araç olarak işlev görür ve insanların Tanrılarına yaklaşmalarına vesile olur.

Bu yanıyla müzik, bireylerin yaşamında çok özel bir yere sahip olmaktadır ve sosyolojik alanlardaki araştırmalarda bir sanat alanı olmaktan çok bir bilim dalı gibi ele alınmayı gerektirmektedir. Çünkü bunlardan başka kullanıldığı alanda insanlar üzerindeki etki gücü de ortaya konulmuş ve bu etkinin boyutları da tartışma konusu olmaktan çıkmıştır. Bu yönüyle din alanında da müziğin etkileri bilinmektedir. Bununla birlikte din ve müzik konusunda pek çok konu hala tartışma konusu olmaya devam etmektedir. Özellikle din kadın ve müzik konusu tartışılan konular arasındadır.

Bu araştırma, din, müzik ve kadın konularını bir bütün içerisinde ele almakta, kadının dini müzik alanındaki rolünü irdelemeye çalışmaktadır. Din görevlilerinin, Dini Türk Müziğinde kadının rolüne ilişkin görüşleri belirlenmeye çalışılmış, İslam

dini açısından kadının dini müzikteki rolüne ilişkin görüşleri ile cinsiyet faktörünün bu görüşlere olan etkileri anlaşılmaya çalışılmıştır. Böylece kadın ve erkek bakış açısının din ve müzik açısından ne tür bir değişim gösterdiği ve bu değişikliğin temel dayanaklarının neler olabileceği karřılařtırılmalđ bir biçimde görülmüştür.

Araştırma; konusu ve içeriği açısından hem dini görüşlerin müzik üzerindeki etkisini hem de kadın kimliğini bu bağlamda ele alması açısından önemli ve çeşitli glklri içerisinde barındıran bir değerlendirme çalışmasıdır. İslam dini içerisinde kadın başlı başına bir tartışma konusudur ve müzik de aynı ölçüde tartışmalara yol açan bir konudur. Bu açıdan alana katkı sağlayacağı, din görevlilerinin görüşlerinin nasıl Őekillendięini ortaya koymaktadır.

Araştırmada literatür taramasıyla din ve müzik, İslamiyet'te müzik, ilgili ayetler ve hadisler doğrultusunda müzik, bazı kültürlerde ve İslamiyet'te kadın kavramları ve dini müzik formları açıklanmaya çalışılmış, anket yöntemiyle din görevlilerinin konuya ilişkin görüşleri alınmış, görüşme yöntemiyle uzmanlardan konuyla ilgili detaylı bilgiler elde edilerek yorumlanmıştır.

Araştırmadan elde edilen sonuçlardan; din görevlilerinin cinsiyet, yaş, eğitim durumu ve müzik eğitimi alma durumlarının, dini Türk müziğinde kadının rolüne ilişkin görüşlerini etkilediği; erkek din görevlilerinin kadınlardan, ileri yaş ve genç yaş grubunda olanların orta yaş grubundakilerden, müzik eğitimi alanların almayanlardan daha olumlu bir görüş ortaya koydukları tespit edilmiştir.

BİRİNCİ BÖLÜM

MÜZİK VE DİN

Müzik, insanlık tarihinin en eski olgularından biri olarak bilinmektedir ve insanın içinde yaşadığı toplumun kültürel zenginliklerine bağlı olarak gelişim göstermiştir. Bu bağlamda müziğin toplumla etkileşim içerisinde olduğu görülür ve topluma dair ipuçları barındırması açısından büyük önem taşır.

İnsanoğlunun, kendi sesini kullanabilmeyi, nesnelere birbirine vurup ses oluşturabilmeyi ve bir hayvan kemiğine üfleyip ses üretmeye başladığında müziğin de tarihini yazmaya başladığı söylenmektedir (İlyasoğlu, 2003: 1-2). Müziğin tarihsel serüveni içerisinde insanların birbirleriyle ve doğayla iç içe olmasının yanı sıra farklı kültürlerle olan etkileşiminin de müziğe olumlu veya olumsuz katkıları olabileceği de göz ardı edilmemelidir. Toplumun yaşayış tarzı, evreni algılayışı, eğitim düzeyi gibi faktörler müziğin gelişimi açısından olumlu veya olumsuz etkiler gösterebilmektedir.

Müzik, bugün olduğu gibi yüzyıllar önce yaşamış toplumların hayatlarını anlamak ve kültürel kimliklerini ortaya çıkarmak açısından da önemli veriler sunmaktadır. Ürettikleri çalgı ve tören resimlerinden elde edilen tarihsel bulgular her dönemde müziğin toplumların yaşamlarında etkili olduğunu ortaya koymaktadır. Toplumların müziklerini karşılaştırmak, ürettikleri müziği ve etkileşim içinde oldukları toplumları anlamaya çalışmak, kültürleri tanımayı kolaylaştırmaktadır (Çetinkaya, 1999: 58). Toplum ile sürekli iletişim halinde bulunan müzik, tarihin eski dönemlerinde haberleşmek, eğlenmek ve tedavi amacıyla kullanılmasının yanı sıra dini törenler arasında yer alarak kutsal bir kimlik de kazanmıştır. Müziğin dini törenlerde yer alması dinin yaygınlaşması ve kabul görmesine hizmet etmiştir. Kutsal dinlerin tümü müziği ifade gücü olarak kullanmışlar, müziği ibadetlerine güç katan

bir araç olarak görmüşlerdir. Müziğin kullanılmadığı veya ibadetlerinde müziğin yer almadığı bir din yok gibidir. İnsanoğlu var olduğu günden bu yana bir şeylere inanma ihtiyacını sürekli hissetmiştir. İlk zamanlarda doğada olağanüstü bir güç olarak gördükleri güneşe, aya, ateşe, toprağa vs. inanan insanoğlu semavi dinlerin doğuşuyla bu inanışını daha sistemli bir hale getirmiştir. Tarihi ve sosyolojik araştırmalar inanma isteğinin insanlıkla beraber doğduğunu söylemektedir. İslam bilginlerine göre, akıl sahiplerini kendi hür iradeleriyle en iyiye ve en güzele ulaştıran ilahi kanunlar manzumesi olarak tanımlanan din (Şentürk ve Yazıcı, 2001: 11), her toplulukta kendine yer edinebilmiştir. Tarihin hiçbir devrinde dinden habersiz bir topluluğa rastlanmayıp yanlış veya doğru bir şekilde inanç ve ibadet şekli görülmüş (Gürtaş, 2000: 3), zayıf ve güçsüz kaldığı durumlarda inandığı varlık veya varlıklara sığınarak kendini korumak istemiştir. Bu öylesine güçlü bir duygu olarak karşımıza çıkmaktadır ki toplumu ayakta tutan temel unsurların başında din ve inançların olduğu görülmektedir. İnsanda ruh ve beden birleşmiş olduğundan, maddi ve manevi iki yön insanın ihtiyaçlarını belirleyici bir nitelik taşımaktadır. Bedenin ihtiyaçlarını karşılamak yaşamın bir gereğidir ve ruhun ihtiyaçlarını karşılamak da insanın manevi varlığının devamı içindir. Din ise bu yapıda önemli bir manevi destek ve iyilik kaynağı olarak belirir (Günay ve Küçük, 2009: 19). Din, toplumların gelişimine bağlı olarak, toplumun ihtiyaçlarına, gelişmişlik düzeyine ve içinde bulunduğu duruma göre şekil almıştır. Yani din, toplumların kendi ihtiyaçları doğrultusunda kendi ürettikleri inanışları olarak nitelendirilebilir.

Gerek semavi gerekse semavi olmayan dinlerin, bireylerin kendilerini ifade etmek ve bireysel değerlerini belirlemenin ötesinde toplumsal yaşamın bir parçası haline gelmek ve toplumsal bir boyut kazanmak amacıyla müziği önemli bir araç olarak gördükleri kaydedilmektedir. Ayrıca, müziğin kolay etkileme gücünden dolayı dinlerde, toplumsal karakter elde etmek ve kendini ifade etmek açısından başvurulan önemli sanat dalları arasında yer aldığı belirtilmektedir (Şahin, 2008: 272). Bütün dinlerin belirli şekillerde müziği içinde barındırdığı ve hatta çoğu dinde müziğin önemli bir unsur olarak görüldüğü bilinmektedir (Alcorta ve Sosis, 2005: 345 akt. Şahin, 2008: 272).

Müzik, kimi düşünür ve bilim adamlarınca matematiğin alt dalı olarak görülmüş, kimileri de onun hikmet sahibi kişiler tarafından ortaya konulduğunu,

müziğin dinsel bir yönünün olduğunu belirtmişler, bu yönüyle oldukça değerli gördüklerini savunmuşlardır (Behar, 1987: 10).

Dini müzik, inananları ilahi inanca götüren ve ortak maneviyatta birleşmesini sağlayan, insanların Allah'a veya inançlarındaki Tanrılarına olan sevgilerini, dualarını ses, ritim ve melodi zenginliğiyle ifade edebildikleri bir müzik türü olarak tanımlanabilir. En ilkel topluluklarda bile müzik dini inançlarla kaynaşmış bir halde görülmektedir. Totemizm, Şamanizm gibi dinlerde melodiler eşliğinde söylenen metinler bunu kanıtlar niteliktedir. İlkel toplulukların, müziğin ibadet olduğuna ve müzik sayesinde Tanrılarına yaklaştıklarına ve kendilerine verilen sesin Tanrı tarafından kendilerine hediye olarak verildiğine inandıkları görüşü mevcuttur (Keklik, 2006: 32).

Eski Yunanda müziğe ve müzikli dini ayinlere önem verildiği, müzik adının Yunan mitolojisindeki esin perilerinden kaynaklandığı, aynı zamanda Musa'ya yaraşır bir sanat anlamına geldiği (İlyasoğlu, 1995: 2), buradan müzik kelimesinin ve bununla ilgili terimlerin İslam medeniyetine girdiği kaydedilmektedir (Arel, 1969: 85). Yine, eski Hint ve Çin medeniyetlerinde müziğin dinin ayrılmaz bir parçası olduğu ve bu sanata ilahi ve dini bir kurum gözüyle bakıldığı, eski Mısır, Mezopotamya ve Fenike medeniyetlerinde de müziğin dinde önemli yer tuttuğu çeşitli kaynaklarda yer almaktadır (Uludağ, 1976: 22).

Pek çok araştırmacı ve bilim adamının inanç ve ahlak üzerine fikir üreten filozofların, eserlerinde sanatın insanın ahlaki eğitimindeki önemine değindikleri görülmektedir. Aristo, müziğin eğlence, ahlaki eğitim, hoşça vakit geçirmek ve arınma olmak üzere dört amaca hizmet ettiğini, sanatın asıl amacının ruhu arıtmak olduğunu ve müziğin de bütün doğal ahenkleri kendinde topladığı için sanatların en yücesi olduğunu belirtmektedir (Turabi, 2005: 137).

Turabi, Eflatun'un Gevrekzade Risalesinde, filozofların müziği oyun ve eğlence amaçlı değil, insana ruhi lezzetler sağlamak, sıkıntıyı gidermek, fizyolojiyi desteklemek ve kanın akışını düzenlemek için ortaya koyduğunu ve müzik ilmini kabul etmeyenlerin müziği sadece meyhanelerde ve sokaklarda dinleyip manasını ve ortaya konuş sebebini bilmeden bu ilimi sadece oyun ve eğlence amaçlı gördüklerini aktarmaktadır (2005: 134).

Yahudilikte Hz. Musa tarafından İsrail Oğullarına gönderilen dinde müziğin dini hükmüne dair bir ifade bulunmazken, Yahudiliğin sonradan aldığı şekilde müziğe büyük önem verildiği görülmektedir. Hz. Davud'un çok güzel bir sese sahip olduğu ve mızmar adı verilen bir müzik aleti çaldığı çeşitli kaynaklarda belirtilmekte, Yahudiliğin kutsal kitabı olan Zebur'un nağmelerle okunduğu da bilinmektedir (Keklik, 2006: 33).

Arel, (1988: 164) Hristiyanlık dininin ilk dönemlerinde ibadet ve ayinlerde müziğe rastlanmazken, uzun bir zaman sonra resim ve heykel gibi sanatlarla beraber Hristiyanlık dinine girdiğini ve hatta kiliselerde müziğin dini bir zorunluluk olarak kabul edilmeye başlandığını belirtmesine rağmen İlyasoğlu (1995: 9) Hristiyanların ilk zamanlar doğal olarak İbrani ayinleri geleneğini kiliselerine aktardıklarını ve dolayısıyla ilk törenlerin *antifon* yöntemiyle yapıldığını belirtmiştir. Yine Hristiyanlığın Yahudi gelenekleri çerçevesinde gelişmiş ve yayılmış olması Yahudi dinine ait bazı müzik geleneklerinin Hristiyanlığa geçmesine yol açmış, başlangıç döneminde çalgılar kullanılmamakla birlikte zamanla bu yasağın kalkmasıyla din ve müzik kavramının bir biriyle iç içe ve destekleyici bir şekilde yürüdüğü görülmüştür (Selanik, 1996: 43).

Dini müziğin ilk kaynağını dini metinler oluşturmaktadır. Hinduizm'in kutsal metinleri olan 'vedalar'ın bir bölümü olan ve "sema veda ilahileri" adıyla müziğe dair dünyanın en eski eserlerini içerdiği söylenmektedir.

Zoroastrianism (Zerdüşçülük)'de 'avesta' denilen metinler, ibadet icrası anlamına gelen 'Yasna' isimli formdan oluşmaktadır ve bunun da 'Gathas' adıyla bilinen şarkıları ve 'Yashts' denen şükür ilahilerini içerdiği de kaynaklarda belirtilmektedir. Tevrat ve İncil'deki dini müzik çalışmaları açısından ilk beste çalışmalarının ilk çağın sonuna doğru Kilise Babaları tarafından yapıldığı da yine bazı kaynaklarda yer almaktadır (Çağıl, 2013: 9).

Hristiyan dünyasında dini müzik türleri "Hristiyan Tilaveti" olarak görülen mezmur okuma, ilahiler ve kutsal şarkılar gibi başlıca üç farklı grupta toplanmaktadır. Mezmurlar, bireysel ve toplumsal kurtuluş için ibadete davet eden ibadet mezmurları, dini tören ilahileri ve şükür ilahileri, tabiatın hasat mevsimi ve neşesi için okunan mezmurlar olarak örneklendirilebilir. Ayrıca düşmanlardan

kurtuluş için milli mezmurlar, savaş şarkıları ve zafer kasideleri de mezmurların içerisinde yer alır. Allah korkusu, dünyadaki ilahi düzen, mala mülke güven beslemeye yönelik uyarı, gururlanma, ömrün kısalığı, gerçek kulluk, hoşgörü, bağışlama konularını içeren eğitici-öğretici mezmurlar da bulunmaktadır. Hristiyan mezmur okuyuşunun Musevi mezmur okuyuşuna kesinlikle bağlı kaldığı çoğu kaynakta belirtilmiştir (Çağıl, 2013: 14). Çağıl, burada mezmur okumayı Hristiyan Tilaveti olarak adlandırmaktadır fakat Say, Müzik Sözlüğü'nde (2002: 345), mezmuru kelime anlamı olarak Yahudi dinsel kültüründe yer alan şiir ve şarkılar olarak tanımlamakta ve ilahi özelliği taşıyan bu dinsel şarkı geleneğinin ortaçağın başlarında Hristiyan kilisesinin devraldığını ayrıca belirtmektedir. Bu nedenle "mezmur okuma" geleneğinin Hristiyan Tilaveti olarak ifade edilmesinin doğru olmadığı düşünülmektedir.

Hristiyanlıkta dini müzikte, şükür şarkıları olarak bilinen ve hece vezniyle yazılmış olan ilahilerin önemli bir yere sahip olduğu bilinmektedir (Çağıl, 2013: 15). Çağıl, şükür şarkılarını Hristiyanlıkta dini müzik türlerine katmakta, Say ise; Müzik Sözlüğü'nde (2002: 439), psalmus başlığı altında şükran şarkılarını; "M.Ö. ikinci yüzyılda 150 parçadan oluşan Yahudi 'şükran şarkıları' nın Hristiyan Katolik kilisesi müziğine "psalmus" adıyla temel kazandırdığı bilinir" biçiminde açıklamaktadır. İlkçağ İbrani uygarlığında doğduktan sonra Yahudi dinsel kültüründe önemli bir yere sahip olup daha sonra Hristiyan kilise müziğinde de yer alan dinsel şarkılar, psalmus olarak adlandırılmaktadır (Say, 2002: 439). Yine bu müzikte önemli bir yere sahip olan kutsal şarkıları da; sevinçli ve coşkun karakterli melodik olarak zengin bir tarzda bestelenmiş tilavetler oluşturmaktadır (Çağıl, 2013: 15).

Ortaçağ kilise müziğinin en eski icralarında gerek müziğin türü gerek müzik çalgıları papazlar tarafından sansüre tabi tutulmakta ve sadece Hristiyan öğretilerine açık olan, düşüncüyü kutsal fikirlerin denetimine bırakan müzik uygun bulunmaktaydı. Bundan dolayı, ilahi ve mezmur okumalara eşlik etmek için çeng kullanımına müminlerin kendi evlerinde ve resmi olmayan yerlerde izin verildiği ama genel ibadetlerde kullanımının yasaklandığı kaynaklarda belirtilmektedir (Çağıl, 2013: 37). Özellikle Yakınoğu'da Ortodoks kiliselerinde kullanılan modal yapı ve kilise modlarının Ortaçağ müziğinin oluşumuna katkılarına rağmen çalgı ve kadın sesi kilisede yasaklanarak en kutsal sesin erkek sesi olduğunun kabul edilmesi de

bazı kaynaklarda yer almaktadır (Çağıl, 2013: 38). Katolik kilisesinin aksine; Rum Ortodoks kilisesinin ayin geleneğinde bugün de hala kadın sesine ve çalgılara yer verilmediği bildirilmektedir.

Yahudilik ve Hristiyanlığın ardından ortaya çıkan İslam dininde de bazı toplumsal ve ahlaki değerlere yaklaşımların benzer olduğu görülür. İslamiyet, dünyevi faaliyetleri de düzenleyen bir din olması doğrultusunda, ahlaklı olmayı, maddi ve manevi olarak temiz olmayı, hoşgörü, tevazu ve tevekkülü temel değerler olarak benimsemiştir (Erkan, 1998: 74). Dünyevi faaliyetleri düzenlerken, kadın erkek ilişkileri toplumsal yapı içerisinde oldukça önemli bir yer tutmuş, ahlaki yapıya zarar verecek ya da aykırı düşecek davranış ve tutumların terk edilmesi istenmiştir.

İslamiyet'in doğuşu sırasında güzel sanatlar ve müziğin ilkel dinlerin yayılma aracı olarak görülmesinin, İslamiyet'in başlangıç evresinde dini besteler görülmemesine yol açtığı belirtilmiştir (Uludağ, 1976: 17). İslamiyet'in güzel sanatlara olan karşı tutumunun bundan kaynaklandığı söylenmekte, bununla birlikte ilerleyen zamanlarda, İslamiyet'in güzel sanatları İslami prensiplere bağlı kalmaları koşuluyla bir araç olarak kullandığı da görülmektedir. İslamiyet'i kötüleyen şiirlere karşı çıkan Hz. Muhammed'in (s.a.v.), İslamiyet'in yayılması için İslam şairlerini şiir söylemeye teşvik ettiği bazı kaynaklarda belirtilmektedir (Keklik, 2006: 32). Hatta bazı İslam âlimleri tarafından şiiri ve müziği haram kıldığına dair delil sayılan Şu'ârâ suresinin 224. ayetinin İslamiyet'i kötülemeye karşı yazılan şiirlere ve şairlere yönelik olduğu bazı müfessirler tarafından belirtilmiştir.

İslamiyet, doğuşundan itibaren müziği içinde barındıran, Kuran-ı Kerim'in okunuşundan ezana kadar müziğin belirli formlar içerisinde kullanıldığı bir din olmuştur (Keklik, 2006: 1). Kimi İslam âlimleri müziğin dinde makbul olmadığını söylemelerine rağmen, İslamiyet'in son peygamberi Hz. Muhammed'in (s.a.v.) ibadete çağrı anlamını taşıyan ezanın müzikle yapılmasını istemesi, kimilerinin müziğin olduğu yerde şeytanların bulunacağını söylemelerine rağmen ezan okunduğunda şeytanların kaçacak yer aradıklarını belirtmeleri oldukça büyük tezatlar olarak karşımızda durmakta, müziğin tartışılmaya devam edecek bir konu olarak kalacağı anlaşılmaktadır.

Bütün semavi dinler müziğe ibadetlerinde yer vermektedirler. İslam dininin müziğe ve güzel sese olan eğilimi, temelini aldığı ve dayandığı gerçek inancın ilk örneklerine kadar uzanmaktadır. Hz. Davud'un güzel sesiyle okuduğu Zebur'un çevresindeki bütün canlıları derinden etkileyen bir güce sahip olduğu çeşitli kaynaklarda belirtilmektedir. Bu kaynaklardan bazılarında kaydedilenlerden birinde, Hz. Muhammed'in (s.a.v.) şöyle buyurduğu aktarılmıştır: "Allah, Kur'an'ı teganni etmekte olan bir peygamberi dinlediği kadar hiçbir şeyi dinlemedi." Bir başka hadiste: "Allah Teâlâ hiçbir şeyi bir peygamberi Kur'an'ı açıktan, güzel sesiyle okumasını dinlediği kadar dinlemedi" (Buhârî, Tevhid: 140, Ebû Dâvûd, Salat: 339) akt. Yıldırım ve Güzel, 2011: 160).

Yine bazı kaynaklarda ve Ebû Hureyre (r.a)'den aktarılanlara göre, Resulullah (s.a.v.) bir gün mescide girdiğinde bir kimsenin kıraatini duymuş, kıraati okuyanın İbn-i Kays olduğunu öğrenince, kıraat okuyan kişinin sesini Hz. Davud'a benzeterek "Buna, Davud'un mizmarlarından bir mizmar verilmiştir" şeklinde buyurmuştur. Mizmar, esasen düdük ve kaval gibi nefesli müzik aletlerine verilen isimdir. Nağme ve hoş seda anlamı da taşımaktadır. Burada İbn-i Kays'ın sesinin güzelliği ve nağmesinin tatlılığı, mizmarın sesine benzetilmiştir. Hz. Davud ses güzelliği ile ün yapmış bir peygamber olarak bilinmektedir (Uludağ, 1992: 111-112).

Vehb bin Münebbih'ten rivayet edildiğine göre de "Davud'un sesini duyan herkes raksa gelir, ayakları yerden kesilirdi. Zebur'u okurken cinler, insanlar ve hayvanlar (kuşlar) Davud'un sesi etrafında halkalanır ve öylece beklerlerdi" (Akt. Yıldırım ve Güzel, 2011: 161). Burada aktarılanlardan da anlaşılacağı üzere müziğin inanç alanında kullanılması, dini törenlerin yapılmasında müziğin disiplin edici yönünden yararlanılması ve kişinin kendisini Yaradan'a olan duygularını ifade etmede müzikten yararlanması çok eski çağlara dayanmaktadır.

1. İSLAM DİNİ VE MÜZİK

İslam dini 7. yüzyıldan günümüze kadar dünya tarihinde yer almış ve sadece bu dini benimseyen bireyler ve toplumlar üzerinde değil bu dinle etkileşim içinde olan bireyler ve toplumlar üzerinde de etkilerini göstermiştir. Bu inancın ortaya çıkışından günümüze kadar olan süreçte, bu dini, bu dinle etkileşim içinde olan birey ve toplumları ve yaşantılarını inceleyen bilim dalı İslam tarihi olarak adlandırılmaktadır (Akt. Adar, 2012: 4). Türklerin İslamiyet'i kabul ettikten sonra günümüze kadar geçen sürede İslamiyet ile etkileşim içinde olan Türk devletlerinin yaşayışları, inançları ve bu doğrultudaki gelenek ve görenekleri Türk İslam tarihi olarak nitelendirilebilir. Türklerin Müslüman olmaları sadece Türk İslam dünyası açısından değil bütün dünya tarihi açısından önemli bir olay olarak görülmektedir. Çünkü Türklerin İslamiyet'i herhangi bir İslam devleti baskısı altında değil, uzun bir tanıma evresinden sonra kendi hür iradeleriyle kabul ettikleri görülmüştür (Kara, 2002: 1).

İslam dininin sanata ve müziğe olan yaklaşımı Hz. Muhammed'in (s.a.v.) yaşadığı dönemlerde, onun müziğe olan yaklaşımı doğrultusunda şekillenmiş, düğün, bayram gibi zamanlarda müziğin kullanımını teşvik ettiği bazı kaynaklarda görülmüştür.

İslam dininin önde gelen din adamlarının, bilim adamlarının ve düşünürlerinin görüş ve yaklaşımlarına bakıldığında da müzik sanatını hem bir bilim hem de sanat dalı olarak gördükleri anlaşılmaktadır. Bununla birlikte müzikle ilgili çeşitli konularda tartışma ve görüş farklılıklarının olduğu da bilinmektedir.

İmam Gazali (ö.1111), İbn Hazm (ö.1064), Hucvirî (ö.1072) gibi fikir ve ilim adamlarının müziği savunmalarına karşın fıkıh, tefsir ve hadis alanında âlim kişilerin müziğe ve özellikle çalgı aletlerine karşı olumsuz tutumlarının mevcut olduğu bilinmektedir.

Bazı İslam âlimlerinin müziğe karşı olumsuz tutumlarına rağmen, Kur'an tilaveti¹, ezanın makamla okunuşu, tasavvuf ve tekke müziği dinlemek gibi Allah'a

¹ Tilavet: Kur'an'ı güzel sesle ve usulüne göre okuma, okunma (Devellioğlu, 2001: 1109).

övgü içerikli müzik formları, Müslüman ibadet yerlerinin gerek içinde gerek dışında kendine daima yer bulduğu bilinmektedir (Çağıl, 2013: 39). Çünkü burada müzik, ses veya çalgıdan ziyade Allah'a yaklaştıran bir araç olarak görülmektedir.

İslam dini insanın yaratılışına, ruhi ve bedeni özelliklerine uygun yani fitrî bir dindir (Arıcıoğlu, 2009: 18). İnsani duyguların en doğal olanlarından birisi de estetik duygusudur ve insanlara yaratılışlarıyla birlikte verilen güzellik duygusunun bir sonucu olarak insanın her daim güzel olana ilgi duyduğu bilinmektedir (Uludağ, 2004: 11). İnsanın ruhunda var olan bu güzellik duygusunun ve bununla birlikte güzele meyletmesinin bir sonucu olarak çeşitli sanat eserleri meydana getirilmiştir ve müzik de bu sanat eserlerinin içerisinde yer almaktadır (Arıcıoğlu, 2009: 18). İslam dini ne kadar doğal ve insanın yaratılışına, ruh ve beden özelliklerine uygunsu estetiğin farklı bir çıkış şekli olan müzik de bir o kadar doğal ve insanın ruhsal ve bedensel özelliklerine uygundur. Çünkü müziğin temel maddesi olan ses ve ölçü Allah tarafından yaratılarak insan ruhuna yerleştirilmiştir (Arıcıoğlu, 2009: 18). İslamiyet'e göre insan yeryüzüne gönderilmeden önce *Bezm-i Elest* diye ifade edilen ruhlar âleminde Allah'ın ilahi hitabına muhatap olmuşlardır. Bütün güzel isimlerle zikredilen Allah (c.c) *Bezm-i Elest*'te ruhlara "Ben sizin Rabbiniz değil miyim?" diye sormuş; ruhlar da "Evet" diye cevap vermişlerdir. "Hani Rabbin (ezelde) Âdemoğullarının sulplerinden zürriyetlerini almış, onları kendilerine karşı şahit tutarak, "Ben sizin Rabbiniz değil miyim?" demişti. Onlar da "Evet, şahit olduk (ki Rabbimizsin)" demişlerdi. Böyle yapmanız kıyamet günü, "biz bundan habersizdik" dememeniz içindir." (A'râf, 7/172). Sûfilere göre sessiz ve sözsüz olarak dinlenmiş olan bu ilahi hitap, duyanları mest etmiştir (İnançer, 1986: 153). *Elest Bezmi Nazariyesi* olarak tabir edilen bu nazariyenin temelini Kur'an-ı Kerim'de yer alan bu olay teşkil etmektedir. Sûfilere göre bu ilahi hitap sadece sezgi yoluyla anlaşılabilen bir "İlahi Mûsikî" olarak görülmektedir. İnsanoğlunun dünyaya gelmesinden sonra duyduğu her güzel seste *Elest Bezmi*'ndeki o ilahi müziği hatırladığı ve bundan dolayı müzikten zevk aldığı bazı kaynaklarda belirtilmektedir (İnançer, 1986: 153).

İslam tarikatları olarak nitelendirilebilecek bu Sufilerin yaklaşımları ve bu görüşe dayalı olarak müziğe verdikleri önem, bazı tarikat ve cemaatlerin ayinlerinde müziğin yoğun bir şekilde kullanılmasına yol açmıştır.

2. İSLAMİYET AÇISINDAN MÜZİĞİN DEĞERLENDİRİLMESİ

İslamiyet ve müzik üzerine yapılan araştırmalar müzik için Kur'an-ı Kerim'de açık bir ifadeyle aleyhte veya lehte ayetler bulunmadığını göstermektedir. Ancak hadis-i şerifler ve bazı İslam âlimlerinin Kur'an-ı Kerim ayetlerini yorumlamaları doğrultusunda İslamiyet'te müzik ve kadın sesi üzerine bu konuya açıklık getirmek mümkün olacaktır. Müziğin İslami görüşlere göre mubah olduğu bazı kaynaklarda belirtilmiştir. Ancak günah olan müzik ile günah olmayan müzik arasında herkesin kabul edebileceği bir sınır çizmek mümkün değildir. Müzikle ilgili görüşleri bulunan İslam âlimleri müziğin hükmünün açık bir şekilde ifade edilmesinin güçlüğüne "*fihitafsilûn*" tabiriyle belirtmişlerdir. Yani incelemeye ve araştırmaya gerek görülen bir konu olarak görmüşlerdir (Uludağ, 1976: 18).

Lokman sûresinin "İnsanlardan öylesi vardır ki, bilgisizce Allah yolundan saptırmak ve o yolu eğlenceye almak için söz eğlencesini satın alır. İşte onlar için aşağılayıcı bir azap vardır" ayetindeki (Lokman, 31/6) "lehve'l hadîs" olarak geçen tabiri "asılsız söz, efsane, komedi, hurafe" anlamlarının dışında "müzik, müzik ilmi, müzik aletleri, müzik dinleme" olarak yorumlayan pek çok müfessir mevcuttur (Çağıl, 2013: 39).

Sağlam (2001: 12), İslam düşünürlerinin ve ortaya konan tartışmaların sonucunda İslam'da müziğe olan yaklaşımları Halstead'den şu şekilde aktarmaktadır:

1. İslamiyet'te çalgı çalmak ve müzik dinlemek Kur'an'da dolaylı olarak, hadislerde ise açık bir şekilde yasaklanmıştır.
2. Müzik mevcut gücüyle inanan insanları doğru yoldan ayıracak tehlikeli bir etkinlik olarak görülmektedir.
3. İslamiyet açısından çalgı çalmanın ve müzik dinlemenin az bir değeri vardır, inananlar bunun yerine vakitlerini daha faydalı işlerle değerlendirebilir.
4. Müzik, Allah tarafından insanlara rahatlamaları için verilmiş ve yenilenmeleri için gerekli ortamları sağlayan hayatta doğuştan sahip olunan bir beceri olarak görülmektedir.

5. Müzik Allah'a yaklaşmanın ve onu tanımanın bir aracı olarak görülmektedir.

Sağlam'ın Halstead'den aktardığı bu yaklaşımların İslam'ın müziğe bakış açısını irdelemekle birlikte, bu görüşleri katı bir şekilde ortaya koyan İslam düşünürlerinin büyük çelişkiler içerisinde olduklarını ortaya koyduğu açıkça görülebilir.

İmam-ı Gazâlî, İhyâ'u Ulûmid-dîn adlı eserinin II. Cildinde müziği haram kılan bazı sakıncalı durumları şöyle sıralamıştır (1992: 699-703):

1-Dinletendeki yani müziği icra eden kişide olabilecek sakıncalı durum,

2- Müzik aletinde bulunabilecek sakıncalı durum,

3- Ses ayarında bulunabilecek olan sakıncalı durum,

4- Dinleyicinin kendisinde bulunabilecek olan sakıncalı durum,

5-Dinleyen kişinin avam olmasından kaynaklanabilecek olan sakıncalı durum.

İmam Gazali bu durumlara şu şekilde açıklık getirmiştir:

Müziği yorumlayandaki sakıncalı durum açıklanacak olursa; kendisine bakılması helâl olmayacak şekilde giyinen ve görünen bir kadının, fitneye davet eden bir ses ve sözle müzik yapması haramdır. Fitne tehlikesi olan yakışıklı genç erkek de bu hükümdedir. Bunların müziğinin haram olması müzikten değil, kendilerinin ve seslerinin fitne unsuru içermesinden kaynaklanmaktadır. Hatta konuşan bir kadının sesinde ve konuşmasında fitne uyandırma tehlikesi varsa, onunla konuşmak ve hattâ Kur'ân-ı Kerîm bile olsa ondan dinlemek uygun görülmemektedir. Fakat fitne yaymayan, sesinde cinselliği ön plana çıkarmayan kadın sesi haram değildir. Nitekim Hz. Muhammed (s.a.v) hiç zorunluluğu olmadığı halde Hazret-i Âişe (r.a)'ye müzik icra eden genç kızlara yönelik "Nasıl, seyretmek istiyor musun?" diye sormuş kendisi de yaslanmış olarak genç kızların müziklerini dinlemiştir (Gazali, 1992: 695).

Müziği haram kılan sakıncalı durumlardan ikincisi olan müzik aletindeki sakıncalı durumu Gazali şu şekilde açıklamıştır. İçki âlemlerinde insanı içki tüketimi

için kışkırtacak ve fitneyi tetikleyecek şekilde kullanılan çalgılar haramdır. Sesteki sakıncalı durum ise; kötü, çirkin, ahlâk dışı ve hicvedici sözler, dedikodu ve iftira içeren, toplum barışını bozan, fitne yayan, Allah'a, Resulüne (s.a.v) ve ashabına karşı yalan cümleler içermesinden kaynaklanmaktadır. Yaşayan belli bir kadını anlatan söz ve şiirleri dinlemek de haram olarak görülmüştür. Çünkü erkekler arasında bir kadını anlatmak da, yermek de tasvip edilmeyen davranışlardandır. Belirli bir kadının yüz, göz, kaş, yanak, saç, kıyafet ve diğer vasıflarını başkaları yanında övmek veya yermek de uygun olmayan bir davranış olarak görülmektedir. Eğer şarkıda genelleme söz konusu ise, yani şarkı sözü belirli bir kadını değil de, genel ve meçhul bir sevgiliyi anlatıyorsa; dinleyicinin kendi helâli olan eşini düşünmesi şartıyla dinlemesi uygun görülebilmektedir. Gazali, böyle şarkılarla helâli olmayan bir kadını düşünmekle kişinin günahkâr olacağını belirtmiştir.

Benzetme yoluyla şarkı sözlerini uygun olan düşüncelere çekebilen kimselerin şarkı dinlemeleri caiz olarak görülmüştür. Meselâ, yanaklardan aşağı dökülen siyah kâküllerden günah karanlığını, parlak yanaklardan iman nurunu, kavuşmayı anmaktan Allah'a kavuşmayı, firak ve ayrılıktan Allah'tan uzak kalmayı, sevgiliye kavuşma engellerinden Allah'a kavuşmaya engel olan dünya meşgaleleri olarak algılayıp şarkı sözlerine kalben böyle yüksek anlamlar yüklemek dinlenen şarkıyı mubah kılmaya yeterlidir.

İmam-ı Gazâlî'ye (1992: 702) göre dördüncü sakıncalı durum kişinin kendisindedir. Bir kişinin müziği şehvî istekleri için tahrik aracı kılması haramdır. Müziğin sözleri ile haram sevmeye heveslenmek haramdır. Müziği kendi nefsanî heves ve arzuları çerçevesinde yorumlamak haramdır. Meselâ, kâkül, gül yanak, ayrılık, kavuşma kelimelerini duyduğu zaman şehveti ve şeytânî duyguları tahrik olan birisinin müzik dinlemesi sakıncalıdır. İmam Gazali, insanın gönlünde şeytanın ordusundan sayılan şehvet ile Allah'ın askeri sayılan akıl nuru arasında sürekli bir mücadelenin olduğundan; müziğin ise bu mücadelede şehveti tahrik edici değil; akıl nuruna kuvvet verici olması gerektiğinden söz etmektedir. Şeytanın müzikle kalbe girip kalbin mânevî neşesini bozmasına izin vermemek gerekmektedir. Müzik dinleyicisinin âvâmdan olması da diğer bir sakıncalı durumdur. İşi gücü bırakıp müzikle oyalanmak, boş vakitleri öldürüp sürekli oyuna ve eğlenceye dalmak çok sakıncalı bir durum olarak görülmüştür. Küçük günahların ısrar ve devamla büyüyüp

büyük günaha dönüşmesi gibi mubahlar da ısrar ve devamla küçük günaha dönüşürler. Mubahları devamlı olarak takip etmek kişiye bir fayda sağlayıp olgunluk vermediği gibi, kişinin maneviyatından çok şey alır.

Bunu başka bir olayla örnekleme gerekirse; bal helâldir. Fakat karakteri sınırlı olarak görülen insanlara zarar verdiği için tıbben bu gibi insanlara haramdır. Şarap haramdır. Fakat boğazında lokma tıkanan birisi, su ve benzeri bir şey bulamaz ise lokmayı yutmak için bu kişiye bu sırada şarap helâl olur. Burada ihtiyaç ve zorunluluk sebebiyle mubah olmuştur. İşte bunun gibi, müzik de, ölçülü, mânâlı ve âhenkli bir ses olması bakımından aslında mubah olarak görülmektedir. Haram olması, müzikle alakalı olan sakıncalı sebeplerden kaynaklanmaktadır. İmam-ı Gazâlî bu sakıncalı durumlar olmadığı müddetçe kişinin gerek kadın gerekse erkek olsun, müzik yapmanın veya yapılan müziği dinlemenin haram olmadığını belirtmiştir (İmam Gazali, 1992: 713).

İmam Gazali (1992: 709), Fuzayl b. İyâz (ö.187/803)'ın müzik hakkındaki "Teğannî zinânın efsunudur" görüşlerini aktarmış, Akdoğan (1991: 64) bu görüşü, müzik dinleyen kişinin onun etkisinde kalarak, müziği zinaya tevessül (aracı) eder şeklinde açıklamıştır. İmam Gazali (1992: 709), Emevi halifesi Yezid b. Velid (ö.744)'in "Teğannîden sakınınız; zira o hayâyı azaltır, şehveti çoğaltır, mürüvveti yıkar ve içki yerine geçer, sarhoşun yaptığı kötülükleri yaptırır. Şayet mutlaka teğanni isteği duyuyorsanız, kadınları uzaklaştırın; zira teğanni, zinayı teşvik eder" görüşüne eserinde yer vererek, bu sözlerle onların teğanniye haram olarak gördüklerini belirtmiştir. İmam Gazali (1992: 709), İbn Mesud'un "Teganni nifaki doğurur" sözünün teganni edenler ve müzik icra edenler hakkında olduğunu söyleyip bunun doğru olduğunu belirtmiş ve açıklama getirmiştir. Şarkıcının sesini güzelleştirerek kendisini insanlara sunup beğendirmenin onun isteği olduğunu ve dolayısıyla bu konuda nifaki bir hareket yaptığını ama buradan hareket ederek teganniye haram denilemeyeceğini belirtmiştir. Burada 'nifaki' kelimesi Müslüman görünüp kâfir olmak, ikiyüzlü olmak şeklinde açıklanabilir (Devellioğlu, 2001: 833).

Diyanet İşleri Başkanlığı'nın İslam İlmihalinde müziğe karşı yanlış değerlendirmeler aşağıdaki ifadelerle belirtilmiştir:

"Müziğin bir tedavi aracı olduğunu keşfetmiş bir kültürün vârisleri olarak, yeterli delil ve gerekçe olmadığı halde, vaktiyle birtakım sosyolojik gerekçe ve amaçlarla

verilen hükümleri içeriğinden mahrum bir şekilde günümüze taşımak veya yanlış değerlendirmelerde bulunmak suretiyle bu doğal ilaçtan insanları mahrum etmek isabetli bir bakış açısı olarak gözükmüyor” (DİB İslam İlmihali, 2006: 111).

3. İSLAMİYETTE MÜZİK SANATINA YAKLAŞIMLAR

Yunan dilinden Arapçaya geçen mûsikî kelimesinin yerine kullanılabilecek bir Arapça kelime karşılığı bulunmamaktadır ve “gınâ” kelimesi sadece şarkı söylemeyi “semâ” kelimesi ise sadece dinlemeyi ifade etmek için kullanılmıştır. Buradan yola çıkarak gerek ayetlerde gerek sahih hadislerde doğrudan müziği belirtecek ifadelere rastlanmazken bunlar genel olarak “gınâ, teganni (şarkı), ve melahi (çalgi aletleri) olarak ifade edilmektedir (DİB İslam İlmihali, 2006: 106). Türk Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi 31. cildinde klasik fıkıh literatüründe müziği tam olarak karşılayacak Arapça bir kelime bulunmadığı belirtilmekte ve güzel sesle yapılan bütün icraların sözlükte *gınâ* (sesi yükseltmek, bir sözü mırıldanmak, şarkı, türkü, kaside gibi türleri heyecan verici şekilde icra etmek) ve bu icraların dinlenmesi *semâ* olarak ifade edilmektedir. Ayrıca klasik fıkıh literatüründe müzikle ilgili yer alan belli başlı terimler; melahi, lehv, meâzif, hudâ (hıdâ), nasb, hezec, sinâd, tağbir (tağyir), neşîd, inşâd, nihâye, savt, terennüm, ed-vâr, şiir ve tilâvedir (TDV İslam Ansiklopedisi: 261).

Gınânın özel anlamı teganni etme olarak açıklanmaktadır fakat genel olarak müzik anlamında da kullanıldığı görülmektedir (İslam Ansiklopedisi c. 4, 1993: 773). Tağbir, tağrid, tilâvâ, tarannum, tagannî, şavt, mûsikî gibi terimler anlam olarak sürekli gına kelimesi ile karıştırılmıştır fakat gına bu kelimelerin hiçbirisine tam olarak karşılık gelmemektedir ancak bazıları ile yakın ilişkili olduğu bilinmektedir. Gına, herhangi bir şiirin konusu, anlamı ve vezni dikkate alınarak teganni edilmeden okunuşu olarak tanımlanabilmektedir. Burada alelade bir okuyuştan uzak bir şiir okuma tarzı vardır fakat müzikteki ton, aralık ve melodi kavramlarını barındırmamaktadır. Zira X. Yüzyılda İslam düşünürlerinden Farabî de müzik ve gınayı aynı anlam ve kavram içinde kabul etmemiştir. XIII. Yüzyılda da Camal al-İfrikî birçok müellif (kitap yazarı) ten farklı olarak gınayı okuyuşu güzelleştirmek, kabalığı gidermek, yumuşatmak ve inceltmek olarak açıklamıştır.

Gına ve müzik kelimelerinin genel olarak aynı anlamda kullanıldığı görülse de kavram olarak birbirlerinden ayrı oldukları açıktır (İslam Ansiklopedisi c. 4, 1993: 777).

Uludağ ile yapılan bir söyleşiye, Diyanet Dergisi'nde "Müzik Âlemdeki Süsün Bir Parçasıdır" başlığı altında yer verilerek Uludağ'ın konuyla ilgili görüşleri aktarılmıştır. İslamiyet'te sadece müzik değil, şiir ve resim gibi güzel sanatların da caiz olup olmadığının tartışılan bir konu olduğunu belirten Uludağ, bu durumun İslamiyet'ten önceki cahiliye döneminde şiir, müzik ve resmin putlara tapan müşrik Arapların putlarını resmetmeleri, söyledikleri şiirlerle onları övmeleri, içki meclislerinde türküler söyleyip içkiyi ve bu tür meclisleri övmelerinin yanı sıra İslamiyet'i ve Hz. Peygamber'i yermek için bu sanatları kullanmalarından kaynaklandığını da söylemektedir. Yasaklanan ve caiz olarak görülmeyen müziğin putperestlikle, içki ve ahlaka aykırı olan hususlara yönelik müzik olduğunu vurgulayarak, bunun dışındaki müzik yasaklanmamasına rağmen bazı İslam âlimleri çok az istisna dışında müziği yasak ve haram olarak gördüklerini belirtmektedir. Bazı İslam âlimlerinin ise müziğin bir kısmını haram, bir kısmını mekruh saydıklarını ve sınırlı bir şekilde bazı müzik türlerini uygun görüp bunlara müsaade ettiklerini söylemektedir (Akt. Özkıvanç, 2010: 113).

Ankaravi, sesleri ölçülü ve ölçsüz olarak ikiye ayırdıktan sonra ölçülü olan güzel sesi çıkış yerlerine göre; mizmar, evtar, davul, nakkare, cansız eşyalardan ve müzik aletlerinden çıkan sesler, insanın boğazından çıkan sesler ve bülbül, kumru gibi hayvanların sesi olarak üçe ayırmıştır (Akt. Akdoğan, 1991: 69). Ankaravi, insanın boğazından ve bülbül, kumru gibi hayvanlardan çıkan seslerin güzel olmasından dolayı bunları mubah olarak gördüğünü belirtmiştir. İnsan sesi ile kuş, davul, ney, def gibi cisimlerin çıkardığı sesler arasında bir fark olmadığını belirtmekle beraber eğlenceye yönelik olduğu için ve içkiye tabi olduğu için nas yani ayetler ve hadisler yoluyla telli sazların ve düdüklerin yasaklandıklarını fakat içki meclislerinde çalınmayan ve güzel nağmeler çıkaran müzik aletlerinin de haram kılınmadığını da belirtmiştir (Akt. Akdoğan, 1991: 70).

İmam Gazali "Kimyâ-yı Saâdet" adlı eserinde (1971: 338) "Semâ ve Vecdin Edepleri" bölümünde "Semâ'nın Mubah Olması ve Helal ve Haram Kısımları"

başlığında ‘semâ’ yı güzel ses olarak tabir etmiş ve dinlenme hükümlerini üç bölümde toplamıştır. Gaflet ve oyun yoluyla dinlemeyi birinci bölüm altına almış; hoş giden her şeye haram denilemediği gibi; hoş giden şeyde zarar ve fesatlık durumu varsa haram olacağını belirtmiştir. Güzel kokunun buruna hoş geldiği gibi, lezzetli yemeğin ağıza tatlı geldiği gibi, güzel sesin de kulağa hoş geldiğini belirterek güzel sesin de bunlar gibi mubah olduğunu belirtmiştir. İkinci bölümde bir kimsenin kalbinde kötü bir huy olup güzel ses dinleyince bir kadına kavuşma arzusu oluşuyorsa veya sevgilinin yüzünden, zülfünden bahseden şarkı sözleriyle onlara kavuşmak düşüncesine dalacağı ve onları arzulayacağı için bu durumda teganni dinlemesinin haram olduğu görüşünü savunmuştur (İmam Gazali, 1971: 330-340). Üçüncü bölümde ise kalbinde güzel bir huy olup güzel ses onu kuvvetlendirdiğinde teganni dinlemeyi mubah sayar. Hacca gidenlerin Kâbe, Hacc, Mekke, Medine şarkıları dinlemesinin Kâbe’yi ziyareti arzuyu artıracığından bu tür şarkıları dinlemeyi mubah olarak görür. Kusurları, azapları bildiren kasideleri, ilahileri dinleyip üzülmeyen ve ağlamanın sevap olacağını belirtir. Düğün, ziyafet, sünnet, doğum, sefer dönüşü gibi sevinilmesi lazım olan yerlerde ses ile neşelenmenin mubah olduğunu belirtir (İmam Gazali, 1971: 340-341).

Gerek yazılı gerek sözlü kaynaklarda İslamiyet’in değişik dönemlerinde müziğe ilişkin birbirinden farklı pek çok görüş olduğu bilinmektedir. Bu konu üzerinde İslami düşüncüyü araştırmanın çerçevesi Kur’an-ı Kerim ve Hadis-i Şerifler olarak belirlenebilir. Gerek Müslümanlar gerek gayri Müslimler için Kur’an’ın kurallara dayalı yapısı tartışma götürmese de, ikinci bir hukuk kaynağı olarak Kur’an’dan sonra başvurulmuş hadis koleksiyonlarının hepsinin akademik bir çalışma için güven sağlayamayacağı, düşünülmesi gereken bir konudur. İmam Buhari (ö. 870) ve İmam Müslim (ö. 875)’in hadis kaynakları konusunda kitapları en yetkili ve en kabul görmüş kaynaklardaki hadislerle sınırlansa bile, Müslümanlar için bazı hadislerin diğerlerine karşı belirli bir öncelik taşıdığı görülür. Bu öncelik, Hz. Muhammed’in hayatı boyunca belli bir konu üzerinde ifade etmiş olduğu, güvenilirliği tam olarak bilinen hadislerin rivayet zincirleri ile ilgilidir. Bu tür hadislere ‘Ahkam Hadisleri’ denilmektedir. Ahkam hadislerinden daha çok güvenilir kabul edilenler ise, İmam Buhari ve İmam Müslim’in hadis derlemelerinde geçtikleri ve Hz. Muhammed döneminden kaydedildikleri devirlere kadar bütün nesiller

boyunca kesintisiz bir şekilde aktarılabildikleri için ‘Mütevâtır Hadis’ ismi verilmektedir (Farukî, 1985: 8-9). Araştırma yapılırken doğruluğu kesin olmayan ve sağlam dayanakları olmayan hadisleri değerlendirmeye almanın doğru olmayacağı düşüncesine varılmış ve bu hadislere yer verilmemiştir.

İslamiyet’in müziğe bakış açısı ele alınırken, öncelikle terminoloji problemine dikkat edilmeli, daha önce yapılan araştırmalarda sıkça geçen ‘yasak’ kelimesi gözden geçirilmelidir. Haram kelimesi, Kur’an ve hadisler yoluyla tamamen yasaklanmış, yapıldığında ceza gerektiren davranışlar için kullanılmaktadır (Faruki, 1985: 11). Haram kelimesi İslam Ansiklopedisi 5. Cildinde “Şer’an caiz olmayan” olarak tabir edilmektedir (İslam Ansiklopedisi, 1993: 225). Şer’an’ın kelime kökündeki şer’, Tanrı buyruğu, ayet, hadis, icma-i ümmet esaslarına dayalı olarak belirlenmiş din kuralları anlamı taşımaktadır (Özön, 1965: 690). Yani haram, Allah’ın emirleri, ayetler ve hadisler doğrultusundaki din kuralları çerçevesine göre uygun görülmeyen anlamına gelmektedir. Ancak İslam dünyasında müzik için bu terim doğrudan kullanılmamış, İslam düşünürleri müzik konusunu ele alırken müziğin bazı yasak ve kabul görmeyen davranışlarla ilişkilerini ortaya koymadan, doğrudan doğruya haram olarak hüküm vermişlerdir (Faruki, 1985: 11).

İslamiyet’in müziğe bakış açısı şartlara göre değişiklik göstermektedir. Tutumlar icra edilen müziğin niteliğine göre değişebildiği gibi, icra edildiği çevre ve ortam da gösterilen tutumlara etki edebilmektedir. İmam Gazali (ö. 1111) müziğin icra edildiği çevreyi şekillendiren üç faktörü; zaman, mekân ve ihvan (arkadaşlar) olarak ifade etmektedir (Akt. Faruki, 1985: 27). Gazali’ye göre zaman açısından müzik; eğer müzik gerek icra gerekse dinleme açısından İslami ibadetleri veya vaktin İslami amaçlarla değerlendirilmesini engelliyorsa onaylanamaz. İcra edilen mekâna göre uygun olup olmadığını tartışan Gazali, insanın dini ve sosyal sorumluluklarını ihmal ederek ahlakını bozacak arkadaş çevresiyle yapılan müziğin de uygun görülmemeyeceğini söylemiştir (Akt. Faruki, 1985: 29).

Yapılan kaynak taramaları neticesinde Kur’an-ı Kerim’de geçen, bazı İslam âlimleri tarafından müziği haram kıldığı iddia edilen ayetler aşağıdaki şekilde belirlenmiştir.

4. AYETLER DOĞRULTUSUNDA İSLAMİYET’TE MÜZİĞİN DEĞERLENDİRİLMESİ

4.1. MÜZİĞİN HARAM OLDUĞUNA DAİR DELİL GÖSTERİLEN AYETLER

“İnsanlardan öylesi vardır ki, bilgisizce Allah yolundan saptırmak ve o yolu eğlenceye almak için, eğlenceye asılsız ve faydasız sözleri satın alır. İşte onlar için aşağılayıcı bir azap vardır” (Lokman, 31/6).

Akdoğan, Ankaravi’nin bu ayette “levhe’l hadis” sözünü gına olarak ele alıp gınaya boş söz anlamı yükleyenlere cevabını şu şekilde aktarmıştır: “Boş sözü din ile değiştirerek satın almak ve onunla Allah’ın yolundan saptırmak amacı varsa, hiç tartışmasız bu kötüdür ve haramdır. Fakat her gına dinden bedel değildir ki onu Allah’ın yolundan saptırmak için almış olsun. Bu ayette kastedilen şudur; şayet birisi insanları saptırmak amacıyla Kur’an okusa, bu dahi haram olur.” (Akt. Akdoğan, 1991: 68-69). Bu ayetin şu hadiseden dolayı indiği bazı kaynaklarda belirtilmektedir. El Kelbi ve Mukatil’in anlattıklarına göre en-Nadr bin el-Hâris hakkında nazil olmuştur. Nadr, ticaret maksadıyla İran’a gider ve İran’ın destan ve masallarını para ile satın alarak Mekke’ye gelir ve Kureyş halkına Rüstem ve İsfendiyar’dan bahsedip Kisraların hayat hikâyelerini anlatacağını söyleyerek İran efsanelerini anlatırdı. Onun sözleri Kureyş halkına daha hoş ve eğlendirici geldiği için Kur’an dinlemeyi terk ederler (Çantay, 1972: 728). Bu ayetin asıl nüzul (inme) sebebi bu iken şarap içmenin ve domuz eti yemenin bile haram kılınmadığı Mekke devrinde nazil olan bu ayetin güzel nağmeleri ve müziği yasak etmiş olması imkânsız olarak görülürken birçok müfessir ayette geçen “levhe’l hadis” (eğlendirici boş söz) deyimini ile müziğin kastedildiğini ve bu ayetin müziği haram kıldığını savunmuşlardır (Uludağ, 1976: 39-40).

İmam Gazali (1992: 705) İhyâu Ulûmi’-d-dîn adlı eserinde, bu ayet-i kerimede geçen “levhe’l-hadis” in, İbn Mes’ûd, Hasan-ı Basri ve Nehai tarafından teganni olarak yorumlandığını belirtmiştir. İmam Gazali (1992: 706) her teganninin dini satmak ve insanları azdırıp saptırmak olmadığını, ayette söylenmek istenenin insanları saptırmak, dini verip dünyalığı almak olduğu görüşünü belirtmiştir.

İnsanları saptırmak maksadıyla Kur’ân dahi okunsa yine haram olacağını dile getirmiştir.

Ayrıca DİB’nin İslam İlmihaliinde bu ayetin yorumu şu şekilde aktarılmaktadır (Hak Dini Kur’an Dili VI: 3838-3839 akt. DİB İslam İlmihali, 2006: 107). Lehve’l hadis gına ve müzik şeklinde yorumlanarak Nadr bin Hâris ismindeki birinin Fars memleketlerinden şarkıcı kadınlar getirerek insanları Hz. Muhammed (s.a.v)’in etrafından uzaklaştırmaya çalışmasından dolayı müziğin yasak olduğu görüşüne varılmıştır. Bazı kaynaklardan aktarılanlara göre, Nadr bin Hâris güzel bir şarkıcı cariye satın alarak birinin Müslüman olacağını duyduğu zaman o kişiyi alıp cariyesinin yanına götürür ve cariyesi onu şarkı söyleyip eğlendirdikten sonra, bu eğlencenin namazdan oruçtan daha güzel olduğunu söyleyerek Hz. Muhammed’in etrafından uzaklaştırmaya çalışmış.

“Şimdi siz gaflet içinde eğlenerek bu söze mi (Kur’an’a mı) şaşıyorsunuz, gülüyorsunuz da ağlamıyorsunuz?” (Necm, 53/59-60-61).

Bu ayette tercüme edilen sâmidûn kelimesi ile müğannilerin kastedildiği ileri sürülmüştür. İkrime, İbn Abbas’tan naklederek bu kelimenin gına manasına geldiğini bildirmiştir. İkrime’den nakledildiğine göre müşrikler Kur’an’ı işittikleri zaman teganni yaparlardı. Bu ayet işte bu gibiler hakkında nazil olmuştu. Fakat Mekke’de nazil olan bu ayetle müziğin haram kılınması mümkün görülmemektedir (Uludağ: 1976: 41). İmam Gazali, Kur’an’ı dinletmemek için gülmenin de ağlamanın da aynı hükümde olduğu, çünkü bu ayetin bunları da içine aldığı yorumunu getirmiştir. Eğer bu gülme, Müslüman oldukları için Müslümanlara karşı gülmeleri ise, Müslümanları kötülemek ve onlarla alay etmek için yazılan şiirler ve şarkılar haram sayılmaktadır (1992: 706). Bazı diğer kaynaklardan aktarılanlara göre İbn Abbas bu ayette geçen ve “dudak bükerek” olarak tercüme edilen “semed” kelimesinin Himyerîce²’de gînâ anlamına geldiğini belirtmektedir (DİB İslam İlmihali, 2006: 108).

“(Haydi) onlardan gücünün yettiğinin ayağını çağrıyla kaydır. Atlıların ve yayalarınla onların üzerine yürü. Onların mallarına ve evlatlarına ortak ol. Onlara

²Himyerîce: Güney Arabistan’da hüküm sürmüş eski bir kavmin kullandığı dil (www.turkcebilgi.com).

vaadlerde bulun. Hâlbuki şeytan onlara aldatmadan başka bir şey va'detmez.” (İsrâ, 17/64).

Bu ayette, Allah şeytanı huzurundan kovarken “güç yetirebildiklerini sesinle zillete (aşağılanma) ve meskenete (beceriksizlik, miskinlik) düşür” diye ona seslenmiştir. Mücahid’e göre bu ayette geçen şeytan sesi- savtu’ş şeytan, savtü’ke’nin anlamı düdük ve gınadır. Bir rivayete göre Hasan’ul Basri şeytan sesinden maksadın def olduğunu ileri sürmüştür (Uludağ, 1976: 42)

“Boş sözü işittikleri vakit ondan yüz çevirirler ve “Bizim işlerimiz bize, sizin işleriniz de size. Selam olsun size (bizden size zarar gelmez). Biz cahilleri istemeyiz” derler.” (Kasas, 28/55).

Bu ayette lüzumsuz ve boş şeylerden yüz çevirenler övülmektedir. Ama bu ayette de müziği yasaklayan bir hüküm yoktur. Ayette geçen ve lüzumsuz manasına gelen el-lağv kelimesi ile güzel ses değil İslam’ın aleyhindeki konuşmalar ve dedikodular kastedilmiştir (Uludağ, 1976: 44-45).

“Onların, Kâ’be’nin yanında duaları ıslık çalıp el çırpılmaktan ibarettir. Öyle ise (ey müşrikler) inkâr etmekte olduğunuzdan dolayı tadın azabı.” (Enfâl, 8/35). İslâm’a inanmayanlar Mescid-i haram’da Müslümanların ibadetine engel oluyorlardı. Onların bir kısmı kadınlı-erkekli Kâ’be’yi çıplak olarak tavaf ederken, ıslık çalıp el çırpıyorlardı. Bu ayette geçen ıslık (müka) ve el çırpma (tasdiye) kelimeleriyle müziğin kastedildiği ileri sürülmüştür fakat burada da açık anlaşılır bir durum yoktur (Uludağ, 1976: 44).

“Onlar yalana şahitlik etmeyen, faydasız boş bir şeyle karşılaştıkları zaman, vakar ve hoşgörü ile geçip gidenlerdir.” (Furkân, 25/72).

Ayette geçen zûr kelimesi, meyl ve sapma anlamlarına gelmektedir. Maksat batıla meyletme ve haktan sapmadır. Yalan söz ve yalan şahitliğe zur denilmektedir. Bu ayette dedikodu meclislerine gitmeyen ve orada konuşulanları dinlemeyen böylece her şeyden önce kendi nefislerine ikramda bulunan kimselerin hali övülmektedir. Ama Muhammed b. El-Hanefiyye’nin bu ayette geçen zûr kelimesine gınâ manası verdiği ve bazılarının da ona uyduğu bazı kaynaklarda belirtilmektedir (Uludağ, 1976: 45).

“Şairlere ise haddi aşan azgınlar uyarlar.” (Şu’arâ, 26/224).

Bu ayette kastedilen şairler küffar (kâfirler) şairlerdir ve bu da her türlü şiirin haram olacağı anlamına gelmemektedir (Gazali, 1992: 706). Hamasi şiirler olarak nitelendirilen güfte ve besteleri düşmanla karşı karşıya geldiği zaman insanın kendisini ve gaza arkadaşlarını cesaretlendirme amaçlı söylemesi de mubah olarak görülmüştür. Ama haram olan şeylere teşvik etmenin de haram sayılması, bu tür şiirlerin haram olan savaşlarda söylenmesi de haram olarak kabul edilmektedir (Koyuncu, 2011: 59).

4.2. MÜZİĞİN HARAM OLMADIĞINA DAİR DELİL GÖSTERİLEN AYETLER

“Hamd, gökleri ve yeri yaratan, melekleri ikişer, üçer, dörder kanatlı elçiler yapan Allah’a mahsustur. O, yaratmada dilediğini artırır. Şüphesiz Allah’ın gücü her şeye hakkıyla yeter” (Fâtır, 35/1).

Bu ayette geçen halkta dilediğini ziyade eder, yaratmada dilediğini artırır ibaresine bazı İslam âlimleri tarafından dilediğine yaratılış güzelliğine ilaveten ses güzelliği verir şeklinde anlam yüklenmiştir. Cismani varlıktan ve güzellikten başka bir de ses güzelliğinin fazla olarak verilmesi yaratılışta ziyadelik, in’am (bağış) ve ihsanda fazlalıktır (Uludağ, 1976: 47). Ayrıca bazı müfessirler bu ayette geçen “mâyeşâ” kelimesini güzel yüz, güzel ses, keskin zekâ, yüksek akıl, cesurluk olarak açıklamışlardır (Çantay, 1972: 770).

“De ki: “Allah’ın, kulları için yarattığı zîneti ve temiz rızık kim haram kılmış?” De ki: “Bunlar, dünya hayatında mü’minler içindir. Kıyamet gününde ise yalnız onlara özgüdür. İşte bilen bir topluluk için âyetleri, ayrı ayrı açıklıyoruz.” (A’râf, 7/32).

Bu ayette Allah tarafından kulları için yaratılan zînet, rızık ve nimetleri kimsenin haram kılmaya hakkı olmadığı bu hoş nimetlerden herkesin faydalanması gerektiği ifade edilmiştir. Müziğin ruhun gıdası aynı zamanda da hoş bir nimet olarak görülmesinden dolayı genel olan ayetin hükmünün içeriğine girmektedir (Uludağ, 1976: 48).

“Onlar yanlarındaki Tevrat’ta ve İncil’de yazılı buldukları Resûl’e, o ümmî peygambere uyan kimselerdir. O, onlara iyiliği emreder, onları kötülükten alıkoyar. Onlara iyi ve temiz şeyleri helâl, kötü ve pis şeyleri haram kılar. Üzerlerindeki ağır yükleri ve zincirleri kaldırır. Ona iman edenler, ona saygı gösterenler, ona yardım edenler ve ona indirilen nura (Kur’an’a) uyanlar var ya, işte onlar kurtuluşa erenlerdir.” (A’râf, 7/157).

Bu ayette geçen et-tayyibat kelimesi zevk ve lezzet veren hoş şeyler anlamına gelmektedir. Meşhur âlimlerden İbn Abdüsselam “Delailü’l-Ahkam” adlı eserinde bu ayette geçen tayyibat kelimesi ile lezzetli şeylerin kastedildiğini ifade etmektedir (Uludağ, 1976: 51).

“Hani Rabbin (ezelde) Âdemoğullarının sulplerinden zürriyetlerini almış, onları kendilerine karşı şahit tutarak, “Ben sizin Rabbiniz değil miyim?” demişti. Onlar da, “Evet, şahit olduk (ki Rabbizsiniz)” demişlerdi. Böyle yapmanız kıyamet günü, “Biz bundan habersizdik” dememeniz içindir” (Ar’af, 7/172).

Sufiler insanoğlunun duymuş olduğu bu ahenkli ve tatlı nağmenin dünyadaki nağmelerin ilk örneğini teşkil ettiğini genellikle kabul etmektedirler (Uludağ, 1976: 48).

Hız. Davud’a Allah tarafından çok güzel bir ses mucize olarak verilmişti. Hız. Davud bu güzel sesi ile mezmurları okur ve herkesi mest ederdi. Hayvanlar ve kuşlar bile o güzel sesin etkisi altında kalırlardı. Gerek Kur’an’da ve gerekse hadislerde büyük bir mucize ve nimet olarak nitelendirilen bu güzel sestem övgüyle bahsedilmiştir. Hız. Davud’a verilen bu güzel sesi mutasavvıfların müziği mubah kılan en kuvvetli delillerinden saydıkları bilinmektedir (Uludağ, 1976: 49). Nitekim Hız. Davud’la ilgili Kur’an-ı Kerim’de ayetler mevcuttur (Sâd 38/18-19, Enbiyâ 21/79, Sebe 34/10).

“Sözü dinleyip de onun en güzeline uyanlar var ya, işte onlar Allah’ın hidayete erdirdiği kimselerdir. İşte onlar akıl sahiplerinin ta kendileridir” (Zümer, 39/18).

Bu ayette geçen el-kavl (söz) kelimesi bütün ve genel bir anlam ifade etmektedir. Zira müzik sözlerinin en güzeli “ahsenü’l kavl” olarak bilinmektedir. Güzellik vasfına sahip olan sözler övüldüğüne ve güzel sözlere uyulmak emredildiğine göre müziği dinlemek de meşrudur denilebilir. Zira müzikal seslerin

güzel ve ölçülü oluşları onu bu yönüyle diğer seslerden ayırmaktadır. Söz ve ses dinlemek günah olmadığına göre bunların en güzelini dinlemenin de günah olduğu söylenemez (Uludağ, 1976: 47).

“Yürüyüşünde tabî ol. Sesini alçalt. Çünkü seslerin en çirkini, şüphesiz eşeklerin sesidir!” (Lokman, 31/19).

Bu ayetten hareketle rahatsız edici kötü bir ses olan eşek sesinin kötülenmesinden, güzel seslerin mubah oluşu neticesine varılmıştır (Uludağ, 1976: 48).

“İman edip salih ameller işleyenlere gelince, işte onlar cennet bahçelerinde sevindirilirler” (Rûm, 30/15).

Bazı müfessirler bu ayette geçen “yuhberûn” kelimesini güzel nağme, hoş ses şeklinde açıklayarak; cennet ehlinin cennette sema edeceğine dair görüş bildirmişler (Akdoğan, 1991: 75), içki içme, ipekli giyinme, altın ve gümüşle süslenmiş eşyayı kullanma gibi fiillerde olduğu gibi müziği de cennet nimetleri arasında saymak istemişlerdir (Uludağ, 1976: 46).

“Yedi gök, yer ve bunların içinde bulunanlar Allah’ı tespih ederler. Her şey O’nu hamd ile tespih eder. Ancak siz onların tespihlerini anlamazsınız. O, halîmdir (hemen cezalandırmaz, mühlet verir), çok bağışlayandır” (İsrâ, 17/44).

“Allah, sizi kasıtsız yeminlerinizden dolayı sorumlu tutmaz, fakat sizi kalplerinizin kazandığı (bile bile yaptığınız) yeminlerden sorumlu tutar. Allah çok bağışlayandır, halîmdir. (Hemen cezalandırmaz, mühlet verir)” (Bakara 2/225).

Ankaravi bu ayeti, boş yere Allah’ın ismini bir şey üzere zikredip hiçbir faydası olmadığı halde o işi yapmasa bile Allah bundan dolayı hesap sormazken, şiir okuma, raks ve sema etme sebebiyle insanları muaheze etmez şeklinde yorumlamaktadır (Akt. Akdoğan, 1991: 76). Muaheze; azarlama, paylama, çıkışma, darılma, tenkit anlamlarına gelmektedir (Devellioğlu, 2001: 656).

5. İSLAM DİNİNDE MÜZİK SANATINA OLUMLU VE OLUMSUZ YAKLAŞIMLARIN BAZI HADİSLER YOLUYLA DEĞERLENDİRİLMESİ

İslam dininde müzik sanatına karşı yaklaşımlar değerlendirilirken Kur'an-ı Kerim ayetlerinin, hadis-i şeriflerin doğru yorumlanması ve İslam âlimlerinin düşüncelerinin de açık bir dille ifade edilip günümüz anlayışıyla da birleştirilmesi gerekmektedir. Bazı ayet ve hadisler farklı İslam âlimleri tarafından farklı biçimlerde yorumlandığı için konuya ilişkin algılar da değişiklik göstermektedir. Kur'an-ı Kerim'de müziğe karşı kayıtsız şartsız helal veya haram ifadeleri bulunmamakla beraber; getirilen sınırlılıklarla uygun olan çizgiler çekilmiştir.

İmam Gazali "Kimyâ-yı Saâdet" adlı eserinde "Semâ ve Vecdin Edepleri" bölümünde "Semâ'nın Mubah Olması ve Helal ve Haram Kısımları" başlığında teganninin mubah olduğuna dair şu hadis-i şerifi delil olarak göstermiştir (1971: 338).

"Hz. Aişe (r.a) bildirir: Bayram günü mescidde zenciler oyun oynuyordu. Resulullah (s.a.v) bana 'görmek ister misin?' buyurdu. İsterim dedim. Kapının üzerinde durdu ve çenemi dayamak için kolunu önüme tuttu. O kadar seyrettim ki 'Yetmez mi?' buyurdu. Ben de hayır dedim". Gazali bu hikâyenin Sahîh-i Buhâri'de olduğunu belirtip şu şekilde yorumlar:

"1-Oyun, çalgı ve bunları seyretmek arada bir olursa haram değildir. O zencilerinkinde oyun ve teganni vardı.

2- Bunu mescidde yaptılar.

3- Peygamberimiz (s.a.v) Hz. Aişe'yi (r.a) oraya götürdüğü zaman "Oyunla meşgul oluyorsun" buyurdu. Bu ise izin vermektir. Haram olsaydı nasıl izin verebilirdi?

4- Daha başlangıçta Hz. Aişe'ye "görmek ister misin?" buyurdu. Eğer biri baksaydı ve diğeri sussaydı, belki onu üzme istemedi denebilirdi. Çünkü üzme, eziyet etmek iyi huy değildir. Bu ise böyle olmadı.

5- Uzun bir müddet kendisi de Hz. Aişe (r.a) ile kaldı. Hâlbuki seyretmek onun işi değildi. Yine buradan anlaşılıyor ki, hanımların ve çocukların gönlünü etmek için böyle şeyleri yapmak iyi ahlaktır".

İmam Gazali (1992: 705-711) müziği haram sayanların Peygamber Efendimiz'in (s.a.v), "İlk ağlayan ve ilk sözü müzikle söyleyen şeytandır" hadisini delil olarak gösterdiklerini "İhya'u Ulûmid-dîn" eserinde açıklamıştır. Bu hadiste ölü üzerine ağlamak ve ağıt yapmak kastedildiğini belirterek, Hz. Davud'un ve günahkârların hataları için ağlamaları haram olmadığı gibi; mubah olması kaydıyla şevki ve neşeyi artıran müziğin de haram olmadığını savunmuştur. Peygamber Efendimiz (s.a.v) Medine'ye gittiğinde Medineli kadınların sevinçlerini belli etmek için müzikli şiir okudukları bilinmektedir.

Yine Peygamber Efendimiz'in (s.a.v); "Müzik söyleyerek sesini yükselten kimseye Allah Teâlâ iki şeytan musallat eder. Bu şeytanlar o kimsenin omuzları arasında dururlar ve müziği bitirinceye kadar göğsünü tekmelerler" hadisini müziğin haram sayılmasına delil olarak gösteren bazı İslam âlimleri vardır. Oysa Peygamber Efendimiz (s.a.v) bu hadisinde şehveti ve haram sevmeyi tahrik eden müziği söyleyenleri kastetmiştir. Buna göre Allah sevgisini, bayram coşkusunu, evlilik sevincini, çocuk doğmasından kaynaklanan neşeyi ve bunun gibi sevinçleri konu alan müzik bunların dışında kalmaktadır.

İmam Gazali, Nâfi'den aktardığı bir olaya göre, Nâfi, Abdullah bin Ömer (r.a) ile yolda giderken, Abdullah bin Ömer (r.a) bir çobanın kaval sesini duyduğunu ve elleri ile kulaklarını tıkayarak yoldan saptığını ve hala kaval sesinin gelmediğine kanaat getirince kulaklarını açarak "Peygamber Efendimiz'in (s.a.v) de böyle yaptığını gördüm" dediği görülmüştür.

Müziği haram sayanlar bu rivayeti de delil göstermişlerdir. Oysa eğer kaval dinlemek gerçekten haram olsaydı, Abdullah bin Ömer'in (r.a) Nâfi'ye de aynı şeyi emretmesi gerekirdi. Kendisinin kulaklarını tıkaması ise o an için çalgı sesinin kendisine olumsuz etki yapmasından korkmasından kaynaklandığı söylenebilir. Aynı şekilde Peygamber Efendimiz de (s.a.v) böyle davranarak yanında bulunan İbn-i Ömer'e (r.a) de kulaklarını tıkaması gerektiğini söylememiştir. Bu da onun haram olduğunu değil; sadece onu dinlemekten sakınmanın daha iyi olduğunu göstermektedir. Buradan, kaval sesinin haram olduğu değil, Peygamber Efendimiz (s.a.v)'in o anki maneviyatını kaval sesiyle bozmak istemediği düşüncesine varılabilir. Başka bir örnekle pekiştirilecek olursa, Peygamber Efendimiz (s.a.v)'in

namazda kendisini meşgul ettiği için Ebu Cehm'in işlemeli cübbesini çıkarıp iade etmesi olayından bahsedilebilir. Buradan da işlemeli elbise giymenin haram olması değil, kalbi olumsuz etkileyen durumları terk etmenin daha iyi olacağı düşüncesine varılabilir.

Buraya kadar açıklanan kısım bazı hadislerin delil olarak gösterilmesi yoluyla müziğin haram kılındığına dair görüşleri ve Gazali'nin bu görüşlere getirdiği yorumları içermektedir. Bunların dışında yine bazı hadisler yoluyla müziğin haram olup olmaması yönünde görüşler de mevcuttur. Müziğe karşı olumsuz tutum sergileyenlerin ilk dayanağı "Ümmetim içerisinde gayri meşrû ilişkiyi, ipeği, şarap ve meâzifi helâl sayan bir grup olacaktır" mealindeki hadis-i şeriftir. Bazı İslam âlimleri hadiste geçen meâzif kelimesini bütün eğlence aletleri olarak belirtirken, bazıları da melahi ve meazif arasında ayırım yaparak 'melahi'yi el ile vurularak icra edilen çalgı aletleri, 'meazif'i de üflenerek çalınan çalgı aletleri olarak tanımlamışlardır. Bazı muhaddisler (hadis bilimiyle uğraşan kimseler) de bu hadisin senedinin münkati³ olduğunu belirtmişlerdir (DİB İslam İlmihali, 2006: 108).

"Allah (içki meclislerinde erkeklere) şarkı söyleyen cariyelerin satılmasını, ücretini haram kılmıştır" hadisinden hareketle Gazali, yabancı kadının, günah işlediğini bilene ve fitnesinden korkulan kişilere şarkı okumasının haram olduğunu belirtmesiyle birlikte; cariyenin kendi sahibine şarkı okumasının ve hatta fitnelik olmaması durumunda yabancı erkeklere şarkı okumasının haram olacağı hükmünün çıkarılmasının yanlış olacağını savunmuştur (Gazali II, İyhâ: 282 akt: DİB İslam İlmihali, 2006: 108).

Mâliki bilgin İbnü'l-Arabî, gınânın mubah olduğuna dair şu rivayeti örnek olarak göstermiştir. Daha önce İmam Gazali'nin açıklamasına da yer verilen hadis şu şekilde aktarılmış ve yorumlanmıştır: "Hz. Ebu Bekir bir defasında Hz. Aişe'nin evine girip orada iki cariyenin şarkı söylemekte olduğunu görünce "Allah'ın Resulü'nün evinde şeytanın mizmarı ha!" diye çıkmıştı. Hz. Peygamber ise "Onlara ilişme ey Ebû Bekir! Bugün bayram günüdür" demiştir". Bu rivayete binaen Maliki bilgin İbnü'l-Arabî, eğer müzik haram olsaydı Resulullah'ın evinde söylenmezdi,

³Munkati': Râvilerinden (rivayet edenlerinden, senedinden) biri düşen hadis-i şerif (www.belgelerleislam.com)

Resulullah'ın müziği bayram gününde serbest bırakması, her daim yapılmasının mekruh olduğunu fakat bayram, düğün gibi zamanlarda bu konuda serbestlik olabileceği anlamına gelebilmektedir şeklinde yorum yapmıştır (İbnü'l-Arabî, Ahkâmü'l-Kur'ân III: 1053-1054 akt. DİB İslam İlmihali, 2006: 109).

Fedâleibn Ubeyd'den aktarıldığına göre Resulullah (s.a.v) buyurdular ki: “Allah Teâlâ Hazretleri, güzel sesle Kur'an'ı açıktan okuyan kimseyi dinleme hususunda güzel sesli cariyesini dinleyen erkekten daha çok ilgi sahibidir” (Akt. Yıldırım ve Güzel, 2011: 161).

Ebu Ümâme (r.a) den rivayet edildiğine göre Resulullah (s.a.v) buyurdu ki “şarkıcı cariyeleri satmayın, onları satın almayın ve onlara (şarkı veya türkü) öğretmeyin. Onlar üzerinde yapılan ticarete hayır yoktur ve onların parası haramdır.” (Sünen-i Tirmizi: 412).

Hz. Aişe (r.a) aktarılan bir rivayete göre; “Hz. Aişe, Resulullah (s.a.v)'ın bir gece yanına geç gittiğinde Resulullah, Hz. Aişe'ye nerede olduğunu sormuş ve Hz. Aişe de ashabından birinin kıraatini dinlediğini ve onun kadar güzel kıraati ve sesi kimsede görmediğini söylemiştir. Bunun üzerine Resulullah (s.a.v) kalkarak kıraati dinlemeye gitmiş ve bu kişinin Salim Mevla Huzeyfe olduğunu söyleyerek “Ümmetim içinde böylelerini var eden Allah'a hamdolsun” buyurmuşlardır. Bera (r.a)'dan Peygamber Efendimiz (s.a.v)'in “Kura'n-ı Kerim'i sesinizle güzelleştirin” hadisi nakledilmekte (Yıldırım ve Güzel, 2011: 161) ve bu hadislerden yola çıkarak Peygamber Efendimiz (s.a.v)'in güzel sesteki övgüyle söz ettiği anlaşılmaktadır.

Abdurrahman İbn Saib (r.a)'dan rivayet edildiğine göre: “Sa'd b. Ebi Vakkas yanımıza geldi. Onun artık gözleri görmüyordu. Kendisine selam verdim. “Sen kimsin?” dedi. Kendimi tanıttım. Bunun üzerine dedi ki: “Kardeşim oğluna merhaba! Duydum ki senin Kur'an okumada güzel sesin varmış. Ben Resulullah'ı dinledim. Demişti ki: “Şu Kur'an hüznü olarak nazil oldu. Öyleyse onu okuyunca ağlayın. Eğer ağlayamazsanız ağlamaya çalışın ve onu güzel okuyun. Onu güzel okumaya gayret etmeyen bizden değildir” (Akt. Yıldırım ve Güzel, 2011: 161).

Kur'an'ın teganni ile okunması, ağır ağır tecvit kaidelerine uygun olarak, sesin güzelleştirilerek okunmasıdır. Kur'an'ı Kerim okunuş yönüyle de diğer kitaplardan ayrılmalıdır. Teganninin sözlük anlamı esas alınarak Kur'an'ı müzik

nağmeleriyle okumak bazı âlimlerce hadisin gerçekliğine göre caiz görülmüşse de çoğunluk bunu caiz görmemiştir. Bilhassa harflerin mahrecini değiştirerek, tecvidin sınırlarını aşacak teganninin haramlığına dair bazı İslam âlimleri arasında ortak görüş mevcuttur (Yıldırım ve Güzel, 2011: 161).

Çok güzel bir sese sahip bulunan Hz. Peygamber'in güzel sese karşı ilgi duyduğu, güzel sesli kimselerin okudukları Kur'an'ı zevk ve şevkle dinlediği, sesi güzel olan sahabeleri takdir ederek onlara iltifatlarda bulunduğu verilen bilgilerden anlaşılmaktadır.

Kur'an'ın hüznü olarak inmesi, Kur'an'ın kalpleri etkileyen, gözleri yaşartan yüce anlamlarla dolu olarak inmiş olmasından kaynaklanmaktadır. Onu huşu ve tefekkürle okuyana etki eder. Kur'an'ı Kerim'in tertil (mahreçlere uyularak, harfleri ve hareketleri açık telaffuz etmek, Kur'an-ı Kerim'i acele etmeden anlamaya çalışarak okuma) üzere açık ve anlaşılır bir şekilde okunması Kur'an'ı Kerim'de emredilmiştir (Müzzemmil 73/4). Peygamber Efendimiz'in (s.a.v) güzel tabiat seslerini ve insan sesini sevdiği, Kur'an-ı Kerim'i güzel sesli hafızlardan dinlerken ve devrin ünlü şairlerinden iyi ve güzel şiirleri dinlerken ayrı bir zevk aldığı bazı kaynaklarda yer almaktadır (Yıldırım ve Güzel, 2011: 162).

Genel olarak günlük yaşamda İslam dininin men ettiği hoş karşılamadığı durumların müzik içerisinde yer alması men edilmekte, hoş karşılanmamaktadır. Özellikle kadın kavramının oldukça dikkatli ele alınması gereği ortaya çıkmaktadır. İslam dininin kadına olan bakış açısı ve yaklaşımı müzik ve kadın ilişkisinde belirleyici bir rol oynamakta, İslam âlimlerinin bu konuya olan yaklaşımları gerek din görevlilerinin gerekse inançları doğrultusunda bir yaşam sürmek isteyen İslam dini mensuplarının görüşlerine yön vermektedir. İslam dini kadın kavramına oldukça geniş yer ayırmakla kalmamış, kadın haklarının ve sosyal yaşamının düzenlenmesinde en belirgin kıstasları getirerek ve onları gerçek anlamda koruyarak bir devrim gerçekleştirmiştir. İslamiyet öncesinde, Avrupa ülkelerinde ve dünyanın diğer toplumlarında (Türk toplumları hariç) kadın kimliğinin yeterince saygı gördüğünü söylemek son derece güçtür. İslamiyet'in kadınlara sunduğu imkânlar özellikle Peygamber (s.a.v) döneminde en iyi durumda iken zaman içerisinde Arap toplumuna ait bazı gelenekler çerçevesinde kadının kazandığı bu saygınlığın

ilerleyen dönemlerde sürdürülemediği görülmüştür. Oysa Anadolu’da yaşayan birçok İslam âliminin kendi sosyal yaşamında eşlerine ve kız çocuklarına son derece saygı duydukları ve aldıkları kararlarda onların desteklerini aldıkları bilinmektedir (Mevlana, Emir Sultan...). Burada İslami bilgileri yorumlayanların etkisi önemli rol oynamakta, İslam’ın kadına olan bakış açısı ayrıca ve derinlemesine irdelenmeyi gerektirmektedir.

6. DÖRT MEZHEBE GÖRE MÜZİK SANATININ DEĞERLENDİRİLMESİ

“Mezheb; gidilen tutulan yol, inanç ve felsefede tutulan yol, bir dinin dallarından her biri” olarak tanımlanmış (Özön, 1965: 471), Türkçe sözlükte ise, “mezhep; bir dinin görüş yorum ve anlayış ayrılıkları sebebiyle ortaya çıkan kollarından her biri” (<http://www.tdk.gov.tr:13.12.2014>) biçiminde “b” ve “p” harflerinin kullanım farkı da dikkati çekecek biçimde yer almıştır.

İslam dininde de Hz. Muhammed (s.a.v.)’in vefatının ardından pek çok görüş ayrılığı çıkmış, çeşitli görüşler etrafında yoğunlaşan topluluklar mezheplerin oluşmasına yol açmıştır. Her bir mezhep ayrı ayrı araştırma konusu niteliğini taşıdığından bu araştırma Abdurrahman el-Cezerî’de (1979) belirtildiği üzere en yaygın dört mezheple ve bu mezheplerdeki müzik görüşleriyle sınırlandırılmıştır.

6.1. HANEFİ MEZHEBİNDE MÜZİK

Ebû Hanife’nin gınâyı mekruh olarak gördüğü ve günah saydığı bazı kaynaklarda belirtilmektedir. Mezhepler arasında gınâ ve çalgı aletleri konusunda en katı tavrın Hanefî mezhebinde sergilendiği ve Hanefîlerin def, mizmar gibi çalgı aletlerini dinlemenin haram ve Allah ve resullerine karşı olarak gördükleri, çok keskin bir çizgiyle müziğe karşı olumsuz tutum gösterdikleri bilinmektedir (DİB İslam İlmihali, 2006: 106). Hanefî fıkıh kitaplarında müzik konusuna ayrıca yer verilmemiştir. Müziğin hoş görülmediği ve günah olarak kabul edildiği de çoğu fıkıh kitaplarında belirtilmiştir (Uludağ, 1976: 174). Bu durumun ise, İmamı Azâm’ın

çalgı olduğunu bilmeden icabet ettiği bir davet üzerine söylediği “ bir kere ğınâ dinlemek belasına maruz kaldım fakat sabrettim” sözü üzerine Hanefî fıkıh âlimlerinin görüşü olduğu söylenmektedir (Uludağ, 1976: 178). Hanefî mezhebine göre müziğin icrası ve bunu dinlemek haram olarak kabul edilmiş, savaşlarda vurulan kös ve düğünlerde çalınan def hariç; değnek ve çubuğun bir yere ahenkli bir şekilde vurulması bile haram olarak görülmüştür (Karaman, 2000: 140). Hanefî mezhebine göre eğer müziği kadın, insanların duymayacağı yüksek sesle icra ederse bu durum kadının müzik icra etmesine engel olarak kabul edilmemiştir. Ama yabancı erkeklerin işiteceği bir şekilde yüksek sesle olursa bu haram olarak görülmüştür. Özellikle şehveti harekete geçiren bir söz içeriyorsa da müzik haram olarak kabul edilmiştir. Eğer erkeğin icra ettiği müzik, kendisinden yalnızlığı gidermek için, askeri görev için veya bir işe ve cihada teşvik için olursa caizdir. Ama şarkı sevginin ve aşkın dile getirilmesini kapsıyorsa ve onu dinlediği zaman yabancı bir kadının fitneye düşmesinden korkuluyorsa bu durumda haram olarak kabul edilmiştir. Erkeğin mubah bir sevincin meydana gelmesinde çalgısız olduğu ve şehveti harekete geçiren ibareler olmadığı, fitne unsuru olmadığı zaman ve erkeklerle kadınların bir arada olduğu toplulukta harama sebep olmadığı zaman müzik mubah olarak görülmüştür (Abdurrahman el-Cezerî, 1979: 94). Buradan Hanefîlik mezhebinde bazı durumlara göre müziğin mubah, günah veya haram olarak görüldüğü anlaşılmakta, Hanefîlik mezhebinin sosyal durumları dikkate alan bir yaklaşıma sahip olduğu anlaşılmaktadır.

6.2. MALİKÎ MEZHEBİNDE MÜZİK

İmam Mâlik, ğınânın hem söylenmesini hem dinlenmesini onaylamadığı gibi, satın alınan bir cariye'nin muganniye yani şarkıcı olduğu anlaşıldığında bu durumun onu geri vermek için bir ayıp sayılacağını kabul etmiştir (DİB İslam İlmihali, 2006: 106). Maliki mezhebinde, nikâh ve düğün gibi yerlerde çalınan müzik ve müzik çeşitleri mubah görülmektedir. Bazıları ise her çeşit eğlenceli ve sevinçli günlerde müzik dinlemeyi mubah olarak görmektedir. Fakat “Tartuşi Fi Tahrimi'n Semâ” eserinden aktardığına göre İmam Malik'in müziği ve müziği dinlemeyi

yasakladığını, müzik bilen “müğanniye” bir cariyeyi kusurlu sayılacağı için sahibine geri verilmesini naklettikten sonra hiçbir şekilde müzik dinlenilmesine izin vermediğini aktarmıştır. Bununla beraber müzikten zevk almayan kişilere duygusuz adam dediği de bazı kaynaklarda yer almaktadır (Akt. Uludağ, 1976: 183). Bu durumda ya kaynaklar arasında çelişki ortaya çıkmaktadır ya da İmam Malik’in bazı durumlarda müziği mubah olarak gördüğü anlaşılmaktadır. Maliki mezhebinde müzik kadınların üzerine haram olarak görülmüştür. Dinlemek de haramdır ama erkekler harpte hamasi ibarelerle veya sahradaki deveyi yürütme amaçlı olduğu zaman ve çalgı yoksa haram olarak görülmemiştir (Abdurrahman el-Cezerî, 1979: 94). Cezerî’nin de belirttiği üzere Maliki mezhebinde müzik kadınlar için ve çalgı olduğu zaman haram olarak kabul edilmiştir. Eğlenceli ve sevinçli günlerde mubahlığı konusuna kadının veya çalgının dahil olup olmamasına ilişkin detaylı bilgiye rastlanmamıştır.

6.3. ŞAFİİ MEZHEBİNDE MÜZİK

Şâfiî mezhebinde, İmam Şâfi’nin bu konuyla ilgili görüşleri İmam Gazalî tarafından şu şekilde nakledilmiştir: “Güzel sesle baharı tasvir eden şiirler söylemek mubahtır”, “Musiki hoş olmayan ve batıla benzeyen bir eğlencedir. Bununla fazla meşgul olan sefih insanlardır. Bunların şahitlikleri makbul olmaz”. Şafii vurularak çalınan bazı müzik aletlerini mekruh görüp halkın Kur’an’la meşgul olmasını önlemek için bunu kâfirlerin icat ettiklerini söylemiştir (Uludağ, 1976: 185). İmam Şafî’den nakledilerek gınanın (müzik) mekruh olan boş bir uğraş olduğu, onunla çok uğraşan kimsenin akli ve dini eksik sayılıp şahitliği de kabul edilmemiştir (Cezerî, 1979: 95, DİB İslam İlmihali, 2006: 107). Şafîî mezhebine göre mekruh şer’in terk edilmesini kesin ve bağlayıcı olmadan istediği şeydir. Bunu terk eden övülür, sevap alır, yapan da cezalandırılmaz (www.sorularlaislamiyet.com). Sonraki Şafîî bilginlerinin büyük bir kısmı da gınanın haram olduğu konusunda görüş bildirmişlerdir ve hatta Şafîî âlimlerinden Şîrâzî, haram bir menfaati içine alan icare

akdinin⁴ doğru olmayacağını belirtmekle beraber şarap taşımayla birlikte gınâ ve mizmarı da bunların arasında kabul etmiştir (Şîrâzî, et-Tenbih: 123 akt. DİB İslam İlmihali, 2006: 107). Şafî mezhebinde müzikle uğraşan kimse dinden ve akıldan yoksun olarak kabul edilip şahitliği bile kabul edilmeyerek müziğe karşı katı bir tutum sergilendiği anlaşılmaktadır. Müziğe karşı en hoşgörüsüz tutumun Hanefi mezhebinde gösterildiği pek çok kaynakta belirtilse de Şafî mezhebinin bu konuda aynı katı tutumu sergilediği açıktır.

6.4. HANBELÎ MEZHEBİNDE MÜZİK

Hanbelî mezhebinde çalgı aletleri caiz görülmemektedir ve Hanbelîler bu çalgı aletlerinin olduğu düğüne gitmenin doğru olmadığına inanırlar. Fakat güzel sesle terennümü mubah olarak kabul etmişlerdir. Hatta Kur'an okurken vaaz ve nasihat mahiyetinde olan şiir ve ilahileri okurken terennümü de müstehab olarak kabul etmişlerdir. Şarkıyı ister kadın söylesin ister erkek söylesin her daim icrası haram olarak kabul edilmiştir. Harama götüren şeyi de haram olarak kabul ettikleri için şehvet uyandıran şarkı söylemeyi ve dinlemeyi de haram olarak gördükleri bazı kaynaklarda yer almaktadır (Abdurrahman el-Cezerî, 1979: 95). Ahmed b. Hanbel'e gınânın hükmü sorulduğunda gınânın kalpte nifakı canlandığı ve kendisinin hoşlanmadığı görüşünü bildirdiği de bazı kaynaklarda belirtilmektedir (İbn Kayyim, İğasetü'l-lehfân I: 229 akt. DİB İslam İlmihali, 2006: 107).

Yapılan araştırmalardan, İslam dinine ait mezheplerin genel olarak müziğe, farklı durumlara karşı farklı tutumlar ortaya koydukları anlaşılmakta, özellikle cariyeye sözcüğü ile ifade edilen kadın kavramının müzikle ilişkili olarak kullanımında bu tasvip etmeme durumunun daha da katı bir tutuma dönüşebildiği gözlenmektedir. Oysa İslam Peygamberinin (s.a.v.) yaşamı dikkate alındığında böyle bir yasaklamanın var olmadığı da anlaşılmakta, kadın ve müzikle ilgili çeşitli durumların ve örnek olayların varlığı ise kadın ve müzik kavramına karşı büyük bir olumsuz tutumun var olmadığını ortaya koymaktadır. Bu tutum ve davranışların İslam öncesi

⁴İcâre akdi, fıkıh literatüründe hem gayrimenkul ve menkul eşyanın hem de insanın çalışmasını konu alan iş sözleşmesini kapsar (www.mumsema.org).

Arap kültürüyle olan ilişkisi ciddi ve geniş bir araştırma konusu olduğundan araştırma kapsamı dışında tutulmuş, bununla birlikte eski Türk topluluklarında kadın ve müzik kavramlarının ilişkisi ve durumlarının nasıl olduğu ele alınmıştır. Burada İslamiyet öncesi Türk topluluklarındaki kadın kimliğinin ele alınması, günümüze kadar kadın ve müzik kavramlarına yaklaşımların nasıl şekillendiği konusunda aydınlatıcı niteliktedir. Kadın ve müzik kavramlarına bakış açılarının şekillenmesinin İslamiyet'in yasaklamalarından çok İslamiyet'in farklı yorumlamalarından kaynaklandığı da söylenebilir.

7. İSLAMİYET ÖNCESİ TÜRK TOPLULUKLARINDA KADIN KİMLİĞİNİN DEĞERLENDİRİLMESİ

Kadın, insanlığın varoluşundan itibaren toplumun önemli bir unsuru olarak görülmektedir. Bazı toplumlarda kadın yüceltilip saygı görünürken, bazı toplumlarda kadın bir nesneyle eşdeğer görülüp saygıdan sevgiden mahrum bırakılmıştır. Türk toplumlarında kadının daima saygı gördüğü bir gerçektir (Çandarlıoğlu, 2003: 93). Türk kültürü, kadın kelimesine güzellik, intizam, iffetlilik gibi anlamlar yükleyerek Türk kadını bu güzelliklerin sahibi olarak görmüştür (Genç, Reşat Genç'in Açılış Konuşması, 1996: 15 akt. Yücetürk, 2010: 3). En başta annelik vasfı kadının edinebileceği en değerli vasıf olarak görülebilir. Kadının, annenin olmadığı bir yerde, değerli bir yapı taşı olan aileden bahsetmek de olanaksızdır. Türk destanlarına, Türk efsanelerine, Türk hikâyelerine bakıldığında kadının evin orta direği, erkeğin can yoldaşı ve Türk çocuklarının annesi gibi önemli vasıflarla nitelendirildiği görülür. Türk hayat tarzını, Türk duygusunu, Türk ahlak anlayışını yansıtmaları bakımından önemli değere sahip olan Türk destan ve efsanelerinde kadın her zaman bir şeref, ahlak, kahramanlık ve fedakârlık sembolü olarak görülmüştür (Yücetürk, 2010: 6). Kazak-Kırgızların 'Kuzu körpeç ve Bayan' destanlarında kadın melek olarak betimlenerek kadınların erkeklerden daha çok fedakârlık gösterdiği anlatılmıştır. Kara Kırgızların Manas destanında ise kadın evin talihi ve namusunun muhafızı olarak tasvir edilmektedir. Destanda kahramanlar ciddiyetlerini kaybederek ahlak dışı bir iş yapacağı zaman kadın onun kurtarıcısı rolündedir (İnan, 1987: 276). Türk

destan ve efsanelerinde her zaman şeref, namus ve fedakârlık sembolü olarak görülen kadının statüsü Türk kültüründe değişmemiş ve saygınlığını korumuştur. Türk devletlerinde kadınların söz sahibi olduğu bilinmektedir. Kadınlar devlet siyasetine yön vermiş ve hükümdar olmadığı zaman devletin idaresinde yer alarak kendilerini göstermişlerdir. Hun İmparatorluğundan beri Türkler tarafından bilinen, hükümdarın eşine verilen “Hatun” unvanıyla (Kafesoğlu, 1993: 257) bilinen ve kendilerine özel sarayları bulunan kadınların genellikle devlet meclislerine katıldıkları da bazı kaynaklarda belirtilmektedir (Kafesoğlu, 1993: 258). İslamiyet öncesi dönemde Türkler, kadına hitapta, tecrübeli, güngörmüş yaşlı ve çok bilen kimseler için kullanılan ‘karı’ ismini kullanmışlardır. Bugün anlamca argo bir tabir olarak kabul edilse de kadının yüceltilmesi için bu tabir kullanılmaktaydı. Ayrıca iyi aile kızı olarak tabir edilen tecrübeli, soylu kızlar için de ‘karı’ unvanı kullanılmaktaydı (Eröz ve Güler, 1990: 56). Türklerin değer ve törelerinin ortaya konulduğu yapıt olan ‘Dede Korkut Hikâyeleri’nde de kadın, erkekler gibi fiziki özellikleri bakımından kuvvetli ve erkekle birlikte mücadele eden savaşçı özellikte olan kahramanlar olarak nitelendirilmektedir (Yüçetürk, 2010: 11).

Türk kültürünün devlete şeklini verdiği ve Türk boylarının kurup yönettiği Hun İmparatorluğu’nda (Koca, 1990: 46) Hunların Çinlilerle veya Bizanslılarla olan ilişkilerinde ‘hakan’ın yanında ‘hatun’un resmen yer alması devlet yönetiminde kadının da bulunduğu ve saygınlık gördüğüne dair bir göstergedir (İnan, 1974: 91). Her alanda hak ve sorumlulukların erkek ve kadına ortaklaşa paylaştırıldığı Göktürkler ve Uygurların kitabelerinde kadına özel bir yer verilerek kadınların siyasi ve sosyal rolleri belirtilmiş ve Türk kadını aile hayatında erkekle eşit konuma sahip olmuştur (İnan, 1974: 91). Gerek İslamiyet’ten önce gerek İslamiyet’ten sonra, Türk toplumunda kadın her daim saygın bir statüye sahip olmuş, çağdaşı olan hencinslerine nazaran hukuk ve yönetim konularında da söz sahibi olmuşlardır.

8. İSLAMİYET ÖNCESİ ÇEŞİTLİ TOPLUMLARDA KADIN KİMLİĞİNİN DEĞERLENDİRİLMESİ

İslamiyet öncesi çeşitli toplumlarda kadının statüsü değişiklik göstermiş ve kadına verilen değer çizgisi kadına tanınan haklarla çekilmiştir. Çoğu toplumda insan grubuna dahi alınmayıp önemli görülmeyen kadın, bazı toplumlarda bazı hukuksal haklarını bulma olanağına sahip olmuştur.

Eski Hint hukukuna göre kadının evlenme, miras gibi işlemlerde hiçbir hakkı bulunmamaktaydı. Kadının zayıf karaktere, kötü ahlaka ve kötü eğilimlere sahip olduğu kabul edilerek çocukluğunda babasına, evlendiği zaman kocasına, kocası vefat ettiği zaman da oğluna veya kocasının erkek bir akrabasına bağımlı olarak yaşamaya mahkûm edilmekteydi (Topaloğlu, 1987: 16-17). Hint yasası olan Manu yasasına göre kadın önemli mevkilere gelmesine asla olanak bulunmayan bir varlık olarak görülürdü ve kadın hiçbir zaman kendi dilediği gibi hareket edemezdi (Nuri, 1993: 9). Babil’de; Hamurabi Kanunları olarak bilinen ünlü kanunda Babil hükümdarı Hamurabi (M.Ö. 2123-2081), aile hakları açısından getirdiği kurallarda tek kadınla evlenmeyi esas tutmakla beraber bazı hallerde birden fazla kadınla evlenilmesini uygun görmüştür. İsrail hukukuna göre ailede egemen güç erkek olarak görülmekteydi. Kızlar babalarının evinde bile hizmetçi gibi görülmekteydi ve baba dilediği zaman onları satma hakkına sahipti. Boşanma hakkı ise tamamıyla kocaya verilmekteydi (Topaloğlu, 1987: 17). Hitit devletinde kadın, medeni hukuk kuralları ve sosyal statü açısından erkeğe eşdeğer bir konumdaydı. Hititlerde sosyal yapıda sınıf ayrılıkları gözlense de kadın kanunlarda hak tanınan bir varlık olmuştur. Kadeş Antlaşmasında Hitit kralının yanında kraliçenin de mührünün bulunması kadının yönetimdeki hakkını da kanıtlar niteliktedir (Harman, 2001: 83). Sasani devletinde kız kardeşle evlenmek caiz görülüp buna teşvik edilirdi. Kız kardeş ve annelerin bir saygınlığı yoktu. Eski Yunan’da kadınların hiçbir siyasi hak ve yetkisi bulunmamaktaydı ve miras erkek çocuğa düşmekteydi (Yücetürk, 2010: 16). Roma’da özel hukuk alanında hakları sınırlı olan kadınlara kamu hukukunda hiçbir hak verilmemekteydi ve kadınlara devlet kurumlarında da yer verilmiyordu. Ayrıca erkeğin kadın üzerinde öldürmeye varana dek sınırsız yetkilerinin bulunduğu bu

toplumda (Tümer, 1996: 173) kadın, evlendiğinde bile ancak baba hâkimiyetinden koca hâkimiyetine geçiyordu ve boşanma hakkına sahip olamıyordu (Harman, 2001: 83). Ayrıca Roma’da Çinlilerde kadın insan yerine konulmamaktaydı ve onlara isim bile verilmeyerek sayılarla hitap edilmekteydi. İngiltere’de kadınlar kocaları tarafından satılabilmekteydi. İlk günahın işlenmesine ve insanlığın felaketini hazırlamasına sebep olduğu düşünülen kadına “şeytan” gözüyle bakılmaktaydı. Kral VIII. Henry (1509-1547) zamanında çıkan bir kanuna kadar kadınlar İncil’e el bile sürememekteydi (Topaloğlu, 1987: 18).

Kadın tarih boyunca değişik toplumlarda değişik statülere sahip olmuş, kimi toplumda yerilmiş kimi toplumlarda da yüceltilerek kutsallaştırılmıştır. Özellikle anaerkil aile yapısının gözleendiği toplumlarda yüceltilen kadın, ataerkil aile yapısının gözleendiği aile yapısında çoğunlukla erkeğe göre ikinci derece statüye yerleştirilmiştir (Yüçetürk, 2010: 90). Eski toplumların çoğunda sonradan oluşturulmuş ölçütlerle bazı insanlar haklarından yoksun bırakılmıştır. Kadının da miras, boşanma, velayet, eş seçme gibi hakları çağlar boyu kısıtlanmış hatta çoğu zaman bu haklar verilmemiştir (Yüçetürk, 2010: 73). Ancak Türk kültüründe İslamiyet öncesi dönemde dahi tek kadınla evlilik kurumunun varlığı, kadının mülkiyet, velayet ve miras haklarında söz sahibi olduğu ve devlet yönetimine katıldığı bilinmektedir (Bozkurt, 1996: 157). Türk kültürünün kadına tanıdığı haklarla beraber Türk aile yapısında da kadın-erkek eşitliği ve saygınlığı söz konusu olmuştur (Türkdoğan, 1992: 45).

Diğer medeniyet ve kültürlerin çoğunda görüldüğü üzere hiçbir hakka sahip olmayan ve cinsiyetinden dolayı ezilen kadın İslam diniyle beraber saygınlığa kavuşmuştur. İlk İslam şehidi olarak bilinen Sümeyye ve Hz. Muhammed’e inanıp ilk Müslüman olan Hz. Hatice de nitekim bir kadındır. Hz. Muhammed kadına sevgi, şefkat ve saygının örneklerini göstermiş, cahiliye devrinde görülen kız evlatların öldürülmesi olayını sona erdirmiştir. İslamiyet’e göre Allah’a ve imanın esaslarına inanmakta, Allah’ın dünya ve ahiretle ilgili emir ve yasaklarına muhatap olup ceza veya mükâfat almakta, cennete veya cehenneme girmekte kadınla erkek arasında hiçbir fark gözlenmemektedir. İslam dininde kadına tanınan haklar konusunda batılı âlimlerin görüşleri de önem arz etmektedir. Kadın hukuku bakımından İslam hukukunun üstün bir yerde olduğuna inanan Gaudefroy-Demombynes, Kur’an

hukukunun son derece kadının lehinde olduğunu ve kadına geniş haklar verildiğini belirtmektedir (Akt. Topaloğlu, 1987: 27).

8.1. CAHİLİYE DÖNEMİNDE KADIN KİMLİĞİNİN DEĞERLENDİRİLMESİ

Câhiliyye, cahilliğe ait, İslamiyet'ten önceki Arap devrine ait anlamlarını taşımaktadır (Devellioğlu, 2001: 122). Kelime kökü olan cehl ise bilmezlik anlamındadır (Devellioğlu, 2001: 130). Bu terim tarihsel olarak peygamberlik dönemine ait bir terim olup Kur'an'da kavramlaştırılmıştır (Acar, 2007: 13). Cahiliye devri insanların Allah'ı gerektiği gibi tanımadıkları, Allah'a kuşku duymadan ve şirk koşmadan iman etmedikleri, putperestliği yaygın hale getirdikleri, gerek bireysel gerekse toplumsal bilgidен, düzenden, adaletten ve barıştan yoksun yaşadıkları ve güçlü olanları daima haklı kabul ettikleri için, içki, kumar ve fuhuş yaygın hale geldiği ve aile yapısı çözüldüğü için bu döneme Cahiliye Dönemi denilmektedir (Akoğlu, 1995: 2-3). Toplumsal yaşayışta düzenin, adaletin olmadığı böyle bir dönemde kadının yerini değerlendirmek bu dönemde kadına verilen değer in anlaşılması açısından yerinde olacaktır. Arap toplum yapısı kabilecilik üzerine kurulu bir düzen olup bu düzende kabile bireylerinin çok olması önem teşkil eder. Bu nedenle evlilikteki amaç birey sayısını çoğaltmak olarak görülmüştür. Doğurmayan kadın sevilmemiş ve kısırlık boşanma gerekçesi olarak görülmüştür (Altuntaş, 2007: 40). Genel olarak kadınlara insani ve hukuki hakları verilmemekle beraber günlük yaşam içerisinde yemek yapmak, yakacak toplamak gibi işler haricinde savaşçılara su taşımak, yaralıları tedavi etmek de kadınlara verilen görevler arasında yer almıştır (Sarıçam, 2007: 40). Kız çocukları fakirlik, savaşçı olamamaları veya düşman kabilelerinin eline düşmeleri ihtimali gerekçeleriyle diri diri toprağa gömüldüğü ve bazı sebeplerle gömme işi gecikip de kız çocuğu büyüdüğü zaman bazı kimselerin kız çocuklarını uçurumdan atarak öldürdükleri bazı kaynaklarda belirtilmektedir (Şahin, 2010: 92). Cahiliye döneminde kadınlara ve kız çocuklarına itibar edilmemesi İslam öncesi aile yapısını da köklü temellerden yoksun bırakmıştır (Şahin, 2010: 92). Kadının değer görmediği bu dönemde birçok haktan mahrum bırakılması onu sosyal hayattaki etkenliğinden de alıkoymuştur.

8.2. İSLAMİYETTE KADIN KİMLİĞİNİN DEĞERLENDİRİLMESİ

İslam, aile yapısını önemsemiş ve anne ve eş vasfıyla ailenin önemli unsuru olan kadına haklar tanımıştır. İslamiyet'ten önce Türklerin dini inançlarında ve sosyal yaşantılarında kadınlar erkeklerle beraber eşit haklara sahip olmuştur. Türklerin İslamiyet'i kabulü silah zoruyla olmadığı için ve İslamiyet'in görüşleri kendi kültürleriyle uyduğu için kendi örf ve adetlerini terk etmemişlerdir. Dolayısıyla sosyal ve kültürel hayatta Türklerin kadına bakış açısı da aynı hoşgörü ve saygı çerçevesinde devam etmiştir. İslam dinini benimseyen diğer topluluklarda İslamiyet kadına haklarını kazandırmış ve cahiliye devrinde yaşadığı sıkıntıları gidererek verilen haklarla onu şerefli bir varlık olarak kabul etmiştir. İslamiyet'e göre kadın toplumun kaderini çocuk terbiyesi ile belirleyen, kendisinin ve ailesinin namusunu koruyan bir varlıktır (Sercan, 1979: 21). İslamiyet'e göre kadın veya erkek olsun bütün varlıkların Allah katında eşit olduğu Hucurat sûresinin 13. âyetinde de belirtilmektedir. "Ey insanlar! Şüphe yok ki, biz sizi bir erkek ve bir dişiden yarattık ve birbirinizi tanımanız için sizi boylara ve kabilelere ayırdık. Allah katında en değerli olanınız, O'na karşı gelmekten en çok sakınanınızdır. Şüphesiz Allah hakkıyla bilendir, hakkıyla haberdar olandır" (Hucurat, 49/13). Hadisle konuyu pekiştirmek gerekirse Hz. Muhammed (s.a.v)'in kadınları değerli bir varlık olarak gördüğü hadisini Sercan şu şekilde aktarmaktadır:

"Allah'ü Teâlâ kadınlara hayır, iyilik ve güzellikle muamele etmenizi emreder. Çünkü analarınız, kızlarınız ve halalarınız onlardır. Onlara ne kadar güzel davranırsanız yerindedir. Üzerinizdeki hakları pek büyüktür" (Akt. Sercan, 1979: 23).

Bu yorum ve söylemlere bakıldığında, İslam dini açısından kadın kavramının farklı biçimlerde ortaya çıktığı görülür. Bir tarafta kadın saygı duyulan ve cennetle müjdelenen anne olarak görülmekte; diğer tarafta günahların sorumlusu ve erkekleri şehvet ve kötü alışkanlıklara teşvik eden kadın olarak değersizleştirilmektedir. Bu farklı iki kimliğin, toplumsal yaşam içerisinde kadının konumunun hemen her toplumda tartışma konusu olmaya yol açtığı görülmektedir. Böylesine üzerinde

çeşitli tartışmaların bulunduğu kadın kavramı bir de müzik açısından ele alındığında durum daha da tartışmalı bir hale gelmektedir.

Lengel'in kadın ve müziğe ilişkin görüşlerine bakıldığında müziği, kadınların kendileri hakkındaki hikâyelerini sunmalarına imkân veren ve kendi sosyal ve kültürel koşullarından beslenen sözlü kültürün önemli bir unsuru olarak ifade ettiği görülür. Yine müzik, sadece sosyal yapının sınırlamalarından kurtulmalarının yolunu açmakla kalmayıp aynı zamanda kendilerine güvenmelerini sağlayacak bir ortam oluşturmaktadır (Akt. Şahin, 2008: 276).

Yalnız müziğin sunabileceği olanaklara rağmen kadınların müzikle uğraşmalarına engel teşkil edebilecek sebepler mevcuttur. Kadının toplumsal yaşam içerisinde üstlendiği görevler bu engellerin oluşmasında önemli bir etken olarak sunulmaktadır.

Kapsamlı araştırmalar, kadınların besteciliklerine engel olan sebepler arasında buldukları sosyal ortamın müzik yapmak için gereken şartlarla uyumadığını göstermektedir. Tarih boyunca müzik yeteneği olan birçok kadının profesyonel kariyer sahibi olmalarını sağlayacak olan eğitim hakkı engellenmiştir. Ayrıca kadınlar ailelerine karşı olan sorumluluklarında özgür davranamamış, müzikal yaratıcılığa ulaşmalarını sağlayacak olan ekonomik bağımsızlığı sağlayamamış ve sosyal baskıya maruz kalmışlardır (Özkişi, 2013: 458).

Kant (1824-1804), kadınların sadece onlardan beklenileni vermek amacıyla eğitileceğini, dolayısıyla akıldan ziyade zevk ve duygularının geliştirilmesi gerektiğine inanmaktadır. Bu doğrultuda kadınların biraz tarih ve coğrafya çalışmasını, ayrıca onlara “sanatçılık sergilemeyecek kadarıyla resim ve müzik” edinme şansı verilmesini önermektedir (Gates, 1971: 86-87 akt. Özkişi, 2013: 453).

Din açısından kadının sanatsal üreticiliğine bakılacak olursa; İslamiyet'in bütün emir ve yasaklarında cinsiyet ayrımı yapmaksızın temel düzeyde hak ve imkânları erkeklere olduğu kadar kadınlara da sunduğu bilinmektedir. Kadının sosyal hayattaki özgürlük alanını kısıtlayan unsurların fıkıh kitaplarından çok onlara zemin hazırlayan gelenek ve törelere bağlı kaldığı söylenebilir. Dinle ilgisi olmadığı kadar çoğu zaman dine zıt düşen pek çok düşünce ve gelenek, İslami kılıfta sunulup buna karşı çıkmak İslamiyet'i reddetmekle bir tutulmaktadır (Tuğrul, 2005: 2). Bu durum,

kadının müzikteki yeri aslında gelenek ve törelerle şekil aldığı fakat İslamiyet'in bu durumu uygun bulmadığı gerekçesiyle olumsuz tavır içerisine girildiği yorumunu da beraberinde getirmektedir.

9. TÜRK MÜZİĞİ GELENEĞİNDE KADIN

İslamiyet öncesi Türk toplumlarında kadınların sosyal statü ve yetişme tarzı bakımından erkeklerle benzer şartlara sahip olduğu, sosyal yaşam içinde de aktif roller üstlendiği ve devlet yönetiminde dahi yer aldığı bilinmektedir (Akyılmaz, 2000: 11). İslamiyet sonrasında sınırlamalar olsa da kadının sosyal hayat içinde diğer İslam toplumlarına göre daha aktif olarak yer aldığı söylenebilir. Buna bağlı olarak kadın, müzik başta olmak üzere birçok sanat dalında faaliyet göstermiş ve eserler meydana getirmiştir (Çevik ve Kaltakçı: 2011: 610). Anadolu'da "hanende" veya "düğüncü" gibi isimlerle profesyonel müzikçi olarak görülen kadınların büyük ölçüde şehir müziği etkisi altında geliştiği kaydedilmektedir. Osmanlılar zamanında şehirlerde kadınların şehir müziğinin içinde daha aktif olarak yer aldığı, doğrudan hoşça vakit geçirme veya eğlendirme amaçlı müzikle uğraştığı ve kimi zaman erkekler kadar müzik eğitiminden geçtiği bilinmektedir. Şehir hayatında ve saraylarda seçkin müzik çevrelerinde yetişmiş, sadece şarkı icracısı değil aynı zamanda çalgı icracısı ve bestekârlık gibi uzmanlık gerektiren müzik alanlarında da kadınlara rastlanmaktadır (Aksoy, 2008: 65).

Sanatın, üstün yeteneklere sahip bireyin kendinden önceki sanatçılardan ve daha düzeysel bir biçimde toplumsal koşullardan etkilenerек ortaya koymuş olduğu özerk bir etkinlik olarak görülmemesi gerekmektedir. Aksine hem sanat yapanın bireysel gelişimi hem de sanat eserinin niteliği açısından bakıldığında sanat yapmanın koşullarının belli bir toplumsal çerçevede geliştiği bilinmektedir (Peterson ve Mathews, 2010: 135). Bu düşünceden hareketle Osmanlılar zamanında kadının toplumsal çevresine bağlı olarak müzik alanında sınırlı kaldığı ya da yeterince üretken olamadığı söylenebilir.

Diğer taraftan Beşiroğlu, (2006: 6), kadının müzik alanındaki üretkenliği konusunda, Türk müziğinin Osmanlı dönemindeki temel kaynakları (yazılı belgeler,

minyatürler, litografiler, gravürler, 17. yy çarşı ressamlarının tasvirleri, son dönem görsel kaynaklar) doğrultusunda şehir hayatında, saray çevresinde ve haremdede kadınların hanende, sazende ve bestekâr olarak önemli bir yere sahip olduğu görüşünü belirtmektedir. Müzik haremdeki kadınların günlük yaşamlarının önemli bir parçası olan eğlence meclislerinin, düğün ve nişanların en önemli unsuru olarak görülmektedir (Beşiroğlu, 2003: 69). Osmanlı döneminde Türk müziğinde kadının ön planda olması haremlik-selamlık uygulamasına bağlı olarak kadının kendi eğlencesini meydana getirmesi ile yakından ilgili olduğu görülmektedir (Aksoy, 2008: 77). Bu görüşlerden hareketle kadının bağlı olduğu sosyal çevreye dayanarak kendi müziğini geliştirdiği söylenebilir.

Türk müziği geleneği ve bu gelenek içinde yer alan kadının müzik icrası bir birikimin ürünüdür. İstanbul'un fethiyle beraber Osmanlı İmparatorluğu'nun ve İstanbul'un önemli bir merkez haline gelmesiyle İran, Horasan, Azerbaycan, Türkistan ve Kuzey Hint bölgelerinden ve Safevî saray çevrelerinden gelen müzisyenler, Doğu'da oluşmuş Türk müziği geleneğinin Osmanlı'ya aktarılması ve Osmanlı'da müzik geleneğinin oluşturulmasında etkin bir rol üstlenmiştir. Osmanlı müzik geleneğinin Doğu'da oluşan Türk müziği geleneğiyle olan bu ilişkisi kadının müzik icrasında da kendini göstermesine yol açmıştır. Osmanlı dönemi minyatürlerinde ve Doğu Türk minyatürlerinde müzik icra eden kadınlar açısından benzerliği bunu kanıtlar niteliktedir (Beşiroğlu, 2003: 69-70).

Osmanlı toplumunda saray ve çevresi müziğin en önemli merkezi olmuştur. Sarayda haremdede cariyeler müziğe teşvik edilmiş ve özel müzik dersleri verilmiştir. Müzik yeteneğinin cariyeler arasında saray içerisinde yükselmenin önemli bir unsuru olarak görülmesi, kadınların müzik konusuna önem vermesini sağlamıştır (Kaygısız, 2000: 150). Saray çevrelerinde bestekâr olacak derecede müzik bilgisine hâkim kadın müzisyenler çıkmışsa da saray dışında profesyonel anlamda müzik icra edenleri çoğunlukla Rum, Ermeni, Yahudi veya Çingene asıllı kadınlar oluşturmaktadır (Aksoy, 1999: 809). Bu durumun Osmanlı toplumunda kadınların müzikle uğraşlarının hoşça vakit geçirme veya kadın meclislerinde kendi müziklerini yapmakla sınırlı kalmalarından kaynaklandığı söylenebilir (Çevik ve Kaltakçı, 2011: 621). Osmanlı toplumunda genel olarak müziğin kadınlar tarafından icra edildiği yer saray olmuştur. Bunda Türklerde sarayın sadece askeri ve yönetim merkezi olarak

değil aynı zamanda fikir ve sanat hayatının da yönetildiği bir merkez olması önemli bir etkidir (Kaltakçı, 2009: 4 akt. Çevik ve Kaltakçı, 2011: 622). Osmanlı döneminde müzik hayatı sadece cariyelerle sınırlı kalmayıp özellikle 17. yüzyıldan itibaren sultan saraylarında ve yüksek rütbeli devlet yöneticilerinin konaklarında da yer almıştır. Uzunçarşılı (1977: 110) eserinde, I. Abdülhamit'in kızı Esmâ Sultan'ın sarayında zengin bir müzik hayatı olduğunu belirtmiş, cariyelere tanbur, daire, zil, çöng, bozok gibi çalgılarla, lavta, kemençe ve ney öğretmek için çeşitli hocaların bulunduğunu ve hanende Sadullah Efendi tarafından şarkı meşk edildiğinin kayıtlarda yer aldığını kaydetmiştir.

Saray çevresinde müzik hayatı padişahın müzik zevki ve müzisyenleri teşvik ve himayesiyle bağlantılı olmuştur. Dolayısıyla kimi zaman müziği teşvik zirveye ulaşırken kimi zaman da ilgisiz bırakılmıştır. III. Selim tahta çıkıncaya kadar en önemli uğraşlarından birisi müzik olmuştur ve 1789'da padişah olduğunda da müziğe son derece değer verip musikişinasları himaye ve teşvik edip sarayda ağırlamıştır. III. Selim'den sonra ilgi gösterilmeyen müzik II. Mahmud'la beraber tekrar önem kazanmış ve müzik açısından parlak bir devir yaşanmıştır (Uzunçarşılı, 1977: 106). II. Mahmud'un Avrupa müziğine de ilgisi olduğu ve Avrupalı müzisyenleri dinlemekten zevk aldığı da bazı kaynaklarda belirtilmektedir. Oğlu Sultan Abdülmecid (1823-1861) ise çocukluğundan beri batı müziği ve piyano eğitimi almış bir padişaktır ve onun döneminde batı müziği büyük gelişme göstermiştir (Karamahmutoğlu, 1999: 629). Padişahın teşvik ve himayesiyle kimi zaman zirveye çıkıp kimi zaman ilgisiz bırakılan müzikte yerini bulmaya çalışan kadının daha ziyade saray çevresinde kendisini gösterdiği görülse de Osmanlı müzik geleneğinde önemli bir yere sahip olduğu da söylenebilir.

Türk kültüründe İslamiyet öncesi dönemde kadın daha sosyal bir kimlik sergileyip yönetimde söz sahibi olurken; İslamiyet sonrasında Arap geleneklerinin de etkisiyle Türk kadını daha içe dönük bir karakter kazanmıştır (Türkmen, 2012: 184). Osmanlı toplumunun ataerkil yapısı itibarıyla Osmanlı sanatlarında da erkek egemenliği hâkim olmuş ve diğer bütün sanatlarda olduğu gibi bu durum müziğe de yansımıştır (Beşiroğlu, 2006: 5). Fakat Cumhuriyet döneminde bu durum politik nedenler, iş ve eğitim alanına atılma gerekliliği ile değişiklik göstermiş ve kadın daha fazla etkinlikte söz sahibi olmuştur (Türkmen, 2012: 184).

Osmanlı dönemindeki kadınların kültürel ürünlerin üreticileri olması koşulları o dönem Avrupa'sındaki kadınların koşullarıyla benzerlik göstermektedir. Kendilerine ayrılmış alanlarda kültürel ürünlerin hem üreticisi hem tüketicisi konumunda olan kadınlar ancak yönetici sınıfla olan yakın ilişkileri veya ailelerindeki sanatçı erkeklerin yönlendirmeleriyle kültürel üretimle doğrudan iletişim kurabilmişlerdir (Yanıkaya, 2004: 196).

Osmanlı toplumunda kadınla erkeği birbirinden ayıran harem-selamlık hayatının bir sonucu olarak kadınların kendi müzik ve eğlence ihtiyaçlarını kendilerinin karşılamak zorunda kaldıkları bu dönemlerde kadınlar arasından sayısız hanende, sazende hatta birçok bestekâr çıktığı bilinmektedir. Eski yaşama biçimi bu yüzyılın başlarına kadar sürdüğünden kadınların müzikle olan ilişkileri yakın geçmişin kaynaklarından anlaşılmaktadır (Aksoy, 2003: 266). Osmanlı Devletinin son dönemlerinde girilen batılılaşma hareketlerinin kadının müzikle ilişkilerinin artmasında etkisi olduğu söylenebilir. Bu batılılaşma hareketlerinin içinde yer alan batı müziği çalışmalarından biri sazendeleri kadın olan bandoların ve orkestraların kurulmasıdır. Kırım savaşıdan sonra İstanbul'a gelip yıllarca burada yaşayan ve saray ailesindeki kadınlarla dostluk kuran Mary Adelaide Walker, yakın dostlarından Abdülmecit'in kızı Zeynep Sultanın Boğaziçi'ndeki yazlık sarayından gördüğü manzarayı Aksoy (2003: 211), Avrupalı Gezginlerin Gözüyle Osmanlılarda Musiki adlı kitabında şu şekilde aktarmaktadır.

“Birçok pencereyle aydınlanan geniş, çıplak bir oda düşünün. On beş-yirmi kadın ve kız yarım daire çizen bir düzen içinde oturmuş, çeşitli sazlar çalıyordu. Tam ortalarında, sıradan, gözlüklü bir adam nota sehпасının önünde oturmuş, ritim vuruyordu. Bu, hanım sultanın askerî bandosudur; kızların çoğu Çerkez ve Gürcüdür. Salondaki kapıların birinin önünde pinekleyen uzun boylu bir zencinin muhafızlığında musiki dersleri alıyorlardı. Musiki hocaları Pera tiyatro orkestrasında çalanlardan biriydi”.

Ergin (1999: 8-10), Yıldız Sarayında Müzik adlı eserinde II. Abdülhamit'in çocuklarından Zekiye, Naime, Şadiye ve Ayşe Sultanın müzik eğitimi aldıkları ve değerli müzisyenlerden oluşan imam, müezzin ve müzik hocalarının bulunduğu nakletmiştir.

Osmanlılar zamanında kadın yaşadığı çevreyle müziği ilişkilendirerek kendi müziğini geliştirmeye çalışırken Avrupa'da kadının müzikteki yeri bazı kaynaklarda

farklı şekillerde anlatılmaktadır. Dini toplulukta ve koroların üyeleri olarak dördüncü yüzyıl başlarında önemli sayılsalar da Roma İmparatorluğu'nun Hıristiyanlığı kabul etmesi ve kilisenin örgütlenmesi ile dördüncü yüzyılın ikinci yarısında profesyonel erkeklerden ve küçük erkek çocuklardan oluşan korolar görevlendirilmiştir. Bundan dolayı kiliselerde erkeklere tanınan geniş imkânlardan yararlanamayan kadınlar yalnızca rahibe manastırlarında ve sınırlı olanaklarla müzikle ilgilenebilmişlerdir (Neuls-Bates, 1991:1 akt. Yanıkkaya, 2004: 139). İlerleyen dönemlerde de kilisenin baskısı kadının kilise dışına itilmesine neden olmuş ve kadın sesi gerektiren melodiler 'castrato' olarak nitelendirilen erkek sanatçılar tarafından seslendirilmiştir (Türkmen, 2012: 185). Bu durum, 16. Yüzyıl Avrupa'sında kadının dinsel müzik performansına katılmasının olanaksız olmasının en bariz örneğidir. Öncelikle 16. yüzyıl Ferrara'sı, Roma'sı ve Münih'indeki Katolik kiliselerde görülen ve günümüzde ortadan kalkmış olan bu uygulamanın asıl nedeni kadının kilise korosuna girişinin yasaklanması ve ergenliğe girdikten sonra erkek sesinin soprano işlevini yitirmesi olarak görülmektedir. Kadının genel özgürlük alanının artmasına paralel olarak müzik performansına yönelik özgürlük alanı da artırmıştır. Özellikle batı toplumunda kadına yönelik müzik pratikleri içinde bale, jimnastik veya çalgı performansı özgürlüğüne yer verilmiştir. Bu özgürlükler dinsel alana ilişkin müzik pratiklerine de yansımış Ortaçağa özgü kastrat ses uygulaması ortadan kaldırılmış ve yerini kadın ilahi koristleri almıştır. Bu durum hâkimiyet altında bulunan kadınların kendini müzikle ifade edebilmesinin olanaksız olduğunu ancak bu hâkimiyetten kurtulmaya başladıktan sonra kendini müzikle ifade edebilmesinin önünün açıldığının bir göstergesi olarak açıklanabilir (Dönmez, 2010: 85).

XII. yüzyılın önemli bestecilerinden biri olarak kabul edilen Hildegard, yetmiş yedi dini şarkı ve orta çağda benzeri görülmeyen bir müzikli oyun yazmıştır. Eğitim almış genç bir kadın olarak din adamlarının olumsuz tutumlarına rağmen kendi topluluğunu kurmuş ve hatta Avrupa'da bu konuda danışılan bir isim haline gelmiştir. Şiirsel yaratıcılığı ile kadınların güçlerinin farkında olmaları ve bu gücü kullanma yönünde teşvik etmiştir (Edwards, 1991: 23-25 akt. Yanıkkaya, 2004: 140). Rönesans'a kadar geçen dönemde gündelik hayat içinde kadınların müzikle olan bağlantılarını sürdürdüğü özellikle evlilik, doğum gibi 'kadınsı' sayılan durumlarda ve ölüm törenlerinde kadınların şarkı söyledikleri bazı kaynaklarda belirtilmiştir.

Saygın kadınlar ve orta ve üst sınıf kadınlar için kendileri veya eşleri için eğlence amaçlı müzik aleti kullanmak veya şarkı söylemek toplum önünde olmadığı müddetçe, iyi bir eğitim almanın göstergesi olarak kabul edilmiştir (Yanıkaya, 2004: 141). Ortaçağ'da kadının kiliseye girmesinin yasaklanmasıyla başlayan süreç, Rönesans'ta toplum önünde olmadığı müddetçe kadına müzikte özgürlük tanımaya kadar ilerlemeye çalışmıştır.

10. TÜRK MÜZİK KÜLTÜRÜ

Toplumlar, yaşamlarının her alanında müziğe ihtiyaç duymuşlar ve yer vermişlerdir. Türk topluluklarında da müzik; düğün, eğlence, savaş, doğum gibi toplumsal etkileşimi sağlayacak olaylarda yer almıştır. Eski Türk topluluklarında müziğin önemli bir yeri olduğu bilinmektedir. Hun hükümdarı Attila'nın sefer dönüşünde Hun şarkıları ile karşılandığı ve Attila'nın Burgond Kralına bir Hun orkestrası gönderdiği bazı kaynaklarda belirtilmektedir. Ayrıca Çin kaynaklarında 28 çeşit Hun halk türküsünden bahsedildiği, Asya Hun çalgılarından bazılarının Çin'de de görüldüğü yazılı kaynaklarda belirtilmektedir. Asya Hunlarından beri bütün Türkler tarafından en çok tanınan bir saz olan kopuz eşliğinde destanlar, kahramanlık şiirleri, aşk türküleri saz şairleri tarafından çalınarak söylendiği de bazı kaynaklarda yer almaktadır (Kafesoğlu, 1993: 328).

Türk kültürünün ve dolayısıyla Türk müzik kültürünün tarihteki ilk kökenleri Orta Asya'da Altaylar olup orada ilk çağın derinliklerine ve hatta tarih öncesi çağlara dayanmaktadır. Altaylılar (M.Ö. 4000'e kadar) döneminde ezgiler belirli aralıktaki iki ses üzerinde oluşmakla beraber kullanılan perde (ses) sayısı zamanla üçe dörde yükselmiştir. Ezgisel seyrin sade, ritmin ise çeşitli olduğu bilinmektedir. Form çoğunlukla tekrarlama ve çeşitleme üzerine kurulmuştur. İnsan sesi ve şarkının çalgıdan önce geldiği bilinir. Şaman denilen mesleksi müzikçi olarak tabir edilen kişiler toplum içinde saygın bir yere sahiptir. Altaylılar zamanında ön temel oluşum ve gelişimini sağlayan Türk müzik kültürü geniş kapsamlı değişim, dönüşüm ve gelişimini Hunlar, Göktürkler ve Uygurlar zamanında yaşamıştır. Hunlar (M.Ö.4/3. yy- MS. 3.yy-557) döneminde sonraki dönemlerin tümüne temel oluşturacak

nitelikte devlet ve kamu eliyle müzik kültürü yapılanmış ve kurumsallaşmıştır. Hun kağanlığına bağlı olarak ilk “devlet askeri müzik topluluğu” olan “tuğ takımı” kurulmuştur. İlk devlet sivil müzikçileri olan kopuzcu ozanlar görevlendirilmiştir. Beş perdelilik temele oturduktan sonra 6-7-8 perdeliliğe erişilmiş ve çeşitlemenin yanı sıra karşıtlama-sıralama biçimi görülmüştür. Göktürkler döneminde (552-745) halk ve sanat müziklerinde kullanılan perde sayıları artmış, sanat müziğinde daha incelikli ve sanatlı bir üslup gözlenmiştir. İki telli kopuzun yanı sıra ıklığ denilen yaylı kopuz geliştirilmiştir. Uygurlar döneminde yerleşik yaşama geçilmesiyle birlikte müzikte yeni türler ortaya çıkmış ve 17’li perde sistemine doğru önemli ilerlemeler kaydedilmiştir. Çeşitli dinlerin de benimsenmesiyle dinsel müzik kendi içinde bir çeşitliliğe kavuşmuştur. Kullanılan çalgıların türü ve çeşitliliği, tutuluş biçimleri, çalınış yöntemleri, müzik topluluklarının oluşum biçimleri, müziğin yapıldığı yer ve gerçekleştiği ortam bakımından yeni ayrımlar kendini göstermiş ve bütün bunlar yeni tavır ve üslup farklılaşmalarına yol açmıştır. Başta Çin, İran, Hint, Arap, Kore ve Japon müzikleri olmak üzere çevre müzik kültürleriyle yoğun ilişkiler içine girilmiştir (Uçan, 2000: 116-117).

Karahanlılar döneminde (840-1212) İslamiyet’in devletin resmi dini haline gelmesi ve toplumca benimsenmesiyle Türk müzik kültürü önemli bir değişim ve gelişim içine girmiştir. Türk müziğinde kullanılan perde sayısı artmış ve bir sekizliği 17’li aralığa bölen ve ilk sesin 8’lisi ile birlikte 18 perdeden oluşan geleneksel Türk sanat müziği sistemi Farabi tarafından ortaya konulmuştur. İlk Türk müziği kuram kitapları bu dönemde yazılmaya başlanmıştır. Hoca Ahmet Yesevi (1103-1166) Türk tekke şiirine öncülük ederek tekke müziğinin doğmasının temellerini atmada önemli adımlar atmıştır. Gazne’nin o dönemde kültür, sanat ve müzik merkezi durumunda olması, Türk müzik kültürünün Gazneliler döneminde (962-1187) de gelişimine devam ettiğinin göstergesi niteliğindedir. Çoğu övgü amaçlı kasideler irticalen (doğaçlama) okunmaya başlanmış, Selçuklular döneminde İran ve Arap kültürleriyle yoğun ilişki içine giren Türk müzik kültürü gelişimine devam etmiştir. Bu gerçekleşirken İslam müzik kültürüne de yeni bir hareket ve zenginlik getirmiştir (Uçan, 2000: 118).

Türkiye Selçukluları döneminde (1071-1308) dini müzik alanında özellikle tekke müziği hızlı bir gelişim göstermiştir. Safiyüddin Abdülmümin Urmevi, Türk

müziği ses sistemini temele oturtmuştur. Osmanlılar döneminde dini ve dünyevi müziğin ana kurumları sayılan Mehterhane, Enderun ve Mevlevihaneler önemli merkezler haline gelmiştir (Uçan, 2000: 119-120).

Cumhuriyet döneminde Türk müzik kültürü, Türk kalarak yenileşme, çağdaşlaşma ve evrenselleşme amacı doğrultusunda yeniden yapılanmış ve kurumsallaşmıştır (Uçan, 2000: 83-84). Doğasında her dönem için zengin, derin ve özgün değerler besleyerek gelişen Türk halk kültürü Türk insanının yaratıcı girişimci ve öz değerlerine dönük olduğu kadar gelişmelere duyarlı yapısıyla günümüze kadar hızlı gelişimini göstermiştir (Alpagut, 2010: 38).

Her dönem kendi iç koşullarına göre gelişimini sürdüren Türk müzik kültürünün, başka kültürlerle etkileşim halinde bulunsa da kendi öz değerlerine sahip çıkıp yaşatarak günümüze kadar sağlam temellerle ulaştığı söylenebilir.

11. DİNİ TÜRK MÜZİĞİ

Türklerin İslamiyet'ten önce din adamlarının yönettiği dini törenlerde müzik, toplumu etkilemek üzere bir araç olarak doğmuştur. Türklerin İslamiyet'i IX. yüzyılın sonlarına doğru resmen kabul etmesiyle, ibadetleri ve dini törenleri de değişiklik göstermiştir. Daha sonra yeni mezheplerin ve tarikatların da ortaya çıkmasıyla beraber müziğin ibadetteki yeri tartışmaya açık bir konu haline gelmiştir. Ortaya çıkan mezhep ve tarikatların şekil değişikliklerine de bağlı olarak ibadet şekilleri değişmiş ve müziğe de ibadette daha çok yer verilir olmuş ve dolayısıyla yeni beste şekilleri ortaya çıkmıştır (Özalp, 2000: 106).

Dini müzik camilerde, dergâhlarda, ibadet esnasında hatip, müezzin, zâkirler ve bazen de orada hazır bulunan topluluğun katılımıyla okunan belirli müzik parçalarından meydana gelmektedir. Dini müzik, müzik sanatının en önemli alanlarından birisi olmasının yanı sıra, Türk milletinin hayatından doğumundan ölümüne kadar çok büyük bir yer edinerek Türk milletiyle bütünleşmiş ve milli birliğin kurulmasında sağlam bir harç görevi görerek büyük katkılar sağlamıştır (Güney, 1997: 1-2). 1925 yılında tekke ve zaviyelerin kapatılmasıyla dini Türk

müziğinde özgün bir yere sahip olan tekkelerdeki müzik pratiği eskisi kadar sık icra edilmemeye başlamıştır. Özdemir (2009: 580) meşk usulü ile aktarılan bilgilerle ve usta çırak ilişkisiyle biçimlenen dinsel törenlerin yapıldığı bu mekânlara özgü bu müziğin yok olmaya yüz tuttuğunu belirtse de, çeşitli araştırmalarda, bu konuya duyarlı müzik adamlarının ve mutasavvıfların bu geleneği sürdürmeye çalıştıkları bildirilmektedir (Adar, 2012). Türk müziğinin önemli bir boyutunu oluşturan bu dini müzik, çeşitli formları ve kendine özgü yapısıyla korunmaya ve geliştirilmeye devam etmektedir.

11.1. DİNİ TÜRK MÜZİĞİNDE FORMLAR

Türk müziğinin de kökenini oluşturan Dini Türk Müziği, cami müziği ve tekke müziği olarak iki ana başlık altında incelenmektedir.

11.1.1. Cami Müziği

Camilerde yapılan ibadetler içinde veya dışında, içinde kendine özgü ritmik yapı ve melodi barındıran, sadece okunmak için bestelenen, çoğu zaman bir makam çerçevesinde belli bir üslupla okunan, bazen de improvize (doğaçlama) olarak bestelenen eserler cami müziği formları içerisinde yer almaktadır. Bu müzik türünün en önemli özelliği eşlik olarak müzik aletinin kullanılmamasıdır (Özalp, 2000: 107). Cami müziği içerisinde incelenen formlar aşağıdaki şekilde açıklanmıştır.

Temcid: Arapça'da "mecd" kökünden gelip ululama, ağırlama anlamlarına gelmektedir (Devellioğlu, 2001: 1072). Bu formun sözleri Allah'ı yüceltme ifadeleriyle dolu olduğundan dolayı bu ismi almıştır. Ramazan geceleri ve diğer mübarek gecelerde, genellikle sahurdan sonra ve sabah namazından önce bir müezzin ile topluluk tarafından okunur. Güftesi kısa, açık ve Arapça'dır. İçerisindeki melodiler tekrarlanmak kaydıyla "tevhid" duygusu telkin edilir (Akdoğan, 2002: 341). Bu türe tesbih de denilmektedir. Durak evferi usûlüyle ölçülen bu formdan

günümüze kadar ulaşan tek eser Zakiri Hasan Efendi'nin Irak makamındaki eseridir (Özkan, 2000: 84).

Mirâciye: Genellikle Klasik Türk Edebiyatında kullanılmakta olan miraciye, Hz. Muhammed'in mirac mucizesini anlatan çoğunlukla mesnevi şeklinde yazılan eserler olarak bilindiği gibi, şairlerin divanlarında veya manzum eserlerinde kaside ve gazel şeklinde yazılmış mensur eserler veya manzumeler için de kullanılmaktadır. Bu konudaki edebiyat eserleri mirâciye veya miracnâme isimleriyle daha çok İranlılar ve Türkler tarafından yazılmışsa da müzik alanında sadece Osmanlılar zamanında mevlid gibi bir form oluşturduğu bilinmektedir (Aktaş, 2006: 65).

Mevlid: Hz. Muhammed'in doğumunu, peygamberliğini, miracını, mucizelerini, vefatını konu eden mesnevi şeklinde yazılmış şiirlerdir. İmprovize (doğaçlama) olarak okunur. Pek çok mevlid yazılmışsa da günümüze kadar gelen en meşhur mevlid örneğinin Süleyman Çelebi'ye ait olduğu bilinmektedir (Özalp, 2000: 109).

Ezan: Müslümanları günde beş vakit ibadete çağırmak için belirli sözleri bir makam çerçevesi içinde, bir ibadet yerinde minarelerden veya yüksekçe bir yerden okunan çağrıdır (Tura, 1983: 28). Bildirmek duyurmak anlamlarını taşıyan ezan, Arap dilinde bulunan "azan" kelimesinden gelmektedir. Ezan okumanın usul ve adaplarının arasında müezzinin güzel ve etkileyici bir ses tonuna sahip olması ve iyi bir müzik ve makam bilgisine sahip olması gelmektedir (Özalp, 2000: 107).

Na't: Bir şeyi överek anlatma, vasıflandırma anlamını taşımaktadır (Devellioğlu, 2001: 809). Edebi bir terim olarak Hz. Muhammed'in özellikleri üzerine söylenen, onu övmek maksadıyla kaleme alınan şiirlerdir. Diğer peygamberler, dört halife, Mevlana, Abdülkadir Geylani gibi din büyükleri için yazılan şiirlere de na't denilmektedir ama kelimenin en yaygın anlamı Hz. Muhammed'i öven şiirlerdir. Na't camilerde namazdan evvel bir na'than (na't okuyan), tekkelerde ise zikir aralarında bir zâkir tarafından yalnız okunur (Ünver, 2011: 71-72).

Kâmet: Namazın sünneti kılındıktan sonra bir müezzinin müezzin mahfelinde ayağa kalkarak cemaati farz namazına davet etmesine denilmektedir (Talu, 2002: 10). Kâmet, sözleri ezanda olduğu gibi tekbirler dört, diğer sözler ikişer ikişerdir.

Kâmette ‘hayyeale’l-felâh’tan sonra ‘kadmâmeti’s –sâlâh’ cümlesi ilave edilir (Bilgiç, 2007: 13).

Salât ve Selam: Hz. Muhammed’e Allah’ın rahmet ve selamını ifade eden, durak evferi usûlüyle bestelenmiş Arapça sözlü eserlerdir. Günümüzde bulunan başlıca eserler Sabah Salâtı, Cuma Salâtı, Bayram Salâtı, Cenaze Salâtı ve Salât-ı Ümmiye’dir (Özkan, 2000: 84).

Tekbir: Allah’ın yüceliğini ve büyüklüğünü dile getiren “Allahü Ekber” sözünün içinde bulunduğu sözlerin doğaçlama ezgilerle okunmasıyla oluşan bir form olarak bilinmektedir. Bestelenmiş en ünlü tekbir, Buhurizade Mustafa İtrî Efendi’ye ait olduğu inancı yaygın olan ama gerek melodik anlayışı gerekse başlı başına bir dini müzik bestekârı olması sebebiyle Hatip Zakiri Hasan Efendi’ye ait olabileceği de düşünülen Segâh makamındaki tekbirdir (Ünver, 2011: 10).

Münacaat: Bağışlaması için Allah’a yalvaran kaside türündeki şiirlerin bestelenmesiyle oluşmuş bir formdur (Özkan, 2000: 84).

Kıraat: Okuma, devamlı ve düzgün okuma anlamlarına gelmektedir (Devellioğlu, 2001: 515). Dini müzikte form yapısı itibariyle namazın rükünlerinden olmak üzere Kur’an-ı Kerim’deki belirli sûrelerin istenilen makamlardan doğaçlama okunması demektir (Özalp, 2000: 108).

11.1.2. Tekke Müziği

Tekke müziğinde tasavvufi bir akıcılık, lirizm ve neşe hâkimdir ve çeşitli tarikat toplantılarında ve tekkelerde zikir esnasında icra edilmek üzere meydana getirilmiştir (Kaplın, 1991: 14). Tekke müziği içerisinde yer alan formlar aşağıdaki şekilde açıklanmıştır.

Âyin: Mevlevilerin kendi tekkelerinde yaptıkları ibadetin iki bölümü vardır. Birinci bölüde ezan, namaz, Kur’an tilaveti ve salât-ü selamlar gibi şeriatın emrettiği görevler, ikinci bölümde ise Mesnevi dersi ve semâ mukabelesi bulunmaktadır (Tanrıkorur, 2003: 111). İkinci bölümde sema mukabelesi adıyla geçen dini tören sırasında mutrip heyeti denilen bir topluluk tarafından icra edilen

eserlere Mevlevî ayini denilmektedir. Mevlevî ayinleri selam adı verilen farklı usullerle bestelenmiş dört bölümden oluşmaktadır. Güfteleri Farsça olup genellikle Mevlana Celaleddin Rumi'nin şiirlerinden seçilir (Özkan, 2000: 82).

“Mevlevî mûsikisi, mana olarak, sathi taşkınlıkların çok ötesinde, insana yaratılışındaki amacı düşündürüp, deruni bir vecd içinde onu mana âleminin burçlarına kanatlandıran bir musikidir” (Tanrıkorur, 2003: 111).

Durak: Tekkelerde âyin icrâ edilirken aralarda toplu veya tek kişi tarafından okunan sözleri tasavvuf şiirlerinden seçilen ve durak evferi usûlüyle bestelenen dini müzik formudur. Durakların ifadesinde ruh ve beden yorgunluğunu giderici, rahatlatıcı bir özellik görülmektedir (Özalp, 2000: 125).

İlahî: Allah ve Peygamber, ayrıca din adamlarının meziyetleri hakkında yazılmış ve her makamdan çeşitli usullerle kendine özgü bir tavırla bestelenmiş Türkçe manzum eserler bu formda anılmaktadır. İlahiler bir veya birkaç kişi tarafından cami tekke gibi yerlerde okunabilir (Öztuna, 1969: 296). Bazı ilahiler belirli bir tarikata ait olup o tarikatların dergâhlarında okunur. Çoğunda o tarikatın inançlarından söz edilir ve tarikatın büyüklerine övgü niteliğinde sözler içerir (Öztuna, 1969: 297).

Tevşih: Kelime anlamı süsleme, süslendirme demektir (Devellioğlu, 2001: 1104). Mevlid ve miraciye aralarında okunan, sözleri Allah'ı ve Hz. Muhammed'i yüceleyen ilahilerdir (Özkan, 2000: 84).

Şuğul: Sözleri Arapça olan ilahilere verilen addır (Özkan, 2000: 83).

Nefes: Halk müziği ile yakın olması özelliği ile bilinen ve Bektaşî dergâhlarında icra edilen Bektaşî müziği, tekke müziğinin bir çeşidi olarak görülmektedir. Bektaşîliğin görüşlerini ortaya koyan, Hz. Ali'yi öven ve ilahilere benzer bir form olan “nefes”ler Bektaşî müziğinin önemli formlarındandır (Akdoğan, 2003: 362).

Savt: Kadirî, Celvetî ve Gülşenî tekkelerinde kullanılan müzik formu savt olarak bilinmektedir (Akdoğan, 2003: 363). Allah'ın birliği konusunu işleyen ve içten geldiği gibi okunan bir form olan savt, cami müziği içerisinde yer alan

formlardan “tesbih” e benzermektedir. Tekkelerde zikir esnasında okunur ve birkaç cümleden oluşur (Öztuna, 1969: 208).

Mersiye: Türk edebiyatında halk şiirinde ağıt formuna karşılık olarak Divan edebiyatı içinde gelişmiş bir şiir türü olarak bilinmektedir. Bu amaç için yazılmış şiirlere yapılan bestelere bu ad verilmektedir. Din büyükleri ve özellikle Kербela şehitleri için bestelenmiş olup Bektaşilik tarikatı içinde daha çok gelişmiştir (Özalp, 2000: 126).

Nevbe: Kadiri, Kıyamî, Rıfâi, Bedevî ve Sadî dergâhlarında belirli bir şekilde halile, kudüm, mazhar çalınıp arada bir takım Arapça kasideler ve şuşllar okunmasıyla düzenlenen bir formdur. Ramazan bayramında üç, kurban bayramında iki kez icra edilen bu düzenlemenin üç fasıl olarak yapıldığı bilinmektedir (Özalp, 2000: 126).

Kaside: Divan edebiyatındaki şiirlerde, din ve devlet büyüklerini övmek amacıyla yazılan şiirlere kaside denilmektedir. Dini müzik formu yapısı itibariyle kaside, dini şiirlerin, camilerde, tekkelerde ve bunlar dışında düzenlenen dini toplantılarda, okuyanın ses genişliği, makam bilgisi ve yeteneğine bağlı olarak doğaçlama yaptığı seslendirmelerdir (Ak, 2009: 151).

Dini Türk Müziğinde cami müziği ve tekke müziği olmak üzere iki ana alt başlıkta incelenen formların açıklanmasının Dini Türk Müziğinde kadının yerine ilişkin görüşleri yorumlamakta geniş bakış açısı sağlaması açısından önemli olduğu düşünülmektedir. Ezan, sâla, Mevlevî âyinleri ve Mevlevî âyinlerinde yer alan na't ve durak gibi formlarda pratikte kadının yer aldığına rastlanmazken sadece cami ve tekkede icra edilmeyen, dini toplantılarda da icra edilen kaside, ilahi, mevlid gibi formlarda kadının yer aldığı görülmektedir. Kadının Dini Türk Müziğinde hangi formlar içerisinde yer aldığına dair yazılı kaynağa da rastlanmamıştır.

Dini Türk Müziği, gerek üretilen eserler gerekse icracılar açısından kadınların yeterince içinde olamadıkları görülen bir alandır. Bu alanda kadın sanatçıların yer almasının bir yandan dini Türk müziğinin gelişmesine katkı sağlayacağı, bir yandan da kadınların toplumsal yaşamlarında müziğin yer almasıyla, müziğin etki gücünden, birleştirici bir unsur olmasından faydalanılabileceği düşünülmektedir. Bu görüşler ışığında Türk müziğinde kadın kimliği irdelenmek istenmiş, Dini Türk Müziğinde

kadının rolü araştırılarak, bu kadın kimliğinin bu alanda daha etkin olması yolunda ne tür çabalar sergilenebileceği merak konusu olmuştur.

12. PROBLEM CÜMLESİ

Araştırmanın problem cümlesini, “Afyonkarahisar ilindeki müftülüğe bağlı din görevlilerinin Dini Türk Müziğinde kadının rolüne ilişkin görüşleri nelerdir?” sorusu oluşturmaktadır.

13. ALT PROBLEMLER

1. Din görevlilerinin cinsiyetleri Dini Türk Müziğinde kadının rolüne ilişkin görüşlerini etkilemekte midir?
2. Din görevlilerinin yaşları Dini Türk Müziğinde kadının rolüne ilişkin görüşlerini etkilemekte midir?
3. Din görevlilerinin eğitim düzeyleri Dini Türk Müziğinde kadının rolüne ilişkin görüşlerini etkilemekte midir?
4. Din görevlilerinin müzik eğitimi almaları Dini Türk Müziğinde kadının rolüne ilişkin görüşlerini etkilemekte midir?
5. Uzmanların Dini Türk Müziğinde kadının rolüne ilişkin görüşleri nelerdir?

14. ARAŞTIRMANIN AMACI

Araştırma, Dini Türk Müziğinde kadın konusunu sorgulamak, kadın kimliğini müzik kültürü açısından irdelemek, din görevlilerinin kadın müzisyenlere bakış açısını incelemek ve değerlendirmek amacını taşımaktadır. Günümüzün demokratik ortamı farklı kültürel yapılara daha anlayışlı gibi gözükmeyle birlikte, kadının müzik alanındaki durumu ve bu alan içerisinde edindiği yer ile kadının bu müzik ortamı

çerçevesindeki gerçek yapısı çözümlenmiş olmaktan uzaktır. Ayrıca, toplumun bakış açısı, tarihsel olaylar toplumda yaşayan bireylerin bakış açılarını değiştirebilmekte ve yeniden şekillenmesine neden olabilmektedir. Bu bakış açısı değişimleri pozitif yönde olabileceği gibi negatif yönde de olabilmekte, oluşan bu farklı yönelimlerin zaman zaman tespit edilerek nedenleri üzerinde durulması sağlıklı bir toplumun gelişmesine imkân vermektedir. Din görevlilerinin bakış açılarının tespit edilmesi, toplum üzerinde etkili oldukları düşünüldüğü için gerekli görülmektedir. Kadın kimliği ve müzik üzerindeki görüşlerinin ise, gerek kadın gerekse müzik sanatının İslam dini açısından (hatta bütün semavi dinler açısından) üzerinde sıkça tartışılan konular olması nedeniyle, müzik sanatına olan bakış açıları ile değerlendirildiğinde daha açık verilerin elde edilmesine olanak tanıyacağı, tarihsel süreçte gelişen değişimlerin toplumsal bakış açısına da etki edebileceği düşünülmektedir. Bu araştırmada kadın ve müzik bağlamında bu bakış açılarının irdelenerek daha objektif bir durum değerlendirmesi yapılması amaçlanmıştır.

15. ARAŞTIRMANIN ÖNEMİ

Bu araştırma, din görevlilerinin kadın ve müzik algısını değerlendirmesi, kadın ve müzik konusunda din görevlilerinin çeşitli değişkenlere göre herhangi bir bakış açısı değişiminin var olup olmadığını sorgulaması ve bu değişimi ortaya koyması açılarından önem taşımaktadır. Bir toplumun gelişiminde ve yeni değerleri benimsemesinde kadının rolü oldukça büyüktür. Kadının toplumsal, sanatsal vb. yaşamdaki etkinliği, özellikle anne olma gereğiyle, gelecek kuşaklar üzerinde de etkin bir eğitimci görevi üstlenmiş olması nedeniyle dikkat edilmesi ve göz önünde bulundurulması gereken bir durum olarak karşımıza çıkmaktadır. Buradan yola çıkılarak kadının sanatın bir kolu olan müzikteki durumu ve din görevlilerinin kadın ve müzik algısını değerlendirmesi önemli bir durum olarak gözükmektedir. Ayrıca, yaş, cinsiyet, eğitim durumu ve müzik eğitimi alma durumlarının din görevlilerinin kadın ve müzik konusundaki görüşlerini ne derece etkilediğini ortaya koyan bir araştırmaya rastlanmamıştır ve bu konulara ilişkin, din görevlilerinin görüşlerinin, büyük çoğunluğu İslam dinine mensup bireylerden oluşan ülkemiz için önemli

veriler sağladığı düşünülmektedir. Elde edilen veriler ışığında müzik sanatının özellikle eğitimine yönelik ne tür çalışmalar yapılmasının yararlı olacağı konusunda da görüşler ortaya konmuştur. Bu yönüyle araştırmanın hem bir durum tespiti gerçekleştirdiği hem de sunduğu önerilerle dini müzik alanında çalışanlara yol gösterecek bir çalışma olduğu düşünülmektedir.

16. ARAŞTIRMANIN SAYILTI LARI

1. Araştırmada, araştırma için seçilen veri toplama yöntemlerinin, araştırmanın amacına, konusuna ve problemin çözümüne uygun olduğu,
2. Araştırma için görüşüne başvurulmuş kişilerin alanlarında uzman oldukları,
3. Araştırmada ankete katılan ve görüşme formu uygulanan bireylerin verdiği cevapların, gerçek ve samimi olduğu sayıltılarından hareket edilmiştir.

17. ARAŞTIRMANIN SINIRLILIKLARI

Araştırmanın alanı;

1. Afyonkarahisar ili ile,
2. Afyonkarahisar ili müftülüğüne bağlı din görevlileri ile,
3. Görüşmeye istekli uzman kişilerle,
4. Ulaşılabilen yazılı ve görsel kaynaklarla,
5. Sanatta yeterlik programı için ayrılan süre ve araştırmacının maddi olanaklarıyla sınırlıdır.

18. İLGİLİ YAYIN VE ARAŞTIRMALAR

Araştırmanın konusuyla bağlantılı olarak dinde müzik, müzikte kadının yeri, dini müzikte kadının yeriyle ilişkili olduğu düşünülen araştırmalardan bazıları şunlardır:

Tuğrul, B. (2005), “Şarkı ve Türkülerde Kadın Sesi” adlı yüksek lisans tezinde Müslüman kültüründe, Türk toplumunda ve İslâmiyet’te kadının yerini ele almış, ayetler ve hadisler doğrultusunda kadın sesine açıklık getirmeye çalışmıştır.

Arıcioğlu, D. (2009), “Tasavvuf-Mûsikî Münasebeti” konulu yüksek lisans tezinde İslam düşünce geleneğinde müzik, İslam filozoflarının ve Sufilerin müzik hakkındaki görüşlerine yer vermiş, bazı tarikatlarda müziğin yerine ilişkin bilgilere değinmiştir.

Özkıvanç, H. E. (2010), “İslam’da Müzik Üzerine Çağdaş Tartışmalar (1930-2008)” konulu yüksek lisans tezinde müzik ve din ilişkisine değinmiş, Kur’an, sünnet, hadis ve mezhepler doğrultusunda müziğin yerini açıklamıştır. Ayrıca son bölümde Prof. Dr. Hayreddin Karaman, Prof. Dr. Süleyman Uludağ, Muhammed El Gazali, Prof. Dr. Süleyman Ateş, Edip Yüksel, Ömer Tuğrul İnançer, Prof. Nebi Bozkurt ve Prof. Dr. Yaşar Nuri Öztürk’ün İslam’da müzik üzerine görüşlerine yer vermiştir.

Koyuncu, B. (2011), “İslam’da Musiki” konulu makalesinde müziğin tanımına, İslam’da müzik türlerine, bazı ayet ve hadislerle ve bazı İslam âlimlerinin görüşleriyle destekleyerek İslam’da müziğin yerine dair bilgiler aktarmıştır.

Araştırmanın konusuyla ilgili olduğu düşünülen yayınlardan bazıları ise şunlardır:

Uludağ, S. (1976), “İslam Açısından Musiki ve Sema” adlı eserinde ayetler doğrultusunda müziğin haram veya helal oluşuna dair bazı İslâm âlimlerinin görüşlerini aktarmıştır.

Sercan, F. (1979), “İslam’ın Kadına ve Aileye Kazandırdıkları” adlı eserinde kadının İslamiyet’ten önce diğer topluluklarda ve cahiliye devrindeki yerine

değınmiş, İslamiyet'ten sonra kadının statüsü hakkında ayet, hadis ve bazı kaynaklar doğrultusunda bilgiler vermiştir.

Faruki, L. L. (1985), “İslâm'a Göre Müzik ve Müzisyenler” adlı eserinde müzik konusunu İslâmiyet'e göre ele almış, günah, haram ve helâl gibi konuları terminolojik olarak incelemiş, bazı İslâm âlimlerinin müzik konusundaki görüşlerine yer vermiştir.

Topaloğlu, B. (1987), “İslam'da Kadın” adlı eserinde değişik kùltùrlerde kadın kavramını ele almış ve medeniyetlere göre kadının sahip olduğu haklara dair bilgiler aktarmıştır.

İmam Gazali (1992), “İhyâu'ulûmi'd-dîn” adlı eserinin ikinci cildinde İslâmiyet'te müziğe dair geniş bir yer vermiş, müziğin türü, icra edilen yer v.s. gibi konulara göre sınıflandırıp uygun olup olmadığı konusunda görüşlerini savunarak konuyla ilgili hadislere yer vermiştir.

Karaman, H. (2000), “Günlük Hayatımızda Helaller ve Haramlar” adlı eserinde müziği alt başlık şeklinde ele alarak; İslâmiyet'teki yerine ilişkin bilgiler aktarmıştır.

Bunların yanı sıra pek çok yayın ve araştırma İslam ve Kadın veya İslam ve Müzik gibi konuları ele alırken, İslam-Müzik-Kadın konusunu ele alan bir yayın veya araştırmaya rastlanmamıştır.

İKİNCİ BÖLÜM

YÖNTEM

Araştırma, betimsel ve çözümsel araştırma yöntemlerine dayalı olarak yürütülmüş nitel bir araştırmadır. Toplumun din görevlilerinden oluşan bir grubu üzerinde yürütüldüğünden sosyal betimleme yöntemi olarak nitelendirilebilir. Araştırmadan elde edilen verilerin zaman içerisinde pek çok etkene bağlı olarak değişebileceği, bu nedenle genellenemeyeceği anlaşılmıştır. Din görevlilerinin hazırlanan ölçeğe verdikleri yanıtlar ise nicel yöntemlerle ve istatistik çalışmalarıyla betimlenmiştir.

Araştırmanın birinci aşamasında literatür taraması yapılmış, ikinci aşamasında ise müftülük hizmetindeki din görevlilerine 20 sorudan oluşan bir anket uygulanmıştır. Uygulanan ankete Afyonkarahisar ili müftülüğüne bağlı, 2014 yılı Mart-Nisan aylarında kadrolu olarak görev yapan ve araştırmaya katılım için istekli 209 din görevlisi katılmıştır. Ankette yer alan sorular alt problemlerde yer alan çeşitli değişkenlere ve dini Türk müziğinde kadının rolünü belirlemeyi sağlayacağı düşünülen çeşitli tutumlara göre oluşturulmuş, son soru din görevlilerinin çeşitli görüşlerini aktarmalarına olanak sağlamak üzere açık uçlu bir soru olarak yöneltilmiştir. Araştırmaya katılım konusunda görüşlerine başvuru alan kişilerin istekli olmaları araştırmanın güvenilirliği açısından önemli olduğundan, bu husus dikkate alınmış, katılmaya istekli olanlarla anket ve görüşme yapılmıştır. Anket sorularına verdiği cevaplardan gönüllü olmadığı anlaşılan (2 kişi) bireylerin anketleri dâhil edilmemiştir. Müftülük salonunda yapılan toplantı sonunda uygulanan anket formlarını bazı din görevlilerinin vermedikleri görülmüş, isteksizlikleri karşısında vermeleri konusunda bir müdahalede bulunulmamıştır. Üçüncü aşamada ise;

Afyonkarahisar İl Müftülüğündeki yöneticilerden konuyla ilgili görüşme yapmak için randevu talep edilmiş fakat konuya sıcak bakmadıkları gerekçesiyle randevu talebi reddedildiği için kendileriyle görüşme yapılamamıştır. Bundan dolayı konuyla ilgili daha detaylı görüşler almak amacıyla alanında uzman olduğu düşünülen 13 din görevlisi cinsiyet, yaş, eğitim ve müzik eğitimi alma durumları göz önünde bulundurularak seçilmiş ve görüşme talebi iletilmiştir. Bu görüşme talebine istekli olan ve olumlu yaklaşan 5 din görevlisinin, ankette yer alan ve din görevlilerinin cevaplamış olduğu dikkati çeken bazı sorularla ilgili olarak müzik ve kadın kimliğine yönelik çeşitli konulardaki görüşleri alınmıştır. Görüşme yapılan din görevlilerinin kendilerine yöneltilen sorulara içtenlikle cevap verdikleri ve çalışmanın yapılmasına büyük destek oldukları görülmüştür. Bu görüşmeler yarı yapılandırılmış türde ve konu odaklı biçimde tasarlanmıştır.

Yarı yapılandırılmış görüşmeler, hem sabit seçenekli cevaplamayı hem de ilgili alanda derinlemesine gidebilmeyi birleştirir. Analizlerin kolaylığı, görüşülene kendini ifade etme imkânı, gerektiğinde derinlemesine bilgi sağlama gibi avantajları vardır (Büyüköztürk vd., 2011: 163). Yarı yapılandırılmış görüşmelerde her ne kadar açık uçlu olsa da sorular sistematik bir yapı çerçevesinde sorulmakta ve görüşülenden daha detaylı bilgiler verilmesi beklenmektedir (Demir, 2010: 291). Bununla birlikte görüşülen kişilere yöneltilen sorulara verdikleri cevaplara müdahalede bulunulmamış, olumlu ya da olumsuz ifadelerden kaçınılmış, gerçek görüşlerini ortaya koymalarının araştırmanın sağlıklı yürütülmesinde esas teşkil ettiği hatırlatılmıştır.

Görüşme yapılan din görevlilerinin demografik özellikleri tablo 87’de ayrıca belirtilmiştir.

1. ARAŞTIRMANIN YAPISAL MODELİ

Araştırmada tarama modeli esas alınmış, toplumun bir kesimi üzerinde betimleme yöntemleri içerisinde ele alınan anket ve görüşme teknikleri uygulanmıştır. Bu modelin izlenmesi sırasında kaynak tarama aşamasında elde edilen kaynaklar din, kadın ve müzik açısından taranmış, din görevlilerinin görüşlerine

kaynaklık edecek veya etkileyecek düşünceler birbirleriyle bağlantılı olarak giriş bölümünde açıklanmaya çalışılmıştır. Kaynak tarama aşamasını anket geliştirme aşaması izlemiş, din görevlilerinin, kadın kimliği ve müzik konusundaki görüşlerini etkileyen faktörler belirlenmiş, bu görüşleri saptayıcı sorular oluşturulmaya çalışılmıştır. Oluşturulan anket bir istatistik uzmanı tarafından değerlendirilerek geçerlik ve güvenilirliği sınanmıştır. Bu aşamada 2014 yılı Mart-Nisan ayında kadrolu olarak Afyon İl Müftülüğüne bağlı yerlerde görev alan görevli personel arasından basit tesadüfi örnekleme tekniği kullanılarak 250 kişi seçilmiştir. Örneklemin oluşturulması sürecinde istatistik uzmanının desteği doğrultusunda örnekleme yöntemi ve örneklem hacmi dikkate alınarak örnekleme girecek birimler seçilmiş, daha sonra bu birimlerden araştırmanın amacı doğrultusunda belirlenen değişkenler dikkate alınarak verilerin derlenmesi yoluna gidilmiştir (Uzgören, 2012: 182). Bağımsız değişkenler cinsiyet, yaş, eğitim ve müzik eğitimi alma durumları olarak tespit edilmiş, bağımlı değişken ise din görevlilerinin dini Türk müziğinde kadının rolüne ilişkin görüşleri olarak belirlenmiştir. Araştırmanın verileri anket yöntemi kullanılarak, çalışan bu profildeki kişilerle yüz yüze görüşülerek toplanmıştır. Bunun için konunun uzmanlarıyla birlikte görüş alışverişi yapılarak oluşturulan “Din Görevlilerinin Dini Türk Müziğinde Kadının Rolüne İlişkin Görüşleri”ni ölçmeye yarayan bir anket formu geliştirilerek hazırlanmıştır. Bu düşünceyle 30 kişilik rastlantısal bir seçimle bu özellikleri içeren kişiler seçilmiştir ve bir ön çalışma yapılmıştır. Bu 30 kişinin verdiği cevapların betimsel istatistikleri belirlenerek analiz edilmiş ve sorulara verilen cevapların bu ön çalışmadaki güvenilirliğine bakılmış ve alpha güvenilirlik katsayısının % 87 olduğu tespit edilmiştir. Sonrasında da belirlenen 250 kişiye çalışma saatlerine uygun olarak yüz yüze anket formları uygulanmıştır. Uygulama sonucunda 230 adet anket cevaplanarak geri dönmüş ve bu anketlerden yapılan değerlendirme sonucunda hatalı, yarım ve boş bırakılan soruların çok olmasından dolayı, uygulanan 21 tane anket araştırma dışı bırakılarak 209 tanesi dikkate alınarak araştırma sonucu incelenmiştir. 209 kişinin bu anketlere vermiş olduğu cevapların güvenilirliğine bakıldığında 19 soru üzerinden yapılan Cronbach’s Alpha katsayısının % 84,3 olduğu görülmüştür ve uygulanan anketin ön çalışmasındaki anket sorusu sayısı ile aynı düzeyli güvenilirlik katsayısı içerdiği

belirlendiğinden uygulanan anketin geçerli ve oldukça da güvenilir bir anket olduğu kanaatine varılmıştır.

2. ARAŞTIRMANIN VERİ TOPLAMA YÖNTEMLERİ

Araştırmaya veri toplamak üzere anket ve görüşme tekniği kullanılmış, alt problemlerde de belirtilen çeşitli değişkenlere bağlı olarak, Afyonkarahisar ilindeki müftülüğe bağlı din görevlilerinin dini Türk müziğinde kadının rolüne ilişkin görüşleri anlaşılmasına çalışılmıştır. Anket soruları din görevlilerinin dini Türk müziğinde kadının rolüne ilişkin görüşlerine yönelik olarak hazırlanmış, araştırmanın değişkenlerini oluşturduğu düşünülen cinsiyet, yaş, eğitim durumu ve müzik eğitimi alma durumlarına bağlı olarak bu görüşlerin ne şekilde, niçin ve nasıl gibi soruların yanıtları aranmaya çalışılmıştır. Araştırma din görevlilerinin görüşlerini anlamak üzere yapıldığından ankette yer alan soruların görüş ve kanaat bildirecek şekilde hazırlanmasına önem verilmiş, davranış veya bilgi içeren sorulara yer verilmemiştir. İki bölümden oluşan anketin birinci bölümünde sadece demografik bilgileri ölçmeye yarayan kişisel bilgilere yer verilmiş ve sınıflama (kadın-erkek, müzik eğitimi almış-almamış), eşit aralıklı sıralama (yaş, eğitim durumu) ölçeği özelliğinde sorulara yer verilmiştir. İkinci bölüm bu demografik özelliklere sahip kişilerin “Din Görevlilerinin Dini Türk Müziğinde Kadının Rolüne İlişkin Görüşleri” ni ölçmeye yarayan 19 tanesi derecelendirme (likert tipi) özelliğinde ve bir tanesi din görevlilerinin konuya ilişkin görüşlerini belirttikleri açık uçlu olmak üzere 20 soruya yer verilmiştir. Elde edilen veriler çözümlenerek bulgular yorumlanmış ve ulaşılan sonuçlardan öneriler geliştirilmeye çalışılmıştır. Anketten bu 19 soru ile elde edilen veriler SPSS programında değerlendirilmiş, verilerin çözümlenmesi ve elde edilen bulguların yorumlanması aşamasına geçilmiştir. İki veya daha fazla düzeyde ölçülmüş iki sözel değişken arasında bir ilişki varsa bu ilişkinin varlığını ortaya çıkarmak üzere Ki-Kare bağımsızlık testi yapılabilir. Bağımsızlık sınavında esas olan iki değişken arasında bir ilişkinin olup olmadığı araştırılırken gözlenen değerlerle kurulan sıfır hipotezine göre türetilen beklenen değerlerin karşılaştırılmasıdır (Canküyer ve Aşan, 2004: 104; Poyraz, 2011: 192 akt. Baş vd.

2011: 276). Araştırmada yapılan ki kare analiziyle iki değişken arasındaki anlamlılık düzeylerine göre ilişkileri ölçülmüştür. Eğitim ve yaşta ten fazla grup olduğu için sorulara verilen cevaplar arasında anlamlı fark olup olmadığını tespit etmek amacıyla tek yönlü varyans analizi yapılmıştır. Analiz yapabilmek için sorulara verilen cevapların eğitim ve yaş grupları arasındaki varyansların eşit olma durumuna bakılmış ve eğitim ve yaş gruplarındaki bütün soruların varyanslarının eşit çıktığı görülmüştür. Sorulara verilen cevaplarda hangi eğitim veya yaş grubundan farklılık kaynaklandığını tespit etmek amacıyla da varyans analizi yapılması durumunda kullanılan ve çoklu karşılaştırma testlerinden LSD testi uygulanmıştır. Görüşme tekniği araştırmada sona bırakılmıştır. Çünkü araştırmadan elde edilen bazı bulguların bu alanı daha iyi tanıdığı düşünülen uzmanlar tarafından ne şekilde değerlendirileceği merak konusu olmuş, yapacakları değerlendirmelerin çalışmaya daha açık ve anlaşılır veriler kazandıracadığı öngörülmüştür. Daha sonra araştırmanın her boyutunda eş zamanlı olarak sürdürülmeye çalışılan raporlaştırma aşaması tamamlanmıştır.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

BULGULAR VE YORUM

1. BETİMLEYİCİ İSTATİSTİKLERE İLİŞKİN BULGULAR

Araştırmada elde edilen veriler cinsiyet, yaş, eğitim ve müzik eğitimi alma durumlarına göre değerlendirilmiştir. Gerek ankette yer alan soruların kendi içlerinde birbirleriyle olan ilişkileri, gerekse kaynak tarama aşamasında elde edilen bilgilerin ortaya koydukları ile olan ilişkiler birlikte ele alınmış, verilerin bu bilgiler ışığında çözümlenmesine önem verilmiştir. Ayrıca görüşmelerden elde edilen bulgular da anketteki sorularla ilişkili biçimde çözümlenmeye çalışılmış, bütünlükçü bir yaklaşımla verilerden bulgu ve sonuçlara ulaşılması amaçlanmıştır.

Ankete katılan ve cinsiyet, yaş, eğitim ve müzik eğitim durumuna göre görüşleri alınan din görevlilerinin demografik özellikleri aşağıdaki tabloda gösterilmiştir ve elde edilen veriler değerlendirilerek yorumlanmıştır.

Tablo 1. Araştırmaya Katılan Din Görevlilerinin Demografik Özellikleri

		f	%
Cinsiyet	Kadın	60	28,7
	Erkek	149	71,3
Yaş	18-25	15	7,2
	26-33	41	19,6
	34-41	40	19,1
	42-49	83	39,7
	50 ve üzeri	30	14,4
Eğitim Durumu	İlköğretim	-	-
	Orta öğretim	18	8,6
	Yüksekokul	125	59,8
	Lisans	63	30,1
	Yüksek lisans ve üzeri	3	1,4
Müzik Eğitimi Durumu	Evet	44	21,1
	Hayır	165	78,9

Tablo 1'e göre, katılımcıların % 71,3'ünü erkekler oluşturmaktadır. Din alanında kadın sayısının azlığı dikkati çekmiş, sosyolojik açıdan bakıldığında, kadın kimliğinin din alanında yeterince yer edinmemiş olduğu gözlenmiştir, bunun aile baskısı gibi nedenlere dayandırılabilirdiği düşünülmektedir. Bu durum din alanında da cinsiyetin önemli rol oynadığını, kadın kimliğinin bu alanda yeterli sayıya ulaşmadığını göstermektedir. TÜİK'ten alınan verilerde (www.tuik.gov.tr) Türkiye'de yaşayan kişilerin cinsiyetlerine göre sayıları dikkate alındığında, erkek sayısının kadın sayısından daha fazla olduğu görülmüştür. Bununla birlikte, söz konusu oran oldukça küçük bir farka işaret etmektedir ve kadın nüfusun da dini ihtiyaçları olduğu gerçeğinden hareketle, kadın din görevlisi sayısının erkek nüfusuna oranla oldukça az olduğu söylenebilir.

Din görevlilerinin yaş ile ilgili durumlarına bakıldığında % 39,7'sinin 42-49 yaş arasında oldukları, 50 yaş üzeri din adamlarının % 14,4 oranında olduğu ve diğer kesimin 18-41 yaş arasında dağıldığı görülmektedir. Buradan Afyonkarahisar'da görev yapmakta olan din görevlilerinin büyük çoğunluğunun gençlerden oluştuğu söylenebilir. Bu durum, din görevlilerinin dini Türk müziğinde kadının rolüne ilişkin genç kuşağın görüşlerini ortaya koyacak olması açısından önem taşımaktadır.

Din görevlilerinin eğitim durumlarıyla ilgili olarak, tablodan, ilköğretim düzeyinde mezun olmuş din görevlisinin bulunmadığı görülmektedir. Din görevlilerinin büyük çoğunluğu % 59,8 oranında yüksekokul mezunu olduklarını bildirmiş, % 30,1'i lisans mezunu olduklarını, % 1,4'ü lisansüstü eğitim aldıklarını belirtmiştir. Buradan, din görevlilerinin büyük çoğunluğunun yüksekokul, lisans ve lisansüstü düzeyde eğitim aldıkları anlaşılmaktadır. Bu duruma bakılarak Afyonkarahisar'da din görevlisi olarak çalışan ve bu araştırmaya katılanların eğitim düzeylerinin yüksek olduğu, dini müzikte kadının rolüne ilişkin verecekleri bilgi ve görüşlerin daha bilinçli olacağı düşünülen bir çalışma grubundan toplanmış olduğu söylenebilir. Buna bağlı olarak katılımcı gruptan elde edilen verilerin genç ve yüksek eğitim almış bireylerden alınmış olmasından dolayı araştırmanın niteliğini yükselteceği düşünülmektedir.

Araştırmaya katılan din görevlilerinin ancak % 21,12'lik bir oranının müzik eğitimi aldığı, % 78,9'luk oranın müzik eğitimi almadığı görülmektedir. Bu durum

müzik eğitimi alan grubun hem dini müzik açısından hem de araştırma açısından değerini arttırmakla birlikte müzik eğitim alan ve almayan din görevlilerinin oranları arasındaki farka bakıldığında oldukça az sayılabilecek bir grubun müzik eğitimi almış olması, konunun dikkat çekici olduğunu göstermektedir. Tablo 2’de de müzik eğitimi alan din görevlilerinin cinsiyete göre dağılımı yer almaktadır.

Tablo 2. Müzik Eğitimi Alma Durumunun Cinsiyete Göre Frekans Analizi

		Müzik Eğitimi Alma Durumu				Toplam	
		Evet		Hayır			
		f	%	f	%	f	%
Cinsiyet	Kadın	7	11,6	53	88,3	60	100
	Erkek	37	24,8	112	75,1	149	100
Toplam		44	21,05	165	78,9	209	100

Din görevlilerinin müzik eğitimi alma durumunun cinsiyete göre dağılımının gösterildiği yukarıdaki tabloda kadınların % 88,3'lük büyük bir oranının ve erkeklerin % 75,1'lik büyük bir oranının müzik eğitimi almadığı görülmektedir. Kadınların erkeklere nazaran daha az oranda müzikle ilgilenmesi ve müzik eğitimi alması dikkat çekici ve araştırılması gereken bir konu olarak düşünülmektedir.

Genel olarak ankete katılan din görevlilerinin DTM’de kadının rolüne ilişkin görüşlerine yönelik soruların frekans analizi tablo 3’te belirtilmiştir.

Tablo 3. Din Görevlilerin Dini Türk Müziğinde Kadının Rolüne İlişkin Görüşlerine Yönelik Soruların Frekans Analizi

	Tamamen		Oldukça		Kısmen		Çok az		Hiç		Toplam	
	f	%	f	%	f	%	f	%	f	%	f	%
Soru 1: Dini Türk Müziğinde yer alan kadın sanatçı sayısını yeterli buluyor musunuz?	39	18,7	25	12,0	66	31,6	67	32,1	12	5,7	209	100
Soru 2: Dini Türk Müziğinde yer alan kadınların teşvik edilmesinin Dini Türk Müziğinin gelişmesine katkı sağlayacağını düşünüyor musunuz?	20	9,6	50	23,9	54	25,8	33	15,8	52	24,9	209	100
Soru 3: Kadınların Dini Türk Müziğinde yer almasının Türk kültür ve sanatının gelişmesine katkı sağlayacağını düşünüyor musunuz?	34	16,3	40	19,1	55	26,3	46	22,0	34	16,3	209	100
Soru 4: Müzikle ilgilenen kadınları teşvik amacıyla Dini Türk Müziği korolarının kurulmasını olumlu karşılıyor musunuz?	37	17,7	36	17,2	57	27,3	25	12,0	54	25,8	209	100
Soru 5: Müzikle ilgilenen kadınların dini müzik yapan kadın korolarında görev almasını İslami açıdan uygun buluyor musunuz?	18	8,6	14	6,7	58	27,8	36	17,2	83	39,7	209	100
Soru 6: Müzikle ilgilenen kadınların karma korolarda görev almasını İslami açıdan uygun buluyor musunuz?	1	0,5	10	4,8	26	12,4	22	10,5	150	71,8	209	100
Soru 7: Müzikle ilgilenen kadınların korolarda ve dini müzik yapan topluluklarda görev almasını şahsi fikirleriniz doğrultusunda uygun buluyor musunuz?	5	2,4	18	8,6	47	22,5	42	20,1	97	46,4	209	100

Soru 8: Türk-İslam kültüründe kadına verilen değerin dönem dönem değiştiğini düşünüyor musunuz?	32	15,3	54	25,8	59	28,2	39	18,7	25	12,0	209	100
Soru 9: Türk-İslam kültüründe kadının değerinin arttığı dönemlerde müzikal çalışmalarının da arttığını düşünüyor musunuz?	11	5,3	40	19,1	53	25,4	53	25,4	52	24,9	209	100
Soru 10: Din ve inanç alanında müziğin etkin bir rol üstlendiğini düşünüyor musunuz?	39	18,7	51	24,4	66	31,6	20	9,6	33	15,8	209	100
Soru 11: Dini Türk Müziğinde kadının yer almasının İslam dini içerisinde yer alan farklı cemaatlerce farklı biçimde ele alındığını düşünüyor musunuz?	27	12,9	48	23,0	52	24,9	45	21,5	37	17,7	209	100
Soru 12: Dini Türk Müziğine önem veren cemaatlerin dini duyguları pekiştirmede müziği bir araç olarak gördüklerini düşünüyor musunuz?	20	9,6	53	25,4	60	28,7	35	16,7	41	19,6	209	100
Soru 13: Müziği dini duyguları pekiştirmenin yanı sıra toplumsal ilişkileri güçlendirmede kullanılması gereken bir araç olarak görüyor musunuz?	37	17,7	59	28,2	51	24,4	34	16,3	28	13,4	209	100
Soru 14: Kadınların sosyal yaşamda daha sık yer almaları konusunda müziğin etkin bir yol olduğunu düşünüyor musunuz?	9	4,3	34	16,3	66	31,6	47	22,5	53	25,4	209	100
Soru 15: Türk kültürü ve Arap kültürünün kadın kimliği konusunda farklılıklar taşıdığını düşünüyor musunuz?	47	22,5	64	30,6	54	25,8	27	12,9	17	8,1	209	100
Soru 16: Türk-İslam kültüründeki kadın kimliğinin müzik sanatı ile daha iç içe olduğunu	11	5,3	28	13,4	52	24,9	71	34,0	47	22,5	209	100

düşünüyor musunuz?												
Soru 17: Arap-İslam kültüründeki kadın kimliğinin müzik sanatı ile daha iç içe olduğunu düşünüyor musunuz?	6	2,9	18	8,6	53	25,4	65	31,1	67	32,1	209	100
Soru 18: Kadınların müzikle ilgilenmelerini önemli bir zaman kaybı olarak görüyor musunuz?	31	14,8	22	10,5	48	23,0	59	28,2	49	23,4	209	100
Soru 19: Müzik alanında kadınların etkin bir rol üstlenmesi gerektiğini düşünüyor musunuz?	16	7,7	15	7,2	59	28,2	55	26,3	64	30,6	209	100

2. FAKTÖR ANALİZİNE İLİŞKİN BULGULAR

Araştırmada yapılan faktör analizine göre; 19 soru 5 farklı faktör altında toplanmıştır. 1. soru, 2. soru, 3. soru, 4. soru ve 5. soru “Dini Türk Müziğinde kadının yerine ilişkin tutumlar” başlıklı birinci faktör altında toplanmıştır. 6. soru ve 7. soru “Müzikle ilgilenen kadınların korolarda yer almasına ilişkin tutumlar” başlıklı ikinci faktör altında toplanmıştır. 10. soru, 12. soru, 13. soru ve 19. soru “Kadının müzik alanında müziğin ise dini alanda etkin bir rol üstlenmesine ilişkin tutumlar” başlıklı üçüncü faktör altında toplanmıştır. 9. soru, 14. soru, 16. soru, 17. soru ve 18. soru “Kadının sosyal yaşamdaki yerinin müzikle ilişkisi” başlıklı dördüncü faktör altında toplanmıştır. 8. soru, 11. soru ve 15. soru “Kadına verilen değer çeşitli durumlara göre değişimine yönelik tutumlar” başlıklı beşinci faktör altında toplanmıştır.

1. soru, 2. soru, 3. soru, 4. soru ve 5. sorunun bulunduğu “Dini Türk Müziğinde kadının yerine ilişkin tutumlar” başlıklı birinci faktörün araştırmanın genelinin %18.83 oranında Afyonkarahisar İl Müftülüğü’ne bağlı din görevlilerinin Dini Türk Müziğinde kadının rolüne ilişkin görüşlerini ölçtüğü görülmektedir. 6. soru ve 7. sorunun bulunduğu “Müzikle ilgilenen kadınların korolarda yer almasına ilişkin tutumlar” başlıklı ikinci faktörün araştırmanın genelinin % 13,56 oranında

Afyonkarahisar İl Müftülüğü'ne bağlı din görevlilerinin Dini Türk Müziğinde kadının rolüne ilişkin görüşlerini ölçtüğü görülmektedir. 10. soru, 12. soru, 13. soru ve 19. sorunun bulunduğu “Kadının müzik alanında müziğin ise dini alanda etkin bir rol üstlenmesine ilişkin tutumlar” başlıklı üçüncü faktörün, araştırmanın genelinin % 12,36 oranında Afyonkarahisar İl Müftülüğü'ne bağlı din görevlilerinin Dini Türk Müziğinde kadının rolüne ilişkin görüşlerini ölçtüğü görülmektedir. 9. soru, 14. soru, 16. soru, 17. soru ve 18. sorunun bulunduğu “Kadının sosyal yaşamdaki yerinin müzikle ilişkisi” başlıklı dördüncü faktörün araştırmanın genelinin % 10,62 oranında Afyonkarahisar İl Müftülüğü'ne bağlı din görevlilerinin Dini Türk Müziğinde kadının rolüne ilişkin görüşlerini ölçtüğü görülmektedir. 8. soru, 11. soru ve 15. sorunun bulunduğu “Kadına verilen değer çeşitli durumlara göre değişimine yönelik tutumlar” başlıklı beşinci faktörün, araştırmanın genelinin % 8,3 oranında Afyonkarahisar İl Müftülüğü'ne bağlı din görevlilerinin Dini Türk Müziğinde kadının rolüne ilişkin görüşlerini ölçtüğü görülmektedir. Toplamda 19 soruya verilen cevaplar incelendiğinde faktör analizi sonucu araştırmanın % 63,66'lık oranının açıklanabildiği görülmektedir. 5 faktör ve 19 sorudan oluşan bu çalışmada Afyonkarahisar İl Müftülüğü'ne bağlı olarak çalışan din görevlilerinin Dini Türk Müziğinde kadının rolüne ilişkin görüşlerini %63,66 oranında ölçtüğü görülmektedir.

Araştırmada faktör analiziyle 5 faktöre ayrıldıktan sonra faktörlerde yapılan güvenilirlik analizinde “Dini Türk Müziğinde kadının yerine ilişkin tutumlar” başlıklı birinci faktörün içerdiği 1. soru, 2. soru, 3. soru, 4. soru ve 5. soru için yapılan güvenilirlik analizinde Croanbach's Alpha katsayısı % 89 çıkmıştır ve “Dini Türk Müziğinde kadının yerine ilişkin tutumlar” başlıklı birinci faktörün çok güvenilir olduğu ölçülmüştür. “Müzikle ilgilenen kadınların korolarda yer almasına ilişkin tutumlar” başlıklı ikinci faktörün içerdiği 6. soru ve 7. soru için yapılan güvenilirlik analizinde Croanbach's Alpha katsayısı % 71,1 çıkmıştır ve “Müzikle ilgilenen kadınların korolarda yer almasına ilişkin tutumlar” başlıklı ikinci faktörün oldukça güvenilir olduğu ölçülmüştür. “Kadının müzik alanında müziğin ise dini alanda etkin bir rol üstlenmesine ilişkin tutumlar” başlıklı üçüncü faktörün içerdiği 10. soru, 12. soru, 13. soru ve 19. soru için yapılan güvenilirlik analizinde Croanbach's Alpha katsayısı % 75,6 çıkmıştır ve “Kadının müzik alanında müziğin ise dini alanda etkin bir rol üstlenmesine ilişkin tutumlar” başlıklı üçüncü faktörün

oldukça güvenilir olduğu ölçülmüştür. “Kadının sosyal yaşamdaki yerinin müzikle ilişkisi” başlıklı dördüncü faktörün içerdiği 9. soru, 14. soru, 16. soru, 17. soru ve 18. soru için yapılan güvenilirlik analizinde Croanbach’s Alpha katsayısı %89 çıkmıştır ve “Kadının sosyal yaşamdaki yerinin müzikle ilişkisi” başlıklı dördüncü faktörün oldukça güvenilir olduğu ölçülmüştür. “Kadına verilen değer çeşitli durumlara göre değişimine yönelik tutumlar” başlıklı beşinci faktörün içerdiği 8. soru, 11. soru ve 15. soru için yapılan güvenilirlik analizinde Croanbach’s Alpha katsayısı % 68,8 çıkmıştır ve “Kadına verilen değer çeşitli durumlara göre değişimine yönelik tutumlar” başlıklı beşinci faktörün güvenilir olduğu ölçülmüştür.

3. Kİ KARE ANALİZİNE İLİŞKİN BULGULAR

Araştırmada uygulanan ki kare analizinde anlamlılık düzeyi $\alpha=0,05$ ve $\alpha=0,10$ olarak alınmıştır. Analiz sonucuna göre bulunan ki kare değerine ait p olasılık değerleri $\alpha=0,05$ 'e ve $\alpha=0,10$ 'a göre karşılaştırılmıştır. Karşılaştırma sonucunda $p<\alpha=0,05$ ve $p<\alpha=0,10$ olduğu durumlarda iki değişken arasındaki ilişkinin istatistiksel olarak anlamlı olduğu kabul edilmiştir. Tablo 4'te iki değişken arasındaki ilişki gösterilmektedir.

Tablo 4. Din Görevlilerinin Anket Sorularına Verdikleri Cevapların Değişkenlere Göre Ki Kare Analizi Sonuç Tablosu

İlişki Aranan Değişkenler	Cinsiyet			Yaş			Eğitim Durumu			Müzik Eğitimi Durumu		
	X ²	Sd	P	X ²	Sd	P	X ²	Sd	P	X ²	Sd	P
Soru 1	4.833	4	0.305	20.960	16	0.180	9.427	12	0.666	7.812	4	0.099
Soru 2	2.165	4	0.705	27.801	16	0.033	6.068	12	0.913	2.479	4	0.648
Soru 3	3.567	4	0.468	22.918	16	0.116	8.861	12	0.715	7.921	4	0.095
Soru 4	5.481	4	0.241	19.702	16	0.234	6.505	12	0.888	3.917	4	0.417
Soru 5	2.507	4	0.643	15.185	16	0.511	8.974	12	0.705	12.407	4	0.015
Soru 6	20.176	4	0.000	20.991	16	0.179	25.370	12	0.013	7.608	4	0.107

Soru 7	8.682	4	0.070	12.401	16	0.716	12.607	12	0.398	9.837	4	0.043
Soru 8	8.257	4	0.083	20.946	16	0.181	10.717	12	0.553	5.772	4	0.217
Soru 9	13.599	4	0.009	30.556	16	0.015	22.956	12	0.028	18.608	4	0.001
Soru 10	4.550	4	0.337	20.924	16	0.181	14.647	12	0.261	17.695	4	0.001
Soru 11	9.059	4	0.060	27.600	16	0.035	16.743	12	0.160	1.964	4	0.742
Soru 12	2.462	4	0.652	10.211	16	0.855	20.221	12	0.063	3.148	4	0.533
Soru 13	5.953	4	0.203	38.068	16	0.001	6.429	12	0.893	29.417	4	0.000
Soru 14	10.773	4	0.029	23.413	16	0.103	6.829	12	0.869	11.429	4	0.022
Soru 15	0.577	4	0.966	13.159	16	0.661	8.469	12	0.747	6.220	4	0.183
Soru 16	3.345	4	0.502	33.379	16	0.007	13.250	12	0.351	8.894	4	0.064
Soru 17	3.137	4	0.535	11.411	16	0.783	9.742	12	0.639	0.202	4	0.995
Soru 18	10.231	4	0.037	13.010	16	0.672	6.404	12	0.894	7.919	4	0.095
Soru 19	8.622	4	0.071	46.271	16	0.000	23.852	12	0.021	16.866	4	0.002

X^2 = Ki-kare değeri Sd= Serbestlik derecesi P= Anlamlılık düzeyi

4. VARYANS ANALİZİNE İLİŞKİN BULGULAR

Araştırmada uygulanan ankette yer alan demografik özelliklere bağlı yaş ve eğitim gruplarında üçten fazla şık olduğu için, sorulara verilen cevaplar arasında anlamlı farklılık olup olmadığını tespit etmek amacıyla tek yönlü varyans analizi yapılmıştır. Bunun için öncelikle yaş ve eğitim gruplarında varyansların eşitliği tespit edilmiştir. Bu gruplarda varyanslar eşit çıktığından dolayı anlamlı farklılıkları tespit etmek amacıyla varyans analizi yapılmıştır. Son aşamada gerçekleştirilen çoklu karşılaştırma testlerinden LSD testi ile bu anlamlı farklılıkların hangi gruplardan kaynaklandığı belirlenmiştir.

4.1.YAŞ GRUPLARINA GÖRE VARYANS ANALİZİ

Araştırmada yaş gruplarına göre yapılan varyans analiziyle ilgili çözüm adımları aşağıdaki tablolar yorumlanarak oluşturulmuştur.

Tablo 5. Yaş Gruplarına Göre Varyansların Eşitliği

	Levene Statistic	Sd 1	Sd 2	P
Soru 1	1,352	4	204	0,252
Soru 2	1,923	4	204	0,108
Soru 3	3,298	4	204	0,212
Soru 4	2,636	4	204	0,335
Soru 5	1,496	4	204	0,205
Soru 6	6,824	4	204	0,125
Soru 7	,853	4	204	0,493
Soru 8	3,616	4	204	0,257
Soru 9	,406	4	204	0,804
Soru 10	,518	4	204	0,723
Soru 11	2,809	4	204	0,227
Soru 12	,418	4	204	0,796
Soru 13	,146	4	204	0,965
Soru 14	,944	4	204	0,440
Soru 15	,210	4	204	0,933
Soru 16	,499	4	204	0,736
Soru 17	,373	4	204	0,828
Soru 18	1,010	4	204	0,403
Soru 19	1,288	4	204	0,276

Sd= Serbestlik derecesi P= Anlamlılık düzeyi

Tablo 5'te anlamlılık düzeyi 0.05'ten büyük olduğu için yaş gruplarına göre tüm soruların varyansı birbirine eşittir. Bütün varyanslar eşit olduğu için varyans analizine geçilmiş ve varyans analizi tablosu (Tablo 6) oluşturulmuştur.

Tablo 6. Yaş Gruplarına Göre Varyans Analizi

		Kareler Toplamı	Sd	Kareler Ortalaması	F Oranı	Anlamlılık Düzeyi
Soru 1	Gruplar arası	2,967	4	,742	,518	0,723
	Gruplar içi	292,344	204	1,433		
	Toplam	295,311	208			
Soru 2	Gruplar arası	14,415	4	3,604	2,125	0,029
	Gruplar içi	346,016	204	1,696		
	Toplam	360,431	208			
Soru 3	Gruplar arası	10,645	4	2,661	1,564	0,045
	Gruplar içi	347,183	204	1,702		

	Toplam	357,828	208			
Soru 4	Gruplar arası	8,161	4	2,040	1,005	0,406
	Gruplar içi	414,307	204	2,031		
	Toplam	422,469	208			
Soru 5	Gruplar arası	9,034	4	2,258	1,378	0,043
	Gruplar içi	334,421	204	1,639		
	Toplam	343,455	208			
Soru 6	Gruplar arası	7,840	4	1,960	2,375	0,050
	Gruplar içi	168,351	204	,825		
	Toplam	176,191	208			
Soru 7	Gruplar arası	3,937	4	,984	,781	0,539
	Gruplar içi	257,059	204	1,260		
	Toplam	260,995	208			
Soru 8	Gruplar arası	,446	4	,111	,072	0,991
	Gruplar içi	316,530	204	1,552		
	Toplam	316,976	208			
Soru 9	Gruplar arası	18,868	4	4,717	3,401	0,010
	Gruplar içi	282,950	204	1,387		
	Toplam	301,818	208			
Soru 10	Gruplar arası	18,827	4	4,707	2,898	0,023
	Gruplar içi	331,327	204	1,624		
	Toplam	350,153	208			
Soru 11	Gruplar arası	10,798	4	2,699	1,635	0,007
	Gruplar içi	336,820	204	1,651		
	Toplam	347,617	208			
Soru 12	Gruplar arası	2,747	4	,687	,429	0,788
	Gruplar içi	326,497	204	1,600		
	Toplam	329,244	208			
Soru 13	Gruplar arası	21,943	4	5,486	3,473	0,009
	Gruplar içi	322,210	204	1,579		
	Toplam	344,153	208			
Soru 14	Gruplar arası	18,690	4	4,672	3,645	0,007
	Gruplar içi	261,502	204	1,282		
	Toplam	280,191	208			
Soru 15	Gruplar arası	8,167	4	2,042	1,418	0,029
	Gruplar içi	293,814	204	1,440		
	Toplam	301,981	208			
Soru 16	Gruplar arası	10,870	4	2,717	2,158	0,045
	Gruplar içi	256,853	204	1,259		
	Toplam	267,722	208			
Soru 17	Gruplar arası	6,524	4	1,631	1,435	0,224
	Gruplar içi	231,821	204	1,136		
	Toplam	238,344	208			
Soru 18	Gruplar arası	7,804	4	1,951	1,082	0,366
	Gruplar içi	367,698	204	1,802		
	Toplam	375,502	208			
Soru 19	Gruplar arası	37,879	4	9,470	7,328	0,000
	Gruplar içi	263,623	204	1,292		
	Toplam	301,502	208			

Tablo 6’da; anlamlılık düzeyi 0.05’ten küçük olduğu için, soru 2, soru 3, soru 5, soru 6, soru 9, soru 10, soru 11, soru 13, soru 14, soru 15, soru 16 ve soru 19 ile yaş arasında anlamlı farklılık olduğu görülmektedir.

Tablo 7. Yaş Gruplarına Göre Çoklu Karşılaştırma Testleri

Sorular	(I) Yaş	(J) Yaş	Ortalama Farklar (I-J)	Standart Hata	Anlamlılık Düzeyi
Soru 1	18-25	26-33	,085	,361	,815
		34-41	-,042	,362	,909
		42-49	,206	,336	,541
		50 +	-,100	,379	,792
	26-33	18-25	-,085	,361	,815
		34-41	-,126	,266	,636
		42-49	,121	,229	,597
		50 +	-,185	,288	,522
	34-41	18-25	,042	,362	,909
		26-33	,126	,266	,636
		42-49	,247	,230	,284
		50 +	-,058	,289	,840
	42-49	18-25	-,206	,336	,541
		26-33	-,121	,229	,597
		34-41	-,247	,230	,284
		50 +	-,306	,255	,232
		50 +	,100	,379	,792
		26-33	,185	,288	,522
		34-41	,058	,289	,840
		42-49	,306	,255	,232
Soru 2	18-25	26-33	,475	,393	,228
		34-41	,733	,394	,064
		42-49	,350	,365	,339
		50 +	-,100	,412	,808
	26-33	18-25	-,475	,393	,228
		34-41	,259	,289	,373
		42-49	-,125	,249	,617
		50 +	-,575	,313	,068
	34-41	18-25	-,733	,394	,064
		26-33	-,259	,289	,373
		42-49	-,383	,251	,128
		50 +	-,833(*)	,315	,009
	42-49	18-25	-,350	,365	,339
		26-33	,125	,249	,617
		34-41	,383	,251	,128
		50 +	-,450	,277	,106
	50 +	18-25	,100	,412	,808
		26-33	,575	,313	,068
		34-41	,833(*)	,315	,009
		42-49	,450	,277	,106
Soru 3	18-25	26-33	,420	,394	,288
		34-41	,450	,395	,256

		42-49	,236	,366	,520
		50 +	-,233	,413	,572
	26-33	18-25	-,420	,394	,288
		34-41	,030	,290	,916
		42-49	-,183	,249	,462
		50 +	-,653(*)	,313	,039
	34-41	18-25	-,450	,395	,256
		26-33	-,030	,290	,916
		42-49	-,214	,251	,395
		50 +	-,683(*)	,315	,031
	42-49	18-25	-,236	,366	,520
		26-33	,183	,249	,462
		34-41	,214	,251	,395
		50 +	-,469	,278	,093
	50 +	18-25	,233	,413	,572
		26-33	,653(*)	,313	,039
		34-41	,683(*)	,315	,031
		42-49	,469	,278	,093
Soru 4	18-25	26-33	-,145	,430	,737
		34-41	,058	,431	,893
		42-49	-,134	,400	,738
		50 +	-,600	,451	,185
	26-33	18-25	,145	,430	,737
		34-41	,203	,317	,522
		42-49	,011	,272	,969
		50 +	-,455	,342	,185
	34-41	18-25	-,058	,431	,893
		26-33	-,203	,317	,522
		42-49	-,192	,274	,484
		50 +	-,658	,344	,057
	42-49	18-25	,134	,400	,738
		26-33	-,011	,272	,969
		34-41	,192	,274	,484
		50 +	-,466	,304	,126
	50 +	18-25	,600	,451	,185
		26-33	,455	,342	,185
		34-41	,658	,344	,057
		42-49	,466	,304	,126
Soru 5	18-25	26-33	-,408	,386	,292
		34-41	-,092	,388	,813
		42-49	-,344	,359	,340
		50 +	-,733	,405	,072
	26-33	18-25	,408	,386	,292
		34-41	,316	,285	,267
		42-49	,064	,244	,793
		50 +	-,325	,308	,292
	34-41	18-25	,092	,388	,813
		26-33	-,316	,285	,267
		42-49	-,252	,246	,308
		50 +	-,642(*)	,309	,039

	42-49	18-25	,344	,359	,340
		26-33	-,064	,244	,793
		34-41	,252	,246	,308
		50 +	-,390	,273	,155
	50 +	18-25	,733	,405	,072
		26-33	,325	,308	,292
		34-41	,642(*)	,309	,039
		42-49	,390	,273	,155
Soru 6	18-25	26-33	,223	,274	,417
		34-41	,117	,275	,672
		42-49	-,172	,255	,501
		50 +	-,333	,287	,247
	26-33	18-25	-,223	,274	,417
		34-41	-,106	,202	,600
		42-49	-,395(*)	,173	,024
		50 +	-,556(*)	,218	,012
	34-41	18-25	-,117	,275	,672
		26-33	,106	,202	,600
		42-49	-,289	,175	,100
		50 +	-,450(*)	,219	,042
	42-49	18-25	,172	,255	,501
		26-33	,395(*)	,173	,024
		34-41	,289	,175	,100
		50 +	-,161	,194	,405
	50 +	18-25	,333	,287	,247
		26-33	,556(*)	,218	,012
		34-41	,450(*)	,219	,042
		42-49	,161	,194	,405
Soru 7	18-25	26-33	,098	,339	,774
		34-41	,175	,340	,607
		42-49	-,048	,315	,879
		50 +	-,267	,355	,453
	26-33	18-25	-,098	,339	,774
		34-41	,077	,249	,757
		42-49	-,146	,214	,497
		50 +	-,364	,270	,178
	34-41	18-25	-,175	,340	,607
		26-33	-,077	,249	,757
		42-49	-,223	,216	,303
		50 +	-,442	,271	,105
	42-49	18-25	,048	,315	,879
		26-33	,146	,214	,497
		34-41	,223	,216	,303
		50 +	-,218	,239	,362
	50 +	18-25	,267	,355	,453
		26-33	,364	,270	,178
		34-41	,442	,271	,105
		42-49	,218	,239	,362
Soru 8	18-25	26-33	,145	,376	,701
		34-41	,192	,377	,612

		42-49	,122	,349	,727
		50 +	,100	,394	,800
26-33		18-25	-,145	,376	,701
		34-41	,047	,277	,865
		42-49	-,023	,238	,924
		50 +	-,045	,299	,881
34-41		18-25	-,192	,377	,612
		26-33	-,047	,277	,865
		42-49	-,070	,240	,772
		50 +	-,092	,301	,761
42-49		18-25	-,122	,349	,727
		26-33	,023	,238	,924
		34-41	,070	,240	,772
		50 +	-,022	,265	,934
50 +		18-25	-,100	,394	,800
		26-33	,045	,299	,881
		34-41	,092	,301	,761
		42-49	,022	,265	,934
Soru 9	18-25	26-33	-,433	,355	,225
		34-41	-,442	,357	,217
		42-49	-,681(*)	,330	,041
		50 +	-1,200(*)	,372	,001
26-33		18-25	,433	,355	,225
		34-41	-,009	,262	,972
		42-49	-,249	,225	,270
		50 +	-,767(*)	,283	,007
34-41		18-25	,442	,357	,217
		26-33	,009	,262	,972
		42-49	-,239	,227	,292
		50 +	-,758(*)	,284	,008
42-49	18-25		,681(*)	,330	,041
		26-33	,249	,225	,270
		34-41	,239	,227	,292
		50 +	-,519(*)	,251	,040
50 +	18-25		1,200(*)	,372	,001
		26-33	,767(*)	,283	,007
		34-41	,758(*)	,284	,008
		42-49	,519(*)	,251	,040
Soru 10	18-25	26-33	-,067	,385	,863
		34-41	,033	,386	,931
		42-49	-,344	,358	,337
		50 +	-,900(*)	,403	,027
26-33		18-25	,067	,385	,863
		34-41	,100	,283	,724
		42-49	-,277	,243	,256
		50 +	-,833(*)	,306	,007
34-41		18-25	-,033	,386	,931
		26-33	-,100	,283	,724
		42-49	-,377	,245	,126
		50 +	-,933(*)	,308	,003

	42-49	18-25	,344	,358	,337
		26-33	,277	,243	,256
		34-41	,377	,245	,126
		50 +	-,556(*)	,271	,042
	50 +	18-25	,900(*)	,403	,027
		26-33	,833(*)	,306	,007
		34-41	,933(*)	,308	,003
		42-49	,556(*)	,271	,042
Soru 11	18-25	26-33	-,115	,388	,766
		34-41	,358	,389	,358
		42-49	,066	,361	,855
		50 +	-,400	,406	,326
	26-33	18-25	,115	,388	,766
		34-41	,474	,286	,099
		42-49	,181	,245	,461
		50 +	-,285	,309	,358
	34-41	18-25	-,358	,389	,358
		26-33	-,474	,286	,099
		42-49	-,292	,247	,238
		50 +	-,758(*)	,310	,015
	42-49	18-25	-,066	,361	,855
		26-33	-,181	,245	,461
		34-41	,292	,247	,238
		50 +	-,466	,274	,090
	50 +	18-25	,400	,406	,326
		26-33	,285	,309	,358
		34-41	,758(*)	,310	,015
		42-49	,466	,274	,090
Soru 12	18-25	26-33	-,145	,382	,705
		34-41	,033	,383	,931
		42-49	-,218	,355	,539
		50 +	-,300	,400	,454
	26-33	18-25	,145	,382	,705
		34-41	,178	,281	,527
		42-49	-,074	,241	,760
		50 +	-,155	,304	,610
	34-41	18-25	-,033	,383	,931
		26-33	-,178	,281	,527
		42-49	-,252	,244	,302
		50 +	-,333	,306	,277
	42-49	18-25	,218	,355	,539
		26-33	,074	,241	,760
		34-41	,252	,244	,302
		50 +	-,082	,270	,763
	50 +	18-25	,300	,400	,454
		26-33	,155	,304	,610
		34-41	,333	,306	,277
		42-49	,082	,270	,763
Soru 13	18-25	26-33	-,054	,379	,888
		34-41	-,150	,381	,694

		42-49	-,573	,353	,105
		50 +	-,967(*)	,397	,016
26-33		18-25	,054	,379	,888
		34-41	-,096	,279	,730
		42-49	-,520(*)	,240	,031
		50 +	-,913(*)	,302	,003
34-41		18-25	,150	,381	,694
		26-33	,096	,279	,730
		42-49	-,423	,242	,082
		50 +	-,817(*)	,304	,008
42-49		18-25	,573	,353	,105
		26-33	,520(*)	,240	,031
		34-41	,423	,242	,082
		50 +	-,393	,268	,143
50 +		18-25	,967(*)	,397	,016
		26-33	,913(*)	,302	,003
		34-41	,817(*)	,304	,008
		42-49	,393	,268	,143
Soru 14	18-25	26-33	,107	,342	,754
		34-41	-,075	,343	,827
		42-49	-,010	,318	,976
		50 +	-,833(*)	,358	,021
26-33		18-25	-,107	,342	,754
		34-41	-,182	,252	,470
		42-49	-,117	,216	,589
		50 +	-,941(*)	,272	,001
34-41		18-25	,075	,343	,827
		26-33	,182	,252	,470
		42-49	,065	,218	,765
		50 +	-,758(*)	,273	,006
42-49		18-25	,010	,318	,976
		26-33	,117	,216	,589
		34-41	-,065	,218	,765
		50 +	-,824(*)	,241	,001
50 +		18-25	,833(*)	,358	,021
		26-33	,941(*)	,272	,001
		34-41	,758(*)	,273	,006
		42-49	,824(*)	,241	,001
Soru 15	18-25	26-33	-,387	,362	,287
		34-41	,092	,363	,801
		42-49	,141	,337	,675
		50 +	,033	,380	,930
26-33		18-25	,387	,362	,287
		34-41	,479	,267	,074
		42-49	,528(*)	,229	,022
		50 +	,420	,288	,146
34-41		18-25	-,092	,363	,801
		26-33	-,479	,267	,074
		42-49	,050	,231	,830
		50 +	-,058	,290	,841

	42-49	18-25	-,141	,337	,675
		26-33	-,528(*)	,229	,022
		34-41	-,050	,231	,830
		50 +	-,108	,256	,673
50 +	18-25		-,033	,380	,930
		26-33	-,420	,288	,146
		34-41	,058	,290	,841
		42-49	,108	,256	,673
Soru 16	18-25	26-33	,345	,339	,310
		34-41	,242	,340	,478
		42-49	-,196	,315	,534
		50 +	-,133	,355	,707
	26-33	18-25	-,345	,339	,310
		34-41	-,103	,249	,680
		42-49	-,541(*)	,214	,012
		50 +	-,478	,270	,078
	34-41	18-25	-,242	,340	,478
		26-33	,103	,249	,680
		42-49	-,438(*)	,216	,044
		50 +	-,375	,271	,168
	42-49	18-25	,196	,315	,534
		26-33	,541(*)	,214	,012
		34-41	,438(*)	,216	,044
		50 +	,063	,239	,794
	50 +	18-25	,133	,355	,707
		26-33	,478	,270	,078
		34-41	,375	,271	,168
		42-49	-,063	,239	,794
Soru 17	18-25	26-33	,200	,322	,535
		34-41	,250	,323	,439
		42-49	-,137	,299	,647
		50 +	-,167	,337	,622
	26-33	18-25	-,200	,322	,535
		34-41	,050	,237	,833
		42-49	-,337	,203	,099
		50 +	-,367	,256	,154
	34-41	18-25	-,250	,323	,439
		26-33	-,050	,237	,833
		42-49	-,387	,205	,060
		50 +	-,417	,257	,107
	42-49	18-25	,137	,299	,647
		26-33	,337	,203	,099
		34-41	,387	,205	,060
		50 +	-,029	,227	,897
	50 +	18-25	,167	,337	,622
		26-33	,367	,256	,154
		34-41	,417	,257	,107
		42-49	,029	,227	,897
Soru 18	18-25	26-33	-,465	,405	,252
		34-41	-,708	,406	,083

		42-49	-,312	,377	,409
		50 +	-,233	,425	,583
	26-33	18-25	,465	,405	,252
		34-41	-,243	,298	,416
		42-49	,153	,256	,550
		50 +	,232	,323	,473
	34-41	18-25	,708	,406	,083
		26-33	,243	,298	,416
		42-49	,397	,258	,126
		50 +	,475	,324	,144
	42-49	18-25	,312	,377	,409
		26-33	-,153	,256	,550
		34-41	-,397	,258	,126
		50 +	,078	,286	,785
	50 +	18-25	,233	,425	,583
		26-33	-,232	,323	,473
		34-41	-,475	,324	,144
		42-49	-,078	,286	,785
Soru 19	18-25	26-33	,460	,343	,181
		34-41	,658	,344	,057
		42-49	,184	,319	,565
		50 +	-,733(*)	,359	,043
	26-33	18-25	-,460	,343	,181
		34-41	,198	,253	,434
		42-49	-,276	,217	,204
		50 +	-1,193(*)	,273	,000
	34-41	18-25	-,658	,344	,057
		26-33	-,198	,253	,434
		42-49	-,474(*)	,219	,031
		50 +	-1,392(*)	,275	,000
	42-49	18-25	-,184	,319	,565
		26-33	,276	,217	,204
		34-41	,474(*)	,219	,031
		50 +	-,917(*)	,242	,000
	50 +	18-25	,733(*)	,359	,043
		26-33	1,193(*)	,273	,000
		34-41	1,392(*)	,275	,000
		42-49	,917(*)	,242	,000

Tablo 6’da tespit edilen anlamlı farklılıkların hangi yaş gruplarından kaynaklandığı; Tablo 7’de yer alan çoklu karşılaştırma testlerinde ortalama farklar sütununda soru karşılıklarında yıldızla ve koyu puntolarla işaretlenen yerlerde belirtilmiştir.

4.2. EĞİTİM GRUPLARINA GÖRE VARYANS ANALİZİ

Araştırmada eğitim gruplarına göre yapılan varyans analiziyle ilgili çözüm adımları aşağıdaki tablolar yorumlanarak oluşturulmuştur.

Tablo 8. Eğitim Gruplarına Göre Varyansların Eşitliği

	Levene Statistic	Sd 1	Sd 2	P
Soru 1	,710	3	205	0,547
Soru 2	,458	3	205	0,712
Soru 3	,199	3	205	0,897
Soru 4	,105	3	205	0,957
Soru 5	,628	3	205	0,598
Soru 6	2,733	3	205	0,145
Soru 7	1,391	3	205	0,247
Soru 8	,161	3	205	0,923
Soru 9	3,254	3	205	0,223
Soru 10	,246	3	205	0,864
Soru 11	1,286	3	205	0,280
Soru 12	,393	3	205	0,758
Soru 13	,679	3	205	0,566
Soru 14	,673	3	205	0,569
Soru 15	,303	3	205	0,823
Soru 16	1,061	3	205	0,337
Soru 17	,022	3	205	0,996
Soru 18	,032	3	205	0,992
Soru 19	,704	3	205	0,551

Sd= Serbestlik derecesi P= Anlamlılık Düzeyi

Tablo 8’de anlamlılık düzeyi 0,05’ten büyük olduğu için eğitim gruplarına göre bütün soruların varyansı birbirine eşittir. Bütün varyanslar eşit olduğu için varyans analizine geçilmiş ve varyans analizi tablosu (Tablo 9) oluşturulmuştur.

Tablo 9. Eğitim Gruplarına Göre Varyans Analizi

		Kareler Toplamı	Sd	Kareler Ortalaması	F Oranı	Anlamlılık Düzeyi
Soru 1	Gruplar arası	1,228	3	,409	,285	0,836
	Gruplar içi	294,083	205	1,435		
	Toplam	295,311	208			
Soru 2	Gruplar arası	1,855	3	,618	,354	0,787
	Gruplar içi	358,575	205	1,749		
	Toplam	360,431	208			
Soru 3	Gruplar arası	2,971	3	,990	,572	0,634
	Gruplar içi	354,857	205	1,731		
	Toplam	357,828	208			
	Gruplar arası	3,266	3	1,089	,532	0,661

Soru 4	Gruplar içi	419,203	205	2,045		
	Toplam	422,469	208			
Soru 5	Gruplar arası	1,730	3	,577	,346	0,792
	Gruplar içi	341,725	205	1,667		
	Toplam	343,455	208			
Soru 6	Gruplar arası	5,944	3	1,981	2,386	0,040
	Gruplar içi	170,248	205	,830		
	Toplam	176,191	208			
Soru 7	Gruplar arası	,900	3	,300	,236	0,871
	Gruplar içi	260,095	205	1,269		
	Toplam	260,995	208			
Soru 8	Gruplar arası	3,471	3	1,157	,757	0,520
	Gruplar içi	313,505	205	1,529		
	Toplam	316,976	208			
Soru 9	Gruplar arası	6,403	3	2,134	1,481	0,221
	Gruplar içi	295,416	205	1,441		
	Toplam	301,818	208			
Soru 10	Gruplar arası	3,820	3	1,273	,754	0,521
	Gruplar içi	346,333	205	1,689		
	Toplam	350,153	208			
Soru 11	Gruplar arası	4,393	3	1,464	,875	0,455
	Gruplar içi	343,224	205	1,674		
	Toplam	347,617	208			
Soru 12	Gruplar arası	10,420	3	3,473	2,233	0,045
	Gruplar içi	318,824	205	1,555		
	Toplam	329,244	208			
Soru 13	Gruplar arası	4,070	3	1,357	,818	0,485
	Gruplar içi	340,083	205	1,659		
	Toplam	344,153	208			
Soru 14	Gruplar arası	1,414	3	,471	,346	0,792
	Gruplar içi	278,778	205	1,360		
	Toplam	280,191	208			
Soru 15	Gruplar arası	8,047	3	2,682	1,871	0,036
	Gruplar içi	293,934	205	1,434		
	Toplam	301,981	208			
Soru 16	Gruplar arası	8,899	3	2,966	2,349	0,044
	Gruplar içi	258,824	205	1,263		
	Toplam	267,722	208			
Soru 17	Gruplar arası	1,470	3	,490	,424	0,736
	Gruplar içi	236,874	205	1,155		
	Toplam	238,344	208			
Soru 18	Gruplar arası	4,209	3	1,403	,775	0,509
	Gruplar içi	371,293	205	1,811		
	Toplam	375,502	208			
Soru 19	Gruplar arası	2,777	3	,926	,635	0,593
	Gruplar içi	298,726	205	1,457		
	Toplam	301,502	208			

Tablo 9’da; anlamlılık düzeyi 0.05’ten küçük olduğu için, soru 6, soru 12, soru 15 ve soru 16 ile yaş arasında anlamlı farklılık olduğu görülmektedir.

Tablo 10. Eğitim Gruplarına Göre Çoklu Karşılaştırma Testleri

Sorular	(I) Eğitim	(J) Eğitim	Ortalama Farklar (I-J)	Standart Hata	Anlamlılık Düzeyi
Soru 1	Orta	Yüksek	,214	,302	,480
		Lisans	,294	,320	,360
		YL +	,278	,747	,710
	Yüksek	Orta	-,214	,302	,480
		Lisans	,080	,185	,666
		YL +	,064	,700	,927
	Lisans	Orta	-,294	,320	,360
		Yüksek	-,080	,185	,666
		YL +	-,016	,708	,982
	YL +	Orta	-,278	,747	,710
		Yüksek	-,064	,700	,927
		Lisans	,016	,708	,982
Soru 2	Orta	Yüksek	,001	,333	,997
		Lisans	,198	,353	,575
		YL +	-,167	,825	,840
	Yüksek	Orta	-,001	,333	,997
		Lisans	,197	,204	,336
		YL +	-,168	,773	,828
	Lisans	Orta	-,198	,353	,575
		Yüksek	-,197	,204	,336
		YL +	-,365	,782	,641
	YL +	Orta	,167	,825	,840
		Yüksek	,168	,773	,828
		Lisans	,365	,782	,641
Soru 3	Orta	Yüksek	,111	,332	,738
		Lisans	,270	,352	,444
		YL +	-,556	,820	,499
	Yüksek	Orta	-,111	,332	,738
		Lisans	,159	,203	,436
		YL +	-,667	,769	,387
	Lisans	Orta	-,270	,352	,444
		Yüksek	-,159	,203	,436
		YL +	-,825	,777	,290
	YL +	Orta	,556	,820	,499
		Yüksek	,667	,769	,387
		Lisans	,825	,777	,290
Soru 4	Orta	Yüksek	-,222	,361	,539
		Lisans	-,071	,382	,852
		YL +	-,944	,892	,291
	Yüksek	Orta	,222	,361	,539
		Lisans	,150	,221	,497
		YL +	-,723	,835	,388
	Lisans	Orta	,071	,382	,852
		Yüksek	-,150	,221	,497
		YL +	-,873	,845	,303
	YL +	Orta	,944	,892	,291

		Yüksek	,723	,835	,388
		Lisans	,873	,845	,303
Soru 5	Orta	Yüksek	,085	,325	,793
		Lisans	,063	,345	,854
		YL +	-,667	,805	,409
	Yüksek	Orta	-,085	,325	,793
		Lisans	-,022	,199	,913
		YL +	-,752	,754	,320
	Lisans	Orta	-,063	,345	,854
		Yüksek	,022	,199	,913
		YL +	-,730	,763	,340
	YL +	Orta	,667	,805	,409
		Yüksek	,752	,754	,320
		Lisans	,730	,763	,340
Soru 6	Orta	Yüksek	,369	,230	,110
		Lisans	,524(*)	,244	,033
		YL +	-,444	,568	,435
	Yüksek	Orta	-,369	,230	,110
		Lisans	,155	,141	,273
		YL +	-,813	,532	,128
	Lisans	Orta	-,524(*)	,244	,033
		Yüksek	-,155	,141	,273
		YL +	-,968	,539	,074
	YL +	Orta	,444	,568	,435
		Yüksek	,813	,532	,128
		Lisans	,968	,539	,074
Soru 7	Orta	Yüksek	,175	,284	,539
		Lisans	,198	,301	,511
		YL +	-,167	,702	,813
	Yüksek	Orta	-,175	,284	,539
		Lisans	,024	,174	,892
		YL +	-,341	,658	,605
	Lisans	Orta	-,198	,301	,511
		Yüksek	-,024	,174	,892
		YL +	-,365	,666	,584
	YL +	Orta	,167	,702	,813
		Yüksek	,341	,658	,605
		Lisans	,365	,666	,584
Soru 8	Orta	Yüksek	-,375	,312	,231
		Lisans	-,230	,331	,487
		YL +	-,833	,771	,281
	Yüksek	Orta	,375	,312	,231
		Lisans	,145	,191	,450
		YL +	-,459	,722	,526
	Lisans	Orta	,230	,331	,487
		Yüksek	-,145	,191	,450
		YL +	-,603	,731	,410
	YL +	Orta	,833	,771	,281
		Yüksek	,459	,722	,526
		Lisans	,603	,731	,410
Soru 9	Orta	Yüksek	,362	,303	,233

		Lisans	,079	,321	,805
		YL +	-,556	,749	,459
	Yüksek	Orta	-,362	,303	,233
		Lisans	-,282	,185	,129
		YL +	-,917	,701	,192
	Lisans	Orta	-,079	,321	,805
		Yüksek	,282	,185	,129
		YL +	-,635	,709	,372
	YL +	Orta	,556	,749	,459
		Yüksek	,917	,701	,192
		Lisans	,635	,709	,372
Soru 10	Orta	Yüksek	,316	,328	,335
		Lisans	,190	,347	,584
		YL +	-,556	,811	,494
	Yüksek	Orta	-,316	,328	,335
		Lisans	-,126	,201	,531
		YL +	-,872	,759	,252
	Lisans	Orta	-,190	,347	,584
		Yüksek	,126	,201	,531
		YL +	-,746	,768	,333
	YL +	Orta	,556	,811	,494
		Yüksek	,872	,759	,252
		Lisans	,746	,768	,333
Soru 11	Orta	Yüksek	-,420	,326	,199
		Lisans	-,548	,346	,115
		YL +	-,167	,807	,837
	Yüksek	Orta	,420	,326	,199
		Lisans	-,128	,200	,524
		YL +	,253	,756	,738
	Lisans	Orta	,548	,346	,115
		Yüksek	,128	,200	,524
		YL +	,381	,765	,619
	YL +	Orta	,167	,807	,837
		Yüksek	-,253	,756	,738
		Lisans	-,381	,765	,619
Soru 12	Orta	Yüksek	-,451	,314	,153
		Lisans	-,675(*)	,333	,044
		YL +	-1,611(*)	,778	,040
	Yüksek	Orta	,451	,314	,153
		Lisans	-,223	,193	,247
		YL +	-1,160	,729	,113
	Lisans	Orta	,675(*)	,333	,044
		Yüksek	,223	,193	,247
		YL +	-,937	,737	,205
	YL +	Orta	1,611(*)	,778	,040
		Yüksek	1,160	,729	,113
		Lisans	,937	,737	,205
Soru 13	Orta	Yüksek	,221	,325	,496
		Lisans	,016	,344	,963
		YL +	-,667	,803	,408
	Yüksek	Orta	-,221	,325	,496

		Lisans	-,205	,199	,303
		YL +	-,888	,752	,239
	Lisans	Orta	-,016	,344	,963
		Yüksek	,205	,199	,303
		YL +	-,683	,761	,371
	YL +	Orta	,667	,803	,408
		Yüksek	,888	,752	,239
		Lisans	,683	,761	,371
Soru 14	Orta	Yüksek	,044	,294	,881
		Lisans	-,135	,312	,666
		YL +	-,167	,727	,819
	Yüksek	Orta	-,044	,294	,881
		Lisans	-,179	,180	,322
		YL +	-,211	,681	,757
	Lisans	Orta	,135	,312	,666
		Yüksek	,179	,180	,322
		YL +	-,032	,689	,963
	YL +	Orta	,167	,727	,819
		Yüksek	,211	,681	,757
		Lisans	,032	,689	,963
Soru 15	Orta	Yüksek	-,488	,302	,108
		Lisans	-,706(*)	,320	,028
		YL +	-1,056	,747	,159
	Yüksek	Orta	,488	,302	,108
		Lisans	-,219	,185	,238
		YL +	-,568	,700	,418
	Lisans	Orta	,706(*)	,320	,028
		Yüksek	,219	,185	,238
		YL +	-,349	,708	,622
	YL +	Orta	1,056	,747	,159
		Yüksek	,568	,700	,418
		Lisans	,349	,708	,622
Soru 16	Orta	Yüksek	,251	,283	,376
		Lisans	,103	,300	,732
		YL +	-1,389(*)	,701	,049
	Yüksek	Orta	-,251	,283	,376
		Lisans	-,148	,174	,395
		YL +	-1,640(*)	,656	,013
	Lisans	Orta	-,103	,300	,732
		Yüksek	,148	,174	,395
		YL +	-1,492(*)	,664	,026
	YL +	Orta	1,389(*)	,701	,049
		Yüksek	1,640(*)	,656	,013
		Lisans	1,492(*)	,664	,026
Soru 17	Orta	Yüksek	,062	,271	,820
		Lisans	,183	,287	,526
		YL +	-,389	,670	,562
	Yüksek	Orta	-,062	,271	,820
		Lisans	,121	,166	,468
		YL +	-,451	,628	,474
	Lisans	Orta	-,183	,287	,526

		Yüksek	-,121	,166	,468
		YL +	-,571	,635	,369
	YL +	Orta	,389	,670	,562
		Yüksek	,451	,628	,474
		Lisans	,571	,635	,369
Soru 18	Orta	Yüksek	,115	,339	,736
		Lisans	-,143	,360	,692
		YL +	-,667	,839	,428
	Yüksek	Orta	-,115	,339	,736
		Lisans	-,258	,208	,217
		YL +	-,781	,786	,322
	Lisans	Orta	,143	,360	,692
		Yüksek	,258	,208	,217
		YL +	-,524	,795	,511
	YL +	Orta	,667	,839	,428
		Yüksek	,781	,786	,322
		Lisans	,524	,795	,511
Soru 19	Orta	Yüksek	,307	,304	,314
		Lisans	,278	,323	,390
		YL +	-,389	,753	,606
	Yüksek	Orta	-,307	,304	,314
		Lisans	-,029	,187	,875
		YL +	-,696	,705	,325
	Lisans	Orta	-,278	,323	,390
		Yüksek	,029	,187	,875
		YL +	-,667	,713	,351
	YL +	Orta	,389	,753	,606
		Yüksek	,696	,705	,325
		Lisans	,667	,713	,351

Tablo 9’da tespit edilen anlamlı farklılıkların hangi yaş gruplarından kaynaklandığı; Tablo 10’da yer alan çoklu karşılaştırma testlerinde ortalama farklar sütununda soru karşılıklarında yıldızla ve koyu puntolarla işaretlenen yerlerde belirtilmiştir.

5. ALT PROBLEMLERE İLİŞKİN BULGULAR VE YORUM

Araştırmada belirlenen alt problemlere ilişkin elde edilen veriler sayı ve yüzde olarak hesaplanmış, tablolarla gösterilerek yorumlanmıştır.

5.1. BİRİNCİ ALT PROBLEME İLİŞKİN BULGULAR VE YORUM

Din görevlilerinin cinsiyetleri Dini Türk Müziğinde kadının rolüne ilişkin görüşlerini etkilemekte midir?

Bu alt problemin yanıtlanmasında katılımcılara yöneltilen 19 soru cinsiyete göre değerlendirilmiş, elde edilen veriler sayı ve yüzde olarak hesaplanmış, izleyen tablolarda gösterilerek yorumlanmıştır.

Tablo 11. Cinsiyete Göre Din Görevlilerinin DTM’de Yer Alan Kadın Sanatçı Sayısını Yeterli Bulmalarına İlişkin Görüşleri

		Soru 1: Dini Türk Müziğinde yer alan kadın sanatçı sayısını yeterli buluyor musunuz?										Toplam	
		Tamamen		Oldukça		Kısmen		Çok az		Hiç			
		f	%	f	%	f	%	f	%	f	%	f	%
Cinsiyet	Kadın	8	13,3	6	10	18	30	22	36,6	6	10	60	100
	Erkek	31	20,8	19	12,7	48	32,2	45	30,2	6	4,02	149	100
Toplam		39	18,6	25	11,9	66	31,5	67	32,05	12	5,7	209	100

Tablo 11 incelendiğinde, araştırmaya katılan din görevlilerinin, “Dini Türk Müziğinde yer alan kadın sanatçı sayısını yeterli buluyor musunuz?” sorusuna verdikleri cevaplara bakıldığında, oldukça ve tamamen yeterli bulduklarını belirtenlerin oranı % 30 civarındadır. Kısmen yeterli bulduklarını belirtenlerin oranı % 31,5, çok az yeterli bulduklarını söyleyenlerin ve hiç yeterli bulmadıklarını söyleyenlerin oranı % 37,1’dir. Buradaki değerlerden kısmen, çok az ve hiç yeterli bulmadıklarını söyleyenlerin görüşleri dikkate alındığında kadın sanatçı sayısının yeterli olmadığı anlaşılmaktadır. Buradan yola çıkarak, Dini Türk Müziği alanında çalışmalar yapan kadınların bu alanda desteklenmesinin gerektiği düşünülmektedir. Bununla ilgili yapılan ki kare analizi sonucuna göre, din görevlilerinin DTM’de yer alan kadın sanatçı sayısını yeterli bulmalarına ilişkin görüşleriyle cinsiyet arasında istatistiki açıdan anlamlı bir ilişki görülmemektedir ($p=0.305>0.05$).

Tablo 12. Cinsiyete Göre Din Görevlilerinin DTM’de Yer Alan Kadınların Teşvik Edilmesinin DTM’nin Gelişmesine Katkı Sağlayacağına İlişkin Görüşleri

		Soru 2: Dini Türk Müziğinde yer alan kadınların teşvik edilmesinin Dini Türk Müziğinin gelişmesine katkı sağlayacağını düşünüyor musunuz?										Toplam	
		Tamamen		Oldukça		Kısmen		Çok az		Hiç			
		f	%	f	%	f	%	f	%	f	%	f	%
Cinsiyet	Kadın	3	5	16	26,6	16	26,6	10	16,6	15	25	60	100
	Erkek	17	11,4	34	22,8	38	25,5	23	15,4	37	24,8	149	100
Toplam		20	9,5	50	23,9	54	25,8	33	15,7	52	24,8	209	100

Tablo 12 incelendiğinde, din görevlilerinin “Dini Türk Müziğinde yer alan kadınların teşvik edilmesinin DTM’nin gelişmesine katkı sağlayacağını düşünüyor musunuz?” sorusuna verdikleri cevaplara bakıldığında; tamamen ve oldukça yeterli bulanların sayısı % 33,4 olarak saptanmıştır. Kısmen katkı sağlayacağını düşünenler çoğunluğun % 25,8’ini oluştururken % 40,5 gibi bir oran, katkı sağlayacağını düşünmemektedir. Kadınların % 31,6’sı Dini Türk Müziğinde kadınların teşvik edilmesinin bu müziğin gelişmesine katkı sağladığını düşünürken erkeklerin % 34,2’si katkı sağlayacağını düşünmektedir. Diğer oranlar da dikkate alındığında kadınların erkeklerden daha olumsuz bir görüş belirttikleri, erkeklerin kadınlara göre daha olumlu görüşe sahip oldukları anlaşılmıştır. Kadınların burada göstermiş oldukları olumsuz yaklaşım oldukça ilginç ve üzerinde durulması gereken bir durum olarak algılanmış, bu yaklaşımın arkasında toplumsal ve dini baskıların olabileceği kanısı uyanmıştır. Yapılan ki kare analizi sonucunda din görevlilerinin DTM’de yer alan kadınların teşvik edilmesinin DTM’nin gelişmesine katkı sağlayacağına ilişkin görüşleriyle cinsiyet arasında istatistiki açıdan anlamlı bir ilişki görülmemektedir ($p=0,705>0,05$).

Tablo 13. Cinsiyete Göre Din Görevlilerinin Kadınların DTM’de Yer Almasının Türk Kültür ve Sanatının Gelişmesine Katkı Sağlayacağına İlişkin Görüşleri

		Soru 3: Kadınların Dini Türk Müziğinde yer almasının Türk kültür ve sanatının gelişmesine katkı sağlayacağını düşünüyor musunuz?										Toplam	
		Tamamen		Oldukça		Kısmen		Çok az		Hiç			
		f	%	f	%	f	%	f	%	f	%	f	%
Cinsiyet	Kadın	6	10	10	16,6	19	31,6	15	25	10	16,6	60	100
	Erkek	28	18,7	30	20,1	36	24,1	31	20,8	24	16,1	149	100
Toplam		34	16,2	40	19,1	55	26,3	46	22	34	16,2	209	100

Tablo 13’te “Kadınların Dini Türk Müziğinde yer almasının Türk kültür ve sanatının gelişmesine katkı sağlayacağını” düşünen kadın ve erkeklerin oranına bakıldığında, kadın din görevlilerinin, kadınların dini Türk müziğinde yer almalarının Türk kültür ve sanatına katkı sağlaması konusunda daha olumsuz bir görüş sergiledikleri anlaşılmaktadır. Görüşlerin tek veya iki seçenekte toplanmayıp dağınık bir şekilde yer alması ise araştırmaya katılanların konu hakkında yeterince düşünmedikleri veya fikir ileri süremedikleri zannına yol açmaktadır. Yani konunun din görevlilerince yeterince dikkate alınmadığı söylenebilir. Yapılan ki kare analizi sonucuna göre din görevlilerinin kadınların DTM’de yer almasının Türk kültür ve sanatının gelişmesine katkı sağlayacağına ilişkin görüşleriyle cinsiyet arasında istatistiki açıdan anlamlı bir ilişki görülmemektedir ($p=0,468>0,05$).

Tablo 14. Cinsiyete Göre Din Görevlilerinin Müzikle İlgilenen Kadınları Teşvik Amacıyla DTM Korolarının Kurulmasına İlişkin Görüşleri

		Soru 4: Müzikle ilgilenen kadınları teşvik amacıyla Dini Türk Müziği korolarının kurulmasını olumlu karşılıyor musunuz?										Toplam	
		Tamamen		Oldukça		Kısmen		Çok az		Hiç			
		f	%	f	%	f	%	f	%	f	%	f	%
Cinsiyet	Kadın	9	15	9	15	23	38,3	7	11,6	12	20	60	100
	Erkek	28	18,7	27	18,1	34	22,8	18	12	42	28,1	149	100
Toplam		37	17,7	36	17,2	57	27,2	25	11,6	54	25,8	209	100

Tablo 14’te din görevlilerinin, “Müzikle ilgilenen kadınları teşvik amacıyla Dini Türk Müziği korolarının kurulmasını olumlu karşılıyor musunuz?” sorusuna verdikleri cevaplara bakıldığında, tıpkı Kur’an-ı Kerim ve hadislere dayalı olarak yapılan açıklamalarda din görevlilerinin verdikleri çelişkili açıklamalarda olduğu gibi burada da bir çelişkinin varlığı göze çarpmakta, tam bir görüş birliği içerisinde olmadıkları anlaşılmaktadır. Bununla birlikte, müzikle ilgilenen kadınları teşvik amacıyla Dini Türk Müziği korolarının kurulması konusunda kısmen, oldukça ve tamamen seçeneklerinin toplam değeri alındığında % 62,1’lik bir oranın olumlu görüş belirttiği görülmektedir. Buna göre, din görevlilerinin yine de bir olumlu yaklaşım içerisinde oldukları söylenebilir. Yapılan ki kare analizi sonucuna göre din görevlilerinin müzikle ilgilenen kadınları teşvik amacıyla DTM korolarının kurulmasına ilişkin görüşleriyle cinsiyet arasında istatistiki açıdan anlamlı bir ilişki görülmemektedir ($p=0,241>0,05$).

Tablo 15. Cinsiyete Göre Din Görevlilerinin Müzikle İlgilenen Kadınların Dini Müzik Yapan Kadın Korolarında Görev Almasını İslami Açıdan Uygun Bulmalarına İlişkin Görüşleri

		Soru 5: Müzikle ilgilenen kadınların dini müzik yapan kadın korolarında görev almasını İslami açıdan uygun buluyor musunuz?										Toplam	
		Tamamen		Oldukça		Kısmen		Çok az		Hiç			
		f	%	f	%	f	%	f	%	f	%	f	%
Cinsiyet	Kadın	4	6,6	3	5	17	28,3	8	13,3	28	46,6	60	100
	Erkek	14	9,3	11	7,3	41	27,5	28	18,7	55	36,9	149	100
Toplam		18	8,6	14	6,6	58	27,7	36	17,2	83	39,7	209	100

Tablo 15 incelendiğinde, din görevlilerinin, “Müzikle ilgilenen kadınların dini müzik yapan kadın korolarında görev almasını İslami açıdan uygun buluyor musunuz?” sorusuna verdikleri cevaplar, % 8,6’sının tamamen, % 6,6’sının oldukça, % 27,7’sinin kısmen, % 17,2’sinin çok az uygun bulduğunu, % 39,7’sinin hiç uygun bulmadığını ortaya koymaktadır. Buradan din görevlilerinin neredeyse % 84,6’sının kadınların dini müzik yapan korolarda görev almasını uygun bulmadıkları anlaşılmaktadır. Kadın din görevlilerinin erkek din görevlilerinden daha olumsuz bir yaklaşım sergilemelerinde, erkek baskısından ziyade İslam dinini yorumlama yaklaşımlarından kaynaklanan bir takım nedenlerden kaynaklandığı düşünülmektedir. Bununla birlikte erkek din görevlilerinin daha olumlu bir yaklaşım sergilemeleri, İslam dini ile ilgili konularda daha pozitif bir yaklaşım içerisinde oldukları düşüncesinin belirmesine yol açmakta, acaba erkek din görevlileri İslam dinindeki bazı ifadeleri daha mı pozitif bir yaklaşımla ele almaktadırlar sorusunu akla getirmektedir. Yapılan ki kare analizi sonucuna göre din görevlilerinin müzikle ilgilenen kadınların dini müzik yapan kadın korolarında görev almalarını İslami açıdan uygun bulmalarına ilişkin görüşleriyle cinsiyet arasında istatistiki açıdan anlamlı bir ilişki görülmemektedir ($p=0,643>0,05$).

Tablo 16. Cinsiyete Göre Din Görevlilerinin Müzikle İlgilenen Kadınların Karma Korolarda Görev Almasını İslami Açıdan Uygun Bulmalarına İlişkin Görüşleri

		Soru 6: Müzikle ilgilenen kadınların karma korolarda görev almasını İslami açıdan uygun buluyor musunuz?										Toplam	
		Tamamen		Oldukça		Kısmen		Çok az		Hiç			
		f	%	f	%	f	%	f	%	f	%	f	%
Cinsiyet	Kadın	0	0	0	0	1	1,6	3	5	56	93,3	60	100
	Erkek	1	0,6	10	6,7	25	16,7	19	12,7	94	63	149	100
Toplam		1	0,4	10	4,7	26	12,4	22	10,5	150	71,7	209	100

Tablo 16’da, din görevlilerinin “Müzikle ilgilenen kadınların karma korolarda görev almasını İslami açıdan uygun buluyor musunuz?” sorusuna verdiği cevaplara bakıldığında kadın din görevlilerinin hiç biri kadınların karma korolarda görev almalarını İslami açıdan uygun bulmazken; % 93,3 gibi büyük bir çoğunluğu hiç uygun bulmadıklarını belirtmişlerdir. Erkek din görevlileri için de durum aynı şekildedir ve yaklaşık % 92’si bu durumun İslami açıdan uygun olmadığını düşünmektedir. Bu sonuçlara bakılarak cinsiyet farkı olmaksızın din görevlilerinin önemli bir çoğunluğunun kadınların karma korolarda yer almasını uygun bulmadığı belirlenmiştir. Bu durumun, genel olarak dini inançlara bağlılıktan kaynaklandığı düşünülebilir. Yapılan ki kare analizi sonucuna göre din görevlilerinin müzikle ilgilenen kadınların karma korolarda görev almasını İslami açıdan uygun bulmalarına ilişkin görüşleriyle cinsiyet arasında istatistikî açıdan anlamlı bir ilişki görülmektedir ($p=0,000<0,05$).

Tablo 17. Cinsiyete Göre Din Görevlilerinin Müzikle İlgilenen Kadınların Korolarda ve Dini Müzik Yapan Topluluklarda Görev Almasını Uygun Bulmalarına İlişkin Görüşleri

		Soru 7: Müzikle ilgilenen kadınların korolarda ve dini müzik yapan topluluklarda görev almasını şahsi fikirleriniz doğrultusunda uygun buluyor musunuz?										Toplam	
		Tamamen		Oldukça		Kısmen		Çok az		Hiç			
		f	%	f	%	f	%	f	%	f	%	f	%
Cinsiyet	Kadın	0	0	2	3,3	10	16,6	16	26,6	32	53,3	60	100
	Erkek	5	3,3	16	10,7	37	24,8	26	17,4	65	43,6	149	100
Toplam		5	2,4	18	8,6	47	22,4	42	20	97	46,4	209	100

Tablo 17’de din görevlilerinin “Müzikle ilgilenen kadınların korolarda ve dini müzik yapan topluluklarda görev almasını şahsi fikirleriniz doğrultusunda uygun buluyor musunuz?” sorusuna verdikleri cevaplara bakıldığında, kadın din görevlilerinin hiç birisi müzikle ilgilenen kadınların korolarda ve dini müzik yapan topluluklarda yer almasını tamamen uygun bulmazken yaklaşık % 80’i çok az uygun bulduklarını veya hiç uygun bulmadıklarını belirtmişlerdir. Erkek din görevlileri için de aynı durum söz konusudur. Sadece % 3 gibi bir azınlık şahsi fikirleri doğrultusunda kadınların müzik topluluklarında görev almalarını uygun bulurken % 61 gibi önemli bir çoğunluk kadınların müzik topluluklarında görev almasını uygun bulmamaktadır. Şahsi fikirler doğrultusunda verilen bu cevapların da dini inançlara bağlılıktan ve dini açıdan bu durumu uygun bulmamakla bağlantılı olmasından kaynaklandığı söylenebilir. Ayrıca şahsi fikirlerinin İslam dinince uygun buldukları fikirler çerçevesinde oluşturdukları ve bu fikirler çerçevesinde hareket ettikleri anlaşılmıştır. Burada yine erkek din görevlilerinin kadınlardan daha olumlu bir görüş içerisinde oldukları açıkça görülmektedir. Burada erkek din görevlilerinin daha objektif bir görüş sergiledikleri gibi bir sonuca da ulaşılabilir. Yapılan ki kare analizi sonucuna göre din görevlilerinin müzikle ilgilenen kadınların korolarda ve dini müzik yapan topluluklarda görev almasını şahsi fikirleri doğrultusunda uygun bulmalarına ilişkin görüşleriyle cinsiyet arasında istatistiki açıdan anlamlı bir ilişki görülmektedir ($p=0,070<0,10$).

Tablo 18. Cinsiyete Göre Din Görevlilerinin Türk İslam Kültüründe Kadına Verilen Değerin Dönem Dönem Değiştiğine İlişkin Görüşleri

		Soru 8: Türk-İslam kültüründe kadına verilen değer dönem dönem değiştiğini düşünüyor musunuz?										Toplam	
		Tamamen		Oldukça		Kısmen		Çok az		Hiç			
		f	%	f	%	f	%	f	%	f	%	f	%
Cinsiyet	Kadın	5	8,3	21	35	13	21,6	11	18,3	10	16,6	60	100
	Erkek	27	18,1	33	22,1	46	30,8	28	18,8	15	10,06	149	100
Toplam		32	15,3	54	25,8	59	28,2	39	18,6	25	11,9	209	100

Tablo 18’de din görevlilerinin “Türk-İslam kültüründe kadına verilen değer
dönem dönem değiştiğini düşünüyor musunuz?” sorusuna verdiği cevaplara
bakıldığında, bu konuda kadın ve erkek din görevlileri arasında görüş birliği
bulunduğu görülmektedir. Kısmen de olsa Türk-İslam kültüründe kadına verilen
değerde değişim olduğu görüşü mevcuttur. Fakat bu soruya büyük bir çoğunluğun
“kısmen” olarak cevap vermesi bu konuda yeterli bilgilerinin olmadığı düşüncesini
de tartışılır hale getirebilmektedir. Bununla birlikte, seçeneklerde belirtilen
görüşlerden, Türk-İslam kültüründe kadına verilen değer
dönem dönem, kısmen, oldukça ve tamamen değiştiği görüşünde olanların toplam oranının % 69,3 olduğu
görülmüş, buradan bir değişimin var olduğunu söylemenin daha doğru olacağı fikrine
ulaşmıştır. Yapılan ki kare analizi sonucuna göre din görevlilerinin Türk İslam
kültüründe kadına verilen değer
dönem dönem değiştiğine ilişkin görüşleriyle cinsiyet arasında istatistiki açıdan anlamlı bir farklılık görülmektedir
($p=0,083<0,10$).

Tablo 19. Cinsiyete Göre Din Görevlilerinin Türk İslam Kültüründe Kadının Değerinin Arttığı Dönemlerde Müzikal Çalışmalarının Da Arttığına İlişkin Görüşleri

		Soru 9: Türk-İslam kültüründe kadının değerinin arttığı dönemlerde müzikal çalışmalarının da arttığını düşünüyor musunuz?										Toplam	
		Tamamen		Oldukça		Kısmen		Çok az		Hiç			
		f	%	f	%	f	%	f	%	f	%	f	%
Cinsiyet	Kadın	0	0	15	25	13	21,6	10	16,6	22	36,6	60	100
	Erkek	11	7,3	25	16,7	40	26,8	43	28,8	30	20,1	149	100
Toplam		11	5,2	40	19,1	53	25,3	53	25,3	52	24,8	209	100

Tablo 19’da din görevlilerinin “Türk-İslam kültüründe kadının değerinin arttığı dönemlerde müzikal çalışmalarının da arttığını düşünüyor musunuz?” sorusuna verdikleri cevaplara bakıldığında erkeklerin yaklaşık % 50,8’i Türk İslam kültüründe kadına verilen değer arttığı dönemlerde bu değer müzikal çalışmalara yansıdığını düşündüğü, % 48,9’unun bu değer ve müzikal çalışmaların artmadığını düşündüğü görülmektedir. Kadınların % 46,6’sı kısmen ve oldukça arttığını, % 53,2’si bu konuda çok az veya hiç değişiklik olmadığını belirtmiştir. Kadınlarda müzikal çalışmaların tamamen arttığına ilişkin görüş bildirenlerin % 0 olması dikkat çeken bir noktadır. Burada yine kadınların erkeklerden daha olumsuz bir görüş ortaya koydukları gözlenmekte, erkek din görevlilerinin kadınlara verilen değerle bağlantılı olarak müzikal çalışmalarının da arttığı görüşünü destekledikleri gözlenmektedir. Yapılan ki kare analizi sonucuna göre din görevlilerinin Türk İslam kültüründe kadının değerinin arttığı dönemlerde müzikal çalışmalarının da arttığına ilişkin görüşleriyle cinsiyet arasında istatistiki açıdan anlamlı bir ilişki görülmektedir ($p=0,009<0,05$).

Tablo 20. Cinsiyete Göre Din Görevlilerinin Din ve İnanç Alanında Müziğin Etkin Bir Rol Üstlendiğine İlişkin Görüşleri

		Soru 10: Din ve inanç alanında müziğin etkin bir rol üstlendiğini düşünüyor musunuz?										Toplam	
		Tamamen		Oldukça		Kısmen		Çok az		Hiç			
		f	%	f	%	f	%	f	%	f	%	f	%
Cinsiyet	Kadın	8	13,3	18	30	21	35	3	5	10	16,6	60	100
	Erkek	31	20,8	33	22,1	45	30,2	17	11,4	23	15,4	149	100
Toplam		39	18,6	51	24,4	66	31,5	20	9,5	33	15,7	209	100

Tablo 20’de din görevlilerinin “din ve inanç alanında müziğin etkin bir rol üstlendiğini düşünüyor musunuz?” sorusu karşısında verdikleri cevaplara bakıldığında, kadınların tamamen, oldukça ve kısmen % 78,3 oranında, erkeklerin % 73,1 oranında olumlu görüş belirttikleri görülmüş, buradan % 75,7 oranında olumlu bir görüş çerçevesinde, din görevlilerinin din ve inanç alanında müziğin etkin bir rol üstlendiğini söyledikleri anlaşılmıştır. Bu sonuçlara bakılarak, din görevlilerinin din ve inanç alanında müziğin etkin bir rol üstlendiğini düşündükleri söylenebilir. Müziğin en eski zamanlardan beri her toplulukta mevcut olup dinin yayılmasında önemli bir etken olduğu göz önünde bulundurulursa din görevlilerinin bu konuyla bağlantılı olarak bu düşüncelere sahip oldukları söylenebilir. Ayrıca farklı cemaatlere mensup din görevlilerinin de araştırmaya katıldığı varsayımından hareketle, bu görüşlerin bazı cemaatlerin ibadetlerinde müziğe yer vermesinden kaynaklandığı söylenebilir. Yapılan ki kare analizi sonucuna göre din görevlilerinin din ve inanç alanında müziğin etkin bir rol üstlendiğine ilişkin görüşleriyle cinsiyet arasında istatistiki açıdan anlamlı bir ilişki görülmemektedir ($p=0,337>0,05$).

Tablo 21. Cinsiyete Göre Din Görevlilerinin DTM’de Kadının Yer Almasının İslam Dini İçerisinde Yer Alan Farklı Cemaatlerce Farklı Biçimde Ele Alındığına İlişkin Görüşleri

		Soru 11: Dini Türk Müziğinde kadının yer almasının İslam dini içerisinde yer alan farklı cemaatlerce farklı biçimde ele alındığını düşünüyor musunuz?										Toplam	
		Tamamen		Oldukça		Kısmen		Çok az		Hiç			
		f	%	f	%	f	%	f	%	f	%	f	%
Cinsiyet	Kadın	3	5	20	33,3	15	25	14	23,3	8	13,3	60	100
	Erkek	24	16,1	28	18,7	37	24,8	31	20,8	29	19,4	149	100
Toplam		27	12,9	48	22,9	52	24,8	45	30,2	37	17,7	209	100

Tablo 21’de din görevlilerinin “Dini Türk Müziğinde kadının yer almasının İslam dini içerisinde yer alan farklı cemaatlerce farklı biçimde ele alındığını düşünüyor musunuz?” sorusuna verdikleri cevaplara bakıldığında kadınların yaklaşık % 64’ü kısmen de olsa Dini Türk müziğinde kadının yer almasının farklı cemaatlerce farklı biçimde ele alındığını düşünmektedir. Erkeklerin de yaklaşık % 60 gibi bir yüzdeyle bu konuda kadınlarla görüş birliği içinde olduğu görülmektedir. Buna göre İslam dinine mensup farklı cemaatlerin kadının dini Türk müziğinde yer almasını farklı yorumladıkları sonucu ortaya çıkmıştır. İbadetlerinde müziğe yer veren cemaatlerin müzikte kadına bakış açıları da araştırılması gereken bir konu olarak görülmektedir. Kimi cemaatler bu konuya ılımlı yaklaşırken (Halvetilerde (Adar, 2012) ve Hoca Ahmet Yesevî tarikatında zikirlerde kadına yer verilmesi gibi), kimi cemaatler müziğe bile tamamen olumsuz tavır sergilemişlerdir. Bu durumun da bazı ayet ve hadisler doğrultusunda bazı İslam âlimlerinin müzik aleyhtarlığında yaptıkları yorumlardan kaynaklandığı söylenebilir. Yapılan ki kare analizi sonucuna göre din görevlilerinin DTM’de kadının yer almasının İslam dini içerisinde yer alan farklı cemaatlerce farklı biçimde ele alındığına ilişkin görüşleriyle cinsiyet arasında istatistiki açıdan anlamlı bir ilişki görülmektedir ($p=0,060<0,10$).

Tablo 22. Cinsiyete Göre Din Görevlilerinin DTM'ne Önem Veren Cemaatlerin Dini Duyguları Pekiştirmede Müziği Bir Araç Olarak Görmelerine İlişkin Görüşleri

		Soru 12: Dini Türk Müziğine önem veren cemaatlerin dini duyguları pekiştirmede müziği bir araç olarak gördüklerini düşünüyor musunuz?										Toplam	
		Tamamen		Oldukça		Kısmen		Çok az		Hiç			
		f	%	f	%	f	%	f	%	f	%	f	%
Cinsiyet	Kadın	4	6,6	18	30	15	25	12	20	11	18,3	60	100
	Erkek	16	10,7	35	23,4	45	30,2	23	15,4	30	20,1	149	100
Toplam		20	9,5	53	25,3	60	28,7	35	58,3	41	19,6	209	100

Tablo 22, din görevlilerinin, “Dini Türk müziğine önem veren cemaatlerin dini duyguları pekiştirmede müziği bir araç olarak gördüklerini düşünüyor musunuz?” sorusu karşısında kadınların % 61,6, erkeklerin % 64,3 oranında kısmen, oldukça ve tamamen bir araç olarak gördüklerini ortaya koymaktadır. Buna göre, din görevlileri dini Türk müziğine önem veren cemaatlerin dini duyguları pekiştirmede müziği bir araç olarak gördüklerini düşünmektedir. Buradan olumsuz fikir beyan edenlerin de şahsen müziği tasvip etmediği veya müziği tasvip etmeyen cemaate üye oldukları düşüncesine ulaşılabilir. Yapılan ki kare analizi sonucuna göre din görevlilerinin DTM'ne önem veren cemaatlerin dini duyguları pekiştirmede müziği bir araç olarak görmelerine ilişkin görüşleriyle cinsiyet arasında istatistiki açıdan anlamlı bir ilişki görülmemektedir ($p=0,652>0,05$).

Tablo 23. Cinsiyete Göre Din Görevlilerinin Müziği Dini Duyguları Pekiştirmenin Yanı Sıra Toplumsal İlişkileri Güçlendirmede Kullanılması Gereken Bir Araç Olarak Görmelerine İlişkin Görüşleri

		Soru 13: Müziği dini duyguları pekiştirmenin yanı sıra toplumsal ilişkileri güçlendirmede kullanılması gereken bir araç olarak görüyor musunuz?										Toplam	
		Tamamen		Oldukça		Kısmen		Çok az		Hiç			
		f	%	f	%	f	%	f	%	f	%	f	%
Cinsiyet	Kadın	7	11,6	14	23,3	20	33,3	9	15	10	16,6	60	100
	Erkek	30	20,1	45	30,2	31	20,8	25	16,7	18	12,08	149	100
Toplam		37	17,7	59	28,2	51	24,4	34	22,8	28	18,8	209	100

Tablo 23'e bakıldığında, kadınların % 68,2, erkeklerin ise % 71,1 oranında müziği dini duyguları pekiştirmenin yanı sıra toplumsal ilişkileri güçlendirmede kullanılması gereken bir araç olarak gördükleri anlaşılmaktadır. Konuyla ilgili olarak erkeklerin kadınlardan daha büyük oranda müziğe karşı olumlu bir yaklaşım ortaya koydukları anlaşılmaktadır ve din görevlilerinin dini duyguları pekiştirmenin yanı sıra toplumsal ilişkileri güçlendirmede müziğin kullanılması gerektiği görüşünde oldukları görülmektedir. Kadınların bu konuda erkeklere nazaran daha olumsuz tutumları dikkat çekmektedir. Kadınların müziği toplumsal ilişkileri güçlendirmede bir araç olarak görmemelerinin nedeni ise gerek şahsi olarak gerek toplumsal baskı neticesinde sosyal yaşamda müziğe yer vermemeleri şeklinde açıklanabilir. Erkeklerin bu konuya olumlu yaklaşımlarının sebebi ise araştırmaya katılan müzikle ilgilenen erkek din görevlisi sayısının kadın din görevlisi sayısından fazla olması olarak da görülebilir (bkz. Tablo 2). Müzikle ilgilenen dolayısıyla müziğin toplumdaki işlevselliğinin farkında olan veya toplumsal ilişkilerde kadınlardan daha sık yer alan erkeklerin bu konuya karşı olan yaklaşımlarının da olumlu yönde olması beklenebilir. Yapılan ki kare analizi sonucuna göre din görevlilerinin müziği dini duyguları pekiştirmenin yanı sıra toplumsal ilişkileri güçlendirmede kullanılması gereken bir araç olarak görmelerine ilişkin görüşleriyle cinsiyet arasında anlamlı bir ilişki görülmemektedir ($p=0,203>0,05$).

Tablo 24. Cinsiyete Göre Din Görevlilerinin Kadınların Sosyal Yaşamda Daha Sık Yer Almaları Konusunda Müziğin Etkin Bir Rol Üstlenmelerine İlişkin Görüşleri

		Soru 14: Kadınların sosyal yaşamda daha sık yer almaları konusunda müziğin etkin bir yol olduğunu düşünüyor musunuz?										Toplam	
		Tamamen		Oldukça		Kısmen		Çok az		Hiç			
		f	%	f	%	f	%	f	%	f	%	f	%
Cinsiyet	Kadın	0	0	6	10	16	26,6	19	31,6	19	31,6	60	100
	Erkek	9	6,04	28	16,1	50	33,5	28	18,8	34	22,8	149	100
Toplam		9	4,3	34	16,2	66	31,5	47	22,4	53	25,3	209	100

Tablo 24’te din görevlilerinin “Kadınların sosyal yaşamda daha sık yer almaları konusunda müziğin etkin bir yol olduğunu düşünüyor musunuz?” sorusuna verdikleri cevaplara bakıldığında kadın din görevlilerinin hiç birisinin kadınların sosyal yaşamda yer almalarında müziği etkin bir rol olarak görmedikleri tespit edilmiştir. Erkek din görevlileri de bu konuda kadın din görevlileriyle görüş birliği içinde olup sadece % 6,04’lük bir oran bu konuda müziği etkin bir yol olarak görmektedir. Fakat kadınların bu konuda erkeklere nazaran daha tutucu bir yapı sergilemeleri dikkate değer bir konudur. Sosyal yaşamda daha sık yer alma konusunda müziğin önemli görülmemesi kadınların bir aktivite, uğraş veya beceri olarak müziği önemsemedikleri ya da bireysel sorumluluklarından dolayı vakit ayıramadıkları düşüncesini de akla getirebilir. Bu soruya çoğunlukla kısmen cevabının verilmesi ise din görevlilerinin bu konuda çekimser olabileceği sorusunu akla getirip tartışmaya yol açabilmektedir. Özellikle kadınların % 63,2’lik bir yüzdeyle bu konuya azımsanmayacak nitelikte olumsuz görüş bildirmeleri konuyla ilgili başka bir araştırmanın yapılması gerektiği düşüncesine yol açmaktadır. Önemli bir yüzdeyle olumsuz görüşlerini belirten kadınların daha önce de bahsedildiği üzere aile içindeki ve iş hayatındaki önemli görevleri ve yoğun temposu göz önünde bulundurulursa müzik veya diğer sosyal aktiviteleri daha geri plana attıkları veya önemsiz gördükleri sonucuna da ulaşılabilir. Nitekim müzik eğitimi alma durumuna göre cinsiyet dağılımının gösterildiği tablo 2’de kadınların % 11,6’sının müzikle uğraştığı belirtilmiştir. Yapılan ki kare analizi sonucuna göre din görevlilerinin

kadınların sosyal yaşamda daha sık yer almaları konusunda müziğine etkin bir rol üstlenmesine ilişkin görüşleriyle cinsiyet arasında anlamlı bir ilişki görülmektedir ($p=0,029<0,05$).

Tablo 25. Cinsiyete Göre Din Görevlilerinin Türk Kültürü ve Arap Kültüründeki Kadın Kimliğinin Farklılıklar Taşıdığına İlişkin Görüşleri

		Soru 15: Türk kültürü ve Arap kültürünün kadın kimliği konusunda farklılıklar taşıdığına düşünüyor musunuz?										Toplam	
		Tamamen		Oldukça		Kısmen		Çok az		Hiç			
		f	%	f	%	f	%	f	%	f	%	f	%
Cinsiyet	Kadın	14	23,3	20	33,3	15	25	7	11,6	4	6,6	60	100
	Erkek	33	22,1	44	29,5	39	26,1	20	13,4	13	8,7	149	100
Toplam		47	22,4	64	30,6	54	25,8	27	12,9	17	8,1	209	100

Tablo 25 incelendiğinde, din görevlilerinin, Türk ve Arap kültürlerinin kadın kimliği konusunda farklılıklar taşıdığı konusunda kadın ve erkek din görevlilerinin yaklaşık aynı oranlarda görüş birliği içerisinde oldukları gözlenmektedir. Bu tabloya göre din görevlileri % 53 oranında tamamen ve oldukça, % 25,8 oranında kısmen farklılıklar taşıdığı görüşünü ortaya koymaktadırlar. Buradan % 78,8'lik bir oranla büyük çoğunluğun Türk ve Arap kültürünün kadın kimliği konusunda farklılıklar taşıdığı görüşünde oldukları görülmektedir. Olumsuz görüş bildirenlerin Türk kültürü ve Arap kültürü ile ilgili yeterli bilgiye sahip olmadığı sonucu da çıkarılabilir. Yapılan ki kare analizi sonucuna göre din görevlilerinin Türk kültürü ve Arap kültüründeki kadın kimliği konusundaki farklılıklar taşıdığına ilişkin görüşleriyle cinsiyet arasında anlamlı bir ilişki görülmemektedir ($p=0,966>0,05$).

Tablo 26. Cinsiyete Göre Din Görevlilerinin Türk-İslam Kültüründeki Kadın Kimliğinin Müzik Sanatı İle Daha İç İçe Olduğuna İlişkin Görüşleri

		Soru 16: Türk-İslam kültüründeki kadın kimliğinin müzik sanatı ile daha iç içe olduğunu düşünüyor musunuz?										Toplam	
		Tamamen		Oldukça		Kısmen		Çok az		Hiç			
		f	%	f	%	f	%	f	%	f	%	f	%
Cinsiyet	Kadın	1	1,6	8	13,3	13	21,6	24	40	14	23,3	60	100
	Erkek	10	6,7	20	13,4	39	26,1	47	31,5	33	22,1	149	100
Toplam		11	5,2	28	1,3	52	24,8	71	33,9	47	22,4	209	100

Tablo 26'ya bakıldığında, Türk-İslam kültüründeki kadın kimliğinin müzik sanatı ile daha iç içe olduğunu düşünenlerin oranı kadınlar açısından % 14,9, erkekler açısından % 20,1 olarak tespit edilmiştir. Burada erkeklerin kadınlardan daha büyük bir oranda Türk-İslam kültüründeki kadın kimliğinin müzik sanatı ile daha iç içe oldukları görüşünü ortaya koydukları görülmektedir. Önceki sorulara verilen cevaplardaki paralel görüşler de dikkate alındığında, erkeklerin daha objektif bir yaklaşımla değerlendirmiş oldukları kanaati oluşmuş, erkeklerin sosyal yaşamı daha yakından tanıyor olmalarının da görüşlerini etkilediği gözlenmiştir. Buna ilaveten, genel olarak bakıldığında, din görevlilerinin % 20,1'i Türk-İslam kültüründeki kadın kimliğinin müzik sanatı ile daha iç içe olduğunu, % 53,6'sı ise Türk-İslam kültüründeki kadın kimliğinin müzik sanatı ile çok az iç içe olduğunu ve hiç iç içe olmadıklarını belirtmişlerdir. Yapılan ki kare analizi sonucuna göre din görevlilerinin Türk-İslam kültüründeki kadın kimliğinin müzik sanatıyla daha iç içe olmalarına ilişkin görüşleriyle cinsiyet arasında anlamlı bir ilişki görülmemektedir ($p=0,502>0,05$).

Tablo 27. Cinsiyete Göre Din Görevlilerinin Arap-İslam Kültüründeki Kadın Kimliğinin Müzik Sanatı İle Daha İç İçe Olduğuna İlişkin Görüşleri

		Soru 17: Arap-İslam kültüründeki kadın kimliğinin müzik sanatı ile daha iç içe olduğunu düşünüyor musunuz?										Toplam	
		Tamamen		Oldukça		Kısmen		Çok az		Hiç			
		f	%	f	%	f	%	f	%	f	%	f	%
Cinsiyet	Kadın	1	1,6	5	8,3	11	18,3	22	36,6	21	35	60	100
	Erkek	5	3,3	13	8,7	42	28,1	43	28,8	46	30,8	149	100
Toplam		6	2,8	18	8,6	53	25,3	65	31,1	67	32,5	209	100

Tablo 27 incelendiğinde, Arap-İslam kültüründeki kadın kimliğinin müzik sanatı ile iç içe olduğunu düşünüp düşünmedikleri konusunda, din görevlilerinin % 11,4 oranında tamamen ve oldukça, % 25,3 oranında kısmen, % 63,1 oranında çok az ve hiç seçeneğini işaretledikleri görülmüştür. 16. soruya verilen cevaplarla karşılaştırıldığında Türk kadınının % 9,5'lik bir farkla müzik sanatı ile daha iç içe olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Buradan da Türk-İslam kültüründe kadına verilen değerde, kadınlara İslam diniyle beraber tanınan hakların etkisi olduğu sonucuna ulaşılabilir. Yapılan ki kare analizi sonucuna göre din görevlilerinin Arap-İslam kültüründeki kadın kimliğinin müzik sanatıyla daha iç içe olduğuna ilişkin görüşleriyle cinsiyet arasında anlamlı bir ilişki görülmemektedir ($p=0,535>0,05$).

Tablo 28. Cinsiyete Göre Din Görevlilerinin Kadınların Müzikle İlgilenmelerini Önemli Bir Zaman Kaybı Olarak Görmelerine İlişkin Görüşleri

		Soru 18: Kadınların müzikle ilgilenmelerini önemli bir zaman kaybı olarak görüyor musunuz?										Toplam	
		Tamamen		Oldukça		Kısmen		Çok az		Hiç			
		f	%	f	%	f	%	f	%	f	%	f	%
Cinsiyet	Kadın	3	5	5	8,3	18	30	22	36,6	12	20	60	100
	Erkek	28	1,8	17	11,4	30	20,1	37	24,8	37	24,8	149	100
Toplam		31	14,8	22	10,5	48	22,9	59	28,2	49	23,4	209	100

Tablo 28’de din görevlilerinin “Kadınların müzikle ilgilenmelerini önemli bir zaman kaybı olarak görüyor musunuz?” sorusuna verilen cevaplara bakıldığında kadın din görevlilerinin yaklaşık % 86,6’sı kadınların müzikle ilgilenmelerini çok az, hiç ya da kısmen önemli bir zaman kaybı olarak görmezken; erkek din görevlilerinin kadınların müzikle ilgilenmelerini % 75,9 oranında önemli bir vakit kaybı olarak görmediğini belirtmiştir. Çok az ya da hiç seçeneklerinin oranlarına bakıldığında kadınların % 56,6, erkeklerin % 49,6 oranlarında bir zaman kaybı olarak görmediklerini belirttikleri görülmüştür. Tablo 2 dikkate alınarak müzikle ilgilenen kadın ve erkek din görevlilerinin yüzdesine göre müzikle ilgilenmeyen kadın veya erkek din görevlilerinin büyük çoğunluğunun da müzikle ilgilenen kadınlara hoşgörüyü baktıkları sonucu ortaya çıkabilir. Bu durum, bu konuda erkek din görevlileriyle kadın din görevlileri arasında büyük bir görüş farklılığı olmadığını ortaya koymaktadır. Kendileriyle yapılan sohbet ve ölçeğin açık uçlu sorusunda yazdıklarına bakıldığında, kadın din görevlilerinin yaşam içerisinde müziğe İslami görüşlere uygun olması kaydıyla ılımlı baktıkları, erkek din görevlilerinin de bu konuya olumsuz yaklaşmadıkları ortaya çıkmıştır. Erkek din görevlilerin genel olarak ayrıca beyan ettikleri fikirlere göre kadının öncelikli görevi evi, çocukları ve eşi olarak belirtilmektedir. Buradan yola çıkarak erkek din görevlilerinin şahsi fikirlerini dini açıdan uygunluklarla harmanlayarak görüşlerini bildirdikleri sonucuna ulaşılabilir. Yapılan ki kare analizi sonucuna göre din görevlilerinin kadınların

müzikle ilgilenmelerini önemli bir zaman kaybı olarak görmelerine ilişkin görüşleriyle cinsiyet arasında anlamlı bir ilişki görülmektedir ($p=0,037<0,05$).

Tablo 29. Cinsiyete Göre Din Görevlilerinin Müzik Alanında Kadınların Etkin Bir Rol Üstlenmesi Gerektiğine İlişkin Görüşleri

		Soru 19: Müzik alanında kadınların etkin bir rol üstlenmesi gerektiğini düşünüyor musunuz?										Toplam	
		Tamamen		Oldukça		Kısmen		Çok az		Hiç			
		f	%	f	%	f	%	f	%	f	%	f	%
Cinsiyet	Kadın	1	1,6	4	6,6	20	33,3	21	35	14	23,3	60	100
	Erkek	15	10,0	11	7,3	39	26,1	34	22,8	50	33,5	149	100
Toplam		16	7,6	15	7,1	59	28,2	55	26,3	64	30,6	209	100

Tablo 29’da din görevlilerinin “Müzik alanında kadınların etkin bir rol üstlenmesi gerektiğini düşünüyor musunuz?” sorusuna verdikleri cevaplara bakıldığında kadın din görevlilerinin yaklaşık % 1,6’sı tamamen, % 6,6’sı oldukça, % 33,3’ü kısmen kadınların müzik alanında etkin bir rol üstlenmesi gerektiğini düşünmektedir. Kadınların müzik alanında etkin bir rol üstlenmeleri konusunda olumsuz görüşlere sahip olanların (çok az ve hiç) toplam oranı % 58,3 olarak belirlenmiştir. Erkeklerin oranlarına bakıldığında, kadınların müzik alanında etkin bir rol üstlenmesi konusunda tamamen ve oldukça seçeneklerini tercih edenlerin oranı % 17,3, kısmen seçeneğini tercih edenlerin oranı % 26,1, çok az ve hiç seçeneğini tercih edenlerin oranı % 56,3’tür. Buna göre, erkek din görevlilerinin kadınların müzik alanında etkin bir rol üstlenmeleri konusunda kadın din görevlilerine nazaran olumlu bir görüşe sahip oldukları, kadın din görevlilerinin ise daha olumsuz bir görüş belirttikleri anlaşılmaktadır. Bununla birlikte cinsiyete bakılmaksızın din görevlilerinin kadınların müzik alanında etkin rol üstlenmeleri konusunda yeterince olumlu bir görüş sergilemedikleri de açıkça görülmektedir. Kısaca, din görevlilerinin müzik alanında kadına yaklaşımlarının olumsuzluğu, dini inançların, İslamiyet’in müziğe bakış açısının farklı değerlendirilmesinin ve buradan kaynaklanarak şahsi fikirlerin şekillenmesinin bu konuda etkili olduğu düşünülmektedir. Yapılan ki kare analizi sonucuna göre din görevlilerinin müzik alanında kadınların etkin bir rol

üstlenmesi gerektiğine ilişkin görüşleriyle cinsiyet arasında anlamlı bir ilişki görülmektedir ($p=0,071<0,10$).

5.2. İKİNCİ ALT PROBLEME İLİŞKİN BULGULAR VE YORUM

Din görevlilerinin yaşları Dini Türk Müziğinde kadının rolüne ilişkin görüşlerini etkilemekte midir?

Bu alt problemin yanıtlanmasında katılımcılara yöneltilen sorular yaşa göre değerlendirilmiş, elde edilen veriler sayı ve yüzde olarak hesaplanmış, izleyen tablolarda gösterilerek yorumlanmıştır. Araştırmada ki kare analizine göre soru ve değişkenler arasında belirlenen anlamlı ilişkiler tablo 4'te ayrıca belirtilmiştir. Araştırmada yapılan varyans analizinden elde edilen anlamlı farklılıkların hangi yaş gruplarından kaynaklandığını gösteren çoklu karşılaştırma testleri ise tablo 7'de ayrıca belirtilmiştir.

Tablo 1'de araştırmaya katılan din görevlilerinin demografik özelliklerinde de belirtildiği üzere araştırmaya katılan 209 din görevlisinden % 7,1'i 18-25 yaş arasındadır. Katılımcı din görevlilerinin % 19,6'sı 26-33 yaş, % 19,1'i 34-41, % 39,7'si 42-49 ve % 14,3'ü 50 yaş ve üzerinde bireylerden oluşmaktadır. 42-49 yaş arasındaki katılımcıların daha diğer yaş gruplarına göre daha fazla olduğu görülmektedir ve 18-41 yaş arasındaki genç katılımcılar % 45,9 oranında iken 42-50 yaş arası orta yaş ve üstü yaşlardaki katılımcıların oranı % 54,0 oranındadır. Buradan araştırmadan elde edilecek verilerde genç ve orta yaşlı kesim arasında bir karşılaştırmanın yapılabileceği düşünülmektedir.

Tablo 30. Yaş Göre Din Görevlilerinin DTM’de Yer Alan Kadın Sanatçı Sayısını Yeterli Bulmalarına İlişkin Görüşleri

		Soru 1: Dini Türk Müziğinde yer alan kadın sanatçı sayısını yeterli buluyor musunuz?										Toplam	
		Tamamen		Oldukça		Kısmen		Çok az		Hiç			
		f	%	f	%	f	%	f	%	f	%	f	%
Yaş	18-25	3	20	1	6,6	7	46,6	3	20	1	6,6	15	100
	26-33	10	24,3	2	4,8	14	34,1	10	24,3	5	12,1	41	100
	34-41	8	20	6	15	13	32,5	11	27,5	2	5	40	100
	42-49	9	10,8	14	16,8	26	31,3	30	36,1	4	4,8	83	100
	50-+	9	30	2	6,6	6	20	13	43,3	0	0	30	100
Toplam		39	18,6	25	11,9	66	31,5	67	32	12	5,7	209	100

Tablo 30 incelendiğinde, katılımcı din görevlilerinden 18-25 yaş arasında olanların % 46,6’sı; 26-33 yaş arasında olanların % 34,1’i; 34-41 yaş arasındakilerin % 32,5’i DTM’de yer alan kadın sanatçı sayısını kısmen yeterli bulduklarını belirttikleri, 42-49 yaş arasındaki din görevlilerinin % 36,1 oranında çok az ve 50 yaş üstündeki din görevlilerinin % 43,3 oranında DTM’de yer alan kadın sanatçı sayısını çok az yeterli bulduklarını belirttikleri görülmektedir. Buradan 42 yaş üzerindeki din görevlilerinin kadın sanatçı sayısını çok az buldukları anlaşılmaktadır. 25 yaş altı yaş grubunun diğer yaş gruplarına nazaran kadın sanatçı sayısını daha az görmesi gençlerin eğitim seviyesinden ve daha geniş dünya görüşüne sahip olmalarından kaynaklandığı söylenebilir. Yapılan ki kare analizi sonucuna göre din görevlilerinin DTM’de yer alan kadın sanatçı sayısını yeterli bulmalarına ilişkin görüşleriyle yaş arasında istatistiki açıdan anlamlı bir ilişki görülmemektedir ($p=0,180>0,05$).

Tablo 31. Yaşa Göre Din Görevlilerinin DTM’de Yer Alan Kadınların Teşvik Edilmesinin DTM’nin Gelişmesine Katkı Sağlayacağına İlişkin Görüşleri

		Soru 2: Dini Türk Müziğinde yer alan kadınların teşvik edilmesinin Dini Türk Müziğinin gelişmesine katkı sağlayacağını düşünüyor musunuz?										Toplam	
		Tamamen		Oldukça		Kısmen		Çok az		Hiç			
		f	%	f	%	f	%	f	%	f	%	f	%
Yaş	18-25	1	6,6	4	26,6	8	53,3	0	0	2	13,3	15	100
	26-33	4	9,7	8	19,5	10	24,3	8	19,5	11	26,8	41	100
	34-41	4	10	5	12,5	9	22,5	7	17,5	15	37,5	40	100
	42-49	4	4,8	25	30,1	20	24,09	17	20,4	17	20,4	83	100
	50+	7	23,3	8	26,6	7	23,3	1	3,3	7	23,3	30	100
Toplam		20	9,5	50	23,9	54	25,8	33	15,7	52	24,8	209	100

Tablo 31’de din görevlilerinin, “Dini Türk Müziğinde yer alan kadınların teşvik edilmesinin Dini Türk Müziğinin gelişmesine katkı sağlayacağını düşünüyor musunuz?” sorusuna verdiği cevaplar değerlendirildiğinde, 18-25 yaş arasındakilerin % 53,3 kısmen ve % 26,6 oldukça; 26-33 yaş arasındakilerin % 26,8 hiç katkı sağlamayacağı yönünde görüş belirttikleri görülmektedir. 34-41 yaş arasındakiler % 37,5 oranında hiç; 42-49 yaş arasındakiler ise % 30,1 oldukça ve 50 yaş üzerindeki % 26,6 oldukça seçeneklerinde yoğunlaşmaktadır. Bu sonuçlara göre din görevlilerinin 26 ile 41 yaş arasında olanları daha olumsuz bir yaklaşım içerisinde iken, 42 yaş ve üzerindekiyle 18-25 yaş arasındakiler daha olumlu bir yaklaşım sergilemektedirler. Özellikle genç olarak nitelendirilecek 18-25 yaş arası din görevlilerinin yaklaşımlarının daha olumlu olduğu tablodan görülmektedir. Bir önceki tabloda da 18-25 yaş aralığında olan genç kesimin DTM’de kadın sanatçı sayısını büyük oranda az bulduğu konusuna değinilmişti. O tabloya paralel olarak 18-25 yaş aralığındaki grup DTM ile ilgilenen kadınların teşvik edilmesini ve dolayısıyla DTM’nin gelişimini destekler görünmektedir. Genç nesil olarak nitelendirilebilecek olan bu 18-25 yaş arası genç kesimin konuya ilişkin olumlu görüşlerinin, daha araştırmacı, sosyalleşmeye daha meyilli olmalarından, toplumsal

hayattaki faaliyetlerde daha sık yer almalarından ve dini Türk Müziğinde yer alan kadınların teşvik edilmesinin Dini Türk Müziğinin gelişmesine katkı sağlayacağı konusunda daha hoşgörülü olmalarından kaynaklandığı söylenebilir. Yapılan ki kare analizi sonucuna göre din görevlilerinin DTM’de yer alan kadınların teşvik edilmesiyle DTM’nin gelişmesine katkı sağlayacağına ilişkin görüşleriyle yaş arasında istatistiki açıdan anlamlı bir ilişki görülmektedir ($p=0,033<0,05$). Ayrıca araştırmada uygulanan LSD testlerinde, varyans analizindeki anlamlı farklılığın 34-41 ve 50 yaş üzeri yaş gruplarından kaynaklandığı anlaşılmaktadır (bkz. Tablo 7).

Tablo 32 Yaşa Göre Din Görevlilerinin Kadınların DTM’de Yer Almasının Türk Kültür ve Sanatının Gelişmesine Katkı Sağlayacağına İlişkin Görüşleri

		Soru 3: Kadınların Dini Türk Müziğinde yer almasının Türk kültür ve sanatının gelişmesine katkı sağlayacağını düşünüyor musunuz?										Toplam	
		Tamamen		Oldukça		Kısmen		Çok az		Hiç			
		f	%	f	%	f	%	f	%	f	%	f	%
Yaş	18-25	3	20	2	13,3	6	40	3	20	1	6,6	15	100
	26-33	6	14,6	7	17,07	10	24,3	8	19,5	10	24,3	41	100
	34-41	6	15	6	15	9	22,5	10	25	9	22,5	40	100
	42-49	8	9,6	19	22,8	27	32,5	20	24	9	10,8	83	100
	50+	11	36,6	6	20	3	10	5	16,6	5	16,6	30	100
Toplam		34	16,2	40	19,1	55	26,3	46	22	34	16,2	209	100

Tablo 32’ye göre “Kadınların Dini Türk Müziğinde yer almasının Türk kültür ve sanatının gelişmesine katkı sağlayacağını düşünüyor musunuz?” sorusuna 50 yaş üstü din görevlileri tamamen katkı sağlayacağı görüşünü % 36,6’lık bir oranla ortaya koyarken, 42-49 yaş arasındakiler % 32,5 kısmen; 34-41 yaş arasındakiler % 25,0 çok az; 26-33 yaş arasındakiler kısmen; 18-25 arasındakiler % 40,0 oranında kısmen katkı sağlayacağı görüşünde olduklarını belirtmektedirler. Bu tabloda 50 yaş üstü din görevlilerinin kadınların dini Türk müziğinde yer almasının Türk kültür ve sanatının gelişmesine katkı sağlaması konusunda diğer yaş gruplarından daha olumlu bir

yaklaşımına sahiptirler ve diğer yaş gruplarının daha olumsuz bir yaklaşım içerisinde oldukları açıkça görülmektedir. Yapılan ki kare analizi sonucuna göre din görevlilerinin kadınların DTM’de yer almasının Türk kültür ve sanatının gelişmesine katkı sağlayacağına ilişkin görüşleriyle yaş arasında istatistiki açıdan anlamlı bir ilişki görülmemektedir ($p=0,116>0,05$). Ayrıca varyans analiziyle tespit edilen anlamlı farklılığın 26-33 ve 50 yaş üzeri; 34-41 ve 50 yaş üzeri yaş gruplarından kaynaklandığı LSD testleriyle belirlenmiştir (bkz. Tablo 7).

Tablo 33. Yaşa Göre Din Görevlilerinin Müzikle İlgilenen Kadınları Teşvik Amacıyla DTM Korolarının Kurulmasına İlişkin Görüşleri

		Soru 4: Müzikle ilgilenen kadınları teşvik amacıyla Dini Türk Müziği korolarının kurulmasını olumlu karşılıyor musunuz?										Toplam	
		Tamamen		Oldukça		Kısmen		Çok az		Hiç			
		f	%	f	%	f	%	f	%	f	%	f	%
Yaş	18-25	1	6,6	3	20	5	33,3	3	20	3	20	15	100
	26-33	10	24,3	5	12,1	9	21,9	4	9,7	13	31,7	41	100
	34-41	8	20	4	10	9	22,5	5	12,5	14	34	40	100
	42-49	8	9,6	19	22,8	28	33,7	10	12	18	21,6	83	100
	50+	10	33,3	5	16,6	6	20	3	10	6	20	30	100
Toplam		37	17,7	36	17,2	57	27,2	25	11,9	54	25,8	209	100

Tablo 33’te “Müzikle ilgilenen kadınları teşvik amacıyla Dini Türk Müziği korolarının kurulmasını olumlu karşılıyor musunuz?” sorusuna verilen cevaplara bakıldığında, 50 yaş üstü din görevlilerinin görüşleriyle 26-41 yaş arasındakilerin görüşleri arasında ciddi bir fark olduğu göze çarpmaktadır. 42-49 yaş arası kesimle (% 33,3 kısmen), 18-25 yaş arası kesimin (% 33,7 kısmen) görüşleri de daha olumlu gibi gözükürken 26-41 yaş arasındakilerin görüşlerinin bu denli olumsuz olmasının nedenlerinin sorgulanması gerektiği düşünülmektedir. Yapılan ki kare analizi sonucuna göre din görevlilerinin müzikle ilgilenen kadınları teşvik amacıyla

DTM korolarının kurulmasına ilişkin görüşleriyle yaş arasında istatistiki açıdan anlamlı bir ilişki görülmemektedir ($p=0,234>0,05$).

Tablo 34. Yaşa Göre Din Görevlilerinin Müzikle İlgilenen Kadınların Dini Müzik Yapan Kadın Korolarında Görev Almasını İslami Açıdan Uygun Bulmalarına İlişkin Görüşleri

		Soru 5: Müzikle ilgilenen kadınların dini müzik yapan kadın korolarında görev almasını İslami açıdan uygun buluyor musunuz?										Toplam	
		Tamamen		Oldukça		Kısmen		Çok az		Hiç			
		f	%	f	%	f	%	f	%	f	%	f	%
Yaş	18-25	0	0	2	13,3	2	13,3	4	26,6	7	46,6	15	100
	26-33	6	14,6	3	7,3	8	19,5	6	14,6	18	43,9	41	100
	34-41	3	7,5	1	2,5	9	22,5	8	20	19	47,5	40	100
	42-49	5	6	6	7,2	27	32,5	14	16,8	31	37,3	83	100
	50-+	4	13,3	2	6,6	12	40	4	13,3	8	26,6	30	100
Toplam		18	8,6	14	6,6	58	27,7	36	17,2	83	39,7	209	100

Tablo 34 incelendiğinde, 18-25, 26-33 ve 34-41 yaş arasındakilerin belirgin bir şekilde hiç uygun bulmadıkları yönünde görüş belirttikleri görülmüştür. 42-49 yaş grubunda bu yaklaşım daha olumlu bir çizgiye kayarken, 50 yaş ve üzerindeki din görevlilerinin belirgin bir şekilde kısmen seçeneğinde yoğunlaştıkları (burada “kısmen” belirli kriterlere göre uygun buldukları anlamını taşıdığı düşünülmektedir), %59,9 oranında olumlu seçenekleri tercih ettikleri dikkati çekmiştir. Burada yaş, müzikle ilgilenen kadınların dini müzik yapan kadın korolarında görev almasını İslami açıdan uygun bulmada önemli bir etken olarak karşımıza çıkmaktadır ve din görevlilerinin daha ileri yaşlarda daha hoşgörülü bir yaklaşımı benimsedikleri, İslam dinini yorumlarken kadınlara karşı daha olumlu oldukları anlaşılmaktadır. 42 yaş altı genç ve orta yaş kesiminin belirgin bir şekilde olumsuz görüş bildirmelerinin sebebi İslamiyet’te müzikle ve müzikte kadınla ilgili kaynaklara geniş çerçeveden bakıp değerlendirmeye tabi tutmadan belli başlı kalıplar dâhilinde yorumlamaları olarak gösterilebilir. Konuyla ilgili bir hadisin sahihliğini araştırmadan doğru olarak kabul

etmeleri bu konuda yanlış yönlendirmelere sebep olabilmektedir. Hadisler doğrultusunda müzik kavramı başlığı altında bu konuya değinilmiştir ve farklı yorumlamalarla çok farklı görüşler ortaya çıkabilmektedir. Aynı şekilde ayetlerde müzik kelimesi olduğu söylenen ve ayetin nüzul şekline bakıldığında kavramın müziğe değinmediği ayetler de yer almaktadır. Geniş bir araştırma yapılmaksızın bu yorumlamalar neticesinde müzik ve bilhassa müzik ve kadın kavramına çok değişik açılardan bakmak mümkündür. Yapılan ki kare analizi sonucuna göre din görevlilerinin müzikle ilgilenen kadınların dini müzik yapan kadın korolarında görev almasını İslami açıdan uygun bulmalarına ilişkin görüşleriyle yaş arasında istatistiki açıdan anlamlı bir ilişki görülmemektedir ($p=0,511>0,05$). Ayrıca varyans analizine göre tespit edilen anlamlı farklılığın 34-41 ve 50 yaş üzeri yaş gruplarından kaynaklandığı da yapılan LSD testleri ile ortaya çıkmaktadır (bkz. Tablo 7).

Tablo 35 Yaşa Göre Din Görevlilerinin Müzikle İlgilenen Kadınların Karma Korolarda Görev Almasını İslami Açıdan Uygun Bulmalarına İlişkin Görüşleri

		Soru 6: Müzikle ilgilenen kadınların karma korolarda görev almasını İslami açıdan uygun buluyor musunuz?										Toplam	
		Tamamen		Oldukça		Kısmen		Çok az		Hiç			
		f	%	f	%	f	%	f	%	f	%	f	%
Yaş	18-25	0	0	1	6,6	1	6,6	2	13,3	11	73,3	15	100
	26-33	0	0	0	0	4	9,7	2	4,8	35	85,3	41	100
	34-41	0	0	0	0	5	12,5	4	10	31	77,5	40	100
	42-49	1	1,2	8	9,6	8	9,6	9	10,8	57	68,6	83	100
	50+	0	0	1	3,3	8	26,6	5	16,6	16	53,3	30	100
Toplam		1	0,4	10	4,7	26	12,4	22	10,5	150	71,7	209	100

Tablo 35 incelendiğinde “Müzikle ilgilenen kadınların karma korolarda görev almasını İslami açıdan uygun buluyor musunuz?” sorusuna verilen cevaplara bakıldığında din görevlilerinin İslami açıdan kadınların karma korolarda görev almalarını büyük oranlarda hiç uygun bulmadıklarını belirttikleri, yaşın bu görüşlere bir etkisinin olmadığı görülmüştür. Bununla birlikte 50 yaş üstündeki din

görevlilerinin daha az bir oranda hiç uygun bulmadıklarını belirttikleri de tabloda görülmektedir. Yaşın din görevlilerinin bu konudaki bakış açılarını etkilemiyor olmasıyla birlikte 50 yaş üzerindeki yakınlarının daha olumlu olması, üzerinde durulması gereken bir konu olarak karşımıza çıkmaktadır. Çünkü % 26,6 gibi bir oranla kısmen de olsa kadınların karma korolarda görev almasını uygun bulan 50 yaş üzeri din görevlilerinin sayısı azımsanmayacak niteliktedir. Bir önceki tabloyla karşılaştırıldığında din görevlilerinin kadın korolarına karma korolara nazaran daha hoşgörüle baktığı da karşımıza çıkmaktadır. Din görevlilerinin kadınların karma korolarda görev almalarını hiç uygun bulmamalarının yüzdeleri genel ortalamalarda % 71,7 iken; kadın korolarında yer almalarını hiç uygun bulmamalarının yüzdesi genel ortalama % 39,7 olarak görülmektedir. Bu iki genel ortalamaların arasındaki % 32'lik fark din görevlilerinin kadınların kendi aralarında müzik yapabileceğine İslami açıdan hoşgörülü yaklaştıkları izlenimini oluşturmaktadır. Yapılan ki kare analizi sonucuna göre din görevlilerinin müzikle ilgilenen kadınların karma korolarda görev almasını İslami açıdan uygun bulmalarına ilişkin görüşleriyle yaş arasında istatistiki açıdan anlamlı bir ilişki görülmemektedir ($p=0,179>0,05$). Ayrıca yapılan varyans analiziyle belirlenen anlamlı farklılığın 26-33 ve 42-49, 26-33 ve 50 yaş ve üzeri, 34-41 ve 50 yaş üzeri yaş gruplarından kaynaklandığı da yapılan LSD testleri sonucu ortaya çıkmaktadır (bkz. Tablo 7).

Tablo 36. Yaşa Göre Din Görevlilerinin Müzikle İlgilenen Kadınların Korolarda ve Dini Müzik Yapan Topluluklarda Görev Almasını Şahsi Fikirlerinize Göre Uygun Bulmalarına İlişkin Görüşleri

		Soru 7: Müzikle ilgilenen kadınların korolarda ve dini müzik yapan topluluklarda görev almasını şahsi fikirleriniz doğrultusunda uygun buluyor musunuz?										Toplam	
		Tamamen		Oldukça		Kısmen		Çok az		Hiç			
		f	%	f	%	f	%	f	%	f	%	f	%
Yaş	18-25	0	0	1	6,6	4	26,6	4	26,6	6	40	15	100
	26-33	1	2,4	3	7,3	9	21,9	6	14,6	22	53,6	41	100
	34-41	1	2,5	4	10	5	12,5	7	17,5	23	57,5	40	100
	42-49	1	1,2	8	9,6	19	22,8	21	25,3	34	40,9	83	100
	50+	2	6,6	2	6,6	10	33,3	4	13,3	12	40	30	100
Toplam		5	2,3	18	8,6	47	22,4	42	20	97	46,4	209	100

Tablo 36’da “Müzikle ilgilenen kadınların korolarda ve dini müzik yapan topluluklarda görev almasını şahsi fikirleriniz doğrultusunda uygun buluyor musunuz?” sorusuna verilen yanıtlara bakıldığında, 26-33 yaş ile 34-41 yaş arasındaki din görevlilerinin daha yoğun oranda hiç uygun bulmadıkları ortaya çıkmıştır. Konuya ilişkin daha olumlu görüşe sahip olanlar 50 yaş üstü din görevlileridir ve onları 18-25 yaş arası din görevlileri takip etmektedir. Burada 50 yaş üstü din görevlileri ile 18-25 yaş arası din görevlilerinin daha hoşgörülü bir yaklaşımı benimsedikleri söylenebilir. Burada da yine genç neslin sosyal hayatta daha fazla yer almasından dolayı konuya hoşgörülü yaklaştığı düşünülebilir. Kadınların karma korolarda ve kadın korolarında yer almalarına İslami açıdan bakışın incelendiği önceki iki tabloyla karşılaştırıldığında, din görevlilerinin şahsi fikirleri doğrultusunda kadınların korolarda yer almalarını din görevlilerinin % 46,7’si hiç uygun bulmamaktadır. Bu ortalamanın özellikle kadın korolarına İslami açıdan bakışla yakın olması din görevlilerinin şahsi fikirlerinin şekillenmesinde İslami kuralların etkin olduğunu gösterir niteliktedir. Yapılan ki kare analizi sonucuna göre din görevlilerinin müzikle ilgilenen kadınların korolarda ve dini

müzik yapan topluluklarda görev almalarını şahsi fikirlerine göre uygun bulmalarına ilişkin görüşleriyle yaş arasında istatistiki açıdan anlamlı bir ilişki görülmemektedir ($p=0,716>0,05$).

Tablo 37. Yaşa Göre Din Görevlilerinin Türk İslam Kültüründe Kadına Verilen Değerin Dönem Dönem Değiştiğine İlişkin Görüşleri

		Soru 8: Türk-İslam kültüründe kadına verilen değer dönem dönem değiştiğini düşünüyor musunuz?										Toplam	
		Tamamen		Oldukça		Kısmen		Çok az		Hiç			
		f	%	f	%	f	%	f	%	f	%	f	%
Yaş	18-25	3	20	4	26,6	3	20	4	26,6	1	6,6	15	100
	26-33	10	24,3	9	21,9	7	17	6	14,6	9	21,9	41	100
	34-41	5	12,5	6	15	19	47,5	7	17,5	3	7,5	40	100
	42-49	9	10,8	26	31,3	24	28,9	16	19,2	8	9,6	83	100
	50+	5	16,6	9	30	6	20	6	20	4	13,3	30	100
Toplam		32	15,3	54	25,8	59	28,2	39	18,6	25	11,9	209	100

Tablo 37 incelendiğinde, din görevlilerinin “Türk-İslam kültüründe kadına verilen değer dönem dönem değiştiğini düşünüyor musunuz?” sorusuna, 18-25 yaş arasındaki din görevlilerinin % 26,6 oldukça ve % 26,6 çok az; 26-33 yaş arasındakilerin % 24,3 oranında tamamen; 34-41 yaş arasındakilerin % 47,5 kısmen; 42-49 yaş arasındakilerin % 31,2 oldukça ve 50 yaş üstündekilerin % 30 oldukça seçeneğini tercih ettikleri görülmüştür. Burada yaş değişkeninin cevaplara bir etkisinin olmadığı, yaşa bağlı belirgin bir görüş farklılığının bulunmadığı anlaşılmaktadır. Cevapların oran olarak kısmen seçeneğinde yoğun görülmesi ve anket uygulama esnasında din görevlilerinin sıklıkla bu soruyu nasıl yanıtlayacaklarına dair soru sormaları, din görevlilerinin bu konu hakkında yetersiz bilgi sahibi oldukları düşüncesini oluşturmuştur. Yapılan ki kare analizi sonucuna göre din görevlilerinin Türk-İslam kültüründe kadına verilen değer dönem dönem değiştiğine ilişkin görüşleriyle yaş arasında istatistiki açıdan anlamlı bir ilişki görülmemektedir ($p=0,511>0,05$).

Tablo 38. Yaşa Göre Din Görevlilerinin Türk-İslam Kültüründe Kadının Değerinin Arttığı Dönemlerde Müzikal Çalışmalarının da Arttığına İlişkin Görüşleri

		Soru 9: Türk-İslam kültüründe kadının değerinin arttığı dönemlerde müzikal çalışmalarının da arttığını düşünüyor musunuz?										Toplam	
		Tamamen		Oldukça		Kısmen		Çok az		Hiç			
		f	%	f	%	f	%	f	%	f	%	f	%
Yaş	18-25	0	0	2	13,3	3	20	2	13,3	8	53,3	15	100
	26-33	1	2,4	6	14,6	13	31,7	8	19,5	13	31,7	41	100
	34-41	4	10	4	10	8	20	11	27,5	13	32,5	40	100
	42-49	2	2,4	20	24,09	19	22,8	28	13,3	14	16,8	83	100
	50-+	4	13,3	8	26,6	10	33,3	4	13,3	4	13,3	30	100
Toplam		11	5,2	40	19,1	53	25,3	53	25,3	52	24,8	209	100

Tablo 38 incelendiğinde, din görevlilerinden 18-25 yaş arasında olanlar, Türk-İslam kültüründe kadının değerinin arttığı dönemlerde müzikal çalışmalarının da arttığını % 53,3 oranında hiç düşünmediklerini belirtmişler, 26-33 yaş arasındakilerde bu oran % 31,7'ye gerileyerek hiç düşünmedikleri biçiminde ifade edilmiştir. 34-41 yaş arasındakilerde de durum önceki yaş gruplarıyla benzer biçimde % 32,5 hiç düşünmedikleri biçiminde ifade edilmiştir. 42-49 yaş arası din görevlileri ile 50 yaş üstü din görevlilerinin cevaplarında ise belirgin farkların bulunduğu göze çarpmaktadır. 42-49 yaş arası din görevlilerinin % 22,8 kısmen ve % 24,0 oldukça seçeneklerini tercih ettikleri, yine 50 yaş üstü din görevlilerinin de % 33,3 kısmen ve % 26,6 oldukça seçeneğiyle Türk-İslam kültüründe kadının değerinin arttığı dönemlerde müzikal çalışmalarının oldukça arttığını belirttikleri görülmektedir. Burada yaş ile belirtilen görüşler arasında anlamlı bir ilişkinin olduğu anlaşılmaktadır ve yaş arttıkça Türk-İslam kültüründe kadının değerinin arttığı dönemlerde müzikal çalışmalarının da arttığı görüşü ağırlık kazanmaktadır. Burada yaşlı din görevlilerinin daha tecrübeli ve daha çok şey yaşamış olmalarının, bilgi ve görgülerinin daha fazla olmasının görüşlerini etkilediği düşünülmektedir. 8. soru ile ilişiği olduğu düşünülen bu soruda genç yaş grubu Türk-İslam kültüründeki kadın

kimliğiyle ilgili olan bilgi eksikliğine dayalı olarak büyük orandaki yüzdelerle hiç yansımadığına dair görüşlerini belirtmişlerdir. Yapılan ki kare analizi sonucuna göre din görevlilerinin Türk-İslam kültüründe kadının değerinin arttığı dönemlerde müzikal çalışmaların da arttığına ilişkin görüşleriyle yaş arasında istatistiki açıdan anlamlı bir ilişki görülmektedir ($p=0,015<0,05$). Ayrıca varyans analiziyle elde edilen anlamlı farklılığın 18-25 ve 42-49, 18-25 ve 50 yaş üzeri, 26-33 ve 50 yaş üzeri, 34-41 ve 50 yaş üzeri, 42-49 ve 50 yaş üzeri gruplardan kaynaklandığı ortaya çıkmaktadır (bkz. Tablo 7).

Tablo 39. Yaşa Göre Din Görevlilerinin Din ve İnanç Alanında Müziğin Etkin Bir Rol Üstlendiğine İlişkin Görüşleri

		Soru 10: Din ve inanç alanında müziğin etkin bir rol üstlendiğini düşünüyor musunuz?										Toplam	
		Tamamen		Oldukça		Kısmen		Çok az		Hiç			
		f	%	f	%	f	%	f	%	f	%	f	%
Yaş	18-25	3	20	2	13,3	5	33,3	1	6,6	4	26,6	15	100
	26-33	6	14,6	8	19,5	14	34,1	6	14,6	7	17	41	100
	34-41	5	12,5	10	25	11	27,5	4	10	10	25	40	100
	42-49	13	15,6	24	28,9	28	33,7	9	10,8	9	10,8	83	100
	50-+	12	40	7	23,3	8	26,6	0	0	3	10	30	100
Toplam		39	18,6	51	24,4	66	31,5	20	9,5	33	15,7	209	100

Tablo 39'da yüzdelerle dilimlere bakıldığında 50 yaş üzeri din görevlilerinin görüşlerinin diğer yaş gruplarına göre belirgin bir şekilde farklılık göstermekte olduğu görülüyor. 50 yaş üzeri din görevlilerinin % 40,0 oranında tamamen seçeneğinde yoğunlaşmaları ve tamamen seçeneğini tercih etmeyen 50 yaş üstü din görevlilerinin % 49,9'u da oldukça ve kısmen seçeneklerini tercih etmeleri dolayısıyla din ve inanç alanında müziğin etkin bir rol üstlendiği görüşünde olmaları, yaş ilerledikçe müziğin din ve inanç alanında yer edinmesine hoşgörüle bakıldığı düşüncesini oluşturmaktadır. Diğer yaş gruplarının görüşlerinin ise yaş düştükçe daha olumsuz görüşlere doğru kaydığı tespit edilmektedir. Din görevlilerinin yaşları ile

doğru orantılı olarak müziğin din ve inanç alanında etkin bir rol üstlendiğini belirtmelerinin mesleki kıdemlerinden kaynaklandığı ve mesleki yaşamlarında edindikleri tecrübelerin ışığında bu görüşlerin biçimlendiği düşünülmektedir. Yapılan ki kare analizi sonucuna göre din görevlilerinin din ve inanç alanında müziğin etkin bir rol üstlendiğine ilişkin görüşleriyle yaş arasında istatistiki açıdan anlamlı bir ilişki görülmemektedir ($p=0,181>0,05$). Gruplar arasındaki anlamlı farklılığın belirlendiği varyans analizinde; bu farklılığın diğer yaş grupları ve 50 yaş üzeri yaş grubundan kaynaklandığı yapılan LSD testleri sonucunda ortaya çıkmaktadır (bkz. Tablo 7).

Tablo 40. Yaşa Göre Din Görevlilerinin DTM’de Kadının Yer Almasının İslam Dini İçerisinde Yer Alan Farklı Cemaatlerce Farklı Biçimde Ele Alındığına İlişkin Görüşleri

		Soru 11: Dini Türk Müziğinde kadının yer almasının İslam dini içerisinde yer alan farklı cemaatlerce farklı biçimde ele alındığını düşünüyor musunuz?										Toplam	
		Tamamen		Oldukça		Kısmen		Çok az		Hiç			
		f	%	f	%	f	%	f	%	f	%	f	%
Yaş	18-25	1	6,6	3	20	7	46,6	2	13,3	2	13,3	15	100
	26-33	8	19,5	10	24,3	7	17,07	8	19,5	8	19,5	41	100
	34-41	3	7,5	8	20	9	22,5	9	22,5	11	27,5	40	100
	42-49	5	6,02	23	27,7	24	28,9	18	21,6	13	15,6	83	100
	50-+	10	33,3	4	13,3	5	16,6	8	26,6	3	10	30	100
Toplam		27	12,9	48	22,9	52	24,8	45	21,5	37	17,7	209	100

Tablo 40, 50 yaş ve üzeri din görevlilerinin yaklaşık % 33,3’ünün tamamen, % 13,3’ünün oldukça ve % 16,6’sının kısmen “Dini Türk Müziğinde kadının yer almasının İslam dini içerisinde yer alan farklı cemaatlerce farklı biçimde ele alındığını” düşündüğünü göstermektedir. 18-25 yaş arası din görevlilerinin % 46,6 oranında kısmen farklı cemaatlerce farklı biçimde ele alındığını düşündükleri tespit edilmiş, diğer yaş gruplarının bu konuda net görüşler ortaya koymadıkları belirlenmiştir. Burada din görevlilerinin konuyla ilgili bilgi eksikliklerinin olması

ihtimalinin ve varsa mensup oldukları cemaatin görüşleri doğrultusunda dağınık cevaplar vermiş olabileceği göz önünde bulundurulmalıdır. Yapılan ki kare analizi sonucuna göre din görevlilerinin DTM’de kadının yer almasının İslam dini içerisinde yer alan farklı cemaatlerce farklı biçimde ele alındığına ilişkin görüşleriyle yaş arasında istatistiki açıdan anlamlı bir ilişki görülmektedir ($p=0,035>0,05$). Ayrıca araştırmada yapılan varyans analiziyle belirlenen gruplar arasındaki anlamlı farklılığın; 34-41 ve 50 yaş üzeri yaş gruplarından kaynaklandığı yapılan LSD testleri sonucunda ortaya çıkmaktadır (bkz. Tablo 7).

Tablo 41. Yaşa Göre Din Görevlilerinin, DTM’ne Önem Veren Cemaatlerin Dini Duyguları Pekiştirmede Müziği Bir Araç Olarak Görmelerine İlişkin Düşünceleri

		Soru 12: Dini Türk Müziğine önem veren cemaatlerin dini duyguları pekiştirmede müziği bir araç olarak gördüklerini düşünüyor musunuz?										Toplam	
		Tamamen		Oldukça		Kısmen		Çok az		Hiç			
		f	%	f	%	f	%	f	%	f	%	f	%
Yaş	18-25	2	13,3	2	13,3	4	26,6	4	26,6	3	20	15	100
	26-33	4	9,7	12	29,2	8	19,5	9	21,9	8	19,5	41	100
	34-41	3	7,5	8	20	13	32,5	6	15	10	25	40	100
	42-49	6	7,2	25	30,1	25	30,1	13	15,6	14	16,8	83	100
	50+	5	16,6	6	20	10	33,3	3	10	6	20	30	100
Toplam		20	9,5	53	25,3	60	28,7	35	16,7	41	19,6	209	100

Tablo 41 incelendiğinde ve “Dini Türk Müziğine önem veren cemaatlerin dini duyguları pekiştirmede müziği bir araç olarak gördüklerini düşünüyor musunuz?” sorusuna verilen cevaplara bakıldığında belirli seçenekler üzerinde belirgin bir yoğunlaşmanın olmadığı görülmüş, buradan yaşın konuyla ilgili görüşler üzerinde bir etkisinin olmadığı sonucuna varılmıştır. Yine bir önceki soruyla bağlantılı olarak din görevlilerinin varsa mensup oldukları cemaatin görüşlerini dikkate alarak bu soruya cevap vermiş olabilecekleri düşünülmelidir. Yapılan ki kare analizi sonucuna göre din görevlilerinin DTM’ne önem veren cemaatlerin dini

duyguları pekiştirmede müziği bir araç olarak görmelerine ilişkin görüşleriyle yaş arasında istatistiki açıdan anlamlı bir farklılık görülmemektedir ($p=0,855>0,05$).

Tablo 42 Yaşa Göre Din Görevlilerinin Müziği Dini Duyguları Pekiştirmenin Yanı Sıra Toplumsal İlişkileri Güçlendirmede Kullanılması Gereken Bir Araç Olarak Görmelerine İlişkin Görüşleri

		Soru 13: Müziği dini duyguları pekiştirmenin yanı sıra toplumsal ilişkileri güçlendirmede kullanılması gereken bir araç olarak görüyor musunuz?										Toplam	
		Tamamen		Oldukça		Kısmen		Çok az		Hiç			
		f	%	f	%	f	%	f	%	f	%	f	%
Yaş	18-25	3	20	0	0	6	40	3	20	3	20	15	100
	26-33	6	14,6	6	14,6	14	34,1	6	14,6	9	21,9	41	100
	34-41	6	15	7	17,5	13	32,5	7	17,5	7	17,5	40	100
	42-49	11	13,2	36	43,3	15	18	15	18	6	7,2	83	100
	50-+	11	36,6	10	33,3	3	10	3	10	3	10	30	100
Toplam		37	17,7	59	28,2	51	24,4	34	16,2	28	13,3	209	100

Tablo 42’de “Müziği dini duyguları pekiştirmenin yanı sıra toplumsal ilişkileri güçlendirmede kullanılması gereken bir araç olarak görüyor musunuz?” sorusuna verilen cevaplara bakıldığında, yaşın belirtilen görüşler üzerinde ciddi bir etkisinin olduğu göre çarpmıştır. 18-25 yaş arasındaki din görevlileri, müziği kısmen (% 40) dini duyguları pekiştirmenin yanı sıra toplumsal ilişkileri güçlendirmede kullanılması gereken bir araç olarak gördüklerini belirtirken, 26-33 yaş (% 63,3) ve 34-41 yaş (% 65,0) arasındakiler daha olumlu yönde bir görüş ortaya koymaktadırlar. 42-49 yaş arasındakiler % 43,3 oldukça, 50 yaş ve üstü ise % 36,6 tamamen ve % 33,3 oldukça seçeneklerini tercih etmişlerdir. Din görevlilerinin yaşları ilerledikçe müziğin dini duyguları pekiştirmenin yanı sıra toplumsal ilişkileri güçlendirmede bir araç olarak kullanılması konusunda daha olumlu bir yaklaşımı benimsedikleri söylenebilir. Burada da yaşa bağlı olarak toplumla olan ilişkilerin yoğunluğu, daha fazla toplumla ve sorunlarıyla iç içe olma gibi durumların etken olduğu düşünülmektedir. Yapılan ki kare analizi sonucuna göre din görevlilerinin müziği

dini duyguları pekiştirmenin yanı sıra toplumsal ilişkileri güçlendirmede kullanılması gereken bir araç olarak görmelerine ilişkin görüşleriyle yaş arasında istatistiki açıdan anlamlı bir ilişki görülmektedir ($p=0,001<0,05$). Araştırmada yapılan varyans analiziyle, belirlenen gruplar arasındaki anlamlı farklılığın 18-25 ve 50 yaş üzeri, 26-33 ve 42-49, 26-33 ve 50 yaş üzeri, 34-41 ve 50 yaş üzeri yaş gruplarından kaynaklandığı yapılan LSD testleri sonucunda ortaya çıkmaktadır (bkz. Tablo 7).

Tablo 43. Yaşa Göre Din Görevlilerinin Kadınların Sosyal Yaşamda Daha Sık Yer Almaları Konusunda Müziğin Etkin Bir Yol Olduğuna İlişkin Görüşleri

		Soru 14: Kadınların sosyal yaşamda daha sık yer almaları konusunda müziğin etkin bir yol olduğunu düşünüyor musunuz?										Toplam	
		Tamamen		Oldukça		Kısmen		Çok az		Hiç			
		f	%	f	%	f	%	f	%	f	%	f	%
Yaş	18-25	0	0	2	13,3	5	33,3	5	33,3	3	20	15	100
	26-33	2	4,8	3	7,3	11	26,8	14	34,1	11	26,8	41	100
	34-41	1	2,5	9	22,5	10	25	8	20	12	30	40	100
	42-49	3	3,6	10	12,04	29	34,9	17	20,4	24	28,9	83	100
	50-+	3	10	10	33,3	11	36,6	3	10	3	10	30	100
Toplam		9	4,3	34	16,2	66	31,5	47	22,4	53	25,3	209	100

Tablo 43 incelendiğinde, din görevlilerinden 18-25 yaş arasında olanların toplam (kısmen, çok az ve hiç seçenekleri) % 86,6 oranında, kadınların sosyal yaşamda daha sık yer almaları konusunda müziğin etkin bir yol olduğu konusunda olumsuz görüşe sahip oldukları, 26-33 yaş ile 34-41 ve 42-49 yaşlar arasında da yaklaşık aynı görüşlerin hâkim olduğu anlaşılmıştır. Zira aynı yaş gruplarının müzikle ilgilenen kadınları teşvik amacıyla DTM korolarının kurulmasına ve dolayısıyla kadınların sosyal yaşamda müzikle kendilerini göstermeleri konusuna da olumsuz yaklaştıkları tablo 25'te belirtilmiştir. Yine tablo 25'te kadınları teşvik amacıyla DTM korolarının kurulması konusuna 50 yaş ve üzerindeki din görevlilerinin bu tabloda da gösterildiği üzere daha olumlu bir görüş içerisinde

oldukları açıklanmıştır. Bununla birlikte yaşın konuyla ilgili görüşler üzerinde belirgin bir etkisinin olduğu yargısına varmanın doğru olmadığı zannedilmektedir. Yapılan ki kare analizi sonucuna göre din görevlilerinin kadınların sosyal yaşamda daha sık yer almaları konusunda müziğin etkin bir yol olduğuna ilişkin görüşleriyle yaş arasında istatistiki açıdan anlamlı bir ilişki görülmemektedir ($p=0,103>0,05$). Ayrıca varyans analiziyle elde edilen gruplar arasındaki anlamlı farklılığın, diğer yaş grupları ve 50 yaş üzeri yaş grubundan kaynaklandığı, yapılan LSD testleri sonucunda ortaya çıkmaktadır (bkz. Tablo 7).

Tablo 44. Yaşa Göre Din Görevlilerinin Türk Kültürü ve Arap Kültürünün Kadın Kimliği Konusunda Farklılıklar Taşımasına İlişkin Görüşleri

		Soru 15: Türk kültürü ve Arap kültürünün kadın kimliği konusunda farklılıklar taşıdığını düşünüyor musunuz?										Toplam	
		Tamamen		Oldukça		Kısmen		Çok az		Hiç			
		f	%	f	%	f	%	f	%	f	%	f	%
Yaş	18-25	3	20	6	40	3	20	1	6,6	2	13,3	15	100
	26-33	15	36,5	12	29,2	8	19,5	5	12,1	1	2,4	41	100
	34-41	9	22,5	10	25	13	32,5	3	7,5	5	12,5	40	100
	42-49	14	16,8	27	32,5	21	25,3	14	16,8	7	8,4	83	100
	50+	6	20	9	30	9	30	4	13,3	2	6,6	30	100
Toplam		47	22,4	64	30,6	54	25,8	27	12,9	17	8,1	209	100

Tablo 44 incelendiğinde, Türk kültürü ve Arap kültürünün kadın kimliği konusunda, 18-25 yaş arası din görevlileri (% 80 tamamen, oldukça ve kısmen) ile 50 yaş üstü din görevlilerinin (% 80 tamamen, oldukça, kısmen) daha çok farklılıklar taşıdığı görüşünde oldukları göze çarpmaktadır. Diğer yaş gruplarının ise yaklaşık aynı oranlarda Türk kültürü ve Arap kültürünün kadın kimliği konusunda farklılıklar taşıdıkları görüşünde oldukları anlaşılmaktadır. Bu yaş gruplarındaki dağılımların düzensizliği, anket uygulama esnasında katılımcıların bu soruyu nasıl yanıtlayacaklarını sormalarına ve iki kültür arasındaki farklılıkları bilmediklerini belirtmelerine de bağlanabilir. Yapılan ki kare analizi sonucuna göre din

görevlilerinin Türk kültürü ve Arap kültürünün kadın kimliği konusunda farklılıklar taşımaya ilişkin görüşleriyle yaş arasında istatistiki açıdan anlamlı bir ilişki görülmemektedir ($p=0,661>0,05$). Varyans analiziyle elde edilen gruplar arasındaki anlamlı farklılığın 26-33 ve 42-49 yaş gruplarından kaynaklandığı, yapılan LSD testleri sonucunda ortaya çıkmaktadır (bkz. Tablo 7).

Tablo 45. Yaşa Göre Din Görevlerinin Türk-İslam Kültüründeki Kadın Kimliğinin Müzik Sanatı ile Daha İç İçe Olmasına İlişkin Görüşleri

		Soru 16: Türk-İslam kültüründeki kadın kimliğinin müzik sanatı ile daha iç içe olduğunu düşünüyor musunuz?										Toplam	
		Tamamen		Oldukça		Kısmen		Çok az		Hiç			
		f	%	f	%	f	%	f	%	f	%	f	%
Yaş	18-25	1	6,6	1	6,6	5	33,3	5	33,3	3	20	15	100
	26-33	1	2,4	6	14,6	6	14,6	12	29,2	16	39	41	100
	34-41	4	10	1	2,5	9	22,5	12	30	14	35	40	100
	42-49	3	3,6	17	20,4	25	30,1	25	30,1	13	15,6	83	100
	50-+	2	6,6	3	10	7	23,3	17	56,6	1	3,3	30	100
Toplam		11	5,2	28	13,3	52	24,8	71	33,9	47	22,4	209	100

Tablo 45 incelendiğinde, 18-25 yaş aralığındaki din görevlilerinin görüşlerinin % 86,6 (kısmen, çok az, hiç) oranında olumsuz olduğu anlaşılmaktadır. Bu oranı % 83,1 (kısmen, çok az, hiç) oranıyla 50 yaş ve üzeri din görevlilerinin görüşleri takip etmektedir. 42-49 yaş aralığındaki din görevlileri % 75,8 (kısmen, çok az, hiç) oranında Türk-İslam kültüründeki kadın kimliğinin müzik sanatı ile iç içe olduğunu belirtirken bunu % 68,2'lik oranla (kısmen, çok az, hiç) 26-33 yaş aralığındaki din görevlileri ve % 65'lik oranla 34-41 yaş aralığındaki din görevlileri kesimi takip etmektedir. Türk-İslam kültüründeki kadın kimliğini sanatsal kültürel faaliyetlerle olan bağlantısını tanıma konusunda genç ve ileri yaştaki kesimin oranları dikkat çekmektedir. Yapılan ki kare analizi sonucuna göre din görevlilerinin Türk-İslam kültüründeki kadın kimliğinin müzik sanatı ile daha iç içe olmasına

ilişkin görüşleriyle yaş arasında istatistiki açıdan anlamlı bir ilişki görülmektedir ($p=0,007<0,05$). Varyans analiziyle elde edilen gruplar arasındaki anlamlı farklılığın, 26-33 ve 42-49, 34-41 ve 42-49 yaş gruplarından kaynaklandığı yapılan LSD testleri sonucunda ortaya çıkmaktadır (bkz. Tablo 7).

Tablo 46. Yaşa Göre Din Görevlerinin Arap-İslam Kültüründeki Kadın Kimliğinin Müzik Sanatı ile Daha İç İçe Olmasına İlişkin Görüşleri

		Soru 17: Arap-İslam kültüründeki kadın kimliğinin müzik sanatı ile daha iç içe olduğunu düşünüyor musunuz?										Toplam	
		Tamamen		Oldukça		Kısmen		Çok az		Hiç			
		f	%	f	%	f	%	f	%	f	%	f	%
Yaş	18-25	0	0	2	13,3	3	20	6	40	4	26,6	15	100
	26-33	0	0	3	7,3	10	24,3	12	29,2	16	39	41	100
	34-41	2	5	2	5	6	15	12	30	18	45	40	100
	42-49	3	4,1	8	9,6	25	30,1	25	30,1	22	26,5	83	100
	50-+	1	3,3	3	10	9	30	10	33,3	7	23,3	30	100
Toplam		6	2,8	18	8,6	53	25,3	65	31,1	67	32	209	100

Tablo 46 incelendiğinde, din görevlilerinin, “Arap-İslam kültüründeki kadın kimliğinin müzik sanatı ile daha iç içe olduğunu düşünüyor musunuz?” sorusuna verdikleri cevaplardan, görüşlerinin şekillenmesinde yaşlarının bir etkisinin olmadığı tespit edilmiştir. Bu tabloda cevapların dağılık oranlarda şekillenmesi din görevlilerinin Arap-İslam kültürüyle ilgili bilgi eksikliklerini de akla getirmektedir. Yapılan ki kare analizi sonucuna göre din görevlilerinin Arap-İslam kültüründeki kadın kimliğinin müzik sanatı ile daha iç içe olmasına ilişkin görüşleriyle yaş arasında istatistiki açıdan anlamlı bir ilişki görülmemektedir ($p=0,783>0,05$).

Tablo 47. Yaşa Göre Din Görevlilerinin Kadınların Müzikle İlgilenmelerini Önemli Bir Zaman Kaybı Olarak Görmelerine İlişkin Görüşleri

		Soru 18: Kadınların müzikle ilgilenmelerini önemli bir zaman kaybı olarak görüyor musunuz?										Toplam	
		Tamamen		Oldukça		Kısmen		Çok az		Hiç			
		f	%	f	%	f	%	f	%	f	%	f	%
Yaş	18-25	1	6,6	1	6,6	3	20	6	40	4	26,6	15	100
	26-33	7	17,07	4	9,7	9	21,9	13	31,7	8	19,5	41	100
	34-41	11	27,5	3	7,5	9	22,5	8	20	9	22,5	40	100
	42-49	9	10,8	9	10,8	23	27,7	22	26,5	20	24	83	100
	50-+	3	10	5	16,6	4	13,3	10	33,3	8	26,6	30	100
Toplam		31	14,8	22	10,5	48	22,9	59	28,2	49	23,4	209	100

Tablo 47’de, kadınların müzikle ilgilenmelerini önemli bir zaman kaybı olarak görüp görmeme konusunda din görevlilerinin görüşlerinde yaşın bir etkisinin olmadığı anlaşılmıştır. Fakat 18-25 yaş aralığındaki din görevlilerinin % 66,6 ve 50 yaş üzerindeki din görevlilerinin % 59,9 gibi azımsanmayacak oranlarda kadınların müzikle uğraşmalarını önemli bir zaman kaybı olarak görmemeleri dikkat çekici bir unsurdur ve kadınların müzikle uğraşmalarını destekler niteliktedir. Yapılan ki kare analizi sonucuna göre din görevlilerinin kadınların müzikle ilgilenmelerini önemli bir zaman kaybı olarak görmelerine ilişkin görüşleriyle yaş arasında istatistiki açıdan anlamlı bir ilişki görülmemektedir ($p=0,672>0,05$).

Tablo 48. Yaşa Göre Din Görevlilerinin Müzik Alanında Kadınların Etkin Bir Rol Üstlenmesi Gerektiğine İlişkin Görüşleri

		Soru 19: Müzik alanında kadınların etkin bir rol üstlenmesi gerektiğini düşünüyor musunuz?										Toplam	
		Tamamen		Oldukça		Kısmen		Çok az		Hiç			
		f	%	f	%	f	%	f	%	f	%	f	%
Yaş	18-25	0	0	1	6,6	8	53,3	4	26,6	2	13,3	15	100
	26-33	3	7,3	2	4,8	4	9,7	18	43,9	14	34,1	41	100
	34-41	2	5	0	0	9	22,5	9	22,5	20	50	40	100
	42-49	4	4,8	7	8,4	28	33,7	19	22,8	25	30,1	83	100
	50-+	7	23,3	5	16,6	10	33,3	5	16,6	3	10	30	100
Toplam		16	7,6	15	7,1	59	28,2	55	26,3	64	30,6	209	100

Tablo 48 incelendiğinde din görevlilerinin “Müzik alanında kadınların etkin bir rol üstlenmesi gerektiğine inanıyor musunuz?” sorusuna verdikleri cevaplardan, 18-25 yaş aralığındaki genç kesimin % 59,9 oranında oldukça ve kısmen, 26-33 yaş aralığındaki kesimin %78 oranında çok az ve hiç, 34-41 yaş aralığındaki kesimin % 72,5 oranında çok az ve hiç, 43-49 yaş aralığındaki kesimin % 86,6 oranında kısmen, çok az ve hiç, 50 yaş üzerindeki din görevlilerinin % 73,2 oranında tamamen, oldukça ve kısmen müzik alanında kadınların etkin bir rol üstlenmesi gerektiği görüşünde oldukları sonucuna ulaşılmıştır. Buradan yola çıkarak 18-25 yaş aralığındaki genç kesimin ve 50 yaş üzeri ileri yaştaki din görevlilerinin müzik alanında kadınların etkin bir rol üstlenmesi gerektiği görüşünü destekledikleri anlaşılmaktadır. Yine bu konuda da yaş, önemli bir etken olarak karşımıza çıkmaktadır. Genç yaş grubunun konuyu destekler nitelikte görüşlerinin ve dini müzikte kadına pozitif yönde bakış açılarının genç din görevlilerinin sosyo-kültürel hayatla daha iç içe olmasından kaynaklandığı düşünülebilir. Yapılan ki kare analizi sonucuna göre din görevlilerinin müzik alanında kadınların etkin bir rol üstlenmesi gerektiğine ilişkin görüşleriyle yaş arasında istatistikî açıdan anlamlı bir ilişki görülmektedir ($p=0,000<0,05$). Ayrıca varyans analiziyle elde edilen gruplar

arasındaki anlamlı farklılığın, diğer yaş grupları-50 yaş üzeri, 34-41 ve 42-49 yaş gruplarından kaynaklandığı yapılan LSD testleri sonucunda ortaya çıkmaktadır (bkz. Tablo 7).

5.3. ÜÇÜNCÜ ALT PROBLEME İLİŞKİN BULGULAR VE YORUM

Din görevlilerinin eğitim düzeyleri Dini Türk Müziğinde kadının rolüne ilişkin görüşlerini etkilemekte midir?

Bu soruya ilişkin alınan yanıtlar din görevlilerinin eğitim düzeyleri doğrultusunda değerlendirmeye alınmış, elde edilen verilerin sayı ve yüzde analizleri yapılmış, izleyen tablolarda gösterilerek yorumlanmıştır. Araştırmada ki kare analizine göre soru ve değişkenler arasında belirlenen anlamlı ilişkiler tablo 4'te ayrıca belirtilmiştir. Araştırmada yapılan varyans analizinden elde edilen anlamlı farklılıkların hangi eğitim gruplarından kaynaklandığını gösteren çoklu karşılaştırma testleri ise tablo 10'da ayrıca belirtilmiştir.

Tablo 49. Eğitim Düzeyine Göre Din Görevlilerinin DTM'de Yer Alan Kadın Sanatçı Sayısını Yeterli Bulmalarına İlişkin Görüşleri

		Soru 1: Dini Türk Müziğinde yer alan kadın sanatçı sayısını yeterli buluyor musunuz?										Toplam	
		Tamamen		Oldukça		Kısmen		Çok az		Hiç			
		f	%	f	%	f	%	f	%	f	%	f	%
Eğitim Durumu	Orta öğretim	5	27,7	1	5,5	7	38,8	4	22,2	1	5,5	18	100
	Yüksek okul	20	16	19	15,2	41	32,8	39	31,2	6	4,8	125	100
	Lisans	14	22,2	4	6,3	17	26,9	23	36,5	5	7,9	63	100
	Y.Lisans ve +	0	0	1	33,3	1	33,3	1	33,3	0	0	3	100
Toplam		39	18,6	25	11,9	66	31,5	67	32	12	5,7	209	100

Tablo 49'da orta öğretim mezunlarının Dini Türk Müziğinde yer alan kadın sanatçı sayısını yeterli bulma oranlarına bakıldığında, % 27,7'si tamamen, % 5,5'i

oldukça yeterli bulduklarını, % 38,8'i kısmen, % 22,2'si çok az, % 5,5'i hiç yeterli bulmadıkları görülmektedir. Yani orta öğretim mezunlarının çoğunluğu kadın sanatçı sayısını kısmen ve çok az yeterli bulmaktadır. Yüksekokul mezunlarının % 16'sı tamamen, % 15,2'si oldukça yeterli bulurken, % 32,8'i kısmen, % 31,2'si çok az ve % 4,8'i hiç yeterli olmadığını belirtmiştir. Buna göre yüksekokul mezunları da kadın sanatçı sayısını yeterli bulmamaktadır. Lisans mezunlarının daha çok % 36,5'lik bir oranla çok az seçeneğinde toplandıkları görülmüş, yüksek lisans mezunlarının da kısmen ve çok az seçeneklerini tercih ettikleri anlaşılmıştır. Buna göre din görevlilerinin büyük çoğunluğunun kısmen ve çok az yeterli buldukları kadın sanatçı sayısı konusunda lisans mezunu olanların daha çok çok az seçeneğinde toplandıkları anlaşılmaktadır. Buradan lisans ve yüksek lisans mezunlarının dini Türk müziği korolarında yer alan kadın sayısını az bulmada daha öne çıktıkları söylenebilir. Yapılan ki kare analizi sonucuna göre din görevlilerinin DTM'de yer alan kadın sanatçı sayısını yeterli bulmalarına ilişkin görüşleriyle eğitim düzeyi arasında istatistiki açıdan anlamlı bir ilişki görülmemektedir ($p=0,666>0,05$).

Tablo 50. Eğitim Düzeyine Göre Din Görevlilerinin DTM'de Yer Alan Kadınların Teşvik Edilmesinin DTM'nin Gelişmesine Katkı Sağlayacağına İlişkin Görüşleri

		Soru 2: Dini Türk Müziğinde yer alan kadınların teşvik edilmesinin Dini Türk Müziğinin gelişmesine katkı sağlayacağını düşünüyor musunuz?										Toplam	
		Tamamen		Oldukça		Kısmen		Çok az		Hiç			
		f	%	f	%	f	%	f	%	f	%	f	%
Eğitim Durumu	Orta öğretim	1	5,5	6	33,3	5	27,7	1	5,5	5	27,7	18	100
	Yüksek okul	13	10,4	32	25,6	31	24,8	19	15,2	30	24	125	100
	Lisans	6	9,5	11	17,4	17	26,9	12	19	17	26,9	63	100
	Y.Lisans ve +	0	0	1	33,3	1	33,3	1	33,3	0	0	3	100
Toplam		20	9,5	50	23,9	54	25,8	33	15,7	52	24,8	209	100

Tablo 50 incelendiğinde, orta öğretim mezunu olan din görevlileri, kadınların teşvik edilmesinin dini Türk müziğinin gelişmesine % 33,3 oranında oldukça ve % 5,5 oranında tamamen katıldıklarını belirtmişler, % 27,7'si kısmen, % 5,5'i çok az ve % 27,7'si hiç katılmadıklarını söylemişlerdir. Yüksekokul mezunlarının % 25,6 oldukça ve % 10,4 tamamen, % 24,8 kısmen, % 15,2 oranında çok az ve % 24,0 oranında hiç katılmadıklarını belirttikleri görülmektedir. Lisans mezunlarının oranları % 9,5 tamamen, % 17,4 oldukça, % 26,9 kısmen, % 19,0 çok az ve % 26,9 hiç seçeneklerine dağılmaktadır. Lisansüstü eğitim mezunlarının cevapları oldukça, kısmen ve çok az seçeneklerine eşit bir şekilde dağılmaktadır. Buna göre, genel olarak bakıldığında görüşlerin bütün seçeneklere dağıldığı ve bir tek seçenekte toplanmadığı görülmektedir. Bununla birlikte, yüksekokul mezunlarının kadınların teşvik edilmesinin dini Türk müziğinin gelişmesine katkı sağlayacağı konusunda daha olumlu bir görüş içerisinde oldukları söylenebilir. Lisans mezunları arasında olumsuz düşünceye sahip olanların daha fazla olduğu görülmektedir. Yapılan ki kare analizi sonucuna göre din görevlilerinin DTM'de yer alan kadınların teşvik edilmesiyle DTM'nin gelişmesine katkı sağlayacağına ilişkin görüşleriyle eğitim düzeyi arasında istatistiki açıdan anlamlı bir ilişki görülmemektedir ($p=0,913>0,05$).

Tablo 51. Eğitim Düzeyine Göre Din Görevlilerinin Kadınların DTM’de Yer Almasının Türk Kültür ve Sanatının Gelişmesine Katkı Sağlayacağına İlişkin Görüşleri

		Soru 3: Kadınların Dini Türk Müziğinde yer almasının Türk kültür ve sanatının gelişmesine katkı sağlayacağını düşünüyor musunuz?										Toplam	
		Tamamen		Oldukça		Kısmen		Çok az		Hiç			
		f	%	f	%	f	%	f	%	f	%	f	%
Eğitim Durumu	Orta öğretim	5	27,7	1	5,5	6	33,3	3	16,6	3	16,6	18	100
	Yüksek okul	20	16	28	22,4	29	23,2	28	22,4	20	16	125	100
	Lisans	8	12,6	10	15,8	20	31,7	14	22,2	11	17,4	63	100
	Y.Lisans ve +	1	33,3	1	33,3	0	0	1	33,3	0	0	3	100
Toplam		34	16,2	40	19,1	55	26,3	46	22	34	16,2	209	100

Tablo 51 incelendiğinde ve “Kadınların Dini Türk Müziğinde yer almasının Türk kültür ve sanatının gelişmesine katkı sağlayacağını düşünüyor musunuz?” sorusuyla ilgili olarak din görevlilerinin vermiş oldukları cevaplara bakıldığında, daha olumlu bir yaklaşım göze çarpmaktadır. Oranlara bakıldığında, ortaöğretim mezunlarının % 27,7’si tamamen, % 5,5’i oldukça, % 33,3’ü kısmen katkı sağlayacaklarını düşünürken, % 16,6’sı çok az ve % 16,6’sı hiç katkı sağlamayacakları görüşünde olduklarını belirtmişlerdir. Yüksekokul mezunlarının % 16,0’sı tamamen, % 22,4’ü oldukça, % 23,2’si kısmen katkı sağlayacaklarını, % 22,4’ü çok az ve % 16,0’sı hiç katkı sağlayacaklarını düşünmediklerini söylemişlerdir. Lisans mezunları % 12,6 oranında tamamen, % 15,8 oranında oldukça, % 31,7 oranında kısmen katkı sağlayacaklarını, % 22,2 oranında çok az ve % 17,4 oranında hiç katkı sağlamayacakları görüşünü kaydetmişlerdir. Lisansüstü mezunlarının da konuyla ilgili olarak daha olumlu bir yaklaşım sergiledikleri görülmektedir. Buna göre din görevlilerinin kadınların dini Türk müziğinde yer almasının Türk kültür ve sanatına katkı sağlayacakları konusunda daha olumlu bir yaklaşım içerisinde oldukları bununla birlikte tablo 44 ile kıyaslandığında, teşvik edilmeleri konusunda aynı olumlu tavrı sergilemedikleri anlaşılmaktadır. Yani din

görevlileri kadınların Türk kültür ve sanatına katkı sağlayacaklarını düşünmekte ama teşvik edilmelerini uygun bulmamaktadır denebilir. Yapılan ki kare analizi sonucuna göre din görevlilerinin kadınların DTM’de yer almasının Türk kültür ve sanatının gelişmesine katkı sağlayacağına ilişkin görüşleriyle eğitim düzeyi arasında istatistiki açıdan anlamlı bir ilişki görülmemektedir ($p=0,715>0,05$).

Tablo 52. Eğitim Düzeyine Göre Din Görevlilerinin Müzikle İlgilenen Kadınları Teşvik Amacıyla DTM Korolarının Kurulmasına İlişkin Görüşleri

		Soru 4: Müzikle ilgilenen kadınları teşvik amacıyla Dini Türk Müziği korolarının kurulmasını olumlu karşılıyor musunuz?										Toplam	
		Tamamen		Oldukça		Kısmen		Çok az		Hiç			
		f	%	f	%	f	%	f	%	f	%	f	%
Eğitim Durumu	Orta öğretim	2	11,1	3	16,6	6	33,3	2	11,1	5	27,7	18	100
	Yüksek okul	24	19,2	23	18,4	33	26,4	12	9,6	33	26,4	125	100
	Lisans	10	15,8	9	14,2	18	14,4	10	15,8	16	25,3	63	100
	Y.Lisans ve +	1	33,3	1	33,3	0	0	1	33,3	0	0	3	100
Toplam		37	17,7	36	17,2	57	27,2	25	11,9	54	25,8	209	100

Tablo 52’de “Müzikle ilgilenen kadınları teşvik amacıyla Dini Türk Müziği korolarının kurulmasını olumlu karşılıyor musunuz?” sorusu, bir yerde tablo 50 ve tablo 51’i sınavıcı bir nitelik taşımaktadır. Tabloya göre, ortaöğretim mezunlarının % 33,3 oranında kısmen, % 11,1 çok az ve % 27,7 oranında hiç olumlu karşılamadıkları görülmektedir. Yüksekokul mezunlarına bakıldığında % 26,4 oranında kısmen, % 9,6 çok az ve % 26,6 hiç olumlu karşılamadıkları görülmektedir. Lisans mezunları da bunlara paralel olarak % 14,4 kısmen, % 15,8 çok az ve % 25,3 hiç olumlu karşılamadıklarını belirtmişlerdir. Lisansüstü mezunlarının daha olumlu bir görüş ortaya koymakla birlikte olumsuz görüş belirtenlerin de aralarında olduğu görülmektedir. Genel olarak tablodan din görevlilerinin kadınları teşvik amacıyla dini Türk müziği koroları kurulmasını olumlu karşılamadıkları anlaşılabilir, birlikte,

olumlu görüş belirtenlerin oranı da az değildir. Burada eğitim durumunun kadınların teşvik edilmesi amacıyla koroların kurulması konusundaki görüşlerine çok büyük bir etkisinin olmadığı düşünülmektedir. Yapılan ki kare analizi sonucuna göre din görevlilerinin müzikle ilgilenen kadınları teşvik amacıyla DTM korolarının kurulmasına ilişkin görüşleriyle eğitim düzeyi arasında istatistiki açıdan anlamlı bir ilişki görülmemektedir ($p=0,888>0,05$).

Tablo 53. Eğitim Düzeyine Göre Din Görevlilerinin Müzikle İlgilenen Kadınların Dini Müzik Yapan Kadın Korolarında Görev Almasını İslami Açıdan Uygun Bulmalarına İlişkin Görüşleri

		Soru 5: Müzikle ilgilenen kadınların dini müzik yapan kadın korolarında görev almasını İslami açıdan uygun buluyor musunuz?										Toplam	
		Tamamen		Oldukça		Kısmen		Çok az		Hiç			
		f	%	f	%	f	%	f	%	f	%	f	%
Eğitim Durumu	Orta öğretim	2	11,1	2	11,1	3	16,6	4	22,2	7	38,8	18	100
	Yüksek okul	9	7,2	9	7,2	36	28,8	21	16,8	50	40	125	100
	Lisans	7	11,1	2	3,1	18	28,5	10	15,8	26	41,2	63	100
	Y.Lisans ve +	0	0	1	33,3	1	33,3	1	33,3	0	0	3	100
Toplam		18	8,6	14	6,6	58	27,7	36	17,2	83	39,7	209	100

Tablo 53'te "Müzikle ilgilenen kadınların dini müzik yapan kadın korolarında görev almasını İslami açıdan uygun buluyor musunuz?" sorusuna verilen cevaplar eğitim durumlarına göre ele alındığında, eğitim durumları yükseldikçe daha olumsuz bir görüş içerisine girdikleri görülmektedir. Ortaöğretim mezunları % 16,6 oranında kısmen uygun bulurken, yüksekokul mezunları % 28,8, lisans mezunları % 28,5 ve lisansüstü mezunları % 33,3 oranında kısmen uygun bulmaktadırlar. Aynı doğrultuda ortaöğretim mezunlarının % 22,2 çok az, % 38,8 hiç uygun bulmadıkları, yüksekokul mezunlarının % 16,8 çok az, % 40,0 hiç; lisans mezunlarının % 15,8 çok az, % 41,2 hiç uygun bulmadıkları ve lisansüstü mezunlardan birinin çok az uygun bulduğunu

birinin de oldukça uygun bulunduğunu belirttiği görülmektedir. Tablodan % 15,2 oranında din görevlisinin diğer din görevlilerinden farklı bir görüş ortaya koyarak, İslam dini açısından kadınların dini müzik yapan kadın korolarında görev almalarının uygun olduğunu belirttikleri görülmektedir. Genel olarak müzik eğitimi alma durumlarına bakıldığında tablo 2’de de belirtildiği üzere din görevlilerinin % 19,6’sının müzik eğitimi aldığı veya müzikle ilgilendiği görülmektedir. Bu yüzdeler dilim, soruyla ilgili olumsuz fikirlerin kaynağına da ışık tutacak niteliktedir. Yapılan ki kare analizi sonucuna göre din görevlilerinin müzikle ilgilenen kadınların dini müzik yapan kadın korolarında görev almasını İslami açıdan uygun bulmalarına ilişkin görüşleriyle eğitim düzeyi arasında istatistiki açıdan anlamlı bir ilişki görülmemektedir ($p=0,705>0,05$).

Tablo 54. Eğitim Düzeyine Göre Din Görevlilerinin Müzikle İlgilenen Kadınların Karma Korolarda Görev Almasını İslami Açıdan Uygun Bulmalarına İlişkin Görüşleri

		Soru 6: Müzikle ilgilenen kadınların karma korolarda görev almasını İslami açıdan uygun buluyor musunuz?										Toplam	
		Tamamen		Oldukça		Kısmen		Çok az		Hiç			
		f	%	f	%	f	%	f	%	f	%	f	%
Eğitim Durumu	Orta öğretim	0	0	2	11,1	4	22,2	2	11,1	10	55,5	18	100
	Yüksek okul	1	0,8	2	1,6	19	15,2	17	13,6	86	68,8	125	100
	Lisans	0	0	5	7,9	3	4,7	2	3,1	53	84,1	63	100
	Y.Lisans ve +	0	0	1	33,3	0	0	1	33,3	1	33,3	3	100
Toplam		1	0,4	10	4,7	26	12,4	22	10,5	150	71,7	209	100

Tablo 54’te “Müzikle ilgilenen kadınların karma korolarda görev almasını İslami açıdan uygun buluyor musunuz?” sorusuna verilen yanıtlar irdelenmektedir. Buna göre, din görevlilerinin % 71,7’si kadınların karma korolarda görev almasını İslami açıdan hiç uygun bulmadıklarını belirtmişlerdir ve eğitim durumunun görüş farklılığına neden olmadığı, din görevlilerinin büyük çoğunluğunun İslami açıdan

kadınların karma korolarda yer almalarını uygun bulmadıkları anlaşılmıştır. Yapılan ki kare analizi sonucuna göre din görevlilerinin müzikle ilgilenen kadınların karma korolarda görev almasını İslami açıdan uygun bulmalarına ilişkin görüşleriyle eğitim düzeyi arasında istatistiki açıdan anlamlı bir ilişki görülmektedir ($p=0,013<0,05$). Bununla birlikte araştırmada yapılan çoklu karşılaştırma testlerinden LSD testlerinde ortaöğretim ve lisans eğitim gruplarında farklılık olduğu tespit edilmiştir (bkz. Tablo 10). Lisans mezunu din görevlilerinin % 84,1 gibi büyük çoğunluğunun kadınların karma korolarda görev almasını İslami açıdan uygun bulmamalarının bu farklılığı ortaya çıkardığı söylenebilir.

Tablo 55. Eğitim Düzeyine Göre Din Görevlilerinin Müzikle İlgilenen Kadınların Korolarda ve Dini Müzik Yapan Topluluklarda Görev Almasını Şahsi Fikirleri Doğrultusunda Uygun Bulmalarına İlişkin Görüşleri

		Soru 7: Müzikle ilgilenen kadınların korolarda ve dini müzik yapan topluluklarda görev almasını şahsi fikirleriniz doğrultusunda uygun buluyor musunuz?										Toplam	
		Tamamen		Oldukça		Kısmen		Çok az		Hiç			
		f	%	f	%	f	%	f	%	f	%	f	%
Eğitim Durumu	Orta öğretim	2	11,1	1	5,5	4	22,2	2	11,1	9	50	18	100
	Yüksek okul	2	1,6	9	7,2	32	25,6	25	20	57	45,6	125	100
	Lisans	1	1,5	7	11,1	11	17,4	14	22,2	30	47,6	63	100
	Y.Lisans ve +	0	0	1	33,3	0	0	1	33,3	1	33,3	3	100
Toplam		5	2,3	18	8,6	47	22,4	42	20	97	46,4	209	100

Tablo 55 incelendiğinde “Müzikle ilgilenen kadınların korolarda ve dini müzik yapan topluluklarda görev almasını şahsi fikirleriniz doğrultusunda uygun buluyor musunuz?” sorusuna verilen yanıtlardan, kendi şahsi fikirleri doğrultusunda kadınların karma korolarda yer almaları konusunda daha olumlu bir tutum sergiledikleri görülmektedir. Hiç uygun bulmayanların oranı % 71,7’den % 46,4’e

düşmüştür. İslami açıdan uygun bulmadığını söyleyenlerin oranlarının şahsi fikirleri doğrultusunda çok az ve kısmen seçeneklerine kaymış oldukları görülmektedir.

Ortaöğretim mezunlarının İslami açıdan % 55,5 oranında hiç uygun bulmazken, kendi şahsi görüşleri açısından % 5 oranında bir düşüşle % 50,0 oranında hiç uygun bulmadıkları, yüksekokul mezunlarının % 68,8'lik bir uygun bulmama oranından kendi görüşleri açısından % 45,6'ya gerilediği, lisans mezunlarının oranlarının da % 84,1'den % 47,6'ya düştüğü, lisansüstü mezunlarının görüşlerinde bir değişiklik olmadığı görülmektedir. Buna göre din görevlilerinin şahsi fikirleri ile İslam dininin görüşü olduğunu düşündükleri görüşler arasında farklılık olduğu göze çarpmaktadır. Burada İslam dininin görüşü olarak benimsedikleri görüşlerin kendilerinin İslam dinini yorumlamalarında farklılık gösterdiği açıkça ortaya çıkmaktadır. Din görevlilerinin kendi şahsi fikirlerinin kadınların korolarda yer alması konusunda daha olumlu bir tutumu benimsediklerini göstermektedir. Burada özellikle lisans mezunlarının İslami açıdan ve şahsi fikirleri doğrultusundaki görüş farklılıkları arasındaki % 36,5'lik oran dikkat çekmektedir. Eğitim seviyesi yüksek olan insanın bilgi birikiminden dolayı kendisine olan özgüveninin yüksek olması sebebiyle toplumla daha fazla iletişim içerisinde olduğu düşünülmektedir. Dolayısıyla sosyal yapıya, kültürel ve sanatsal olaylara bakış açısı etkileşim içerisinde olduğu insanlarla ve gruplarla olumlu yönde gelişmektedir. Önyargılarından uzakta sanatsal bakış açısıyla olayları irdeleyebilmektedir. Dolayısıyla İslam dininin benimsediği kurallar doğrultusunda bu durumu uygun bulmazken toplumla iletişim halinde olan birey olarak konuya değişik açılardan bakabildikleri düşünülebilir. Yapılan ki kare analizi sonucuna göre din görevlilerinin müzikle ilgilenen kadınların korolarda ve dini müzik yapan topluluklarda görev almasını şahsi fikirleri doğrultusunda uygun bulmalarına ilişkin görüşleriyle eğitim düzeyi arasında istatistiki açıdan anlamlı bir ilişki görülmemektedir ($p=0,398>0,05$).

Tablo 56. Eğitim Düzeyine Göre Din Görevlilerinin Türk-İslam Kültüründe Kadına Verilen Değerin Dönem Dönem Değiştiğine İlişkin Görüşleri

		Soru 8: Türk-İslam kültüründe kadına verilen değer dönem dönem değiştiğini düşünüyor musunuz?										Toplam	
		Tamamen		Oldukça		Kısmen		Çok az		Hiç			
		f	%	f	%	f	%	f	%	f	%	f	%
Eğitim Durumu	Orta öğretim	0	0	7	38,8	4	22,2	4	22,2	3	16,6	18	100
	Yüksek okul	21	16,8	31	24,8	37	29,6	25	20	11	8,8	125	100
	Lisans	10	15,8	15	23,8	18	28,5	9	14,2	11	17,4	63	100
	Y.Lisans ve +	1	33,3	1	33,3	0	0	1	33,3	0	0	3	100
Toplam		32	15,3	54	25,8	59	28,2	39	18,6	25	11,9	209	100

Tablo 56 incelendiğinde ve din görevlilerinin “Türk-İslam kültüründe kadına verilen değer dönem dönem değiştiğini düşünüyor musunuz?” sorusuna verilen yanıtlarına bakıldığında eğitim durumunun, soruya verilen yanıtlara belirgin bir etkisinin olduğu görülmektedir. Tabloya göre, ortaöğretim mezunlarının % 38,8’i oldukça, % 22,2’si kısmen; yüksekokul mezunlarının % 24,8’i oldukça, % 16,8’i tamamen ve % 29,6’sı kısmen; lisans mezunlarının % 23,8’i oldukça, % 15,8’i tamamen ve % 28,5’i kısmen; lisansüstü mezunlarının ise % 33,3’ü tamamen ve % 33,3’ü oldukça kadına verilen değer dönem dönem değiştiğini düşünmektedir. Din görevlilerinden lisansüstü mezunlardan biri kadınlara verilen değer dönem dönem değiştiği konusunda çok az seçeneğini işaretlemiştir. Lisans mezunlarından % 14,2’si çok az ve % 17,4’ü hiç; yüksekokul mezunlarından %20,0’ı çok az ve % 8,8’i hiç; ortaöğretim mezunlarından da % 22,2’si çok az, % 16,6’sı hiç değiştiğini düşünmediklerini belirtmişlerdir. Tablodan anlaşılacağı üzere din görevlilerinin eğitim durumu, Türk-İslam kültüründe kadına verilen değer dönem dönem değiştiğini düşünmelerinde önemli bir etkendir ve eğitim düzeyi yükseldikçe değişimlerin olduğunu belirtenlerin oranı artmaktadır. Yapılan ki kare analizi sonucuna göre din görevlilerinin Türk-İslam kültüründe kadına verilen değer

dönem dönem değiştiğine ilişkin görüşleriyle eğitim düzeyi arasında istatistiki açıdan anlamlı bir ilişki görülmemektedir ($p=0,553>0,05$).

Tablo 57. Eğitim Düzeyine Göre Din Görevlilerinin Türk-İslam Kültüründe Kadının Değerinin Arttığı Dönemlerde Müzikal Çalışmalarının da Arttığına İlişkin Görüşleri

		Soru 9: Türk-İslam kültüründe kadının değerinin arttığı dönemlerde müzikal çalışmalarının da arttığını düşünüyor musunuz?										Toplam	
		Tamamen		Oldukça		Kısmen		Çok az		Hiç			
		f	%	f	%	f	%	f	%	f	%	f	%
Eğitim Durumu	Orta öğretim	1	5,5	2	11,1	9	50	4	22,2	2	11,1	18	100
	Yüksek okul	6	4,8	17	13,6	33	26,4	36	28,8	33	26,4	125	100
	Lisans	3	4,7	20	31,7	11	17,4	13	20,6	16	25,3	63	100
	Y.Lisans ve +	1	33,3	1	33,3	0	0	0	0	1	33,3	3	100
Toplam		11	5,2	40	19,1	53	25,3	53	25,3	52	24,8	209	100

Tablo 57’de din görevlilerinin “Türk-İslam kültüründe kadının değerinin arttığı dönemlerde müzikal çalışmalarının da arttığını düşünüyor musunuz?” sorusuna verdikleri yanıtlara bakıldığında, eğitim durumunun burada da etkili olduğu anlaşılmaktadır. Ortaöğretim mezunları % 50,0 ile kısmen, kadının değerinin arttığı dönemlerde müzikal çalışmalarının da arttığını düşünmektedir. Yüksekokul mezunları % 28,8 ile çok az seçeneğinde yoğunlaşmış, lisans mezunlarının ise % 31,7 ile oldukça seçeneğinde yoğunlaştığı görülmüştür. Lisansüstü mezunlarının ise % 33,3 tamamen ve % 33,3 oldukça seçeneklerini tercih ettikleri dikkati çekmiştir. Eğitim düzeyi yüksek olan din adamlarının Türk-İslam kültüründe kadının değerinin arttığı dönemlerde müzikal çalışmalarının da arttığını düşünüyor oldukları söylenebilir. Buradan eğitim düzeyi yüksek olan din görevlilerinin Türk-İslam kültürüyle ve Türk-İslam kültüründeki kadın kimliğiyle ilgili bilgi sahibi olmaları nedeniyle bu konuda olumlu görüş bildirdikleri söylenebilir. Yapılan ki kare analizi sonucuna göre din görevlilerinin Türk-İslam kültüründe kadının değerinin arttığı

dönemlerde müzikal çalışmalarının da arttığına ilişkin görüşleriyle eğitim düzeyi arasında istatistiki açıdan anlamlı bir ilişki görülmektedir ($p=0,028<0,05$).

Tablo 58. Eğitim Düzeyine Göre Din Görevlilerinin Din ve İnanç Alanında Müziğin Etkin Bir Rol Üstlendiğine İlişkin Görüşleri

		Soru 10: Din ve inanç alanında müziğin etkin bir rol üstlendiğini düşünüyor musunuz?										Toplam	
		Tamamen		Oldukça		Kısmen		Çok az		Hiç			
		f	%	f	%	f	%	f	%	f	%	f	%
Eğitim Durumu	Orta öğretim	5	27,7	3	16,6	7	38,8	1	5,5	2	11,1	18	100
	Yüksek okul	21	16,8	28	22,4	44	35,2	10	8	22	17,6	125	100
	Lisans	11	17,4	20	31,7	15	23,8	8	12,6	9	14,2	63	100
	Y.Lisans ve +	2	66,6	0	0	0	0	1	33,3	0	0	3	100
Toplam		39	18,6	51	24,4	66	31,5	20	9,5	33	15,7	209	100

Tablo 58’de “Din ve inanç alanında müziğin etkin bir rol üstlendiğini düşünüyor musunuz?” sorusuna verilen cevaplara bakıldığında, ortaöğretim mezunlarının % 38,8 ile kısmen seçeneğinde; yüksek okul mezunlarının % 35,2 ile kısmen seçeneğinde; lisans mezunlarının % 31,7 ile oldukça seçeneğinde ve lisansüstü mezunların % 66,6 ile tamamen seçeneğinde yoğunlaştıkları görülmüştür. Buna göre din görevlilerinin eğitim durumunun, din ve inanç alanında müziğin etkin bir rol üstlenmesi konusunda, olumlu görüş belirtmelerinde etkili olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Yapılan ki kare analizi sonucuna göre din görevlilerinin din ve inanç alanında müziğin etkin bir rol üstlendiğine ilişkin görüşleriyle eğitim düzeyi arasında istatistiki açıdan anlamlı bir ilişki görülmemektedir ($p=0,261>0,05$).

Tablo 59. Eğitim Düzeyine Göre Din Görevlilerinin DTM’de Kadının Yer Almasının İslam Dini İçerisinde Yer Alan Farklı Cemaatlerce Farklı Biçimde Ele Alındığına İlişkin Görüşleri

		Soru 11: Dini Türk Müziğinde kadının yer almasının İslam dini içerisinde yer alan farklı cemaatlerce farklı biçimde ele alındığını düşünüyor musunuz?										Toplam	
		Tamamen		Oldukça		Kısmen		Çok az		Hiç			
		f	%	f	%	f	%	f	%	f	%	f	%
Eğitim Durumu	Orta öğretim	0	0	3	16,6	5	27,7	8	44,4	2	11,1	18	100
	Yüksek okul	15	12	34	27,2	28	22,4	22	17,6	26	20,8	125	100
	Lisans	12	19	10	15,8	18	28,5	15	23,8	8	12,6	63	100
	Y.Lisans ve +	0	0	1	33,3	1	33,3	0	0	1	33,3	3	100
Toplam		27	12,9	48	22,9	52	24,8	45	21,5	37	17,7	209	100

Tablo 59’da “Dini Türk Müziğinde kadının yer almasının İslam dini içerisinde yer alan farklı cemaatlerce farklı biçimde ele alındığını düşünüyor musunuz?” sorusuna bakıldığında orta öğretim mezunlarının % 44,4 çok az, yüksek okul mezunlarının % 20,8 hiç, lisans mezunlarının % 28,5 kısmen, lisansüstü mezunlarının % 33,3 oldukça seçeneğini işaretledikleri görülmüş, din görevlilerinin eğitim durumlarının konuyla ilgili görüşleri etkilemediği sonucuna ulaşılmıştır. Yapılan ki kare analizi sonucuna göre din görevlilerinin DTM’de kadının yer almasının İslam dini içerisinde yer alan farklı cemaatlerce farklı biçimde ele alındığına ilişkin görüşleriyle eğitim düzeyi arasında istatistiki açıdan anlamlı bir ilişki görülmemektedir ($p=0,160>0,05$).

Tablo 60. Eğitim Düzeyine Göre Din Görevlilerinin DTM'ne Önem Veren Cemaatlerin Dini Duyguları Pekiştirmede Müziği Bir Araç Olarak Gördüklerine İlişkin Görüşleri

		Soru 12: Dini Türk Müziğine önem veren cemaatlerin dini duyguları pekiştirmede müziği bir araç olarak gördüklerini düşünüyor musunuz?										Toplam	
		Tamamen		Oldukça		Kısmen		Çok az		Hiç			
		f	%	f	%	f	%	f	%	f	%	f	%
Eğitim Durumu	Orta öğretim	0	0	4	22,2	4	22,2	5	27,7	5	27,7	18	100
	Yüksek okul	11	8,8	31	24,8	35	28	23	18,4	25	20	125	100
	Lisans	7	11,1	18	28,5	21	33,3	6	9,5	11	17,4	63	100
	Y.Lisans ve +	2	66,6	0	0	0	0	1	33,3	0	0	3	100
Toplam		20	9,5	53	25,3	60	28,7	35	16,7	41	19,6	209	100

Tablo 60 incelendiğinde, “Dini Türk Müziğine önem veren cemaatlerin dini duyguları pekiştirmede müziği bir araç olarak gördüklerini düşünüyor musunuz?” sorusuna verilen cevaplardan, orta öğretim mezunlarının % 27,7 çok az ve % 27,7 hiç seçeneğinde; yüksek okul mezunlarının % 24,8 oldukça ve % 28,0 kısmen seçeneklerinde; lisans mezunlarının % 33,3 kısmen, % 28,5 oldukça ve % 11,1 tamamen seçeneklerinde; lisansüstü mezunlarının ise % 66,6 oranında tamamen seçeneklerinde yoğunlaştıkları görülmüştür. Ayrıca araştırmada uygulanan LSD testlerine göre, varyans analizindeki anlamlı farklılığın ortaöğretim-lisans ve ortaöğretim-yüksek lisans ve üzeri eğitim gruplarından kaynaklandığı anlaşılmıştır. Buradan eğitim durumunun, din görevlilerinin dini Türk Müziğine önem veren cemaatlerin dini duyguları pekiştirmede müziği bir araç olarak gördüklerini düşünmelerinde etkili olduğu ve eğitim düzeyi yükseldikçe Türk müziğine önem veren cemaatlerin dini duyguları pekiştirmede müziği bir araç olarak kullandıklarını daha fazla düşünüyor oldukları sonucuna ulaşılmıştır. Yapılan ki kare analizi sonucuna göre din görevlilerinin DTM'ne önem veren cemaatlerin dini duyguları pekiştirmede müziği bir araç olarak gördüklerini düşünmelerine ilişkin görüşleriyle

eğitim düzeyi arasında istatistiki açıdan anlamlı bir ilişki görülmektedir (p=0,063<0,10).

Tablo 61. Eğitim Düzeyine Göre Din Görevlilerinin Müziği Dini Duyguları Pekiştirmenin Yanı Sıra Toplumsal İlişkileri Güçlendirmede Kullanılması Gereken Bir Araç Olarak Görmelerine İlişkin Görüşleri

		Soru 13: Müziği dini duyguları pekiştirmenin yanı sıra toplumsal ilişkileri güçlendirmede kullanılması gereken bir araç olarak görüyor musunuz?										Toplam	
		Tamamen		Oldukça		Kısmen		çok az		Hiç			
		f	%	f	%	f	%	f	%	f	%	f	%
Eğitim Durumu	Orta ğretim	5	27,7	4	22,2	4	22,2	2	11,1	3	16,6	18	100
	Yüksek okul	21	16,8	31	24,8	32	25,6	23	18,4	18	14,4	125	100
	Lisans	10	15,8	23	36,5	14	22,2	9	14,2	7	11,1	63	100
	Y.Lisans ve +	1	33,3	1	33,3	1	33,3	0	0	0	0	3	100
Toplam		37	17,7	59	28,2	51	24,4	34	16,2	28	13,3	209	100

Tablo 61’de ‘‘Müziği dini duyguları pekiştirmenin yanı sıra toplumsal ilişkileri güçlendirmede kullanılması gereken bir araç olarak görüyor musunuz?’’ sorusuna verilen cevaplara bakıldığında din görevlilerinin görüşlerinin oldukça, tamamen ve kısmen seçeneklerinde yoğunlaştığı görülmektedir. Eğitim durumu görüşlerin dağılımında, ortaöğretim mezunlarının % 27,7 oranında tamamen ve % 22,2 oldukça; yüksek okul mezunlarının % 24,8 oldukça ve % 16,8 tamamen, lisans mezunlarının % 26,5 oldukça ve % 15,8 tamamen; lisansüstü mezunlarının da % 33,3 oldukça ve % 33,3 tamamen seçeneklerini iŐaretlemiŐ olmalarına bakıldığında, eğitim durumunun konuya ilişkin görüşleri etkilediği gözlenmektedir. Ayrıca eğitim düzeyi yükseldikçe oranların oldukça ve tamamen seçeneklerine kaydđı dikkati çekmiştir. Bu verilerden din görevlilerinin dini duyguları pekiştirmenin yanı sıra toplumsal ilişkileri de güçlendirmede müziğin kullanılması gereken bir araç olduğunu düşündükleri söylenebilir. Eğitim düzeyi yüksek olan din görevlilerinin

toplumdaki kültürel ve sanatsal olaylarda daha çok yer almaları ve müziğe eğlence amaçlı değil sanatsal olarak bakmaları onların olumlu görüş sergilemelerinde rol oynadığı söylenebilir. Yapılan ki kare analizi sonucuna göre din görevlilerinin müziği dini duyguları pekiştirmenin yanı sıra toplumsal ilişkileri güçlendirmede kullanılması gereken bir araç olarak görmelerine ilişkin görüşleriyle eğitim düzeyi arasında istatistiki açıdan anlamlı bir ilişki görülmemektedir ($p=0,893>0,05$).

Tablo 62. Eğitim Düzeyine Göre Din Görevlilerinin Kadınların Sosyal Yaşamda Daha Sık Yer Almaları Konusunda Müziğin Etkin Bir Yol Olarak Görmelerine İlişkin Görüşleri

		Soru 14: Kadınların sosyal yaşamda daha sık yer almaları konusunda müziğin etkin bir yol olduğunu düşünüyor musunuz?										Toplam	
		Tamamen		Oldukça		Kısmen		Çok az		Hiç			
		f	%	f	%	f	%	f	%	f	%	f	%
Eğitim Durumu	Orta öğretim	1	5,5	2	11,1	7	38,8	3	16,6	5	27,7	18	100
	Yüksek okul	3	2,4	19	15,2	42	33,6	29	23,2	32	25,6	125	100
	Lisans	5	7,9	12	19	16	25,3	15	23,8	15	23,8	63	100
	Y.Lisans ve +	0	0	1	33,3	1	33,3	0	0	1	33,3	3	100
Toplam		9	4,3	34	16,2	66	31,5	47	22,4	53	25,3	209	100

Tablo 62’de “Kadınların sosyal yaşamda daha sık yer almaları konusunda müziğin etkin bir yol olduğunu düşünüyor musunuz?” sorusundan elde edilen verilere bakıldığında, yanıtların kısmen seçeneğinde yoğunlaştığı, din görevlilerinin eğitim durumlarının kadınların sosyal yaşamda daha sık yer almalarında müziğin etkin bir yol olduğu düşüncesine etki etmediği anlaşılmıştır. Buradan eğitim durumu ne olursa olsun din görevlilerinin kadınların sosyal yaşamda daha sık yer almaları konusunda müziğin etkin bir yol olduğunu pek düşünmedikleri söylenebilir. Buradan din görevlilerinin kadınların sosyal yaşamda yer almaları konusunda müziğin tek başına etkin bir rol üstlenmediğini düşündükleri görülebilmektedir. Yapılan ki kare analizi sonucuna göre din görevlilerinin DTM’ne önem veren cemaatlerin dini

duyguları pekiştirmede müziği bir araç olarak gördüklerini düşünmelerine ilişkin görüşleriyle eğitim düzeyi arasında istatistiki açıdan anlamlı bir ilişki görülmemektedir ($p=0,869>0,05$).

Tablo 63. Eğitim Düzeyine Göre Din Görevlilerinin Türk Kültürü ve Arap Kültürünün Kadın Kimliği Konusunda Farklılıklar Taşıdığına İlişkin Görüşleri

		Soru 15: Türk kültürü ve Arap kültürünün kadın kimliği konusunda farklılıklar taşıdığını düşünüyor musunuz?										Toplam	
		Tamamen		Oldukça		Kısmen		Çok az		Hiç			
		f	%	f	%	f	%	f	%	f	%	f	%
Eğitim Durumu	Orta öğretim	1	5,5	6	33,3	5	27,7	3	16,6	3	16,6	18	100
	Yüksek okul	26	20,8	39	31,2	34	27,2	15	12	11	8,8	125	100
	Lisans	19	30,1	18	28,5	14	22,2	9	14,2	3	4,7	63	100
	Y.Lisans ve +	1	33,3	1	33,3	1	33,3	0	0	0	0	3	100
Toplam		47	22,4	64	30,6	54	25,8	27	12,9	17	8,1	209	100

Tablo 63 incelendiğinde, din görevlilerinin Türk kültürü ve Arap kültürünün kadın kimliği konusunda farklılıklar taşıdığı konusunda oldukça ve tamamen seçeneklerine doğru bir eğilimin olduğu göze çarpmaktadır. Özellikle eğitim durumunun da etkili olduğunun dikkati çektiği görüşlerde ortaöğretim mezunları en çok % 33,3 oranında oldukça, yüksekokul mezunları en çok % 31,2 oranında oldukça, lisans mezunları en çok % 30,1 tamamen ve lisansüstü mezunları % 33,3 oldukça, % 33,3 tamamen seçeneklerini tercih etmişlerdir. Buna göre din görevlilerinin eğitim durumları yükseldikçe, Türk kültürü ve Arap kültürünün kadın kimliği konusunda daha fazla farklılıklar taşıdığını düşündükleri anlaşılmıştır. Bu durum din görevlilerinin eğitim aldıkça iki kültür arasındaki farklılıkları daha iyi gözlemleyebildikleri ile açıklanabilir. Yapılan ki kare analizi sonucuna göre din görevlilerinin Türk kültürü ve Arap kültürünün kadın kimliği konusunda farklılıklar taşıdığına ilişkin görüşleriyle eğitim düzeyi arasında istatistiki açıdan anlamlı bir

ilişki görülmemektedir ($p=0,747>0,05$). Araştırmada yapılan LSD testleri sonucunda da; varyans analizinde ulaşılan anlamlı farklılığın ortaöğretim ve lisans eğitim gruplarından kaynaklandığı anlaşılmaktadır (bkz. Tablo 10).

Tablo 64. Eğitim Düzeyine Göre Din Görevlilerinin Türk-İslam Kültüründeki Kadın Kimliğinin Müzik Sanatı İle Daha İç İçe Olduğuna İlişkin Görüşleri

		Soru 16: Türk-İslam kültüründeki kadın kimliğinin müzik sanatı ile daha iç içe olduğunu düşünüyor musunuz?										Toplam	
		Tamamen		Oldukça		Kısmen		Çok az		Hiç			
		f	%	f	%	f	%	f	%	f	%	f	%
Eğitim Durumu	Orta öğretim	1	5,5	5	27,7	2	11,1	6	33,3	4	22,2	18	100
	Yüksek okul	5	4	14	11,2	31	24,8	46	36,8	29	23,2	125	100
	Lisans	4	6,3	8	12,6	18	28,5	19	30,1	14	22,2	63	100
	Y.Lisans ve +	1	33,3	1	33,3	1	33,3	0	0	0	0	3	100
Toplam		11	5,2	28	13,3	52	24,8	71	33,9	47	22,4	209	100

Tablo 64'te "Türk-İslam kültüründeki kadın kimliğinin müzik sanatı ile daha iç içe olduğunu düşünüyor musunuz?" sorusuna verilen cevaplara bakıldığında, eğitim durumunun çok belirgin olmamakla birlikte etkili olduğu görülmüştür. Eğitim düzeyi burada yine yüksekliği oranında kadın kimliğine karşı olumlu bir yaklaşımı sergilemektedir. Lisansüstü mezunları % 33,3 oranında oldukça ve % 33,3 oranında tamamen Türk-İslam kültüründeki kadın kimliğinin müzik sanatı ile daha iç içe olduğunu düşünüyorken, lisans mezunlarının % 30,1'i, yüksek okul mezunlarının % 36,8'i ve ortaöğretim mezunlarının % 33,3'ü çok az oranda kadın kimliğinin müzik sanatı ile daha iç içe olduğunu belirtmektedir. Yapılan ki kare analizi sonucuna göre din görevlilerinin Türk-İslam kültüründeki kadın kimliğinin müzik sanatı ile daha iç içe olduğuna ilişkin görüşleriyle eğitim düzeyi arasında istatistiki açıdan anlamlı bir ilişki görülmemektedir ($p=0,351>0,05$). Araştırmada yapılan çoklu karşılaştırma testlerinden LSD testlerinde, varyans analizinde ortaya çıkan farklılığın, ortaöğretim-

lisans, ortaöğretim-yüksek lisans ve üzeri ve lisans-yüksek lisans ve üzeri eğitim grubundan kaynaklandığı tespit edilmiştir (bkz. Tablo 10).

Tablo 65. Eğitim Düzeyine Göre Din Görevlilerinin Arap-İslam Kültüründeki Kadın Kimliğinin Müzik Sanatı ile Daha İç İçe Olduğuna İlişkin Görüşleri

		Soru 17: Arap-İslam kültüründeki kadın kimliğinin müzik sanatı ile daha iç içe olduğunu düşünüyor musunuz?										Toplam	
		Tamamen		Oldukça		Kısmen		Çok az		Hiç			
		f	%	f	%	f	%	f	%	f	%	f	%
Eğitim Durumu	Orta öğretim	1	5,5	1	5,5	5	27,7	6	33,3	5	27,7	18	100
	Yüksek okul	2	1,6	12	9,6	35	28	38	30,4	38	30,4	125	100
	Lisans	3	4,7	4	6,3	13	20,6	19	30,1	24	38	63	100
	Y.Lisans ve +	0	0	1	33,3	0	0	2	66,6	0	0	3	100
Toplam		6	2,8	18	8,6	53	25,3	65	31,1	67	32	209	100

Tablo 65 incelendiğinde, din görevlilerinin, “Arap-İslam kültüründeki kadın kimliğinin müzik sanatı ile daha iç içe olduğunu düşünüyor musunuz?” sorusu karşısında belirgin bir biçimde daha olumsuz bir yaklaşımı tercih ettikleri ve bu olumsuz yaklaşımda eğitim durumlarının bir etkisinin olmadığı açıkça görülmektedir. Bu durum Arap-İslam kültüründeki kadın kimliğinin müzik sanatı ile iç içe olmak konusunda Türk kadınından daha olumsuz bir durumda olduğu işaretini vermektedir. Yapılan ki kare analizi sonucuna göre din görevlilerinin Arap-İslam kültüründeki kadın kimliğinin müzik sanatı ile daha iç içe olduğuna ilişkin görüşleriyle eğitim düzeyi arasında istatistiki açıdan anlamlı bir ilişki görülmemektedir ($p=0,639>0,05$).

Tablo 66. Eğitim Düzeyine Göre Din Görevlilerinin Kadınların Müzikle İlgilenmelerini Önemli Bir Zaman Kaybı Olarak Görmelerine İlişkin Görüşleri

		Soru 18: Kadınların müzikle ilgilenmelerini önemli bir zaman kaybı olarak görüyor musunuz?										Toplam	
		Tamamen		Oldukça		Kısmen		Çok az		Hiç			
		f	%	f	%	f	%	f	%	f	%	f	%
Eğitim Durumu	Orta öğretim	2	11,1	3	16,6	4	22,2	5	27,7	4	22,2	18	100
	Yüksek okul	18	14,4	11	8,8	25	20	39	31,2	32	25,6	125	100
	Lisans	10	15,8	8	12,6	18	28,5	14	22,2	13	20,6	63	100
	Y.Lisans ve +	1	33,3	0	0	1	33,3	1	33,3	0	0	3	100
Toplam		31	14,8	22	10,5	48	22,9	59	28,2	49	23,4	209	100

Tablo 66’da, “Kadınların müzikle ilgilenmelerini önemli bir zaman kaybı olarak görüyor musunuz?” sorusuna verdikleri cevaplar dikkate alındığında, din görevlilerinin zaten büyük çoğunluğunun kısmen ya da çok az oranda zaman kaybı olarak gördükleri, hiç zaman kaybı olarak görmeyenlerin oranının da az olmadığı, bununla birlikte lisansüstü eğitim mezunu bir din görevlisi de dâhil olmak üzere tamamen zaman kaybı olarak görenlerin de olduğu göze çarpmıştır. Burada eğitim durumunun kadınların müzikle ilgilenmelerini önemli bir zaman kaybı olarak görmelerinde ters bir ilişki olduğu kanısı uyanmış olmakla birlikte bu eğilimin dikkate değer olmaktan uzak bir ilişki biçiminde görülmesi gerektiği düşünülmektedir. Çünkü lisansüstü mezunlarının sayısının burada yeterli bir veri sunmadığı, lisans mezunlarının yanıtlarının birbirine yakın değerlerde dağıldığı görülmektedir. Yüksekokul ve ortaöğretim mezunlarının yanıtlarında ise daha kesin yargılara götürecek sonuçlar gözlenmektedir. Din görevlilerinin kötü alışkanlıklar yerine müziğin tercih edilmesini daha iyi buldukları ve vurguladıkları da açık uçlu sorularda desteklenen bir bulgudur. Din görevlilerinin, eğitim seviyesine bakılmaksızın kadınların aile içindeki ve toplumdaki bireysel sorumluluklarına dayanarak kadınların müzikle ilgilenmesini bir uğraş olarak görmemeleri bir etken

olarak düşünülebilir. Yapılan ki kare analizi sonucuna göre din görevlilerinin kadınların müzikle ilgilenmelerini önemli bir zaman kaybı olarak görmelerine ilişkin görüşleriyle eğitim düzeyi arasında istatistiki açıdan anlamlı bir ilişki görülmemektedir ($p=0,894>0,05$).

Tablo 67. Eğitim Düzeyine Göre Din Görevlilerinin Müzik Alanında Kadınların Etkin Bir Rol Üstlenmesi Gerektiğine İlişkin Görüşleri

		Soru 19: Müzik alanında kadınların etkin bir rol üstlenmesi gerektiğini düşünüyor musunuz?										Toplam	
		Tamamen		Oldukça		Kısmen		Çok az		Hiç			
		f	%	f	%	f	%	f	%	f	%	f	%
Eğitim Durumu	Orta öğretim	2	11,1	2	11,1	7	38,8	1	5,5	6	33,3	18	100
	Yüksek okul	8	6,4	7	5,6	38	30,4	34	27,2	38	30,4	125	100
	Lisans	6	9,5	4	6,3	14	22,2	20	31,7	19	30,1	63	100
	Y.Lisans ve +	0	0	2	66,6	0	0	0	0	1	33,3	3	100
Toplam		16	7,6	15	7,1	59	28,2	55	26,3	64	30,6	209	100

Tablo 67’de “Müzik alanında kadınların etkin bir rol üstlenmesi gerektiğini düşünüyor musunuz?” sorusundan elde edilen verilere bakıldığında, din görevlilerinin kısmen, çok az ve hiç seçeneklerine doğru olumsuz bir yaklaşıma sahip oldukları gözlenmektedir. Lisansüstü eğitim düzeyinde anlamlı bir fark ve olumlu bir yaklaşım benimsenmiş olmakla birlikte, diğer eğitim düzeylerinin burada ortaya konan görüşleri etkileyen bir role sahip olmadığı anlaşılmaktadır. Buradan, kadınların müzik alanında etkin bir rol üstlenmeleri gerektiği konusunda din görevlilerinin eğitim durumlarının etkili olmadığı söylenebilir. Tablo 66 da din görevlilerinin bu görüşlerini destekler niteliktedir. Yapılan ki kare analizi sonucuna göre din görevlilerinin müzik alanında kadınların etkin bir rol üstlenmesi gerektiğine ilişkin görüşleriyle eğitim düzeyi arasında istatistiki açıdan anlamlı bir ilişki görülmektedir ($p=0,021<0,05$).

5.4. DÖRDÜNCÜALT PROBLEME İLİŞKİN BULGULAR VE YORUM

Din görevlilerinin müzik eğitimi almaları Dini Türk Müziğinde kadının rolüne ilişkin görüşlerini etkilemekte midir?

Bu alt probleme ilişkin bulgular, din görevlilerinin müzik eğitimi alma durumlarıyla ilişkilendirilmiş ve hesaplanan sayı ve yüzdelerle oluşturulan izleyen tablolarda yorumlanmıştır. Tablolardaki ‘Evet’ seçeneği müzik eğitimi almış veya almakta olan din görevlilerini, ‘Hayır’ seçeneği ise müzik eğitimi almamış din görevlilerini temsil etmektedir.

Tablo 68. Müzik Eğitimi Almalarına Göre Din Görevlilerinin DTM’de Kadın Sanatçı Sayısını Yeterli Bulmalarına İlişkin Görüşleri

		Soru 1: Dini Türk Müziğinde yer alan kadın sanatçı sayısını yeterli buluyor musunuz?										Toplam	
		Tamamen		Oldukça		Kısmen		Çok az		Hiç			
		f	%	f	%	f	%	f	%	f	%	f	%
Müzik Eğitim Durumu	Evet	8	18,1	1	2,2	15	34	19	43,1	1	2,2	44	100
	Hayır	31	18,7	24	14,5	51	30,9	48	29,0	11	6,6	165	100
Toplam		39	18,6	25	11,9	66	31,5	67	32,0	12	5,7	209	100

Tablo 68’de “Dini Türk Müziğinde yer alan kadın sanatçı sayısını yeterli buluyor musunuz?” sorusuna verilen yanıtlara bakıldığında, müzik eğitimi aldığını belirten din görevlilerinin % 43,1 oranında çok az yeterli bulduklarını belirttikleri, kısmen ve çok az seçenekleriyle olumsuz bir eğilimi yansıttıkları görülmüş; müzik eğitim almadığını belirten din görevlilerinin görüşlerinin dağınık olduğu ve yaklaşık aynı oranlarda bir dağılımı sergilemekle birlikte yine de olumsuz bir yaklaşım içerisinde kadın sanatçı sayısını kısmen ve çok az yeterli bulduklarını belirttikleri görülmüştür. Müzik eğitimi aldığını belirten din görevlilerinin görüşleri daha açık bir görüş ortaya koymaktadır. Müzik eğitimi alan din görevlilerinin % 79,3’ünün Dini Türk Müziğinde yer alan kadın sanatçı sayısını kısmen, çok az ve hiç yeterli bulmadıklarını belirttikleri ve bu alanda kadın sanatçı sayısının artırılması gerektiği

düşüncesinde oldukları göz önünde bulundurulursa müzik eğitimi almanın bu konuda çok önemli olduğunu söylemek mümkündür. Burada sanat sanat içindir felsefesi temel olarak alınabilir. Bu doğrultuda müzik eğitimi almış insanların genel değerlendirmelerine direkt olarak sanatsal açıdan yaklaşımları olağandır. Müzik eğitimi alındığında müziğe ilişkin önyargıların ortadan kalktığı söylenebilir. Sanatsal toplumla iletişim kurulduğu zaman yapılan çalışmaların sanat odaklı olduğu kabul edilmiş olup önyargılardan uzaklaşma çabalarına gidildiği söylenebilir. Yapılan ki kare analizi sonucuna göre din görevlilerinin DTM’de kadın sanatçı sayısını yeterli bulmalarına ilişkin görüşleriyle müzik eğitimi almaları arasında istatistiki açıdan anlamlı bir ilişki görülmektedir ($p=0,099<0,10$).

Tablo 69. Müzik Eğitimi Almalarına Göre Din Görevlilerinin DTM’de Yer Alan Kadınların Teşvik Edilmesinin DTM’nin Gelişmesine Katkı Sağlayacağına İlişkin Görüşleri

		Soru 2: Dini Türk Müziğinde yer alan kadınların teşvik edilmesinin Dini Türk Müziğinin gelişmesine katkı sağlayacağını düşünüyor musunuz?										Toplam	
		Tamamen		Oldukça		Kısmen		Çok az		Hiç			
		f	%	f	%	f	%	f	%	f	%	f	%
Müzik Eğitim Durumu	Evet	3	6,8	13	29,5	13	29,5	7	15,9	8	18,1	44	100
	Hayır	17	10,3	37	22,4	41	24,8	26	15,7	44	26,6	165	100
Toplam		20	9,5	50	23,9	54	25,8	33	15,7	52	24,8	209	100

Tablo 69’da “Dini Türk Müziğinde yer alan kadınların teşvik edilmesinin Dini Türk Müziğinin gelişmesine katkı sağlayacağını düşünüyor musunuz?” sorusuna verilen cevaplara bakıldığında, müzik eğitimi aldığını belirten din görevlilerinin cevaplarının oldukça % 29,5 ve kısmen % 29,5 seçeneklerinde yoğunlaştığı; müzik eğitimi almadığını belirtenlerin görüşlerinin kısmen % 24,8 ve hiç % 26,6 seçeneklerinde yoğunlaştığı görülmektedir. Buradan müzik eğitimi alan din görevlilerinin dini Türk müziğinde yer alan kadınların teşvik edilmelerinin dini Türk müziğinin gelişmesine katkı sağlayacağı yönünde daha olumlu bir görüş içerisinde oldukları, müzik eğitimi almayan din görevlilerinin ise daha olumsuz bir

görüş içerisinde oldukları sonucuna ulaşılmıştır. Yapılan ki kare analizi sonucuna göre din görevlilerinin DTM’de yer alan kadınların teşvik edilmesinin DTM’nin gelişmesine katkı sağlayacağına ilişkin görüşleriyle müzik eğitimi almaları arasında istatistiki açıdan anlamlı bir ilişki görülmemektedir ($p=0,648>0,05$).

Tablo 70. Müzik Eğitimi Almalarına Göre Din Görevlilerinin Kadınların DTM’de Yer Almasının Türk Kültür ve Sanatının Gelişmesine Katkı Sağlayacağına İlişkin Görüşleri

		Soru 3: Kadınların Dini Türk Müziğinde yer almasının Türk kültür ve sanatının gelişmesine katkı sağlayacağını düşünüyor musunuz?										Toplam	
		Tamamen		Oldukça		Kısmen		Çok az		Hiç			
		f	%	f	%	f	%	f	%	f	%	f	%
Müzik Eğitim Durumu	Evet	11	25,0	8	18,1	15	34,0	7	15,9	3	6,8	44	100
	Hayır	23	13,9	32	19,3	40	24,2	39	23,6	31	18,7	165	100
Toplam		34	16,2	40	19,1	55	26,3	46	22,0	34	16,2	209	100

Tablo 70 incelendiğinde, “Kadınların Dini Türk Müziğinde yer almasının Türk kültür ve sanatının gelişmesine katkı sağlayacağını düşünüyor musunuz?” sorusuna verilen cevaplar, müzik eğitimi almadığını belirten din görevlilerinin kadınların dini Türk müziğinde yer almasının Türk kültür ve sanatının gelişmesine katkı sağlaması konusunda daha olumsuz bir görüş ortaya koyduklarını, müzik eğitimi alan din görevlilerinin ise daha olumlu yönde bir görüş ortaya koyduklarını açıkça göstermektedir. Buradan müzik eğitimi almanın din görevlilerinin müziğe yönelik yaklaşım ve görüşlerini etkilediği anlaşılmaktadır. Müzik eğitimi alan din görevlilerinin kadınların DTM’de yer almasının Türk kültür ve sanatının gelişmesine katkı sağlayacağını % 77,1 oranında tamamen, oldukça ve kısmen düşünmeleri sanat ortamlarında daha çok yer almalarından kaynaklandığı düşünülebilir. Çünkü bu ortamlarda yapılan işin sanat odaklı olduğunu görmeleri bu görüşlerinde önemlidir. Müzik eğitimi almayan din görevlilerinin kadınların DTM’de yer almasının Türk kültür ve sanatının gelişmesine katkı sağlayacağını % 57,4 oranında tamamen, oldukça ve kısmen düşünmeleri şahsi fikirleri doğrultusunda kadının müzikte yer almasının uygun olmayacağını düşünmelerinden kaynaklandığı söylenebilir. Yapılan

ki kare analizi sonucuna göre din görevlilerinin kadınların DTM’de yer almasının Türk kültür ve sanatının gelişmesine katkı sağlayacağına ilişkin görüşleriyle müzik eğitimi almaları arasında istatistiki açıdan anlamlı bir ilişki görülmektedir ($p=0,095<0,10$).

Tablo 71. Müzik Eğitimi Almalarına Göre Din Görevlilerinin Müzikle İlgilenen Kadınları Teşvik Amacıyla DTM Korolarının Kurulmasına İlişkin Görüşleri

		Soru 4: Müzikle ilgilenen kadınları teşvik amacıyla Dini Türk Müziği korolarının kurulmasını olumlu karşılıyor musunuz?										Toplam	
		Tamamen		Oldukça		Kısmen		Çok az		Hiç			
		f	%	f	%	f	%	f	%	f	%	f	%
Müzik Eğitim Durumu	Evet	10	22,7	10	22,7	12	27,2	5	11,3	7	15,9	44	100
	Hayır	27	16,3	26	15,7	45	27,2	20	12,1	47	28,4	165	100
Toplam		37	17,7	36	17,2	57	27,2	25	11,9	54	25,8	209	100

Tablo 71 incelendiğinde; din görevlilerinden müzik eğitimi alanların, müzikle ilgilenen kadınları teşvik amacıyla Dini Türk Müziği korolarının kurulmasını % 22,7 oranında tamamen, % 22,7 oranında oldukça, % 27,2 oranında kısmen olumlu karşıladıklarını belirttikleri görülmüş; müzik eğitimi almayan din görevlilerinin daha olumsuz bir yaklaşım sergiledikleri fark edilmiştir. Müzik eğitimi aldığını belirtenlerin görüşleri daha net bir yaklaşımı ortaya koymaktadır. Müzik eğitimi almadığını belirten din görevlilerinin cevapları % 27,2 ile kısmen ve % 28,4 ile hiç seçeneklerinde yoğunlaşmıştır. Yapılan ki kare analizi sonucuna göre din görevlilerinin müzikle ilgilenen kadınları teşvik amacıyla DTM korolarının kurulmasına ilişkin görüşleriyle müzik eğitimi almaları arasında istatistiki açıdan anlamlı bir ilişki görülmemektedir ($p=0,417>0,05$).

Tablo 72. Müzik Eğitimi Almalarına Göre Din Görevlilerinin Müzikle İlgilenen Kadınların Dini Müzik Yapan Kadın Korolarında Görev Almasını İslami Açıdan Uygun Bulmalarına İlişkin Görüşleri

		Soru 5: Müzikle ilgilenen kadınların dini müzik yapan kadın korolarında görev almasını İslami açıdan uygun buluyor musunuz?										Toplam	
		Tamamen		Oldukça		Kısmen		Çok az		Hiç			
		f	%	f	%	f	%	f	%	f	%	f	%
Müzik Eğitim Durumu	Evet	7	15,9	6	13,6	15	34,0	5	11,3	11	25,0	44	100
	Hayır	11	6,6	8	4,8	43	26,0	31	18,7	72	43,6	165	100
Toplam		18	8,6	14	6,6	58	27,7	36	17,2	83	39,7	209	100

Tablo 72 incelendiğinde; “Müzikle ilgilenen kadınların dini müzik yapan kadın korolarında görev almasını İslami açıdan uygun buluyor musunuz?” sorusuna verilen cevaplardan, müzik eğitimi aldığını belirten din görevlileri % 70,3 (kısmen, çok az ve hiç) oranında müzikle ilgilenen kadınların dini müzik yapan kadın korolarında yer almasını uygun bulmazken, müzik eğitimi almayan din görevlilerinin % 88,3 (kısmen, çok az ve hiç) oranında uygun bulmadıkları anlaşılmaktadır. Genel anlamda müzik eğitimi alsın veya almasın din görevlilerinin önemli bir çoğunluğunun müzikle ilgilenen kadınların kadın korolarında yer almasını İslami açıdan uygun bulmadıkları görülmektedir. Müzik eğitimi alan ve almayan din görevlilerinin konuya İslami açıdan bakışlarındaki % 18 oranındaki fark yine de müzik eğitimi almanın müziğe karşı önyargının kırıldığının bir göstergesi olarak karşımıza çıkmaktadır. Ya da % 18 oranındaki bu fark müzik eğitimi alan din görevlilerinin kadınların sadece kadın korolarında yer almasına ilişkin gösterdikleri hoşgörü olarak da algılanabilir. Yapılan ki kare analizi sonucuna göre din görevlilerinin müzikle ilgilenen kadınların dini müzik yapan kadın korolarında görev almasını İslami açıdan uygun bulmalarına ilişkin görüşleriyle müzik eğitimi almaları arasında istatistiki açıdan anlamlı bir ilişki görülmektedir ($p=0,015<0,05$).

Tablo 73. Müzik Eğitimi Almalarına Göre Din Görevlilerinin Müzikle İlgilenen Kadınların Karma Korolarda Görev Almasını İslami Açıdan Uygun Bulmalarına İlişkin Görüşleri

		Soru 6: Müzikle ilgilenen kadınların karma korolarda görev almasını İslami açıdan uygun buluyor musunuz?										Toplam	
		Tamamen		Oldukça		Kısmen		Çok az		Hiç			
		f	%	f	%	f	%	f	%	f	%	f	%
Müzik Eğitim Durumu	Evet	0	0	5	11,3	7	15,9	6	13,6	26	59,0	44	100
	Hayır	1	0,6	5	3,0	19	11,5	16	9,6	124	75,1	165	100
Toplam		1	0,4	10	4,7	26	12,4	22	1,0	150	71,7	209	100

Tablo 73 incelendiğinde; din görevlilerinden müzik eğitimi aldıklarını belirtenler, “Müzikle ilgilenen kadınların karma korolarda görev almasını İslami açıdan uygun buluyor musunuz?” sorusunu % 59,0 oranında hiç uygun bulmadığını belirtmiş, genellikle olumsuz yönde bir eğilim olduğu görülmüştür. Müzik eğitimi almadığını belirten din görevlileri açısından da durum farklı değildir ve daha büyük bir oranla % 75,1 hiç uygun bulmadıklarını belirtmişlerdir. Buna göre müzik eğitimi alan ve almayan din görevlileri, müzikle ilgilenen kadınların karma korolarda görev almasını İslami açıdan uygun bulmadıklarını açık bir şekilde belirtmişlerdir. Yapılan ki kare analizi sonucuna göre din görevlilerinin müzikle ilgilenen kadınların karma korolarda görev almasını İslami açıdan uygun bulmalarına ilişkin görüşleriyle müzik eğitimi almaları arasında istatistiki açıdan anlamlı bir ilişki görülmemektedir ($p=0,107>0,05$).

Tablo 74. Müzik Eğitimi Almalarına Göre Din Görevlilerinin Müzikle İlgilenen Kadınların Korolarda ve Dini Müzik Yapan Topluluklarda Görev Almasını Şahsi Fikirleri Doğrultusunda Uygun Bulmalarına İlişkin Görüşleri

		Soru 7: Müzikle ilgilenen kadınların korolarda ve dini müzik yapan topluluklarda görev almasını şahsi fikirleriniz doğrultusunda uygun buluyor musunuz?										Toplam	
		Tamamen		Oldukça		Kısmen		Çok az		Hiç			
		f	%	f	%	f	%	f	%	f	%	f	%
Müzik Eğitim Durumu	Evet	3	6,8	7	15,9	10	22,7	9	20,4	15	34,0	44	100
	Hayır	2	1,2	11	6,6	37	22,4	33	20	82	49,6	165	100
Toplam		5	2,3	18	8,6	47	22,4	42	20,9	97	46,4	209	100

Tablo 74’te “Müzikle ilgilenen kadınların korolarda ve dini müzik yapan topluluklarda görev almasını şahsi fikirleriniz doğrultusunda uygun buluyor musunuz?” sorusuna verilen cevaplara bakıldığında, müzik eğitimi aldığını belirten din görevlilerinin % 34,0 oranında hiç seçeneğinde yoğunlaştıkları, % 20,4 çok az ve % 22,7 kısmen kendi şahsi fikirleri çerçevesinde uygun buldukları anlaşılmıştır. Müzik eğitimi almadığını belirten din görevlilerinin şahsi fikirleri de olumsuz yönde bir eğilimi ortaya koymaktadır ve % 49,6 oranında hiç, % 20,0 oranında çok az ve % 22,4 oranında kısmen uygun buldukları görüşünü ortaya koymaktadır. Müzik eğitimi alan ve almayan din görevlilerinin konuya ilişkin tamamen olumsuz görüşlerindeki yani hiç seçeneğindeki oranların arasındaki % 15,6’lık fark kısmen de olsa kadının korolarda yer almasına hoşgörülle yaklaşımda müziğin, din görevlilerinin şahsi görüşlerine olan etkisini ortaya koymaktadır. Yapılan ki kare analizi sonucuna göre din görevlilerinin müzikle ilgilenen kadınların korolarda ve dini müzik yapan topluluklarda görev almasını şahsi fikirleri doğrultusunda uygun bulmalarına ilişkin görüşleriyle müzik eğitimi almaları arasında istatistiki açıdan anlamlı bir ilişki görülmektedir ($p=0,043<0,05$).

Tablo 75. Müzik Eğitimi Almalarına Göre Din Görevlilerinin Türk-İslam Kültüründe Kadına Verilen Değerin Dönem Dönem Değiştiğine İlişkin Görüşleri

		Soru 8: Türk-İslam kültüründe kadına verilen değer dönem dönem değiştiğini düşünüyor musunuz?										Toplam	
		Tamamen		Oldukça		Kısmen		Çok az		Hiç			
		f	%	f	%	f	%	f	%	f	%	f	%
Müzik Eğitim Durumu	Evet	10	22,7	13	29,5	8	18,1	6	13,6	7	15,9	44	100
	Hayır	22	13,3	41	24,8	51	30,9	33	20	18	10,9	165	100
Toplam		32	15,3	54	25,8	59	28,2	39	18,6	25	11,9	209	100

Tablo 75'te "Türk-İslam kültüründe kadına verilen değer dönem dönem değiştiğini düşünüyor musunuz?" sorusuna verilen cevaplar, müzik eğitimi alma durumunun din görevlilerinin görüşlerinde bir etkiye sahip olmadığını ortaya koymaktadır. Yapılan ki kare analizi sonucuna göre din görevlilerinin Türk-İslam kültüründe kadına verilen değer dönem dönem değiştiğine ilişkin görüşleriyle müzik eğitimi almaları arasında istatistiki açıdan anlamlı bir ilişki görülmemektedir ($p=0,217>0,05$).

Tablo 76. Müzik Eğitimi Almalarına Göre Din Görevlilerinin Türk-İslam Kültüründe Kadının Değerinin Arttığı Dönemlerde Müzikal Çalışmalarının Da Arttığına İlişkin Görüşleri

		Soru 9: Türk-İslam kültüründe kadının değerinin arttığı dönemlerde müzikal çalışmalarının da arttığını düşünüyor musunuz?										Toplam	
		Tamamen		Oldukça		Kısmen		Çok az		Hiç			
		f	%	f	%	f	%	f	%	f	%	f	%
Müzik Eğitim Durumu	Evet	6	13,6	13	29,5	14	31,8	6	13,6	5	11,3	44	100
	Hayır	5	3,0	27	16,3	39	23,6	47	28,4	47	28,4	165	100
Toplam		11	5,2	40	19,1	53	25,3	53	25,3	52	24,8	209	100

Tablo 76’da “Türk-İslam kültüründe kadının değerinin arttığı dönemlerde müzikal çalışmalarının da arttığını düşünüyor musunuz?” sorusundan elde edilen verilere göre; müzik eğitim aldığını belirten din görevlilerinin, Türk-İslam kültüründe kadının değerinin arttığı dönemlerde müzikal çalışmalarının da arttığını % 31,8 kısmen, % 29,5 oldukça ve % 13,6 tamamen düşünürken; müzik eğitimi almadığını belirten din görevlilerinin % 23,6 kısmen, % 28,4 çok az ve % 28,4 hiç seçeneklerinde yoğunlaştıkları görülmektedir. Buradan müzik eğitimi alan din görevlilerinin kadının değerinin arttığı dönemlerde müzikal çalışmalarının da arttığı yönünde daha olumlu bir görüş ortaya koydukları anlaşılmaktadır. Bir başka deyişle, müzik eğitimi alan din görevlileri, kadına verilen değerle müzikal çalışmalarda kadınların yer almaları arasında bir ilişki kurmaktadırlar ve buradan kadınların müzikle uğraşmalarının onlara verilen değeri arttırdığı gibi bir fikre ulaşılabileceği düşünülmektedir. Yapılan ki kare analizi sonucuna göre din görevlilerinin Türk-İslam kültüründe kadının değerinin arttığı dönemlerde müzikal çalışmalarının da arttığına ilişkin görüşleriyle müzik eğitimi almaları arasında istatistiki açıdan anlamlı bir ilişki görülmektedir (p=0,001<0,05).

Tablo 77. Müzik Eğitimi Almalarına Göre Din Görevlilerinin Din ve İnanç Alanında Müziğin Etkin Bir Rol Üstlenmesine İlişkin Görüşleri

		Soru 10: Din ve inanç alanında müziğin etkin bir rol üstlendiğini düşünüyor musunuz?										Toplam	
		Tamamen		Oldukça		Kısmen		Çok az		Hiç			
		f	%	f	%	f	%	f	%	f	%	f	%
Müzik Eğitim Durumu	Evet	13	29,5	15	34,0	15	34,0	1	2,2	0	0	44	100
	Hayır	26	15,7	36	21,8	51	30,9	19	11,5	33	20,0	165	100
Toplam		39	18,6	51	24,4	66	31,5	20	9,5	33	15,7	209	100

Tablo 77’de “Din ve inanç alanında müziğin etkin bir rol üstlendiğini düşünüyor musunuz?” sorusuna verilen cevaplara bakıldığında, müzik eğitimi alan din görevlilerinin kısmen % 34,0, oldukça % 34,0 ve tamamen % 29,5 seçeneklerinde yoğunlaştıkları ve toplamda (tamamen, oldukça, kısmen) % 97,5 oranında din ve inanç alanında müziğin etkin bir rol üstlendiğini düşündükleri

görülmektedir. Diğer yandan müzik eğitimi almayan din görevlilerinin görüşlerinin ise, % 30,9 ile kısmen seçeneğinde daha yüksek bir sonuç göstermekle birlikte dağınık ve birbirine yakın sonuçlar ortaya koyduğu görülmektedir. Burada müzik eğitimi alan din görevlilerinin belirgin bir şekilde daha olumlu bir görüş ortaya koymaları, müzik eğitimi almanın din görevlilerinin görüşleri üzerinde etkisinin olduğunun bir göstergesi olarak karşımıza çıkmaktadır. Yapılan ki kare analizi sonucuna göre din görevlilerinin din ve inanç alanında müziğin etkin bir rol üstlendiğine ilişkin görüşleriyle müzik eğitimi almaları arasında istatistiki açıdan anlamlı bir ilişki görülmektedir ($p=0,001<0,05$).

Tablo 78. Müzik Eğitimi Almalarına Göre Din Görevlilerinin DTM’de Kadının Yer Almasının İslam Dini İçerisinde Yer Alan Farklı Cemaatlerce Farklı Biçimde Ele Alındığına İlişkin Görüşleri

		Soru 11: Dini Türk Müziğinde kadının yer almasının İslam dini içerisinde yer alan farklı cemaatlerce farklı biçimde ele alındığını düşünüyor musunuz?										Toplam	
		Tamamen		Oldukça		Kısmen		Çok az		Hiç			
		f	%	f	%	f	%	f	%	f	%	f	%
Müzik Eğitim Durumu	Evet	7	15,9	10	22,7	11	25,0	11	25,0	5	11,3	44	100
	Hayır	20	12,1	38	23,0	41	24,8	34	20,6	32	19,3	165	100
Toplam		27	12,9	48	22,9	52	24,8	45	21,5	37	17,7	209	100

Tablo 78’de “Dini Türk Müziğinde kadının yer almasının İslam dini içerisinde yer alan farklı cemaatlerce farklı biçimde ele alındığını düşünüyor musunuz?” sorusuna verilen cevaplara bakıldığında müzik eğitimi alan din görevlilerinin % 38,6 oranında tamamen ve oldukça seçeneklerinde, müzik eğitimi almayanların ise % 35,1 tamamen ve oldukça seçeneklerinde yoğunlaştıkları görülmektedir. Müzik eğitimi alma durumunun görüşleri etkilemede bir rolünün olmadığı anlaşılmaktadır. Yapılan ki kare analizi sonucuna göre din görevlilerinin DTM’de kadının yer almasının İslam dini içerisinde yer alan farklı cemaatlerce farklı biçimde ele alındığına ilişkin görüşleriyle müzik eğitimi almaları arasında istatistiki açıdan anlamlı bir ilişki görülmemektedir ($p=0,742>0,05$).

Tablo 79. Müzik Eğitimi Almalarına Göre Din Görevlilerinin DTM'ne Önem Veren Cemaatlerin Dini Duyguları Pekiştirmede Müziği Bir Araç Olarak Görmelerine İlişkin Görüşleri

		Soru 12: Dini Türk Müziğine önem veren cemaatlerin dini duyguları pekiştirmede müziği bir araç olarak gördüklerini düşünüyor musunuz?										Toplam	
		Tamamen		Oldukça		Kısmen		Çok az		Hiç			
		f	%	f	%	f	%	f	%	f	%	f	%
Müzik Eğitim Durumu	Evet	5	11,3	14	31,8	12	27,2	8	18,1	5	11,3	44	100
	Hayır	15	9,0	39	23,6	48	29,0	27	16,3	36	21,8	165	100
Toplam		20	9,5	53	25,3	60	28,7	35	16,7	41	19,6	209	100

Tablo 79’da “Dini Türk Müziğine önem veren cemaatlerin dini duyguları pekiştirmede müziği bir araç olarak gördüklerini düşünüyor musunuz?” sorusuna verilen cevaplara bakıldığında, müzik eğitimi aldığını belirten din görevlilerinin % 31,8 oranında oldukça seçeneğinde yoğunlaştıkları görülmüş, müzik eğitimi almadığını belirten din görevlilerinin diğer seçeneklere göre daha çok % 29,0 kısmen seçeneğinde yoğunlaştıkları görülmektedir. Müzik eğitimi almanın din görevlilerinin dini Türk Müziğine önem veren cemaatlerin dini duyguları pekiştirmede müziği bir araç olarak gördüklerini düşünmelerinde etkili olmadığı fikrine ulaşılmıştır. Yapılan ki kare analizinde din görevlilerinin DTM’ne önem veren cemaatlerin dini duyguları pekiştirmede müziği bir araç olarak görmelerine ilişkin görüşleriyle müzik eğitimi almaları arasında istatistiki açıdan anlamlı bir ilişki görülmemektedir ($p=0,533>0,05$).

Tablo 80. Müzik Eğitimi Almalarına Göre Din Görevlilerinin Müziği Dini Duyguları Pekiştirmenin Yanı Sıra Toplumsal İlişkileri Güçlendirmede Kullanılması Gereken Bir Araç Olarak Görmelerine İlişkin Görüşleri

		Soru 13: Müziği dini duyguları pekiştirmenin yanı sıra toplumsal ilişkileri güçlendirmede kullanılması gereken bir araç olarak görüyor musunuz?										Toplam	
		Tamamen		Oldukça		Kısmen		Çok az		Hiç			
		f	%	f	%	f	%	f	%	f	%	f	%
Müzik Eğitim Durumu	Evet	18	40,9	16	36,3	6	13,6	1	2,2	3	6,8	44	100
	Hayır	19	11,5	43	26,0	45	27,2	33	20,0	25	15,1	165	100
Toplam		37	17,7	59	28,2	51	24,4	34	16,2	28	13,3	209	100

Tablo 80 incelendiğinde; “Müziği dini duyguları pekiştirmenin yanı sıra toplumsal ilişkileri güçlendirmede kullanılması gereken bir araç olarak görüyor musunuz?” sorusuna verilen cevaplarda din görevlilerinin müzik eğitimi alma durumlarına göre ele alındığında, müzik eğitimi aldığını belirten din görevlileriyle müzik eğitimi almadığını belirten din görevlilerinin görüşleri arasında belirgin bir fark göze çarpmaktadır. Müzik eğitimi aldığını belirten din görevlileri, müziği dini duyguları pekiştirmenin yanı sıra toplumsal ilişkileri güçlendirmede kullanılması gereken bir araç olarak gördüklerini % 40,9 oranında tamamen ve % 36,3 oranında oldukça seçeneğini tercih ederek belirtmişlerdir. Müzik eğitimi almadığını belirten din görevlilerinin dağılımında ise dikkate değer bir yoğunlaşmaya rastlanmadığından belirgin bir görüş ortaya koyduklarını söylemek oldukça güçtür ama tamamen ve oldukça seçeneklerinin toplam oranı % 37,5’tir. Müzik eğitimi alan din görevlileriyle müzik eğitimi almayan din görevlilerinin arasındaki bu % 39,7’lik oran farkı azımsanmayacak niteliktedir. Bu doğrultuda; müzikten dolayı toplumsal etkileşimde daha sık bulunan müzik eğitimi alan din görevlilerinin, müziğin dini duyguları pekiştirmenin yanı sıra toplumsal ilişkileri güçlendirmede kullanılması gereken bir araç olarak görmesi olağan bir durum olarak ortaya çıkmaktadır. Yapılan ki kare analizi sonucuna göre din görevlilerinin müziği dini duyguları pekiştirmenin yanı sıra toplumsal ilişkileri güçlendirmede bir araç olarak görmelerine ilişkin

görüşleriyle müzik eğitimi almaları arasında istatistiki açıdan anlamlı bir ilişki görülmektedir ($p=0,000<0,05$).

Tablo 81. Müzik Eğitimi Almalarına Göre Din Görevlilerinin Kadınların Sosyal Yaşamda Daha Sık Yer Almaları Konusunda Müziğin Etkin Bir Yol Olduğuna İlişkin Görüşleri

		Soru 14: Kadınların sosyal yaşamda daha sık yer almaları konusunda müziğin etkin bir yol olduğunu düşünüyor musunuz?										Toplam	
		Tamamen		Oldukça		Kısmen		Çok az		Hiç			
		f	%	f	%	f	%	f	%	f	%	f	%
Müzik Eğitim Durumu	Evet	3	6,8	9	20,4	20	45,4	3	6,8	9	20,4	44	100
	Hayır	6	3,6	25	15,1	46	27,8	44	26,6	44	26,6	165	100
Toplam		9	4,3	34	16,2	66	31,5	47	22,4	53	25,3	209	100

Tablo 81 incelendiğinde; müzik eğitimi aldığını belirten din görevlilerinin, kadınların sosyal yaşamda daha sık yer almaları konusunda müziğin etkin bir yol olduğu yönündeki görüşlerinin % 45,4 ile kısmen seçeneğinde yoğunlaştığı, diğer seçeneklerdeki belirgin bir yoğunlaşmanın göze çarpmadığı görülmüştür. Müzik eğitimi almadığını belirten din görevlilerinin ise belirgin bir seçenekte yoğunlaşmadıkları, müzik eğitimi almanın, kadınların sosyal yaşamda daha sık yer almaları konusunda müziğin etkin bir yol olduğu yönündeki görüşlerini belirgin bir şekilde etkilemediği sonucuna ulaşılmıştır. Yapılan ki kare analizi sonucuna göre din görevlilerinin kadınların sosyal yaşamda daha sık yer almaları konusunda müziğin etkin bir yol olduğuna ilişkin görüşleriyle müzik eğitimi almaları arasında istatistiki açıdan anlamlı bir ilişki görülmektedir ($p=0,022<0,05$).

Tablo 82. Müzik Eğitimi Almalarına Göre Din Görevlilerinin Türk Kültürü ve Arap Kültürünün Kadın Kimliği Konusunda Farklılıklar Taşıdığına İlişkin Görüşleri

		Soru 15: Türk kültürü ve Arap kültürünün kadın kimliği konusunda farklılıklar taşıdığını düşünüyor musunuz?										Toplam	
		Tamamen		Oldukça		Kısmen		Çok az		Hiç			
		f	%	f	%	f	%	f	%	f	%	f	%
Müzik Eğitim Durumu	Evet	12	27,2	16	36,3	12	27,2	1	2,2	3	6,8	44	100
	Hayır	35	21,2	48	29,0	42	25,4	26	15,7	14	8,4	165	100
Toplam		47	22,4	64	30,6	54	25,8	27	12,9	17	8,1	209	100

Tablo 82’de “Türk kültürü ve Arap kültürünün kadın kimliği konusunda farklılıklar taşıdığını düşünüyor musunuz?” sorusuna verilen cevaplara bakıldığında, müzik eğitimi alanların Türk ve Arap kültürlerinin kadın kimliği konusunda farklılıklar taşıdığını düşündükleri, müzik eğitimi almayan din görevlilerinin de aynı yönde eğilimleri olduğu görülmüştür. Burada din görevlilerinin genel olarak bir farklılık olduğu yönünde eğilim gösterdikleri anlaşılmakta, müzik eğitimi alanın bu görüşü belirgin bir şekilde etkilemediği ortaya çıkmaktadır. Bununla birlikte yine de müzik eğitimi alan din görevlileri bu konuda daha fazla farklılıklar taşıdığı görüşündedir. Yapılan ki kare analizi sonucuna göre din görevlilerinin Türk kültürü ve Arap kültürünün kadın kimliği konusunda farklılıklar taşıdığına ilişkin görüşleriyle müzik eğitimi almaları arasında istatistiki açıdan anlamlı bir ilişki görülmektedir ($p=0,183>0,05$).

Tablo 83. Müzik Eğitimi Almalarına Göre Din Görevlilerinin Türk-İslam Kültüründeki Kadın Kimliğinin Müzik Sanatı İle Daha İç İçe Olduğuna İlişkin Görüşleri

		Soru 16: Türk-İslam kültüründeki kadın kimliğinin müzik sanatı ile daha iç içe olduğunu düşünüyor musunuz?										Toplam	
		Tamamen		Oldukça		Kısmen		Çok az		Hiç			
		f	%	f	%	f	%	f	%	f	%	f	%
Müzik Eğitim Durumu	Evet	4	9,0	9	20,4	14	31,8	8	18,1	9	20,4	44	100
	Hayır	7	4,2	19	11,5	38	23,0	63	38,1	38	23,0	165	100
Toplam		11	5,2	28	13,3	52	24,8	71	33,9	47	22,4	209	100

Tablo 83 incelendiğinde; “Türk-İslam kültüründeki kadın kimliğinin müzik sanatı ile daha iç içe olduğunu düşünüyor musunuz?” sorusuna verilen cevaplardan, müzik eğitimi alan din görevlilerinin % 9’u tamamen, % 20,4’ü oldukça ve % 31,8’i kısmen Türk-İslam kültüründeki kadın kimliğinin müzik sanatı ile daha iç içe olduğunu düşündüklerini belirtmiştir. Müzik eğitimi almadığını belirten din görevlilerinin ise % 38,1 oranında çok az ve % 23,0 oranında hiç seçeneklerinde yoğunlaştıkları görülmüştür. Buradan müzik eğitimi almanın “Türk-İslam kültüründeki kadın kimliğinin müzik sanatı ile daha iç içe olduğunu düşünmeleri” konusunda din görevlilerini etkilemiş olduğu anlaşılmaktadır. Yapılan ki kare analizi sonucuna göre din görevlilerinin Türk-İslam kültüründeki kadın kimliğinin müzik sanatı ile daha iç içe olduğuna ilişkin görüşleriyle müzik eğitimi almaları arasında istatistiki açıdan anlamlı bir ilişki görülmektedir ($p=0,064<0,10$).

Tablo 84. Müzik Eğitimi Almalarına Göre Din Görevlilerinin Arap-İslam Kültüründeki Kadın Kimliğinin Müzik Sanatı İle Daha İç İçe Olduğuna İlişkin Görüşleri

		Soru 17: Arap-İslam kültüründeki kadın kimliğinin müzik sanatı ile daha iç içe olduğunu düşünüyor musunuz?										Toplam	
		Tamamen		Oldukça		Kısmen		Çok az		Hiç			
		f	%	f	%	f	%	f	%	f	%	f	%
Müzik Eğitim Durumu	Evet	1	2,2	4	9,0	11	25,0	13	29,5	15	34,9	44	100
	Hayır	5	3,0	14	8,4	42	25,4	52	31,5	52	31,5	165	100
Toplam		6	2,8	18	8,6	53	25,3	65	31,1	67	32,0	209	100

Tablo 84 incelendiğinde; gerek müzik eğitimi aldığını belirten din görevlilerinin, gerekse müzik eğitimi almadığını belirten din görevlilerinin, Arap-İslam kültüründeki kadın kimliğinin müzik sanatı ile daha iç içe olduğunu düşünmek konusunda olumsuz yönde görüş belirttikleri görülmüştür. Bununla birlikte müzik eğitimi aldığını belirtenlerin görüşleri daha fazla % 34,9 hiç seçeneğinde yoğunlaşmıştır. Yukarıdaki tablodan müzik eğitimi almanın din görevlilerinin konuya ilişkin görüşlerini etkilemediği anlaşılmaktadır. Yapılan ki kare analizi sonucuna göre din görevlilerinin Arap-İslam kültüründeki kadın kimliğinin müzik sanatı ile daha iç içe olduğuna ilişkin görüşleriyle müzik eğitimi almaları arasında istatistiki açıdan anlamlı bir ilişki görülmemektedir ($p=0,995>0,05$).

Tablo 85. Müzik Eğitimi Almalarına Göre Din Görevlilerinin Kadınların Müzikle İlgilenmelerini Önemli Bir Zaman Kaybı Olarak Görmelerine İlişkin Görüşleri

		Soru 18: Kadınların müzikle ilgilenmelerini önemli bir zaman kaybı olarak görüyor musunuz?										Toplam	
		Tamamen		Oldukça		Kısmen		Çok az		Hiç			
		f	%	f	%	f	%	f	%	f	%	f	%
Müzik Eğitim Durumu	Evet	3	6,8	3	6,8	8	18,1	14	31,8	16	36,3	44	100
	Hayır	28	16,9	19	11,5	40	24,2	45	27,2	33	20,0	165	100
Toplam		31	14,8	22	10,5	48	22,9	59	28,2	49	23,4	209	100

Tablo 85’te “Kadınların müzikle ilgilenmelerini önemli bir zaman kaybı olarak görüyor musunuz?” sorusuna verilen cevaplara bakıldığında, müzik eğitimi alanların % 31,8 çok az ve % 36,3 hiç seçeneklerinde yoğunlaştıkları, müzik eğitimi almayanların ise, % 27,2 çok az ve % 24,2 kısmen seçeneklerini tercih ettikleri görülmektedir. Yukarıdaki tablodan müzik eğitimi alan din görevlilerinin kadınların müzikle ilgilenmelerini bir zaman kaybı olarak görmedikleri açıkça anlaşılmaktadır ve müzik eğitimi almanın din görevlilerinin kadınların müzikle ilgilenmelerine olan bakış açılarını oldukça büyük oranda etkilediği söylenebilir. Bununla birlikte müzik eğitimi aldığı halde bunu kadınlar açısından bir zaman kaybı olarak gören din görevlileri de mevcuttur. Yapılan ki kare analizi sonucuna göre din görevlilerinin kadınların müzikle ilgilenmelerini önemli bir zaman kaybı olarak görmelerine ilişkin görüşleriyle müzik eğitimi almaları arasında istatistiki açıdan anlamlı bir ilişki görülmektedir ($p=0,095<0,10$).

Tablo 86. Müzik Eğitimi Almalarına Göre Din Görevlilerinin Müzik Alanında Kadınların Etkin Bir Rol Üstlenmesi Gerektiğine İlişkin Görüşleri

		Soru 19: Müzik alanında kadınların etkin bir rol üstlenmesi gerektiğini düşünüyor musunuz?										Toplam	
		Tamamen		Oldukça		Kısmen		Çok az		Hiç			
		f	%	f	%	f	%	f	%	f	%	f	%
Müzik Eğitimi Durumu	Evet	9	20,4	5	11,3	13	29,5	9	20,4	8	18,1	44	100
	Hayır	7	4,2	10	6,0	46	27,8	46	27,8	56	33,9	165	100
Toplam		16	7,6	15	7,1	59	28,2	55	26,3	64	30,6	209	100

Tablo 86’da “Müzik alanında kadınların etkin bir rol üstlenmesi gerektiğini düşünüyor musunuz?” sorusuna verilen cevaplara bakıldığında müzik eğitimi alan din görevlilerinin % 31,7 oranında (tamamen, oldukça), müzik eğitimi almayan din görevlilerinin % 10,2 oranında (tamamen, oldukça) olumlu görüş belirttikleri görülmektedir. Diğer yandan müzik eğitimi alan din görevlilerinin % 38,5 oranında (çok az, hiç), müzik eğitimi almayan din görevlilerinin % 61,7 oranında (çok az ve hiç) olumsuz görüş belirttikleri de yukarıdaki tabloda görülmektedir. Müzik eğitimi alan ve almayan din görevlilerinin olumsuz görüşlerindeki oran farkı % 23,2 olarak,

olumlu görüşleri arasındaki oran farkı % 21,5 olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu görüşler doğrultusunda genel olarak müzik eğitimi alan din görevlilerinin kadınların müzikte etkin rol üstlenmesi konusunda daha ılımlı olduğu fikri oluşmaktadır. Bu durumun da müzik sanatıyla yakından ilgilenen din görevlilerinin müziğe eğlence veya hobi olmasının dışında sanat olarak bakmasından kaynaklandığı düşünülebilir. Yapılan ki kare analizi sonucuna göre din görevlilerinin müzik alanında kadınların etkin bir rol üstlenmesi gerektiğine ilişkin görüşleriyle müzik eğitimi almaları arasında istatistiki açıdan anlamlı bir ilişki görülmektedir ($p=0,002<0,05$).

5.5. BEŞİNCİ ALT PROBLEME İLİŞKİN BULGULAR VE YORUM

Uzmanların Dini Türk Müziğinde kadının rolüne ilişkin görüşleri nelerdir?

Bu alt problemin yanıtlanmasında, araştırmada uygulanan anketten elde edilen verilere dayanarak, konuyla ilgili daha detaylı bilgilere ulaşılmaya çalışmak amacıyla, konunun uzmanları olarak görülen Afyonkarahisar İl Müftülüğü yöneticileri (Afyonkarahisar İl Müftüsü ve Afyonkarahisar İl Müftüsü Yardımcısı) ile görüşülme girişimlerinde bulunulmuş fakat görüşme talebi konuya sıcak bakmadıkları gerekçesiyle reddedilmiştir. Bu aşamadan sonra konuyla ilgili detaylı bilgi vermesi beklenen görüşmeye istekli 5 din görevlisiyle cinsiyet, yaş, eğitim durumu ve müzik eğitimi alma durumları göz önüne alınarak görüşme yapılmıştır. Görüşme yapılan uzmanların demografik özellikleri tablo 87’de belirtilmektedir:

Tablo 87. Görüşme Yapılan Uzmanların Demografik Özellikleri

	Cinsiyet	Yaş	Eğitim Durumu	Müzik Eğitim Durumu
1. Uzman	Erkek	47	Yüksek okul	Evet
2. Uzman	Erkek	61	Yüksek okul	Hayır
3. Uzman	Kadın	32	Lisans	Hayır
4. Uzman	Erkek	41	Lisans	Evet
5. Uzman	Kadın	33	Lisans	Evet

Görüşme yapılan uzmanlar arasında cinsiyet durumuna göre görüş farklılıklarını yorumlamak amacıyla; üç erkek, iki kadın, yaş durumuna göre görüş farklılıklarını yorumlamak amacıyla; genç, orta yaş ve yaşlı kesimi temsil eden yaş grupları, eğitim durumuna göre görüş farklılıklarını yorumlamak üzere; iki yüksekokul, üç lisans mezunu, müzik eğitim durumuna göre farklılıkları yorumlamak amacıyla; iki müzik eğitimi almayan ve üç müzik eğitimi alan uzman bulunmaktadır.

Ankette beklenen düzeyde veri elde edilemeyen sorulardan ve elde edilen sonuçlardan yola çıkarak 6 tane görüşme sorusu hazırlanmıştır. Din görevlilerine yöneltilen bu sorulara verilen cevaplar sonucunda bazı verilere ulaşılmıştır.

Bu veriler, konusunda uzman kişilerden görüşme tekniği ile elde edilen, birinci bölümde belirlenmiş olan konuya ilişkin literatür bilgilerine dayanarak alınan cevapların yorumlanmasıyla analiz edilmiştir.

Tablo 88. Uzmanların Kadınların DTM'deki Rolüne İlişkin Görüşleri

Kişiler	Soru 1: Kadınların Dini Türk Müziğindeki rolünü geçmişte ve günümüzdeki durumunu dikkate alarak nasıl değerlendiriyorsunuz?
1. Uzman	Toplumun önyargıları ve tepki gösterilmesinden endişe duyulması nedeniyle geçmişte de günümüzde de bayan icra toplulukları az.
2. Uzman	İslam tarihine bakıldığında dini müzikle ilgilenen kadınlar vardı. Osmanlılar zamanında daha önceki ümmete göre daha fazlaydı. Günümüzde ise dini müzikle uğraşan kadınların sayısı nüfusa oranla daha da arttı. (Ben 37 senelik din görevlisiyim. Daha önce kurslarda kız çocuklarına birkaç ilahi öğretebilirken şimdi teknolojinin de verdiği imkânlarla radyolardan televizyonlardan daha çok dinleyip hemen öğrenebiliyorlar). Kur'an'da ve sünnette yasaklanan bir şey değilse zamana göre kişiler insanın fitratına uygun olacak şekilde müzikten istifade ederler.
3. Uzman	Geçmişte kadınlar bu işin daha çok dışındaydılar. Şimdi yeni yeni müzikte yer almaya başladılar. Kadınlar kendi aralarında müzik yaptığı zaman hoş görüyorum. Yapabiliyorsa, seviyorsa takdir ediyorum. Aslında bizim işimiz müzikle ilgilenmeyi de gerekli kılıyor. Kur'an'ı makamla okuma olsun, ilahi söyleme olsun zaten işimizin içerisinde var ve daha çok ilgilenilmesi gerektiğini düşünüyorum.
4. Uzman	Müzik hep vardı ama kadın o müzikte yer bulabiliyor muydu ya da o cesareti bulabiliyor muydu bunu düşünmek gerekir. Şimdi ise o müziğin içinde yer bulmaya çalışıyor. Aslında toplum olarak dini akaidin (kuralların) dışına çıkılmaya başlandığı için kadınlar bundan faydalanyor demek daha doğru olur.
5. Uzman	Geçmişte de tabi ki müzikte kadın vardı ama hitap edilen topluluk hep kadınlardı. Kadınlar bir araya geldiğinde kendi aralarında mevlitlerde ilahi okuyorlardı. Ama günümüze baktığımızda yine müzikte kadınları daha sık görüyoruz. Dini müzikte kadınlara hitap ediliyor. Kadınların yaptığı müziğin kadınlara hitap eder nitelikte olması, kadınların İslami görüşler doğrultusunda bunu uygun bulmasından da kaynaklanıyor diye düşünüyorum. Erkeklerin de kadınların müzik yaptığı ortamlarda bulunmayışının nedeni de bence erkeklerin kadın sesini caiz olarak görmemeleri.

Kadınların Dini Türk Müziğindeki rolünü geçmişte ve günümüzdeki durumunu dikkate alarak değerlendirmeler neticesinde bir uzman, toplumun önyargılarından dolayı kadınların müzikte aktif rol alamadıklarını belirtirken, iki uzman geçmişte daha az olduğu günümüzde arttığını ifade etmiştir. Bir uzman da geçmişte de günümüzde de daima var olduğunu ama kadınlara hitap eder nitelikte olduğunu belirtirken, bir uzmanın toplum olarak dini kuralların dışına çıkılmaya başlandığı için kadınların bu durumdan yararlanarak müzikte kendine yer bulmaya çalıştığını veya yer bulma cesareti aldığı görüşünde olması dikkat çekicidir. Tablo 68'de müzik eğitimi alan din görevlilerinin DTM'de yer alan kadın sanatçı sayısını az bulmalarına ilişkin görüşleri bu soruya yönelik müzikle ilgilenen profildeki iki

uzmanın görüşlerini destekler niteliktedir. Dördüncü uzmanın görüşmelerde şahsi fikirlerini İslami açıdan yaklaşımlarla bütünleştirerek belirttiği görüşüne ulaşılabilir. Nitekim dördüncü soruya verdiği cevapta da kendi görüşlerinin İslam âlimlerinin görüşlerinden farklı olmadığını beyan ederek bunu doğrulamıştır.

Tablo 89. Uzmanların Toplumsal Açıdan Kadınların Dini Müzik İcra Etmelerine İlişkin Görüşleri

Kişiler	Soru 2: Kadınların dini müzik icra etmelerini toplumsal açıdan nasıl değerlendiriyorsunuz?
1. Uzman	Toplumun bu konuya önyargılı yaklaştığını düşünüyorum. Erkekler veya karma dinleyici topluluğuna ilahi bile söylemeler hoş karşılanmıyor. Normalde sosyal hayatta kadınlarla erkekler hep bir arada ama Kur'an bile okunsa kadınlar da seslerinin erkekler tarafından duyulmasını istemiyor. İcra edilen müzik Dini Türk Müziği de olsa, kılık-kıyafet olarak cezbeden bir şey olmasa dahi kadınların bu işle uğraşmaları hoş değil. Bunun da gelenek ve görenekten kaynaklandığını düşünüyorum. Kadınların karma topluluklarda Kur'an okumasını bile hoş karşılamıyorum. Bu işi çok güzel icra edenler var ama onların da erkekler duyurmamak kaydıyla kadınlar arasında müzik yapması gerektiğini düşünüyorum.
2. Uzman	Bence bu konuda toplum üç tabakaya ayrılıyor. Birinci tabaka bildiklerinden dolayı değil de duyduklarından ve yönlendirilmelerden dolayı bu konuya tamamen karşı olanlar; ikinci tabaka sadece kadınların kendi aralarında müzik yapabileceğini savunanlar; üçüncü tabaka, fitrat olarak yaratılış gereği herkesin müziğe ihtiyaç duyduğu ve herkesin aşırıya kaçmamak ve Kur'an'a ve sünnete uygun bir şekilde yapmak kaydıyla kadınların müzikle uğraşabileceğini kabul ediyorlar.
3. Uzman	Toplumun dini müzik de olsa kadının müzikle uğraşmasını hoş karşılamadığını düşünüyorum. Ama kadınların kendi aralarında yaptığı müzik pek yadırganmıyor.
4. Uzman	Burayı iki açıdan değerlendirmek gerekir. Birincisi, insanın dine bakış açısı, ikincisi dinin müziğe bakış açısı. İnsanların dine bakış açısı değiştiği için farklı görüşler mevcut yoksa dinin bakış açısı standart; müzikte kadının yeri yoktur. Müzik serbesttir ama kadının erkeğin yanında müzik yapması uygun değildir. Dini kaideden uzaklaşan toplum olarak altını çizere söylemek istiyorum <u>sözde</u> dine ılımlı yaklaşım neticesinde her ne kadar doğru bulsak da rıza gösteriliyor.
5. Uzman	Cumhuriyetin ilanıyla beraber kadınlara sosyal haklar tanındı. Bunun da tabii kadınların kültür sanat alanlarında daha ön plana çıkmalarını teşvik ettiğini düşünüyorum. 2000li yıllara kadar toplumda kadınların dini müzik icra etmelerine gerek genel gerek yerel basında toplum tarafından hoşgörülle yaklaşılırken son yıllarda ülkenin sosyal yapısını oluşturan siyasal İslam anlayışının artmasıyla birlikte kadına ve dini müzikte kadına olan bakış açısı olumsuz yönde ilerledi bence. Diğer yandan estetik açıdan hem müzik hem kadın çekici unsurlar. Toplum bunun çekiciliğinin farkında olduğu için ve özellikle kadın dini müzik de olsa farklı ortamlarda erkekler hitaben müzik yaptığı zaman toplum tarafından hoş karşılanmıyor. Bu İslami inanışlar açısından bakanlar için böyle ama toplumda olaya bir de sanat açısından bakanlar var onlar bence sanata ve yapılan işe odaklandıkları için bu konuda hoşgörülü olabiliyorlar.

Konuya ilişkin alınan görüşlerden; genel olarak uzmanların toplumun kadınların müzik yapmalarına önyargıyla yaklaşp hoş karşılamadığını ancak kadınların kendi aralarında icra ettiği müziğin hoşgörüyü karşılanabileceğini dile getirdikleri görülmektedir. Bir uzman toplumun bir bölümünün buna tamamen karşı çıktığını, bir uzman da ülkenin siyasal İslam anlayışından kaynaklanan hoşgörüsüzlüğü vurgulamaktadır. Uzmanların yaş, cinsiyet, eğitim ve müzik eğitimi durumları göz önüne alındığında da konuya ilişkin görüşler arasında fark olmaması dikkat çekmektedir. Cinsiyete göre din görevlilerinin kadınların sosyal yaşamda daha sık yer almaları konusunda müziğin etkin bir yol olduğuna ilişkin görüşlerin belirtildiği tablo 24'te ve cinsiyete göre din görevlilerinin müzik alanında kadınların etkin bir rol üstlenmesi gerektiğine ilişkin görüşlerin belirtildiği tablo 29'da, kadınların konuyla ilgili olumsuz görüşleri, cinsiyeti kadın olan üçüncü ve beşinci uzmanın görüşleriyle örtüşmektedir. Zira söz konusu uzmanlar kadınların kendi aralarında yaptıkları müziğin toplum tarafından hoş karşılandığı görüşünü savunmaktadırlar ve soruyla bağlantılı olarak kadınların sosyal yaşamda yer almaları için müziğin bir yol olarak kullanılması gerektiğini bildirmediği görülmektedir. Müzik eğitimi durumuna göre kadınların sosyal yaşamdaki yeriyle müziğin bağlantısının irdelendiği Tablo 81'de müzik eğitimi alan din görevlilerinin konuyla ilişkin daha hoşgörülü yaklaşımlarıyla, görüşme yapılan ve müzikle ilgilenen profildeki üçüncü ve dördüncü uzmanların görüşleri çelişmektedir. Sadece beşinci uzman toplumun görüşlerini ülkenin siyasal yapısıyla ilişkilendirmiş ve kadının sosyal yaşamda müzikle kendini göstermesine karşı hoşgörüsüzlüğü bu siyasal yapıya dayandırmıştır. Eğitim durumu ele alınacak olursa Tablo 62'de de açıklandığı üzere din görevlilerinin eğitim durumu ne olursa olsun kadınların sosyal yaşamda müzik aracılığıyla daha sık yer almaları konusuna olumlu bakmadıkları görülmektedir. Lisans ve yüksek okul mezunları profilindeki uzmanların görüşleri bu tablonun bulgularıyla örtüşmektedir.

Tablo 90. Uzmanların Kadınların DTM Korolarında Yer Almasına ve Bu Tür Koroların Kurulmasına İlişkin Görüşleri

Kişiler	Soru 3: Kadınların Dini Türk Müziği korolarında yer alması ve bu tür koroların kurulması konusundaki görüşleriniz nelerdir?
1. Uzman	Bu tür koroların kurulmasına çok da gerek yok ama kurulmadığı müddetçe toplumun önyargıları da sürmeye devam ediyor. Bu tür korolar kurulursa önyargıların kırılabilceğini düşünüyorum. (Ailesinin kendisinin Türk Sanat Müziği korosuna katılmasına sıcak bakmadığını belirtiyor ve 'böyle bir kadın topluluğu kurulsun ve eşiniz ilgi gösterse müsaade eder misiniz' diye yöneltilen soruya, bayan bayana olduğu müddetçe tabii ki diye yanıt veriyor).
2. Uzman	Müzik eğer erkeğin ve kadının ihtiyacı ise mutlaka kadınlar da teşekkül (topluluk) oluşturmalı. Mutlaka olmalı ama Kur'an'ın ve sünnetin dışına çıkılmamalı. Önceden mevhitleri erkekler okuyorlardı şu anda kadınlar da kendi aralarında okuyorlar ve kadınların kendi aralarında müzik icra etmesi güzel bir durum.
3. Uzman	Bir kadın ne alanda olursa olsun kendisini yetiştirmeli ama İslami kurallara uygun olmalı. Kadınların müzik alanında kendilerini geliştirmeleri açısından bu tür topluluklarda yer almaları önemli ama hitap ettiği topluluk kadınlar olmalı.
4. Uzman	Karma koroya karşı olmak demek aslında toplum karşısında söylemesine de karşı olmak anlamına gelir. Tamamen kadınlardan oluşan bir topluluğun kadınlara yönelik müzik yapmasında bir mahsur yoktur. Çünkü bu şekilde yapılan müzikte karşı cinsin cazibe odağı olmaması söz konusu. Koro ya da solo fark etmez ama şuh kabul edilen ses tek performansta daha çok ön plana çıkar, tek ses daha çok fark edilir. Buradaki şuh sestem maksadında kadının fitratında zaten var olan ses. Kadının yaratılışı gereği sesinde cazibe vardır. İcra edilecek müzikte topluluğu dine ısındırarak performans sergilenen bu tür korolara hoş bakabilirim.
5. Uzman	Toplumda insanlar bu tür korolara sadece eğlence amaçlı değil, bir uğraş ve yeteneklerin sergilendiği yer olarak bakıyor. Bu tür topluluklar çoğaldıkça toplum nazarında daha kabul edilir hale geliyor ve normal görülüyor. Ama tabii yine kadının yer aldığı topluluklar performans da sergileyecekse dinleyen topluluğun kadınlar olması gerektiğini düşünüyorum. Yapılan müzik dini müzik de olsa kadın sesinin yaratılış gereği çekici olduğunu düşünüyorum ve İslami açıdan da uygun bulmuyorum.

Uygulanan ankette dördüncü, beşinci, altıncı ve yedinci sorunun bulgularına yönelik daha detaylı görüş alma amacıyla yöneltilen bu soruya verilen cevaplara bakıldığında, uzmanların kadınların Dini Türk Müziği korolarında yer alması konusunda ancak sadece kadınlardan oluşan ve kadınlara hitap eden topluluklarda yer alması kaydıyla hoşgörülü yaklaşılabilceği yolunda görüş birliği mevcuttur. Zaten müzikle ilgilenen kadınların karma korolarda yer almasına İslami açıdan ve şahsi görüşler doğrultusunda görüşlerini bildiren din görevlilerinin konuyla ilgili görüşlerini tablo 16, tablo 17, tablo 48 ve tablo 73'te net olarak ortaya koymuşlardır. Müzik eğitimi alan profilindeki birinci uzman, üçüncü uzman ve beşinci uzman

kadınların kendi aralarında yapması şartıyla bu tür toplulukları desteklemektedir ve bu topluluklar kurulmadıkça toplumun önyargılarının kırılmayacağı görüşündedir. Zaten müzik eğitimi alma durumuna göre din görevlilerinin kadınların karma korolarda yer almalarına İslami açıdan bakışın irdelendiği tablo 73'te de din görevlileri olumsuz görüşleriyle uzmanların görüşlerini destekler nitelikte görüş bildirmişlerdir. Yaş 50 ve üzeri profilindeki ikinci uzman, kadınların Kur'an ve sünnetin dışına çıkmamak kaydıyla topluluklar oluşturması gerektiği görüşünü savunmuştur. Bu da genel olarak yaşa göre değerlendirildiğinde yaş aralığı 50 ve üzeri olan din görevlilerinin kadın ve müzik kavramına hoşgörülü baktığı görüşünü desteklemektedir. Genel anlamda bakıldığında eğitimin görüşmelerde de bu konu üzerinde etkili olmadığı görülmektedir. Eğitime göre kadınların karma korolarda görev alması konusunda din görevlilerinin tablo 54'te belirtildiği üzere olumsuz yaklaşımları göze çarpmaktadır ve eğitim düzeyi ne olursa olsun din görevlilerinin İslami açıdan bu durumu uygun bulmadıkları anlaşılmaktadır. Eğitim düzeyi yüksek okul ve lisans olan uzmanların da konuya ilişkin olumsuz yaklaşımları bu durumu destekler niteliktedir.

**Tablo 91. Uzmanların İslam Dini Kanaat Önderlerinin Fikirleri ve Şahsi Fikirleri
Çerçevesinde Kadınların Müzikle Uğraşmaları Konusuna İlişkin Görüşleri**

Kişiler	Soru 4: Kadınların müzikle uğraşmaları konusunu İslam dini kanaat önderleri ve kendi görüşleriniz çerçevesinde değerlendirir misiniz?
1. Uzman	Genelde erkek koroları var. Diyanet de bu konuyla ilgili fetva verdi ve kadınların müzikle uğraşmaları konusuna soğuk bakıyor. Ama şahsi fikirlerim, kadın müzikle uğraşıyorsa hitap ettiği topluluk da kadınlar olmalı. Dini açıdan düşündüğümde de olaya bu şekilde bakıyorum.
2. Uzman	Mütekaddimîn (İmam Gazalî'den önce Peygamber Efendimiz (s.a.v) zamanına kadar bu konuda görüş bildiren insanlar, kadınların sesini kullanmaları konusunda katı görüşler ileri sürmüştür. Müteahhirîn (İmam Gazalî'den sonra bu konuda görüş bildirenler) kadının teganni haricinde sesini kullanabileceğini savunmuşlardır. Nitekim hiçbir zaman İslam dini kadınla erkeğin konuşamayacağını söylememiştir ve sahabenin Hz. Aişe'den bilgi almak için konuştuğu kaynaklarda da vardır. Mezheplerin de bu konuda farklı görüşleri mevcut. Kadının herhangi bir şekilde sesini erkeğe duyurması (Kur'an okusa dahi) uygun görülmemiş. Hanefi mezhebine göre önceleri caiz değilken Peygamber Efendimiz'in Hz. Aişe'ye gayri Müslimlerin Müslümanlara icra ettiği müziği dinlettirmesi üzerine; herhangi bir şekilde Allah'ı inkar, dini hiciv (yerme) gibi bir durum olmadıkça kadınların kendi aralarında müzik yapabileceğini ileri sürmüşlerdir.
3. Uzman	Müzikle ilgilenen kadınlara önyargılı bakmam çünkü bu yetişilen çevreyle alakalı ve hoş görülmesi gerekir diye düşünüyorum. Tek başına topluluğa hitap ettiği zaman kadın daha dikkat çekici oluyor ama toplulukta o dikkat çekicilik, etkileyicilik ve kişiye odaklanma olmayacağı için yargılanmamalı diye düşünüyorum.
4. Uzman	Kendi görüşüm zaten İslam âlimlerinin görüşünden farklı değil. Sadece müzik değil, insanı dinden uzaklaştıracak, dünyaya meylettiren her türlü uğraş sakıncalıdır. Yani müzik de insanı zikirden uzaklaştıracak şekilde uğraş haline gelirse sakıncalıdır. Kadınların müzikle uğraşmalarına da bu doğrultuda bakıyorum.
5. Uzman	Eğer kadın İslamiyet'in gerekliliklerini yerine getirebiliyorsa ve eş, çocuk bakımı ve ev işleri gibi sorumluluklarını yeterince yerine getiriyorsa kadının müzikle ilgilenmesi hoş görülebilir. Ama kadın zamanının çoğunu müzikle uğraşarak, diğer işlerini ihmal edecek şekilde ilgilenmemeli. Toplumda da öyle olgular var ki İslami açıdan uygun bulunmasa da toplumun çoğunluğu uygun buluyorsa artık bu normal olarak görülebilir maalesef. Kadın toplumdaki ve ailedeki yeri ve sorumlulukları gereği müziği hayatının odak noktası haline getirip ön plana çıkarmamalı. Kadının müzik yapmaktaki niyeti dinimizce ve toplumumuzca hoş karşılanmayacak nitelikteyse bu durumu hoş karşılamıyorum. Ama dinimizce kabul edilebilir nitelikte bir uğraşsa, bu müzik veya diğer sanat dalları olsun, işin eğitimini alıyor ya da veriyorsa bu topluma da faydalı olacaksa kadınlara da bu açıdan önyargıyla bakılmamalı diye düşünüyorum. Çünkü günümüzde müziği meslek edinmiş kadınlar var. Eğitim ve ilim açısından bakılırsa bu kadınlar tabii ki topluma faydalı işler yapıyor. Ama kadın müziği karşı cinsi etkileme amacıyla veya sakıncalı durumlar ortaya çıkarabilecek şekilde meslek edinmişse bunu da hem dini açıdan hem şahsi fikirlerim açısından sakıncalı buluyorum. İslam âlimleri de müzik yapmayı zaten yapan kişiye, yapılan müziğin türüne göre sınıflandırmışlar ve hangi konularda caiz olup olmadığını söylemişler.

Uzmanların bu soruya yönelik genel olarak İslam âlimlerinin fikirleriyle bağdaştırarak görüş ileri sürdükleri görülmektedir. Dördüncü ve beşinci uzman müziğin uğraş haline gelecek şekilde kadınların hayatında odak noktası haline getirmelerini sakıncalı bulduklarını, İslam dininin de konuya bu şekilde yaklaştığını savunmuşlardır. İkinci uzman İslam âlimlerini iki dönemde ele alarak bir kısmının müziğe karşı katı tutum sergilediklerini; bir kısmının ise müzik haricinde kadının sesini kullanabileceğini belirtmiştir. Konuyla ilgili olarak birinci ve üçüncü uzmanın şahsi fikir belirtmeleri ve İslam âlimlerinin konuyla ilgili görüşlerine yer vermemeleri veya çok az değinmeleri, uzmanların İslam âlimlerinin müzikle veya müzikte kadının yeriyle ilgili fikirlerine dair az bilgi sahibi olduklarını düşündürmektedir. İkinci ve dördüncü uzmanın İmam Gazali'nin müzik hakkındaki görüşleriyle örtüşen cevaplar vermeleri, bu konuda İmam Gazali'nin fikirleri hakkında bilgi sahibi oldukları ve desteklediklerini göstermektedir. Beşinci uzmanın genel olarak İslam âlimlerinin müziği, yapan kişiye ve türüne göre sınıflandırdıklarına dair bilgi vermesi konuyla ilgili yüzeysel bilgi sahibi olduğunu düşündürmektedir.

Tablo 92. Uzmanların Dini Müzik Açısından Türk Kadın Kimliği ile Diğer İslam Ülkelerindeki Kadın Profiline İlişkin Görüşleri

Kişiler	Soru5: Türk kadın kimliğini diğer İslam ülkelerindeki kadın profili ile karşılaştırdığınızda dini müzik açısından nasıl buluyorsunuz?
1. Uzman	Tabi ki İslam ülkelerine göre değişiyor ama gerek dini müzik açısından gerekse verilen değer açısından Türkler daha hoşgörülü bu konuda. İslam ülkelerindeki eğitim seviyesi de çok önemli. Hac'da bile Malezya'dan Endonezya'dan gelenlerin her konuda daha anlayışlı, daha hoşgörülü olduğunu görüyoruz.
2. Uzman	Türkiye gerek musiki gerek sosyal hayata katılmada, istenilen seviyede olmasa da iyi bir seviyede. İleride bu konuda daha iyi seviyeye geleceğine inanıyorum. Çünkü kadının 40 yıl önceki statüsüyle günümüzdeki statüsü çok farklı. Kadınlarda haklarını kullanma bilinci gelişmiş durumda.
3. Uzman	Türklerde kadına daha çok değer veriliyor. Müzik konusunda da diğer İslam ülkelerinin daha katı, ülkemizin daha hoşgörülü olduğunu düşünüyorum.
4. Uzman	Diğer İslam ülkelerine göre Türk toplumu bu konuda daha ılımlı. Bu da Cumhuriyet döneminde kadına seçme-seçilme hakkıyla başlayan özgürlüklerin tanınmasıyla kadınların diğer alanlarda olduğu gibi müzik alanında da kendine daha çok yer bulmasıyla başlayan bir süreç. Dini <u>sözde ılımlaştırma</u> çabaları var. Bu çabaların da Cumhuriyet döneminden sonra başladığını düşünüyorum.
5. Uzman	İslamiyet farklı ülkelerde farklı kültürlerle yaşıyor. Ülkemiz doğu ve batı arasında köprü olduğu için değişik kültür ve dinleri barındırdığı için insanların değişik kültürlerden etkilenmesi normal hale geldi. Din konusunda iyi bir eğitim verilmesi doğru bilgiler verilmesi gerekiyor diye düşünüyorum. İslami bilgiler ne yazık ki kulaktan dolma alınıyor ve çoğu zaman yanlış olan bu bilgiler neticesinde inanç aynı olsa da yapılan işlerin çatıştığını görüyoruz. Geçmişten günümüze yaşanan birçok savaş ve rejim sonucunda çoğu ülkede kültür de değişmiştir. Dolayısıyla kadın profili de kültürlerle göre değişmektedir. Geçmişten günümüze kadar Türk-İslam kültüründe kadın diğer İslam ülkelerine nazaran hep değerli görülmüştür. Ama dini bilgisi ve eğitimi yetersiz olan kesimlerde kadına değer verilmemiş ve yaptığı uğraşlar yanlış görülüp cezalandırılmıştır.

Uygulanan ankette sekizinci, dokuzuncu, on beşinci, on altıncı ve on yedinci sorudan elde edilen bulgular neticesinde genel olarak konuyla ilgili net fikirlerin ortaya çıkmadığı görülmüş ve daha detaylı bilgiler almak amacıyla uzmanlara yukarıda yer alan beşinci soru yöneltilmiştir. Genel olarak uzmanların görüşleri Türk-İslam kültüründe diğer İslam ülkelerine nazaran kadına daha çok değer verildiği ve kadınların müzikle ilgilenmesine daha hoşgörülü bakıldığı yönündedir. Dördüncü uzmanın dinde sözde ılımlaştırma çabalarını altının çizilmesini rica ederek belirtmesi, kadınlara tanınan haklarla kadının müzikte kendine yer bulduğuna dair karşı tutumunu göstermektedir. İkinci uzmanın 50 yaş ve üzeri yaş profilinde olması ve kadınların haklarını kullanmada daha bilinçli olduğunu ve istenilen düzeyde

olmasa da müzikteki yerinin Türk-İslam kültüründe iyi seviyede olduğunu belirtmesi, yaşa göre konunun irdelendiği tablo 17'yi desteklemektedir. Cinsiyete göre Türk-İslam kültüründeki kadının değerinin irdelendiği tablo 18'de kadın ve erkek din görevlileri arasındaki görüş birliği, uzmanların buradaki görüş birliğini de destekler gözükmektedir. Ama bu tabloda kısmen cevabında yoğunlaşılması Türk-İslam kültüründe kadına verilen değerin bilgilerin yetersizliğini de düşündürmektedir. Uzmanların yüksek okul ve lisans mezunu olmaları başka bir deyişle eğitim seviyelerinin yüksek olması, tablo 57'de eğitim seviyesi yükseldikçe Türk-İslam kültüründe kadına verilen değerin arttığı dönemlerde müzikal çalışmalarının da arttığına dair olumlu görüşlerin ileri sürülmesini destekler niteliktedir.

Tablo 93. Uzmanların Anket Sonucundan Elde Edilen Demografik Özelliklere Göre Görüş Farklılıklarına İlişkin Görüşleri

Kişiler	Soru 6: Din görevlilerine uygulanan anket neticesinde kadın ve müzik kavramına; erkeklerin kadınlardan, eğitim düzeyi yüksek din görevlilerinin eğitim düzeyi düşük din görevlilerinden, en ileri yaş grubunda olanlarla en genç yaş grubunda olanların orta yaş grubunda olanlardan ve müzik eğitimi almış olanların müzik eğitimi almamış olanlardan daha olumlu ve destekleyici bir yaklaşım sergilediklerini tespit ettik. Bu durumu nasıl değerlendirirsiniz?
1. Uzman	En ileri yaşta olanların daha hoşgörülü olmasını ilginç buldum. Kendim de müzikle ilgilenen bir insan olarak müzikle ilgilenenlerin bu konuda hoşgörülü olması mantıklı geldi. Kadınların toplumun kendilerine tepki göstermelerinden dolayı çekingen davrandıklarını ve konuya erkeklere nazaran daha az hoşgörülü olduklarını düşünüyorum. Eğitim de tabii çok önemli. İnsanların kültür seviyesi yükseldikçe bakış açıları genişler. Koroda yer almasam konserlerden haberim bile olmazdı. Şimdi eşimle konserleri takip ediyoruz.
2. Uzman	Genel olarak değerlendirilirse cinsiyete veya yaşa bakılmaksızın kadın ve müzik konusuna bakışta örf ve adetlerin payı daha büyüktür. Gençlerin konuya daha hoşgörülü yaklaşımları da eğitim seviyesinden ve bulunulan ortamlardan ve toplumsal ilişkilerden dolayı daha geniş görüşe sahip olmalarından kaynaklanıyor bence.
3. Uzman	Erkeklerin daha hoşgörülü bakması tuhaf geldi ama bu diğer etkenlere yaşa ve eğitime bağlı olarak ortaya çıkmış olabilir. Kadınlar daha kapalı çevrede oldukları için çekimser davranmış olabilirler. Normalde kadınlardan da erkeklerden de bu konuya hoşgörülü yaklaşanlar olabilir ya da olmayabilir. Eğitim konusunda da; insanın toplumla olan etkileşimi fazlalaştıkça birçok konuya ılımlı bakması normal. Günümüzde gençlerin eğitim seviyesi de diğer yaş gruplarına göre daha yüksek olduğu için gençlerin de bu konuya ılımlı bakmaları gayet normal.
4. Uzman	Yaş aralığı açısından baktığımda, ileri yaşta olanların kadının cezbedici tarafını göz ardı edecek şekilde bu konuya yaklaştıklarını düşünüyorum. Genç olanlar ise dini değerlerin fazlaca farkında olmadıkları için hoşgörülü yaklaşmış olabilir. Eğitim durumu ise hayata çok yönlü bakmakla alakalı. Müzik eğitimi almış bir insan ise insanın sesinin nereden çıktığına yani kaynağına değil sesin niteliğine odaklanır ve sanatına odaklanır. Cinsiyet açısından baktığımda, erkek egemen bir toplumda yaşıyoruz. Gizliden de olsa toplumun ihtiyaçlarını, gelişmelerini erkek belirler. Erkek açısından erkek müzik toplulukları olağan bir şeyken kadın toplulukları daha ilginç gelir ve kadını müziğe teşvik konusunda daha hoşgörülü olunur diye düşünüyorum.
5. Uzman	Erkek yaratılışı gereği kadını koruyucu, savunucu ve sahiplenici bir yapıya sahiptir. Kadının yaptığı hatayı telafi edebilmesine hoş görüyle yaklaşabilir ve kadını çevreye karşı eğitici bir rol üstlenebilir. Bundan dolayı böyle bir sonuç çıkmış olabilir. Eğitim seviyesi yüksek olan insanlar toplumdaki olaylara daha geniş açıdan bakabiliyorlar ve kadının da erkek gibi aktif rol oynadığını görüyorlar. Yaş bakımından yaşı ileri olanlara anlam veremedim ama genç olanların eğitim seviyesi yüksek olduğu için böyle düşündüklerini sanıyorum. Müzik eğitimi alanlar da tabii ki kadın ya da erkek olsun müzikle ilgilendikleri için daha hoşgörülü davranmışlardır.

Genel olarak cinsiyet, yaş, eğitim ve müzik eğitimi durumuna göre, uygulanan anketten elde edilen bulguların sorgulandığı altıncı soruda uzmanların

konuya ilişkin görüşleri alınmıştır. Uzmanlar eğitim konusunda görüş birliğinde olup eğitim seviyesi yükseldikçe toplumdaki olaylara bakış açısının genişlediği görüşünü bildirmişlerdir. Birinci ve üçüncü uzman, cinsiyet konusunu ele alırken kadınların toplumsal önyargılardan dolayı çekimser davranabileceklerini belirtmişlerdir. Üçüncü uzmanın cinsiyetinin kadın olması kendisinin de bu şekilde düşündüğünü gösterebilir. İkinci uzman, yaşı eğitim seviyesiyle ve etkileşimde bulunulan toplumla bağdaştırmıştır. İkinci uzmanın 50 yaş üzeri profilinde olması yaşın ilerledikçe konuya ilişkin hoşgörünün arttığı düşüncesini doğrular niteliktedir. Dördüncü uzmanın yaşa göre ve beşinci uzmanın cinsiyete göre bildirdikleri görüş dikkat çekicidir. Dördüncü uzman, genç yaş grubunun dini değerlerin fazlaca farkında olmadıkları ve yaşlı grubun kadının cezbedici tarafını göz ardı edecek şekilde yani sanat odaklı müzik ve kadın kavramına baktıkları görüşünü ileri sürmektedir. Beşinci uzman, cinsiyete göre değerlendirme yaparken, konuyu erkeğin kadının çevreye karşı eğitici bir rol üstlendiği yönüyle ve dolayısıyla hoşgörülü yaklaştığını düşündüğü şeklinde ele almıştır.

SONUÇ, TARTIŞMA VE ÖNERİLER

Araştırmanın bu bölümünde bir önceki bölümde açıklanan bulgular ve yorumlara dayalı olarak elde edilen sonuçlara, sonuçların nedenlerinin sorgulandığı tartışma bölümüne, sonuçlar ve tartışmadan yola çıkarak oluşturulan önerilere yer verilmektedir.

SONUÇ

Araştırmanın birinci alt problemini oluşturan, cinsiyet durumuna göre din görevlilerinin DTM’de kadının rolüne ilişkin görüşlerine ait bulgulardan, erkeklerin kadınlara oranla Dini Türk Müziğinde yer alan kadın sanatçı sayısını daha az yeterli buldukları ve kadınların teşvik edilmesinin Dini Türk Müziğine katkı sağlayacağını daha çok düşündükleri, cinsiyet ayrımı gözetmeksizin din görevlilerinin büyük oranda kadınların karma korolarda görev almasını İslami açıdan uygun bulmadıkları, kadınların karma korolarda görev almasını şahsi fikirleri doğrultusunda değerlendirme hususunda erkeklerin daha olumlu görüş içerisinde oldukları ve kadınların çok net bir şekilde olumsuz tutum sergiledikleri sonucuna ulaşılmıştır. Ayrıca, Türk-İslam kültüründe kadına verilen değerin arttığı dönemde müzikal çalışmaların da arttığı konusunda erkeklerin kadınlara nazaran daha olumlu görüş içinde oldukları, müziğin toplumsal ilişkileri güçlendirmede bir araç olarak görüldüğü, Türk-İslam kültüründeki kadın kimliğinin diğer İslam toplumlarına nazaran müzikle daha iç içe oldukları, kadınların müzikle uğraşmaları konusunda erkeklerin kadınlara oranla daha olumlu fikirlere sahip oldukları da bu alt probleme ilişkin elde edilen sonuçlar arasındadır.

Araştırmanın ikinci alt problemini oluşturan yaş durumuna göre din görevlilerinin DTM’de kadının rolüne ilişkin görüşlere ait bulgulardan, kadınların DTM’ne teşvik edilmesine genç yaş grubunun daha olumlu baktığı, 50 yaş üstü din görevlilerinin kadınların dini Türk müziğinde yer almasının Türk kültür ve sanatının gelişmesine katkı sağlaması konusunda diğer yaş gruplarından daha olumlu bir yaklaşıma sahip oldukları, 26-41 yaş arası din görevlilerinin kadınları teşvik

amacıyla dini Türk müziği koroları kurulmasına sıcak bakmadıkları, 42 yaş üzeri din görevlilerinin kadınların dini Türk müziği korolarında yer almasını diğer yaş gruplarına nazaran daha uygun buldukları, şahsi fikirleri doğrultusunda kadının DTM korolarında yer almasını uygun bulan yaş grubunun genç yaş grubu olarak nitelendirilebilen 18-25 yaş arası ve orta yaş üzeri olarak nitelendirilebilen 50 yaş üzeri yaş grubunun olduğu ve dolayısıyla orta yaş grubundaki din görevlilerinin daha olumsuz bir görüş ortaya koydukları sonucuna ulaşılmıştır. Din görevlilerinin yaşları ilerledikçe müziğin dini duyguları pekiştirmenin yanı sıra toplumsal ilişkileri güçlendirmede bir araç olarak kullanılması konusunda daha olumlu bir yaklaşım sergiledikleri görülmüş, bu durumun da yaşa göre değişkenlik gösterdiği sonucuna ulaşılmıştır.

Araştırmanın üçüncü alt problemini oluşturan eğitim durumuna göre din görevlilerinin DTM’de kadının rolüne ilişkin görüşlerine ait elde edilen bulgulardan, genel olarak eğitim düzeyi yüksek olan din görevlileriyle eğitim düzeyi daha düşük olan din görevlilerinin şahsi fikirleri doğrultusunda veya İslamiyet’e göre müziğe olan tutumlarının farklı olduğu; özellikle şahsi fikirleri doğrultusunda eğitim düzeyi yüksek olan din görevlilerinin kadının DTM’deki yerine ilişkin daha olumlu görüş sergiledikleri sonucuna ulaşılmıştır. Türk-İslam kültüründe kadına verilen değer döneme döneme değişmesi ve bu değişimin müzikal çalışmaları etkilemesi, müziğin din ve inanç alanında etkin bir rol oynaması, müziğin dini duyguları pekiştirmesi ve toplumsal ilişkileri güçlendirmede bir araç olarak görülmesi konularında görüşlerin eğitim düzeyine göre değişim gösterdiği; eğitim düzeyi yüksek din görevlilerinin müziğe karşı daha olumlu baktıkları ve din görevlilerinin olayları değerlendirmesinde eğitim düzeyinin belirgin faktör olduğu sonucuna ulaşılmıştır.

Araştırmanın dördüncü alt problemini oluşturan müzik eğitimi alma durumuna göre din görevlilerinin DTM’de kadının rolüne ilişkin görüşlerine ait bulgulardan, müzik eğitimi alan din görevlilerinin müzik eğitimi almayan din görevlilerine oranla, kadınların DTM’ne teşvik edilmesinin DTM’nin gelişimine katkı sağlayacağını daha çok düşündükleri ve müzikle ilgilenen kadınları teşvik amacıyla korolar kurulmasına daha olumlu yaklaştıkları, müzik eğitimi alan din görevlilerinin Türk-İslam kültüründe kadına verilen değer arttığı dönemlerde müzikal çalışmaların da arttığını düşündükleri, müzik eğitimi alan din görevlilerinin

müziğin din ve inanç alanında etkin bir rol oynadığını ve Türk-İslam kültüründe kadının diğer İslam toplumlarına göre müzikle daha iç içe olduğunu düşündükleri sonucuna ulaşılmıştır. Ayrıca müzik eğitimi alan din görevlilerinin büyük bir oranının kadınların müzikle uğraşmalarını bir vakit kaybı olarak görmedikleri gibi, kendisi müzikle ilgilendiği halde kadınların müzikle uğraşmasını zaman kaybı olarak gören din görevlilerinin olması da bu alt probleme dair bulguların sonuçları arasında yer almaktadır.

Araştırmanın beşinci alt problemini oluşturan DTM’de kadının rolüne ilişkin uzman görüşleri neticesinde, kadınların DTM’deki rolü geçmişte ve günümüzdeki durumu değerlendirmeye alındığında genel olarak uzmanların, toplumsal önyargılardan dolayı müzikte kendine daha az yer bulan kadının, günümüzde gerek bu önyargıların kırılması gerekse toplum olarak dini kuralların dışına çıkılmasını gerekçe göstererek müzikte kadının daha sık yer almaya başladığını düşündükleri, toplumsal açıdan özellikle karma izleyici kitlesine hitap ederek dini müzik icra eden kadınların gerek gelenek görenekler gerekse toplumsal önyargılar sebebiyle hoş karşılanmadığını düşündükleri, hitap edilen topluluğun kadınlar olması ve kadınların müzik icra ederken ilgi çekici olmaması kaydıyla kadınların DTM korolarında yer almalarını uygun buldukları sonucuna ulaşılmıştır. Kadınların müzikle uğraşmaları konusunda uzmanların şahsi fikirlerinin genel olarak İslam âlimleriyle örtüştüğü fakat yine de iki uzman hariç diğer uzmanların İslam âlimlerinin müziğe ve kadının müzikle uğraşı konusunda yetersiz bilgiye sahip oldukları, genel olarak uzmanların Türk kadın kimliğinin Türk-İslam kültüründe kadına verilen değer neticesinde diğer İslam kültürlerine nazaran müzikle iç içe olduğunu düşündükleri de ulaşılan sonuçlar arasındadır. Uygulanan ankette elde edilen verilerin değerlendirmesinde uzmanların şahsi fikirleri doğrultusunda cinsiyet, yaş, eğitim durumu ve müzik eğitimi durumuna göre birbirinden farklı yorumlara yer verdiği sonucuna ulaşılmıştır.

TARTIŞMA

Araştırmada elde edilen veriler ve sonuçlar neticesinde, cinsiyete göre kadınların erkeklere göre müziğe daha olumsuz tutum sergilemesinin toplumsal baskıya ve kadınların bireysel sorumluluklarına bağlı olduğu düşünülmektedir. Yaş durumu ele alındığında ise, genç yaş grubu olarak nitelendirilen 18-33 yaş aralığındaki din görevlilerinin müziğe ve müzikte kadının yerine daha ılımlı bakmalarının, bu yaş grubunun toplum ilişkilerinde daha etkin olmalarından ve daha geniş görüş açısına sahip olmalarından kaynaklanabileceği gibi, dini konuları yorumlamada daha toleranslı olabilecekleri düşüncesine yol açmıştır. Orta yaş grubu bu açıdan daha az toleranslı bir yapı sergilemekte, bunda gençlik yıllarının dinamizmini yitirmiş olmalarının, toplumsal yapıda gözlemledikleri pek çok olumsuz durumun etkisinin olabileceği kanısı uyanmıştır. 50 yaş üzerinde olan ve yaşlı grup olarak nitelendirilen grubun müziğe ve müzikte kadının teşvik edilmesine karşı olan ılımlı tutumunun ise, müziği icra eden kadını ilgi odağı olarak görmemelerine bağlanabileceği, kadının da içinde olduğu müzikli ortamlara ve durumlara sanat odaklı bir yaklaşımla baktıkları sanılmaktadır. Öte yandan, yılların verdiği tecrübe ve bilgi sahibi olmalarının da kadın kavramına ilişkin durumları yorumlarken daha hoşgörülü olmalarına yol açabileceği de unutulmaması gereken bir durum olarak karşımıza çıkmaktadır.

Eğitim seviyesinin müziğe karşı tutumları etkileyen belirgin bir faktör olduğu sonuçlarda belirtilmiştir. Eğitim düzeyi yüksek olan din görevlilerinin olaylara daha bilimsel ve sanatsal yaklaşımları, eğitim durumlarının yaklaşımlarını etkileyen bir unsur olduğu sonucuna götürmesi ve hoşgörülü olmalarına katkı sağlaması, aldıkları eğitimin çeşitli durum, olay veya konuları yorumlamada daha çok yönlü ve ayrıntılı düşünmelerine yol açmakta, objektif ve akla dayalı bir görüş ortaya koymalarını sağladığı sanılmaktadır. Eğitim düzeyi düşük olan din görevlilerinin kadınların müzik icra etmesine ve bu konuda teşvik edilmesine karşı sergiledikleri olumsuz tavırlar onların kadını cazibe odağı olarak görüp bulunulan ortamda erkeği tahrik edecek unsurları ön plana çıkarma durumu olacağını düşünmelerinden kaynaklanabilir. Bu doğrultuda eğitim düzeyi düşük olan din görevlileri iletişim kurdukları çevreden de etkilenerek kendi görüşlerini çevreyle ilişkilendirmiş ve duruma müzik icrası olarak değil, daha dar bir görüşle kadının cazip bir şekilde karma izleyici kitlesine müzik icra etmesi olarak düşündükleri söylenebilir. Ayrıca,

daha az eğitim aldığı görülen bu din görevlilerinin, aldıkları eğitimin dinle ilgili çeşitli konuları yorumlamalarına yetmediği ve kendi görüşlerini açık bir şekilde ortaya koymalarını sağlamadığı açıktır. Daha az din eğitimi almış olan bu din görevlilerinin buldukları konumda toplumu derinden etkiledikleri de dikkate alınması gereken bir konu olarak karşımıza çıkmakta, kendi başlarına yorumlayamadıkları ve başkalarının etkisinde kaldıkları pek çok konuda çevrelerini yönlendirdikleri unutulmamalıdır. Özellikle kadınla ilgili çeşitli durumlarda almış oldukları eğitimin yetersizliğinin olumsuz görüş ortaya koymalarına neden olabileceği ve kadın kimliğinin toplumsal yapı içerisinde olumsuz yaklaşımlarından etkilenebileceği sanılmakta, eğitim durumlarının yükseltilmesinin ve yorumlama güçlerinin geliştirilmesinin gereği anlaşılmaktadır.

Müzik eğitimi alma durumu da müziğe ve müzikte kadına bakış açısında belirleyici bir faktör olarak karşımıza çıkmaktadır. Müzik eğitimi alan din görevlilerinin arasında kadını müziğe teşvik için ve kadının yer alacağı dini müzik koroları kurulması için olumlu tutum sergileyenler varken; diğer tarafta kendisi müzikle ilgilendiği halde bu durumu hoş karşılamayan din görevlilerinin olması da dikkat çekici bir konu olarak görülmekte ve bu durumun da kadının müzikte yer almasının İslami kurallar çerçevesinde uygun bulunmayışına bağlı olarak yorumlandığı anlaşılmaktadır. Görüşüne başvuru uzmanların genel olarak şahsi görüşlerinin toplumun önyargıları çevresinde şekillendiği görülmektedir. İslamiyet'te müzik, müzikte kadın, Türk-İslam kültüründe kadın kimliği gibi konularda sınırlı bilgi vermeleri, bu konuda çok yeterli bilgi birikimine sahip olmadıklarını düşündürmektedir. Üzerinde yeterli bilgiye sahip olmadıkları bu konulara ise merak edip araştırmak yerine daha kapalı ve olumsuz bir yaklaşımı tercih etmeleri, din görevlilerine bu konularda verilen eğitimin niteliğini ve önemini ortaya koymaktadır.

ÖNERİLER

Araştırmadan elde edilen veri ve sonuçlar ışığında, İslam dininde kadın ve müzik konularının çok tartışmaya açık konular olduğu anlaşılmış, kadın ve müziğe olan bakış açılarının cinsiyet, yaş, eğitim ve müzik eğitimi alma durumuna bağlı olarak değişebildiği görülmüştür. Sanat, insan yaşamına zarafet ve incelik katan önemli bir alandır. Kadınların müzik kültür ve beğenilerinin yükselmesinin, yaşamlarındaki her konuya olan bakış açılarını etkileyeceği düşünülmektedir. Dini Türk müziğinin gelişmesinde ve daha gelişmiş güzel örneklerinin ortaya konmasında ve yaygınlaşmasında da kadınların önemli bir rol üstlenebileceği, bu sanatın gelişmesiyle, Yaradan'a olan duyguları ve inançlarını güçlendirmede daha etkin olabileceği düşünülmektedir.

Günümüz yaşam koşulları dikkate alındığında daha karmaşık ve hızlı aktığı, toplum içerisinde kadınlara daha fazla görev düştüğü ve bu karmaşık yapı içerisinde kadınların kültürel ve toplumsal gelişimlerine daha az fırsat buldukları söylenebilir. Sanat, bu yapı içerisinde bireylerin soluk almalarını, yenilenmelerini sağlayan bir ruhsal rahatlama ve arınma ortamları sunmaktadır. Bu nedenle özellikle dini müzik alanında günümüzde sıkça radyolarda rastlanan ve yeşil pop olarak adlandırılan niteliksiz dini müzikler yerine, kadınların bizzat içerisinde bulunarak, sanatı ve müziği yaşamlarının doğal bir parçası haline getirecek ortamlara ihtiyaç vardır. Bu ortamlar bilinçli ellerce oluşturulmadığında ise, gerek İslami açıdan uygun bulunmayacak gerekse toplumsal kültürü olumsuz yönde etkileyecek sonuçların ortaya çıkması kaçınılmaz gözükmektedir. Dini Türk Müziğinin gelişmesinin bu açılardan önemli olduğu, kadın kimliğinin Dini Türk Müziğinde önemli bir rol üstlenebileceği düşünülmektedir.

Din görevlileri, toplumun İslami kurallar konusunda bilinçlenmesi, aydınlanması yolunda önemli rehberler olarak düşünülecek olursa, İslamiyet'in çeşitli sosyolojik konulara yaklaşımının ele alındığı, aralarında kıyaslama yapılarak yorumlama gücünü ortaya çıkarmak adına çeşitli İslam âlimlerinin görüşlerinin yer aldığı ve tartışıldığı, Türk-İslam kültüründe ve karşılaştırma yapmak adına diğer kültürlerde kadın kimliği konularının yer aldığı seminerlerin il müftülüğünce düzenli aralıklarla verilmesi,

Toplumun dini konularda bilgi sahibi olmasını sağlayacak diğer sosyal yapıların toplumun yaşam biçimini İslâm kültürüne uygun biçimde nasıl

yaşayacaklarını ve hangi düzen ve tertip içinde uygulayacaklarını öğretmesi açısından, başlıca dini eğitim veren kurumlar tarafından İslamiyet ve kadın, İslamiyet'te müzik, müzik ve kadın gibi konuları da ele alan dini eğitime yönelik seminer, kongre, sempozyum gibi bilimsel çalışmaların yapılması,

Karma koroların toplumsal iletişimi güçlendirmeye, müzikal çalışmaların gelişmesine olumlu etkisi olsa da korolarda yer alan kadınlar açısından olumsuz etki yaratan durumların başlıca nedeninin cinsiyet farklılığından kaynaklı ve etkinlik amacının dışında ortaya çıkan durumların olabileceği göz ardı edilmemelidir. Psikolojik olarak kadınları toplumda etkin bir rol almaktan uzaklaştırabilir. Bu durumun engellenebilmesi açısından kadınlara, müzik etkinliğinin bir başarı, kültür aktarımı ve müzikal olarak gelişmeyi hedefleyen amaçlarının olduğunu vurgulayacak ve bu yoldaki başarılarını destekleyecek mesleği müzik olan eğitmeni veya sanatçı bireylerin karma topluluklarda yer alması olumsuz etkilerin azaltılmasına yardımcı olabileceği düşüncesinden yola çıkarak bu tür girişimlerin yapılması,

Kadının öncelikle anne ve eş; daha sonra toplumda değişik sosyal sorumlulukları olan bir varlık olduğu kabul edilirse, kadının hem çocuklarına, ailesine ve çevresine daha duyarlı olabilmesi açısından hem de onu yorucu ortamlardan uzaklaştırıp kendini daha rahat hissedebileceği müzik toplulukları gibi sosyal etkinliklerde yer alması için sanat ortamlarının oluşturulması,

Elde edilen sonuçlar itibariyle, genel olarak gerek kendi görüşleri gerekse İslami kurallar çerçevesinde kadının karma topluluklarda müzik yapması uygun bulunmadığından, kadının çalıştığı ortamlarda 'kadın müzik toplulukları' oluşturulması,

Din ve müzik ekseninde kadına yönelik geniş kapsamlı çalışmaların yapılması,

Dini müzik çerçevesinde yer alan popüler müziklerin incelenmesi ve niteliklerinin çeşitli açılardan değerlendirilmesi önerilebilir.

KAYNAKÇA

- Abdurrahman el-Cezeri (1979). *Dört Mezhebin Fıkıh Kitabı 7. Cilt.* (H. Ege çev.) İstanbul: Bahar Yayınevi.
- Acar, C. (2007). *Cahiliye’de ve Risalet Döneminde “Savaş” Olgusu.* (Doktora Tezi). Ankara Üniversitesi, Ankara.
- Adar, Ç. (2012). *Halvetilikte Müziğe Karşı İnanç ve Tutumların İncelenmesi.* (Sanatta Yeterlik Tezi). Afyon Kocatepe Üniversitesi, Afyonkarahisar.
- Ak, A. (2009). *Türk Din Musikisi Cami ve Tekke Musikisi,* Ankara: Akçağ Yayınları.
- Akdoğan, B. (1991). *İsmail-i Ankaravî’nin Hüccetü’s Semâ Adlı Eserine Göre Mûsikî Anlayışı,* (Yüksek Lisans Tezi). Ankara Üniversitesi, Ankara.
- Akdoğan, B. (2002). *Din Görevlilerine Musiki Eğitimi Verilmesi Hakkında Örnek Bir Metot,* Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi c. XL/IL, S. 2, s. 315-353, Ankara.
- Akdoğan, B. (2003). *Türk Din Mûsikîsi’nin Anadolu’da Doğuşu ve Tarihi Seyri Hakkında Bazı Mülâhazalar,* Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi c. XLIV, S.1, s. 345-371, Ankara.
- Akoğlu, M. (1995). *Cahiliye Dönemi Arap Kültürünün Mezheplerin Doğuşuna Etkisi,* (Yüksek Lisans Tezi). Erciyes Üniversitesi, Kayseri.
- Aksoy, B. (1999). *Orta Doğu Klasik Musikisinin Bir Merkezi: İstanbul, Osmanlı,* c.10, s. 801-813, Ankara: Yeni Türkiye Yayınları.
- Aksoy, B. (2003). *Avrupalı Gezginlerin Gözüyle Osmanlılarda Musiki,* İstanbul: Pan Yayıncılık.
- Aksoy, B. (2008). *“Osmanlı Musiki Geleneğinde Kadın”, Geçmişin Musiki Mirasına Bakışlar,* İstanbul: Pan Yayıncılık.
- Aktaş, H. (2006). *Osmanlı’da Mübarek Gün ve Gecelerde Dinî Mûsiki.* (Yüksek Lisans Tezi). Marmara Üniversitesi, İstanbul.

- Akyılmaz, G. (2000). *İslam ve Osmanlı Hukukunda Kadının Statüsü*, Konya: Göksu Matbaası.
- Alpagut, U. (2010). *Müzik Sorunlarına Bakışta Atatürk'ün İzleri*, Ankara: Bilim Kitapevi. 449-470.
- Altuntaş, R. (2007). *Bütün Yönleriyle Cahiliye*, İstanbul: Pınar Yayınları.
- Arel, H. S. (1969). *Türk Musikisi Kimindir?*, İstanbul.
- Arel, H. S. (1988). *Türk Musikisi Kimindir?*, Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları.
- Arıcioğlu, D. (2009). *Tasavvuf-Mûsikî Münasebeti*, (Yüksek Lisans Tezi). Atatürk Üniversitesi, Erzurum.
- Baş, M., Yıldırım, E., Orhan E. (2011). *Dumlupınar Üniversitesi İ.İ.B.F Öğrencilerinin Kütahya Yerel Kültürü ile Etkileşimlerinin İstatistiksel Analizi*, II. Ulusal Hisarlı Ahmet Sempozyumu, Kütahya.
- Behar, C. (1987). *Klasik Türk Musikisi Üzerine Denemeler*, İstanbul: Bağlam Yayınları.
- Beşiroğlu Ş. Ş. (2003). *Osmanlı'da Musiki, Raks ve Kadın*, *İstanbul Dergisi*, S.45, s. 69-72.
- Beşiroğlu Ş. Ş. (2006). *İstanbul'un Kadınları ve Müzikal Kimlikleri*, İTÜ Sosyal Bilimler Dergisi, c.3, s. 2.
- Bilgiç, M. (2007). *Buhârî'nin El-Câmiu's-Sahîh'indeki Ezanla İlgili Rivayetlerin Hadis Tekniği Ve Yorumu Açısından Değerlendirilmesi* (Yüksek Lisans Tezi). Marmara Üniversitesi, İstanbul.
- Bozkurt, G. (1996). *Cumhuriyet Öncesi ve Sonrasında Türk Kadınının Hukuki Durumu*, Kastamonu'da İlk Kadın Mitingi'nin 75. Yıldönümü Uluslararası Sempozyumu, s.157-158, Kastamonu 10-11 Aralık 1994. Ankara.
- Büyüköztürk, Ş., Çakmak, E., Akgün, Ö. E., Karadeniz, Ş., Demirel, F. (2011). *Bilimsel Araştırma Yöntemleri*, (9. Baskı), Ankara: Pegem Akademi Yayıncılık.

- Çağıl, N. (2013). *Kutsal Metinler ve Müzik*, Atatük Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, S. 39, Erzurum.
- Çandarlıoğlu, G. (2003). *İslam Öncesi Türk Tarihi ve Kültürü (Çin Kaynakları ve Uygur Kitabelerine Göre)*. İstanbul: Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı Yayınları.
- Çantay, H. B. (1972). *Kur'an-ı Hakîm ve Meâl-i Kerîm*, c.II., İstanbul.
- Çetinkaya, Y. (1999). *Müzik Yazıları*, İstanbul: Kaknüs Yayınları.
- Çevik, A. E. ve Kaltakçı, M. Y. (2011). *Türk Musiki Geleneğinde Kadın ve Kadın Bestekarlar*, s. 609-638, Türkiyat Araştırmaları Dergisi.
- Demir, İ. (2010). *Sosyal Bilimlerde Araştırma Yöntemleri "Nitel Araştırma Yöntemleri"* (K. Böke ed.). İstanbul: Alfa Yayınları.
- Devellioğlu, F. (2001). *Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lûgat*, Ankara: Aydın Kitabevi Yayınları.
- DİB İslam İlmihali (2006). *İslam ve Toplum*, c.II., Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.
- Dönmez, B. (2010). *Gizli ve Ateni Tahakküm Stratejileri Bağlamında Kadın ve Müzik Pratikleri*. s. 79-86, III. Uluslar arası Bir Bilim Kategorisi Olarak "Kadın": Edebiyat, Dil, Kültür ve Sanat Çalışmalarında Kadın Sempozyumu, Konya: Aybil Yayınları.
- Ergin, N. (1999). *Yıldız Sarayında Müzik Abdülhamit II Dönemi*, Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları Osmanlı Eserleri Serisi 12.
- Erkan, H. ve Erkan, C. (1998). *Kültür Politikamızda Yeni Boyutlar*, Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları.
- Eröz, M. ve Güler, A. (1990). *Türk Ailesi*, Aile Yazıları, Temel Kavramlar Yapı ve Tarihi Süreç, c. 1, s. 225-247, Ankara: Aile Araştırma Kurumu Başkanlığı Yayınları.
- Faruki, L. L. (1985). *İslama Göre Müzik ve Müzisyenler*, (Ü. T. Yardım çev.). İstanbul: Akabe Yayınları.
- Günay, T. ve Küçük, A. (2009). *Dinler Tarihi*, Ankara: Berikan Yayınevi.

- Güney, A. (1997). *Halvetilerde Musiki*. (Yüksek Lisans Tezi). İstanbul Teknik Üniversitesi, İstanbul.
- Gürtaş, A. (2000). *Atatürk ve Din Eğitimi*, Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları.
- Harman, Ö. F. (2001). *Kadın*, İslam Ansiklopedisi, c. XXIV, s. 82-94, İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.
- İlyasoğlu, E. (1995). *Zaman İçinde Müzik Başlangıcından Günümüze Örneklerle Batı Müziğinin Evrimi*, İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- İlyasoğlu, E. (2003). *Zaman İçinde Müzik Başlangıcından Günümüze Örneklerle Batı Müziğinin Evrimi*, İstanbul: Yapı Kredi Kültür Sanat Yayıncılık.
- İmam Gazali (1971). *Kimyâ-yı Saâdet c.I-II*. (A. F. Meyân çev.), İstanbul: Bedir Yayınevi.
- İmam Gâzâli. (1992). *İhyâu' Ulûmi'd-Dîn*, c. 2, (Çev: A. Serdaroğlu çev.). Ankara.
- İnan, A. (1987). *Türk Mitolojisinde ve Halk Edebiyatında Kadın - Makaleler ve İncelemeler* (2. Baskı). Ankara: Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- İnan, A. (1974). *Kadın Hakları*, Türkler Ansiklopedisi c. XXI, s. 88-89, Ankara: Milli Eğitim Basımevi.
- İnançer, Ö. T. (1986). *Türk Mûsikîsi ve Tasavvuf İlişkilerinin Dünü Bugünü ve Yarını, Türk Mûsikîsinin Dünü Bugünü Yarını*, (Feyzi Halıcı haz.), Ankara: Sevinç Matbaası.
- İslam Ansiklopedisi (1993), c.4., İstanbul: Milli Eğitim Basımevi.
- Kafesoğlu, İ. (1993). *Türk Milli Kültürü* (8. Baskı). İstanbul: Boğaziçi Yayınları.
- Kaplan, Z. (1991). *Dini Musiki Dersleri*, İstanbul: Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları.
- Kara, S. (2002). *Anadolu Selçuklularında Din ve Din Kurumları*. (Doktora Tezi). Atatürk Üniversitesi, Erzurum.

- Karamahmutoğlu, G. (1999). *Tanzimat Döneminde Müzik: Dönem Padişahları ve Müzik Anlayışları*, Osmanlı, c.10, s. 628-638, Ankara: Yeni Türkiye Yayınları.
- Karaman, H. (2000). *Günlük Hayatımızda Helaller ve Haramlar*, (10. Baskı). İstanbul: İz Yayıncılık.
- Kaygısız, M. (2000). *Türklerde Müzik*, İstanbul: Kaynak Yayınları.
- Keklik, S. (2006). *Din ve Müzik Etkileşimi (Şanlıurfa Müziği Örneği)*, (Yüksek Lisans Tezi). Harran Üniversitesi, Şanlıurfa.
- Koca, S. (1990). *Türk Kültürünün Temelleri I*. İstanbul: Damla Neşriyat.
- Koyuncu, B. (2011). *İslam'da Musiki*, Farabi e-dergi, Yıl.1, Sayı.1.
- Kur'an-ı Kerim Meâli (2009). (16. Baskı). Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları/743.
- Nuri, C. (1993). *Kadınlarımız* (Ö. Ozankaya çev.). Ankara: Türk Kültür Bakanlığı Yayınları.
- Özalp, M. N. (2000). *Türk Müsiki Tarihi*, İstanbul: Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları.
- Özdemir, S. (2009). *Popülerleşme Sürecinde Türk Müziği ve Bu Süreçte Bestekar Sadettin Kaynak*, s. 573-586, 38. ICANAS Uluslar arası Asya ve Kuzey Afrika Çalışmaları Kongresi (10-15 Eylül 2007). Ankara:2009. Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu.
- Özkan, İ. H. (2000). *Türk Musikisi Nazariyatı ve Usulleri*, Ankara: Ötüken Yayınları.
- Özkıvanç, Hüseyin Erdem (2010). *İslam'da Müzik Üzerine Çağdaş Tartışmalar (1930-2008)*, (Yüksek Lisans Tezi). İstanbul Teknik Üniversitesi, İstanbul.
- Özkişi, Z. G. (2013). *Kadın Besteci Sorunu: Cinsiyet Rollerine ve Kadınların Yaratıcılıklarına İlişkin Yargılar*, Turkish Studies- International Periodical For The Languages, Literature and History of Turkish or Turkish Volume 8/3.
- Özön, M. N. (1965). *Büyük Osmanlıca Türkçe Sözlük* (4. Basım), İstanbul: İnkılap ve Aka Kitabevleri.

- Öztuna, Y. (1969). *Türk Müziği Ansiklopedisi* c. 1, İstanbul: Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları.
- Peterson G. T. ve Mathews, P. (2010). *Sanat/Cinsiyet Sanat Tarihi ve Feminist Eleştiri* (A. Antmen ed.) İstanbul: İletişim Yayınları.
- Sağlam, A. (2001). *İslamda Müzik Yasak Mı?*. Uludağ Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi, c. 14, S. 1, s. 11-28.
- Sarıçam, İ. (2007). *Hz. Muhammed ve Evrensel Mesajı*, Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları.
- Say, A. (2002). *Müzik Sözlüğü*, Ankara: Müzik Ansiklopedisi Yayınları.
- Selanik, C. (1996). *Müzik Sanatının Tarihsel Serüveni*, Ankara: Doruk Yayıncılık.
- Sercan, F. (1979). *İslam'ın Kadına ve Aileye Kazandırdıkları*, İstanbul: Temel Neşriyat.
- Sünen-i Tirmizi Tercemesi c.2. (O. Z. Mollamehmetoğlu çev.). İstanbul: Yunus Emre Yayınevi.
- Şahin, İ. (2008). *Dini Hayatın Ritmi: Ritüel ve Müzik*. Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi XLIX, S. 2, s. 269-285.
- Şahin, M. E. (2010). *Kur'ân Ayetleri Işığında Cahiliye Toplumundan İslam Toplumuna Değişim Süreci*, (Yüksek Lisans Tezi). Yüzüncü Yıl Üniversitesi, Van.
- Şentürk, L. ve Yazıcı, S. (2001). *İslam İlmihali*, Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları.
- Talu, R. H. (2002). *Aşk İle "Hafız Kâni Karaca"*, İstanbul: Pan Yayıncılık.
- Tanrıkörür, C. (2003). *Osmanlı Dönemi Türk Musikisi*, İstanbul: Dergâh Yayınları.
- TDV İslam Ansiklopedisi (www.islamansiklopedisi.info) (Erişim Tarihi: 9.10.2014)
- Topaloğlu, B. (1987). *İslamda Kadın*, İstanbul: Yağmur Yayınevi.
- Tuğrul, B. (2005). *Şarkı ve Türkülerde Kadın Sesi*. (Yüksek Lisans Tezi). Ankara Üniversitesi, Ankara.
- Tura, Y. (1983). *Dini Türk Musikisi*, İstanbul.

- Turabi, A. H. (2005). *Gevrekzade Hafız Hasan Efendi ve Musiki Risalesi*, İstanbul: Rağbet Yayınları.
- Tümer, G. (1996). *İslamda Kadın*, Kastamonu'da İlk Kadın Mitingi'nin 75. Yıldönümü Uluslararası Sempozyumu, s. 173-174, Kastamonu 10-11 Aralık 1994. Ankara.
- Türkdoğan, O. (1992). *Türk Ailesinin Genel Yapısı*, Sosyo-Kültürel Değişme Sürecinde Türk Ailesi, s. 34-51, Ankara: T.C. Başbakanlık Aile Araştırma Kurumu Yayınları.
- Türkmen, E. F. (2012). *Lavignac'ın "Musiki Terbiyesinde" Kadın ve Müzik Algısı, s.181-190*, KTÜ 1. Uluslar arası Müzik Araştırmaları Sempozyumu Ekim 2012 Trabzon.
- Uçan, A. (2000). *Geçmişten Günümüze Günümüzden Geleceğe Türk Müzik Kültürü*, Ankara: Müzik Ansiklopedisi Yayınları.
- Uludağ, S. (1976). *İslam Açısından Musiki ve Sema*, İstanbul: İrfan Yayınevi.
- Uludağ, S. (1992). *İslam Açısından Musiki ve Sema*, Bursa.
- Uludağ, S. (2004). *İslam Açısından Müzik ve Sema*, İstanbul: Kabalcı Yayınları.
- Uzgören, N. (2012). *Bilimsel Araştırmalarda Kullanılan Reel İstatistiksel Yöntemler ve SPSS Uygulamaları*, Bursa: Ekin Yayınevi.
- Uzunçarşılı, İ. H. (1977). *Osmanlılar Zamanında Saraylarda Musiki Hayatı*, *Bellekten*, c. XLI, Ocak, S. 161, s. 79-114.
- Ünver, C. (2011), *Türk Tasavvuf (Tekke) Müsiki'sinde İcra Edilen Türlerle Örnek Eserler ve Bu Eserlerin Müsiki Açısından İncelenmesi*. (Yüksek Lisans Tezi). Süleyman Demirel Üniversitesi, Isparta.
- Yanikkaya, B. (2004). *Kentte Kadın Sesleri: 1990 Sonrasında İstanbul'da Kentli Kadının Kültürel Ürünler Aracılığıyla Kendini İfadesi (Bir Örnek Tür Olarak Rock Müzik)*. (Doktora Tezi). Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi, İstanbul.

Yıldırım, M. ve Güzel E. (2011). *İslam Estetiğinin Hadis Temeli*. Marife Bahar. s. 153-168.

Yüçetürk, S. (2010). *Türk Kültüründe Kadın (İslam Öncesi)*. (Yüksek Lisans Tezi). Erciyes Üniversitesi, Kayseri.

<http://iftiralar.blogcu.com/islam-da-muzik-ve-kadin-sesi/8233608> (Erişim Tarihi: 19.02.2014)

www.tuik.gov.tr (Erişim Tarihi: 12.05.2014)

www.turkcebilgi.com (Erişim Tarihi: 7.10.2014)

www.belgelerleislam.com (Erişim Tarihi: 7.10.2014)

www.sorularlaislamiyet.com (Erişim Tarihi: 10.10.2014)

www.mumsema.org (Erişim Tarihi: 10.10.2014)

<http://www.tdk.gov.tr> (Erişim Tarihi: 13.12.2014)

EKLER

EK-1. Anket Formu

YÖNERGE

Bu anket, “**Din Görevlilerinin Dini Türk Müziğinde Kadının Rolüne İlişkin Görüşleri**” nin incelendiği sanatta yeterlik tezi kapsamında hazırlanan soruları içermektedir. Araştırma, kadının Dini Türk Müziğindeki yerinin ele alınması açısından önemlidir. Sorulara vereceğiniz içten cevaplar araştırmanın sağlıklı yürütülebilmesi için gereklidir. Soruların yanında uygun bulduğunuz ifadeyi kutucuğa (x) ile işaretleyebilirsiniz.

Katılımınız için teşekkür ederiz.

Arş. Grv. Safiye YAĞCI

1. BÖLÜM

KİŞİSEL BİLGİLER				
1- Cinsiyetiniz:				
Kadın ()		Erkek ()		
2- Yaşınız:				
18-25 ()		26-33 ()		34-41 ()
42-49 ()		50 yaş ve üzeri ()		
3- Eğitim Durumunuz:				
İlköğretim ()	Ortaöğretim ()	Yükseköğretim ()	Lisans ()	Yüksek Lisans ve üzeri ()
4- Müzik Eğitimi Durumunuz:				
Evet (Müzik eğitimi aldım/alıyorum) ()			Hayır (Müzik eğitimi almadım/alıyorum) ()	

2. BÖLÜM

		Tamamen	Oldukça	Kısmen	Çok az	Hiç
1	Dini Türk Müziğinde yer alan kadın sanatçı sayısını yeterli buluyor musunuz?					
2	Dini Türk Müziğinde yer alan kadınların teşvik edilmesinin Dini Türk Müziğinin gelişmesine katkı sağlayacağını düşünüyor musunuz?					
3	Kadınların Dini Türk Müziğinde yer almasının Türk kültür ve sanatının gelişmesine katkı sağlayacağını düşünüyor musunuz?					
4	Müzikle ilgilenen kadınları teşvik amacıyla Dini Türk Müziği korolarının kurulmasını olumlu karşılıyor musunuz?					
5	Müzikle ilgilenen kadınların dini müzik yapan kadın korolarında görev almasını İslami açıdan uygun buluyor musunuz?					
6	Müzikle ilgilenen kadınların karma korolarda görev almasını İslami açıdan uygun buluyor musunuz?					
7	Müzikle ilgilenen kadınların korolarda ve dini müzik yapan topluluklarda görev almasını şahsi fikirleriniz doğrultusunda uygun buluyor musunuz?					
8	Türk-İslam kültüründe kadına verilen değerın dönem dönem değiştiğini düşünüyor musunuz?					
9	Türk-İslam kültüründe kadının değerinin arttığı dönemlerde müzikal çalışmalarının da arttığını düşünüyor musunuz?					
10	Din ve inanç alanında müziğin etkin bir rol üstlendiğini düşünüyor musunuz?					
11	Dini Türk Müziğinde kadının yer almasının İslam dini içerisinde yer alan farklı cemaatlerce farklı biçimde ele alındığını					

	düşünüyor musunuz?					
12	Dini Türk Müziğine önem veren cemaatlerin dini duyguları pekiştirmede müziği bir araç olarak gördüklerini düşünüyor musunuz?					
13	Müziği dini duyguları pekiştirmenin yanı sıra toplumsal ilişkileri güçlendirmede kullanılması gereken bir araç olarak görüyor musunuz?					
14	Kadınların sosyal yaşamda daha sık yer almaları konusunda müziğin etkin bir yol olduğunu düşünüyor musunuz?					
15	Türk kültürü ve Arap kültürünün kadın kimliği konusunda farklılıklar taşıdığını düşünüyor musunuz?					
16	Türk-İslam kültüründeki kadın kimliğinin müzik sanatı ile daha iç içe olduğunu düşünüyor musunuz?					
17	Arap-İslam kültüründeki kadın kimliğinin müzik sanatı ile daha iç içe olduğunu düşünüyor musunuz?					
18	Kadınların müzikle ilgilenmelerini önemli bir zaman kaybı olarak görüyor musunuz?					
19	Müzik alanında kadınların etkin bir rol üstlenmesi gerektiğini düşünüyor musunuz?					
20	Paylaşmak istediğiniz başka görüşleriniz varsa lütfen yazınız					

EK-2. Uzmanlara Uygulanan Görüşme Formu

- 1.Kadınların dini Türk müziğindeki rolünü geçmişte ve günümüzdeki durumunu dikkate alarak nasıl değerlendiriyorsunuz?
- 2.Kadınların dini müzik icra etmelerini toplumsal açıdan nasıl değerlendiriyorsunuz?
- 3.Kadınların dini Türk müziği korolarında yer alması ve bu tür koroların kurulması konusundaki görüşleriniz nelerdir?
- 4.Kadınların müzikle uğraşmaları konusunu İslam dini kanaat önderleri ve kendi görüşleriniz çerçevesinde değerlendirir misiniz?
- 5.Türk kadın kimliğini diğer İslam ülkelerindeki kadın profili ile karşılaştırdığınızda dini müzik açısından nasıl buluyorsunuz?
- 6.Din görevlilerine uygulanan anket neticesinde kadın ve müzik kavramına; erkeklerin kadınlardan, eğitim düzeyi yüksek din görevlilerinin eğitim düzeyi düşük din görevlilerinden, en ileri yaş grubunda olanlarla en genç yaş grubunda olanların orta yaş grubunda olanlardan ve müzik eğitimi almış olanların müzik eğitimi almamış olanlardan daha olumlu ve destekleyici bir yaklaşım sergilediklerini tespit ettik. Bu durumu nasıl değerlendirirsiniz?

ÖZGEÇMİŞ

Adı Soyadı: Safiye YAĞCI

Anabilim Dalı: Müzik Anasanat Dalı

Kişisel Bilgiler

Doğum yeri ve yılı: Afyonkarahisar/1982

Eğitim

Yüksek Lisans: Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü

Lisans: Afyon Kocatepe Üniversitesi Devlet Konservatuarı

İş/İstihdam

Afyon Kocatepe Üniversitesi Devlet Konservatuarı

Yabancı Dil ve Puanı:

İngilizce: 70.000 ÜDS Mart 2007